ZOLA

PÎNTECELE PARISULUI

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

Emile Zola : LE VENTRE DE PARIS

Bibliothèque-Charpentier

Paris

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

ÉMILE ZOLA

PÎNTECELE PARISULUI

În românește de
SANDA OPRESCU

BUCUREȘTI • 1968

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

I

ÎN TĂCEREA ADÎNCĂ, pe drumul pustiu, căruțele zarzavagiilor se îndreptau spre Paris în legănarea ritmică a roților ; ecoul lor se izbea de fațadele caselor ce dormeau liniștite la adăpostul perdelei de ulmi care mărginea șoseaua. O cotigă încărcată cu varză și una cu mazăre se alăturaseră pe podul Neuilly celor opt căruțe cu napi și morcovi, care veneau dinspre Nanterre ; caii mergeau singuri, cu capul plecat, cu pasul egal, leneș, încă și mai domol la urcuș. Căruțașii, întinși pe burtă, înveliți în pelerinele lor cu dungi negre și cenușii, moțăiau cu hățurile în mînă deasupra maldărului de legume. Cîte un felinar, ivindu-se din beznă, lumina cuiele unui bocanc, mîneca albastră a unei cămăși, cozorocul unei șepci, care răsărea pentru o clipă din uriașele buchete de morcovi roșii, din jerbele de napi albi, din verdele proaspăt al mazării și al verzelor. Pe drum, pe șoselele învecinate, zarva îndepărtată a carelor vestea apropierea altor convoaie asemănătoare, un întreg transport ce străbătea întunericul și somnul adînc de la ora două noaptea, legănînd orașul cu vuietul hranei care se apropia.

Balthazar, calul rotofei al doamnei François, era în capul coloanei. Călca domol, pe jumătate adormit, bălăbănindu-și urechile, cînd deodată, în dreptul străzii Longchamp, o tresărire de spaimă îl opri brusc. Ceilalți cai se poticniră cu capul în spatele căruței din fața lor și convoiul se opri în clinchetul lanțurilor și în înjurăturile căruțașilor treziți

din somn. Doamna François, rezemată de o scîndurică înfiptă în zarzavaturile ei, încerca zadarnic să vadă ce se petrece, la pîlpîirea slabă a unui mic felinar pătrat care nu lumina decît coapsa lucioasă a lui Balthazar.

— Ei, cumătră, dă-i drumul înainte ! strigă unul din căruțași, ridicîndu-se în genunchi pe un maldăr de napi... Trebuie să fie vreun porc de bețiv.

Între timp, doamna François se aplecase și zărise în dreapta, aproape sub picioarele calului, o masă neagră prăvălită de-a curmezișul drumului.

— Doar n-o să trec peste el ! zise ea sărind din căruță.

Cu brațele desfăcute, căzut cu fața în țărînă, un om zăcea întins pe caldarîm. Părea tare lung și era slab ca o așchie ; mare minune că Balthazar nu-l frînsese în două cu copitele lui. În primul moment, doamna François îl crezu mort ; apoi, îngenunchind lîngă el, îi luă mîna și văzu că e caldă.

— Ei, omule ! zise ea încetișor.

Căruțașii însă își pierduseră răbdarea. Cel care se ridicase pe grămada de legume se răsti iar cu glasu-i răgușit :

— Dă bice calului, mătușică... A băut pînă n-a mai putut, porcul dracului ! Fă-i vînt în șanț !

Omul însă deschisese ochii. Nemișcat, se uita la doamna François cu o privire speriată. Într-adevăr, trebuie să fie beat, gîndi ea.

— Nu e bine să stai aici, o să te calce vreo căruță, îi spuse. Unde te duceai ?

— Nu știu... șopti omul.

Apoi cu aceeași expresie neliniștită, bolborosi cu greu :

— Mă duceam la Paris, am căzut și nu mai știu...

Doamna François îl vedea acum mai bine ; avea o înfățișare jalnică ; purta niște pantaloni negri și o redingotă tot neagră, foarte uzată, prin care i se ghiceau ciolanele. Șapca, dintr-o pînză groasă, neagră și ea, trasă pe frunte parcă anume ca să-i ascundă chipul, lăsa totuși să se zărească niște ochi căprui, mari, de o neobișnuită blîndețe, contrastînd cu fața-i aspră și chinuită. Doamna François își dădu seama că era prea slab ca să fi băut.

— Și unde voiai să mergi la Paris ? îl întrebă ea din nou.

Omul nu-i răspunse imediat ; acest interogatoriu îl stînjenea. Chibzui o clipă, apoi, șovăind :

— Pe undeva, pe lîngă hale.

Se ridicase, cu chiu, cu vai și părea că ar vrea să-și urmeze drumul. Zarzavagioaica îl văzu cum se sprijină de hulubele căruții, clătinîndu-se.

— Ești obosit ?

— Da, tare obosit, șopti el.

Atunci, îl împinse ușor, și cu un ton aspru, înciudat parcă, îi zise :

— Hai, repede, urcă-te la mine în căruță. Uite cît timp am pierdut din pricina dumitale... Și eu mă duc la hale, am să te descarc odată cu zarzavaturile astea.

Și, deoarece el refuza, aproape că-l săltă cu brațele ei vînjoase și-l aruncă pe mormanul de morcovi și napi. Se supărase de-a binelea :

— Ia mai lasă-mă în pace, omule, că mă scoți din sărite. Doar ți-am spus că și eu mă duc tot la hale. Dormi acolo, am să te trezesc cînd om ajunge.

Se sui din nou în căruță, se așeză puțin pieziș, rezemîndu-se de scîndurică și apucă frîul lui Balthazar care, dînd din urechi, o porni încet, picotind în mers. Șirul de căruțe se urni în urmă-i, reluîndu-și umbletul molcom prin beznă, lovind iarăși fațadele caselor adormite cu huruitul lor. Căruțașii ațipiră iar în mantăile lor ; cel care vorbise adineauri zarzavagioaicii se lungi bombănind :

— Asta ne mai lipsea acuma, să adunăm bețivii de pe drum ! Ai inima prea bună cumătră, ăsta e baiul !

Căruțele înaintau încet ; caii mergeau singuri, cu capul plecat. Omul pe care doamna François îl luase cu ea se culcase pe burtă, cu picioarele lui lungi vîrîte în maldărul de napi îngrămădiți în fundul căruții ; își proptise obrazul în mijlocul legăturilor de morcovi care săltau vesele ; cu brațele desfăcute, istovit, îmbrățișa încărcătura uriașă de legume, temîndu-se parcă să nu fie azvîrlit din căruță de vreo hurducătură și privea drept înainte cele două șiruri nesfîrșite de felinare care colo, departe, se apropiau și se contopeau cu puzderia altor lumini. La orizont plutea o ceață alburie, înconjurînd Parisul adormit cu nimbul strălucitor al miilor de felinare.

— *Eu sînt din Nanterre, mă cheamă doamna François,* zise zarzavagioaica, după un timp. De cînd a murit bietul bărbatu-meu, mă duc în fiecare dimineață la hale. E greu al dracului ! Dar dumneata ?

— Mă cheamă Florent, vin de departe... răspunse necunoscutul stînjenit. Iertați-mă, sînt atît de obosit încît mi-e greu să și vorbesc.

Nu voia să stea de vorbă. Atunci tăcu și ea și slăbi nițel hățurile pe spinarea lui Balthazar ce își urma drumul cu siguranța animalului care cunoaște fiecare piatră a caldarîmului. Florent, cu ochii ațintiți asupra uriașei sclipiri a Parisului, se gîndea la povestea pe care o tăinuia. Fugit de la Cayenne unde fusese aruncat în urma evenimentelor din decembrie, cutreierase doi ani de zile Guyana olandeză, chinuit de dorința de a se întoarce în patrie și de teama poliției imperiale ; și iată că acum, în sfîrșit, se întindea în fața lui marele, iubitul oraș, atît de dorit, atît de regretat. Acolo avea să se ascundă, acolo avea să-și trăiască viața tihnită de altădată. Poliția nu va afla nimic. De altfel, pentru poliție *el era mort.* Își aducea aminte de sosirea sa la Le Havre cînd nu mai găsise decît cincisprezece franci în nodul din colțul batistei. Pînă la Rouen putuse să ia diligența. De la Rouen o pornise pe jos, nemaiavînd în buzunar decît un franc și jumătate. Dar, la Vernon, cu ultimele zece centime își cumpărase pîine. Apoi, nu-și mai aducea aminte de nimic. Probabil că dormise cîteva ore într-un șanț. Fusese obligat să-i arate unui jandarm actele pe care și le procurase. Toate aceste amintiri i se învălmășeau în cap. Venise de la Vernon nemîncat, scuturat de accese brusce de furie și de deznădejde, care-l făceau să mestece frunze rupte din gardurile vii pe lîngă care trecea ; mergea înainte chinuit de crampe și de dureri, cu șalele frînte, cu ochii împăienjeniți ; picioarele îl duceau fără ca el să-și mai dea seama, atrase parcă de acel miraj al Parisului care îl chema, îl aștepta departe, foarte departe, dincolo de orizont. Cînd ajunsese la Courbevoie, noaptea era foarte întunecoasă. Parisul, asemenea unei fîșii de cer înstelat căzută pe un colțișor de pămînt negru, îi păru aspru, ca și cum ar fi fost supărat pe el că se întorsese. Atunci îl apucase un fel de leșin și coborîse costișea cu genunchii tremurînd. Traversînd podul de la Neuilly se sprijinise de parapet,

se aplecase spre Sena care își mîna apele smolite printre malurile masive ; o lanternă roșie, pe apă, îl urmărea cu ochiul ei însîngerat. Acum, trebuia să urce, să ajungă pînă la Paris, colo sus. Drumul i se părea nesfîrșit. Sutele de leghe pe care le străbătuse pînă în acest moment erau o nimica toată ; bucățica asta de drum îl deznădăjduia ; niciodată nu va fi în stare să ajungă pe acea culme încununată de lumini. Șoseaua netedă, tăcută, învăluită în beznă, se întindea înaintea lui cu șirurile sale de copaci mari și case mici, cu trotuarele largi, cenușii, pe care se profilau umbrele ramurilor, cu străzile transversale, asemenea unor văgăuni întunecoase. Doar felinarele drepte, așezate la intervale regulate, cu flăcăruile lor galbene, dădeau puțină viață acestei pustietăți. Florent nu mai înainta ; șoseaua se tot lungea împingînd Parisul din ce în ce mai departe în noapte. I se părea că felinarele, cu ochiul lor de ciclop, aleargă de o parte și de alta a drumului, furîndu-i-l ; năucit de acest vîrtej, se împiedică și căzu pe caldarîm ca un buștean.

Acum călătorea încet pe acest așternut de verdeață, care i se părea mai moale decît puful. Ridicase puțin bărbia, ca să vadă aburul luminos ce se înălța deasupra acoperișurilor negre întrezărite la orizont. Sosea la Paris ușor, neavînd nimic altceva de făcut, decît să se lase în voia legănării molcome a căruții ; iar drumul acesta, străbătut fără nici un efort, nu-i mai pricinuia decît o singură suferință : foamea. Îl apucase iar foamea aceea cumplită, de nesuferit. Tot trupul lui dormea ; numai stomacul și-l simțea treaz, strîns, sfredelit parcă de un fier înroșit. Mirosul proaspăt al legumelor în care era cufundat, aroma pătrunzătoare a morcovilor îl tulburau pînă la leșin. Își proptea din răsputeri pieptul în acest bogat așternut de hrană, încercînd să-și preseze stomacul ca să-și înăbușe durerea. În chinurile foamei ce-l mistuia i se părea că celelalte nouă cotigi din urma lui, încărcate cu munți de varză și de mazăre, cu maldăre de anghinare, de salată, de țelină și de praz se rostogolesc încet peste el, vrînd parcă să-l îngroape sub un morman uriaș de hrană. O oprire bruscă, un zvon de glasuri ; ajunseseră la barieră și vameșii cercetau căruțele. Apoi, căzut în nesimțire cu dinții încleștați în morcovi, Florent intră în Paris.

— Ei omule, tu, de acolo! strigă aspru doamna François.

Şi deoarece el nu mişca de loc, se căţără sus şi-l zgîlţîi. Atunci Florent se ridică în capul oaselor. Dormise şi foamea i se mai potolise, dar era complet ameţit. Zarzavagioaica îl dădu jos spunîndu-i :

— Mă ajuţi la descărcat, nu-i aşa?

O ajută. Un grăsan cu baston şi pălărie de fetru, care purta o insignă la reverul stîng al hainei, lovea supărat trotuarul cu vîrful bastonului.

— Haideţi odată, haideţi mai repede! Trageţi căruţa... Cîţi metri aveţi? Patru, nu-i aşa?

Îi întocmi doamnei François o recipisă, în timp ce aceasta scotea nişte gologani dintr-o punguţă de pînză. După aceea grăsanul plecă mai departe, să-şi manifeste supărarea şi să bată din baston. Zarzavagioaica îl luase pe Balthazar de căpăstru, împingîndu-l pînă ce propti roţile căruţei în bordură. Îşi însemnă apoi cei patru metri de trotuar la care avea dreptul, cu nişte şomoioage de paie şi după ce scoase scîndura din spatele căruţei, îl rugă pe Florent să-i dea legăturile de legume una cîte una. Le rîndui cu chibzuială pe trotuar, punîndu-le în valoare, aşezînd frunzele în aşa fel, încît acestea să mărginească cu verdele lor grămada de zarzavaturi, aranjînd cu o repeziciune uluitoare o adevărată expoziţie ce semăna în penumbră cu o tapiserie simetric colorată. Cînd, în sfîrşit, Florent îi întinse un braţ uriaş de pătrunjel pe care îl găsise în fundul căruţei, îi ceru să-i mai facă încă un serviciu.

— Fii bun şi-mi păzeşte marfa pînă ce-mi duc căruţa sub un şopron... E la doi paşi de aici, la Compasul de Aur, pe strada Montorgueil.

O asigură că putea fi liniştită. Mişcarea nu-i făcea bine ; de cînd începuse să se agite, simţea cum i se redeşteaptă foamea. Se aşeză lîngă un morman de varză, alături de marfa doamnei François ; se simţea bine acolo, aşa că hotărî să nu se mai mişte şi să aştepte. Capul i se golise şi nu-şi dădea bine seama unde se află. Încă din primele zile ale lunii septembrie, dimineţile sînt deja destul de întunecoase. Împrejurul lui nişte lanterne se mişcau lin apoi se opreau în beznă. Se afla pe marginea unei străzi largi, pe care nu o recunoştea şi care se pierdea în noapte, undeva

foarte, foarte departe. Nu distingea decît marfa pe care o păzea. Mai încolo, de-a lungul trotuarelor se întrezăreau maldăre confuze, neclare. În mijlocul șoselei, siluetele cenușii ale cotigilor barau trecerea ; de la un capăt la celălalt al străzii un suflu continuu te făcea să ghicești prezența unui șir de animale înhămate, pe care însă nu le vedeai. Strigătele, zgomotul vreunui lemn sau al unui lanț de fier căzut pe caldarîm, prăvălirea surdă a zarzavaturilor descărcate, ultima hurducătură a unei căruțe ce se lovea de marginea trotuarului, umpleau văzduhul încă adormit de zumzetul ușor al unei zgomotoase și formidabile treziri, a cărei apropiere o presimțeai în sînul acestei penumbre fremătătoare. Întorcînd capul, Florent zări de cealaltă parte a verzelor un om care sforăia cu capul pe niște coșuri cu prune, înfășurat într-o pelerină, ca un pachet. În stînga lui, mai aproape, văzu un copil de vreo zece ani dormind cu un zîmbet îngeresc, între doi munți de cicoare. La marginea trotuarului doar lanternele, săltînd zglobiu la capătul unor brațe nevăzute, pășind peste somnul oamenilor și al legumelor așezate claie peste grămadă, vegheau în așteptarea zorilor. Pe Florent însă îl mirau uriașele pavilioane înșirate de o parte și de alta a străzii, ale căror acoperișuri suprapuse i se păreau că se tot înalță, se întind și se pierd într-o pulbere de lumini. Cu mintea încețoșată de slăbiciune, își imagina o succesiune de palate, uriașe și uniforme, de o fragilitate de cristal, cu fațadele brăzdate de miile de dungi luminoase ale unor obloane nesfîrșite. Între unghiurile fine ale stîlpilor, aceste dungulițe galbene formau niște trepte de lumină care urcau pînă la linia întunecată a primului rînd de acoperișuri, le depășeau, cățărîndu-se pînă la etajul superior, delimitînd carcasele ajurate ale sălilor imense în care, sub lumina gălbuie a gazului, era risipit un vălmășag de forme cenușii, neclare, adormite. Florent întoarse capul, necăjit că nu-și dă seama unde se află, neliniștit de această nălucă uriașă și fragilă ; ridicînd însă ochii, zări cadranul luminos al bisericii Saint-Eustache și masa cenușie a acesteia din urmă. Se miră grozav. Se afla deci chiar lîngă Saint-Eustache. Între timp doamna François se întorsese. Discuta foarte aprins cu un om care ducea în spinare un sac și care nu voia să-i dea decît cinci centime pe legătura de morcovi.

— Ia ascultă Lacaille, nu ești om serios... O vinzi parizienilor cu douăzeci sau douăzeci și cinci de centime, să nu-mi spui că nu-i așa... Ți-o dau cu zece centime, dacă vrei.

Și în timp ce omul se îndepărta :

— Ăștia cred că morcovii cresc singuri, zău așa... Poate să caute mult și bine morcovi cu cinci centime, bețivanul... O să vezi că se întoarce.

I se adresa lui Florent. Apoi, așezîndu-se lîngă el :

— Ia spune-mi, dacă n-ai mai fost de mult la Paris, înseamnă că nu cunoști halele ăle noi ? Să tot fie cinci ani de cînd s-au ridicat. Uite colo, pavilionul de lîngă noi e hala de fructe și flori ; mai încolo pescăria și păsările și în spate legumele mari, untul și brînzeturile... În partea asta sînt șase pavilioane ; pe partea ailaltă, drept în față, mai sînt încă patru : carnea și dughenele unde se vînd măruntaiele și piața Vallée. Sînt foarte mari, dar iarna e frig al dracului în ele. Am auzit că o să se mai clădească încă două, după ce se vor dărîma niște case, împrejurul halei de grîu. Ai apucat să vezi toate astea ?

— Nu, răspunse Florent. Am fost în străinătate... Dar strada asta mare, asta din fața noastră, ce stradă e ?

— E o stradă nouă, îi zice Pont-Neuf, începe de la Sena și ajunge pînă aici, în strada Montmartre și în strada Montorgueil... Pe lumină ți-ai fi dat seama numaidecît.

Se sculă, văzînd o femeie care îi examina napii.

— Dumneata ești, mătușă Chantemesse ? spuse ea prietenoasă.

Florent se uita în josul străzii Montorgueil. Acolo îl prinsese, în noaptea de 4 decembrie o bandă de agenți de poliție. Pe la două se plimba pe bulevardul Montmartre, străbătînd agale mulțimea și zîmbind de toată soldățimea pe care Elyséeul, vrînd să-și dea importanță, o scosese prin oraș, cînd deodată soldații se apucară să tragă în plin, drept în masa de oameni, măturînd trotuarele timp de un sfert de ceas. Îmbrîncit, aruncat la pămînt, căzuse chiar în colțul străzii Vivienne ; nu-și mai dădea seama de nimic ; iar lumea, înnebunită de groaza cumplită a împușcăturilor, îl călca în picioare. Cînd, în sfîrșit, se așternu tăcerea, încercă să se ridice. Peste el zăcea însă o femeie tînără, cu o pălărioară roz, al cărei șal alunecase, scoțînd la iveală o

cămășuță plisată mărunt. Deasupra sînului, două gloanțe pătrunseseră în cămășuță ; cînd împinse ușor femeia pentru a-și elibera picioarele, două firișoare de sînge se prelinseră din găuri pe mîinile lui. Atunci sări ca ars și fugi înnebunit, fără pălărie, cu mîinile umede. Pînă seara rătăci pe străzi, aiurit, avînd mereu înaintea ochilor femeia aceea de-a curmezișul picioarelor sale, cu obrazul palid, cu ochii ei mari, albaștri, deschiși, cu buzele crispate de durere, uimită parcă de a fi murit aici, atît de repede. Florent era un timid ; la treizeci de ani încă nu îndrăznea să se uite drept în fața la o femeie, și iată că acum i se săpase în minte și în inimă pentru toată viața chipul acesteia. Suferea, de parcă ar fi pierdut o femeie care îi aparținuse. Spre seară, fără să-și dea seama cum, zguduit încă de scenele oribile din cursul după-amiezei, se pomeni într-o cîrciumă de pe strada Montorgueil unde oamenii beau, punînd la cale ridicarea baricadelor. Îi însoți și-i ajută să smulgă niște pietroaie din caldarîmul străzii, apoi se așeză pe baricadă, ostenit de a fi bătut atîta străzile, spunîndu-și că va lupta cînd vor veni soldații. Nu avea asupra lui nici măcar un cuțit ; era tot cu capul descoperit. Pe la unsprezece ațipi ; și iar văzu cele două găuri ale cămășuței albe plisate, care-l priveau ca doi ochi roșii plin de lacrimi și de sînge. Se trezi înșfăcat de patru sergenți care îi trăgeau la pumni. Oamenii de pe baricadă fugiseră. Dar sergenții se înfuriară de-a binelea și aproape că-l sugrumară, cînd descoperiră că era mînjit de sînge pe mîini. Era sîngele tinerei femei.

Chinuit de aceste amintiri Florent își înălță privirea spre cadranul luminos al ceasului bisericii Saint-Eustache, fără a-i vedea însă acele. Era aproape ora patru. Halele tot mai dormeau. Doamna François stătea de vorbă în picioare cu mătușa Chantemesse discutînd prețul unei legături de napi. Și Florent își aminti că era cît pe ce să fie împușcat aici, lîngă zidul bisericii Saint-Eustache. Un pluton de jandarmi despicase capul a cinci nenorociți prinși pe o baricadă de pe strada Grenéta. Cele cinci cadavre zăceau pe trotuar, pe locul unde astăzi i se părea că zărește o grămadă de ridichi roșii. Pe el nu-l împușcaseră numai pentru că sergenții nu aveau altceva decît săbii. Îl duseră la un comisariat din apropiere, lăsîndu-i șefului aceste cuvinte scrise

cu creionul pe un petic de hîrtie : „Prins cu mîinile pline de sînge. Foarte primejdios“. Pînă la ziuă îl tîrîră de la un comisariat la altul. Peticul de hîrtie îl însoțea. I se puseseră cătușe și era păzit ca și cînd ar fi fost un nebun furios. La comisariatul de pe strada Lingerie, niște soldați beți au vrut să-l împuște ; aprinseseră deja o lanternă mare, cînd veni ordinul ca toți prizonierii să fie duși la arestul prefecturii poliției. A treia zi se afla într-o cazemată a fortului Bicêtre. Din ziua acea începu să sufere de foame ; îi fusese foame în cazemată și de atunci foamea nu-l mai slăbise. Erau cam vreo sută de oameni îngrămădiți în fundul acestui beci, fără aer, năpustindu-se asupra celor cîteva îmbucături de pîine care li se aruncau ca unor fiare captive. Compăru în fața unui judecător de instrucție, fără nici un fel de martori, fără apărător, și acesta îl acuză că face parte dintr-o societate secretă ; și deoarece jura că nu e adevărat, judecătorul scoase din dosarul său petecul de hîrtie : „Prins cu mîinile pline de sînge. Foarte primejdios“. Atîta a fost de ajuns. Îl condamnară la deportare. După șase săptămîni, în ianuarie, un temnicer îl sculă într-o noapte și-l închise într-o curte împreună cu vreo patru sute și ceva de prizonieri. Cam peste un ceas, acest prim convoi pleca spre temnița plutitoare și spre surghiun, cu mîinile încătușate, între două șiruri de jandarmi cu armele încărcate. Traversară podul Austerlitz, o luară de-a lungul bulevardelor, ajunseră la gara de unde plecau trenurile spre La Havre.

Era o noapte veselă de carnaval ; ferestrele restaurantelor de pe bulevard străluceau ; în dreptul străzii Vivienne, pe locul unde o mai vedea încă pe necunoscuta moartă a cărei imagine îl însoțea, Florent zări într-o caleașcă mare niște femei mascate, cu umerii goi, cu glasuri zglobii, supărate că stau pe loc, strîmbîndu-se dezgustate în fața „acestor ocnași care nu mai trec odată“. De la Paris la Le Havre, prizonierii n-au căpătat nici o înghițitură de pîine, nici un strop de apă ; înainte de plecare, uitaseră să le distribuie rațiile. N-au mîncat decît treizeci și șase de ore mai tîrziu, după ce au fost îngrămădiți în cala fregatei *Canada*.

Nu, de atunci foamea nu-l mai părăsise. Oricît și-ar fi scormonit amintirile, nu găsea nici o singură oră în care să se fi simțit sătul. Se uscase ca o scoabă, stomacul i se

micșorase, pielea i se lipise pe oase. Și iată că acum, în bezna nopții, regăsea un Paris gras, îndestulat, chiar îmbuibat cu hrană ; îi fusese dat să se întoarcă în Paris întins pe un culcuș de zarzavaturi, era purtat pe sus într-un ciudat univers de belșug a cărui existență o simțea forfotind îngrijorător în jurul lui. Noaptea aceea vrăjită de carnaval se prelungise deci șapte ani de zile. Revedea ferestrele strălucitoare de pe bulevarde, femeile vesele, orașul lacom pe care îl părăsise în îndepărtata noapte de ianuarie, și i se părea că totul se amplificase și se desăvîrșise în aceste hale uriașe, al căror suflu colosal, încărcat încă de indigestia din ajun, începea acum să-l deslușească.

Mătușa Chantemesse se hotărîse în sfîrșit să cumpere douăsprezece legături de napi. Le ținea în șorț, pe burtă, ceea ce îi rotunjea încă mai mult talia și așa destul de groasă ; se proptise acolo, tot pălăvrăgind cu o voce tărăgănată. După plecarea ei, doamna François veni și se așeză iar lîngă Florent spunînd :

— Biata mătușa Chantemesse are pe puțin șaptezeci și doi de ani. Cumpăra napi de la taică-meu, încă de pe vremea cînd eram doar de o șchioapă. Și pe deasupra mai e și singură pe lume, nu mai are pe nimeni în afară de o jigodie pe care a adunat-o de pe drumuri și care îi mănîncă sufletul. Trăiește de azi pe mîine, vinde cu de-amănuntul și-și mai scoate și ea doi franci pe zi, vai de capul ei... Eu una n-aș putea să stau toată ziua pe trotuar, în Parisul ăsta fioros. Măcar să ai ceva neamuri pe aici, că altfel...

Și fiindcă Florent tăcea :

— Ai rude la Paris, nu-i așa ? întrebă ea.

Se făcu că nu aude. Neîncrederea îl cuprinsese iar. I se împuiase capul cu fel de fel de povești despre poliție, despre agenți care pîndesc la fiecare colț de stradă, despre femei care vînd tainele smulse nenorociților ce le cad în gheare. Doamna François era chiar lîngă el și părea tare cinstită cu obrazul ei mare și liniștit, cu fruntea strînsă într-o basma neagră cu desene galbene. Să tot fi avut treizeci și cinci de ani ; era cam durdulie, dar frumoasă din pricina vieții în aer liber și a forței ei aproape virile, pe care o îmblînzeau ochii negri, blînzi și miloși. Era desigur din cale

afară de curioasă, dar de o curiozitate de loc primejdioasă, dimpotrivă chiar.

Continuă, fără să se arate jignită de tăcerea lui Florent :

— Eu am avut un nepot la Paris. A ajuns rău, s-a angajat în armată... În fine, e bine cînd ai neamuri, ca să ai măcar unde să tragi. Rudele dumitale o să fie grozav de mirate cînd te-or vedea. E o mare bucurie să te întorci acasă, nu-i așa ?

Tot vorbind, nu-l slăbea din ochi, înduioșată fără îndoială de cumplita lui slăbiciune. Dar simțind că sub jalnicele lui haine negre se ascundea „un domn", nu îndrăznea să-i strecoare un gologan în mînă.

Într-un tîrziu, șopti stînjenită :

— Dacă pînă una alta, ai cumva nevoie de ceva...

Dar Florent, neliniștit, refuză cu mîndrie ; îi spuse că are tot ce-i trebuie și că știe unde să se ducă. Atunci ea păru într-adevăr bucuroasă și repetă de mai multe ori ca și cînd ar fi vrut să se liniștească pe sine însăși cu privire la soarta lui :

— Ei bine, în cazul ăsta nu-ți rămîne decît să aștepți pînă se face ziuă.

În colțul halei de fructe, deasupra capului lui Florent, un clopot mare începu să sune. Dangătul său lent și regulat risipea din timp în timp somnul trotuarelor. Tot mereu soseau alte căruțe ; strigătele căruțașilor, pocnetul bicelor, zgomotul roților de fier și al copitelor ce loveau caldarîmul se întețeau ; căruțele nu mai înaintau decît smucindu-se, se înșirau una după alta pînă se pierdeau în depărtarea cenușie, de unde se auzea o zarvă nedeslușită. De-a lungul întregii străzi Pont-Neuf se descărca într-una marfă ; cotigile erau trase în rigolă și caii nemișcați erau îngrămădiți în șiruri strînse ca la iarmaroc. Un camion cu verze strașnice, pe care cu greu îl aduseseră pînă la trotuar, atrase atenția lui Florent ; încărcătura depășea înălțimea unui felinar cît toate zilele, înfipt chiar acolo, care lumina din plin muntele de frunze largi, răsfrînte ca niște pulpane de catifea verde, groasă, gofrată. Sus, pe camion, o țărăncuță de vreo șaisprezece ani, îngropată în maldărul de legume de nu i se vedea decît bluza și bonețica de pînză albastră, lua verzele una cîte una și le arunca în jos cuiva complet ascuns în umbră. Din cînd în cînd, puștoaica se pierdea, se

îneca, alunecînd și dispărînd sub rostogolirea verzelor, apoi năsucul ei trandafiriu apărea din nou în mijlocul frunzișului bogat ; rîdea și verzele începeau iarăși să zboare între felinar și Florent care le număra în mod inconștient ; cînd se goli căruța, îi păru rău.

În fața halelor, grămezile de legume descărcate ajungeau acum pînă în șosea. Zarzavagioaicele lăsaseră cîte o cărăruie îngustă între aceste mormane, așa ca lumea să poată trece printre ele. Trotuarul încărcat de-a lungul și de-a latul cu maldăre întunecate de zarzavat se întindea pînă hăt departe. În lumina săltăreață a lanternelor nu se vedea decît inflorescența cărnoasă a legăturilor de anghinare, verdele gingaș al salatelor, trandafiriul morcovilor, albul mat al napilor ; toate aceste străfulgerări de culori intense se deplasau de-a lungul grămezilor o dată cu lanternele. Trotuarele se însuflețiseră ; mulțimea se trezea, circula printre grămezile de marfă, oprindu-se, discutînd, vociferînd. Un glas, undeva, departe, striga : „Hai la cicoare !" Tocmai se deschiseseră porțile halei de legume mari ; precupețele de aici, cu bonete albe, cu cîte o broboadă înnodată peste jachetele lor negre, cu fustele sumese și prinse în ace, ca să nu se murdărească, își făceau aprovizionarea pentru ziua aceea, încărcîndu-și cumpărăturile în niște coșuri mari, pe care hamalii le așezaseră pe jos. De la hală și pînă la șosea se întețise un du-te vino de coșuri și o învălmășeală de capete care se ciocneau, de vorbe de ocară, de zarva dezlănțuită a vocilor ce răgușeau, tîrguindu-se cîte un sfert de ceas pentru un gologan.

Și Florent se minuna că zarzavagioaicele cu basmale colorate și obraz ars de soare își păstrează seninătatea în mijlocul tocmelilor guralive din hale.

În spatele lui se vindeau fructele. Rînduri lungi de papornițe și de coșuri joase acoperite cu pînză sau cu paie erau înșirate pe trotuarul străzii Rambuteau ; în aer plutea un miros de corcodușe răscoapte. O voce blîndă și tărăgănată, pe care o auzea de mult, îl făcu să-și întoarcă privirea. Văzu o femeie măruntică, brună, încîntătoare, stînd pe jos și tocmindu-se.

— Hai, Marcel, spune, le dai cu cinci franci ?

Omul învelit în pelerina lui nu răspundea ; femeia, după lungi minute de tăcere, o lua de la început :

— Hai zău, Marcel, cinci franci coşul ăsta şi patru celălalt, face nouă franci, nu-i aşa ?

Se aşternu o nouă tăcere :

— Aşadar, cît să-ţi dau ?

— Ei, zece franci, ştii foarte bine, că doar ţi-am mai spus o dată. Dar cu Jules al tău ce se mai aude, Sarriette ?

Tînăra femeie începu să rîdă, scoţînd un pumn de bani.

— Doarme pînă tîrziu dimineaţa. Zice că bărbaţii nu-s făcuţi pentru muncă.

Plăti şi-şi duse cele două coşuri în hala de fructe, care tocmai se deschisese.

Halele păreau fragile în întunericul brăzdat de miile de dungi luminoase ale obloanelor ; pe aleile lor largi, lumea se îmbulzea, în timp ce în depărtare, unele pavilioane erau încă pustii, în mijlocul furnicarului din ce în ce mai agitat de pe trotuarele care le înconjurau. La capătul dinspre Saint-Eustache brutarii şi cîrciumarii îşi ridicau obloanele ; dughenile roşietice, cu lămpile aprinse, străpungeau bezna de-a lungul caselor cenuşii. Florent se uita la o brutărie de pe strada Montorgueil, pe stînga, încărcată cu pîini aurii, proaspăt scoase din cuptor şi i se părea că simte mirosul îmbietor al pitei calde.

Era ora patru şi jumătate.

Între timp, doamna François îşi desfăcuse marfa. Nu-i mai rămăseseră decît cîteva legături de morcovi, cînd Lacaille se întoarse cu sacul lui cu tot.

— Ei, le dai cu cinci centime ? zise el.

— Ştiam eu că o să te mai văd pe ziua de azi, răspunse liniştită zarzavagioaica. Hai, ia tot ce mi-a mai rămas. Sînt şaptesprezece legături.

— Asta face optzeci şi cinci de centime.

— Nu, un franc şi şaptezeci.

Se învoiră în sfîrşit cu un franc şi douăzeci şi cinci. Doamna François se grăbea să plece. După ce Lacaille se depărtă cu morcovii în sac, îi spuse lui Florent :

— Ai văzut cum mă pîndea ? Moşul ăsta face zîmbre prin toată piaţa ; uneori aşteaptă pînă în ultima clipă, ca apoi să cumpere marfă de cîţiva gologani... Ah, ce ţi-e şi

cu parizienii ăștia ! Se păruiesc pentru un sfanț și pe urmă se duc la cîrciumă și-și beau și cămașa de pe ei.

Cînd vorbea despre Paris, doamna François era plină de ironie și de desconsiderație ; îl trata ca pe un oraș foarte îndepărtat, profund ridicol și demn de dispreț, în care nu accepta să calce decît noaptea.

— Acum pot să plec, relua ea întorcîndu-se lîngă Florent și așezîndu-se pe grămada de zarzavaturi a unei vecine.

Florent stătea cu capul plecat ; săvîrșise un furt. După plecarea lui Lacaille zărise pe jos un morcov. Îl ridicase și-l strîngea în pumnul drept. În spatele lui, din grămezile de țelină și de pătrunjel se înălța un miros pătrunzător, din pricina căruia i se pusese un nod în gît.

— O să plec, repetă doamna François.

Necunoscutul acesta îi trezise interesul ; își dădea seama că suferă stînd acolo, nemișcat, pe trotuar. Încercă din nou să-l ajute, dar el refuză cu o mîndrie parcă mai aprigă. Se sculă chiar în picioare, vrînd să-și arate voinicia. Cînd doamna François întoarse capul, vîrî repede morcovul în gură. Dar nu-l putu mesteca în ciuda poftei cumplite de a-l strînge în dinți, fiindcă femeia îl privea din nou, drept în față, întrebătoare, cu curiozitatea sa blajină de femeie cumsecade. Iar el, ca să nu deschidă gura, îi răspundea prin semne. Apoi încet, pe nesimțite își mîncă morcovul.

Zarzavagioaica se hotărîse de-a binelea să plece, cînd o voce puternică rosti chiar lîngă ea :

— Bună ziua, doamnă François.

Era un tînăr slab, ciolănos, cu un cap mare și un nas foarte subțire, bărbos și cu ochi înguști și limpezi. Purta o pălărie de fetru negru decolorată și deformată, și era încotoșmănat într-un palton uriaș, care fusese cîndva castaniu deschis dar pe care ploile lăsaseră dîre lungi, verzui. Adus de spate, străbătut de un fior nervos, care părea să-i fi intrat în obicei, stătea înfipt în pantofii lui butucănoși, iar pantalonii, prea scurți, lăsau să se vadă niște ciorapi albaștri.

— Bună ziua, domnule Claude, răspunse veselă zarzavagioaica. Să știți că v-am așteptat luni și fiindcă n-ați

venit, v-am pus bine tabloul ; de fapt l-am agăţat într-un cui la mine în odaie.

— Sînteţi foarte amabilă doamnă François. Zilele astea o să vin să-mi termin studiul... Luni n-am putut... Prunul acela mare mai are încă toate frunzele ?

— Sigur că da.

— Nu de alta, dar, vedeţi, vreau să-l aşez în colţul tabloului. O să arate bine acolo, în stînga coteţului. M-am gîndit toată săptămîna la asta... Vai, ce frumoase sînt legumele azi-dimineaţă ! Am coborît mai devreme, fiindcă mi-am închipuit că năzdrăvanele astea de verze o să arate grozav la răsăritul soarelui.

Şi arătă cu mîna în lungul trotuarului. Zarzavagioaica reluă :

— Iaca, mă duc. La revedere... Pe curînd, domnule Claude !

Şi plecînd, îl prezentă pe Florent tînărului pictor :

— Uitaţi, domnul vine de departe după cît se pare. Nu se mai descurcă în ticălosul ăsta de Paris. Poate îi daţi niscai lămuriri.

Plecă, în sfîrşit, bucuroasă că-i lasă pe cei doi bărbaţi împreună. Claude îl privea pe Florent cu atenţie : chipul său prelung, slab şi tulbure i se părea original. Prezentările făcute de doamna François erau suficiente ; şi, prietenos ca toţi hoinarii deprinşi cu fel de fel de întîlniri întîmplătoare, îi spuse liniştit :

— Vă însoţesc. Încotro mergeţi ?

Florent era stînjenit. Se împrietenea mai greu ; totuşi, de cînd sosise la Paris, îl tot frămînta un gînd. Se hotărî şi întrebă, chinuit de teama unui răspuns nefavorabil.

— Strada Pirouette mai există ?

— Bineînţeles, zise pictorul. Ce colţişor ciudat din Parisul de odinioară mai e şi strada asta ! Şerpuieşte ca o dansatoare şi casele au nişte burţi, ca de femeie însărcinată... Am făcut o stampă destul de reuşită. Cînd veţi veni la mine o să v-o arăt. Într-acolo mergeţi ?

Liniştit, înviorat de vestea că strada Pirouette mai există, Florent îl asigură că nu avea intenţia să se ducă acolo, că de fapt nu trebuia să se ducă nicăieri.

În faţa insistenţei lui Claude i se redeşteptase toată neîncrederea.

— Nu-i nimic, spuse acesta din urmă, să mergem totuși pe strada Pirouette. Noaptea are un colorit ! Hai, e la doi pași.

Florent se văzu nevoit să-l urmeze. Mergeau alături, ca doi camarazi, pășind peste coșuri și legume. Pe trotuarul străzii Rambuteau se aflau grămezi uriașe de conopide așezate ca niște ghiulele, rînduite în formă de piramidă, surprinzător de regulat. Carnea lor albă și fragedă înflorea în mijlocul frunzelor mari și verzi, asemenea unor trandafiri enormi, semănînd cu niște buchete de mireasă aliniate în jardiniere colosale. Claude se oprise ; admirația îi smulgea ușoare exclamații.

Apoi, pe strada Pirouette care se afla drept în fața lor, îi arătă și-i explică fiecare casă. Un singur felinar ardea într-un colț. Casele îngrămădite, umflate, își scoteau înainte streșinile, își aplecau zidurile chiar ca niște „pîntece de femei însărcinate", cum spusese pictorul și se sprijineau unele de altele. Doar vreo trei-patru case ascunse în întuneric păreau dimpotrivă gata să cadă grămadă. Felinarul lumina din plin una dintre ele ; foarte albă, spoită de curînd, semăna cu o babă strîmbă și prăpădită, care s-a pudrat și s-a sulemenit tare ca să facă pe tinerica. Apoi șirul cocoșat al celorlalte case înverzite de scurgerea ploilor se prelungea, cufundîndu-și crăpăturile în beznă, într-un vîrtej de culori și poziții, care pe Claude îl copleșeau de încîntare. Florent se oprise în colțul străzii Mondétour, în fața penultimei case, pe stînga. Cele trei etaje dormeau îndărătul ferestrelor fără obloane, cu perdeluțe albe trase în fața geamurilor ; prin perdelele ferăstruicii de sus se zărea o luminiță care se tot muta de colo colo. Dugheana din față însă părea să-l emoționeze în mod deosebit. Tocmai se deschidea. Era o prăvălie unde se vindeau legume fierte ; în fund străluceau diferite cratițe ; pe tejghea, în niște străchini pline cu vîrf, se zăreau mase conice de spanac și de cicoare fierte, care urmau să fie tăiate cu niște lopățele cărora nu li se vedeau decît mînerele de metal alb. Florent rămăsese trăsnit de priveliștea aceasta ; era complet buimăcit ; probabil că nu mai recunoștea dugheana ; citi numele negustorului Godeboeuf, pe o firmă roșie și încremeni. Cu brațele atîrnînde,

cerceta atent spanacul, cu aerul deznădăjduit al unui om pe care-l lovește o nenorocire îngrozitoare.

Între timp, fereastra de sus se deschisese și o bătrînică se aplecase să privească cerul și apoi în zare, halele.

— Ia te uită, domnișoara Saget s-a sculat cu noaptea în cap, spuse Claude care ridicase capul.

Și adăugă, întorcîndu-se spre tovarășul său de drum :

— O mătușă de a mea a stat cîndva în casa asta. E o adevărată cloacă de bîrfeli... Ah, uite că se agită și familia Méhudin ! E lumină la etajul doi.

Florent era gata să-l întrebe ceva, dar i se păru suspect din pricina paltonului său decolorat ; îl urmă fără să scoată o vorbă, în timp ce pictorul îi tot povestea despre fetele Méhudin. Erau pescărese ; cea mare era splendidă ; mezina vindea pește de apă dulce și semăna în mijlocul crapilor și țiparilor ei cu o madonă bălaie de Murillo. Și din vorbă în vorbă ajunse să-i spună, indignat, că Murillo picta ca un ștrengar. Apoi, oprindu-se fără veste în mijlocul străzii :

— Dar de fapt, unde mergi ?

— În momentul de față, nu mă duc nicăieri, spuse Florent descurajat. Mergem oriunde vrei dumneata.

Pe cînd ieșeau din strada Pirouette, din fundul unei cîrciumi care se afla chiar în colț, o voce îl strigă pe Claude. Acesta intră, trăgîndu-l după el și pe Florent. Numai o parte din obloane fuseseră ridicate. Gazul ardea în atmosfera încă somnoroasă a sălii ; o cîrpă uitată, niște cărți de joc rămase din ajun erau risipite pe mese, iar curentul de aer, care pătrundea prin ușa larg deschisă, adia proaspăt în încăperea îmbîcsită de mirosul cald al vinului. Cîrciumarul, domnul Lebigre își servea mușteriii, îmbrăcat într-o vestă cu mîneci, cu barba răvășită și cu fața lui mare, cu trăsături regulate, palidă de oboseală. Grupuri de bărbați beau în picioare în fața tejghelei, tușind, scuipînd, cu ochii umflați, căznindu-se să-și alunge de-a binelea somnul cu ajutorul vinului alb și al rachiului. Florent îl recunoscu pe Lacaille, al cărui sac, la ora asta, era plin de legume. Ajunsese deja la al treilea rînd de pahare și asculta pe un individ care îi povestea amănunțit cum cumpărase un coș cu cartofi. După ce își goli paharul, se

duse să stea de vorbă cu domnul Lebigre într-o cămăruță cu geamlîc, unde gazul aerian nu era aprins.

— Ce iei ? îl întrebă Claude pe Florent.

La intrare, strînsese mîna omului care îl poftise. Era un băiat de vreo douăzeci și doi de ani cel mult, frumos și voinic ; purta doar o mustăcioară și părea semeț, cu pălăria lui mare, mînjită de cretă și cu gulerul brodat, de sub care se iveau niște bretele ce-i mototoleau cămașa albastră. Claude îi zicea Alexandre, îl bătea pe umăr și-l întreba cînd aveau să se mai ducă la Charentonneau. Și tot vorbeau despre o excursie pe care o făcuseră împreună, într-o barcă pe rîul Marna. Seara, pare-se, mîncaseră friptură de iepure.

— Ei, ce iei ? repetă Claude.

Florent se uita la tejghea foarte stînjenit. La capătul acesteia, niște ceainice, cu inele mari de aramă, pline cu punci și vin fiert, stăteau calde pe flăcările albastre și trandafirii ale reșoului cu gaz. Se hotărî să mărturisească, în sfîrșit, că ar bea bucuros ceva cald. Domnul Lebigre le aduse trei pahare cu punci. Într-un coșuleț, lîngă ceainice, se aflau niște chifle cu unt, fierbinți, care abia fuseseră aduse. Deoarece ceilalți doi nu cerură chifle, Florent își bău paharul de punci și îl simți cum i se prelinge în stomac ca un val de plumb topit. De plătit, plăti Alexandre.

— Alexandre e băiat bun, zise Claude după ce ieșiră pe trotuarul străzii Rambuteau. E foarte nostim la țară ; face fel de fel de demonstrații de forță ; și, pe deasupra, năzdrăvanul ăsta mai are și un corp splendid ; dacă ar fi vrut să-mi pozeze pentru niște studii, în aer liber... Acum dacă vrei, hai să dăm o raită prin hale.

Florent îl urmă, lăsîndu-se în voia lui. De-a lungul străzii Rambuteau o licărire vestea zorile. Glasul halelor fremăta acum mai tare ; din cînd în cînd, dangătul clopotelor vreunei hale mai îndepărtate străbătea acest vuiet permanent și monoton. Intrară pe una din aleile acoperite, aflată între hala de pește și cea de păsări. Florent ridică ochii și privi bolta înaltă, a cărei căptușeală de lemn strălucea alături de dantelăria neagră a scheletului de fontă. Cînd ajunseră la aleea principală, gîndul îl purtă spre un oraș ciudat, cu cartiere bine delimitate, cu periferiile, sa-

tele şi locurile sale de plimbare, cu drumuri, pieţe şi răscruci, pe care într-o zi de ploaie, un uriaş capriciu le-ar fi vîrît cu totul sub un hanghar. Întunericul, care încă mai stăruia prin ungherele tainice ale acoperişului, dădea amploare pădurii de stîlpi, reliefa la infinit nervurile gingaşe, galeriile măiestrit împodobite, obloanele transparente ; şi astfel părea a creşte deasupra oraşului, dispărînd în adîncul beznei, o întreagă vegetaţie, o gigantică înflorire de metal ale cărei tulpini se încolăceau şi se înnodau, acoperind lumea cu frunzişul bogat al unui codru secular. Unele sectoare mai dormeau încă pe după gratiile lor. In hala de unt şi de păsări se înşirau prăvălioarele zăbrelite, ce prelungeau uliţele pustii sub lanţul de felinare. Tocmai se deschisese hala de peşte ; nişte femei străbăteau rîndurile de lespezi albe, acoperite de umbra coşurilor şi de fel de fel de cîrpe uitate. La legumele mari, la flori şi la fructe zarva creştea mereu. Orăşelul se trezea treptat-treptat, începînd cu cartierele mai populate, unde verzele se îngrămădeau încă de la ora patru dimineaţa, şi sfîrşind cu cartierul leneş şi bogat, unde găinuşele îndopate şi fazanii erau atîrnaţi în galantar abia pe la opt.

Pe aleile principale însă, viaţa se revărsa. De-a lungul trotuarelor, de o parte şi de alta, mai zăboveau încă nişte zarzavagii ; erau mici cultivatori, veniţi de prin împrejurimile Parisului, care îşi expuneau pe coşuri toată recolta lor din ajun : legături de legume, grămăjoare de fructe. În mijlocul furnicarului neîncetat de oameni, căruţele pătrundeau pe sub bolţi, încetinind tropotul sonor al cailor. Două dintre aceste căruţe, aşezate de-a latul, barau drumul. Ca să poată trece, Florent se sprijini de unul din sacii cenuşii, asemenea sacilor de cărbuni, a căror grămadă enormă îndoia osiile sub greutatea ei ; erau uzi şi răspîndeau un miros proaspăt de alge ; dintr-un sac rupt la un colţ se scurgeau o mulţime de midii mari, negre. Acum erau nevoiţi să se oprească la fiecare pas. Sosea marfa la pescărie ; camioanele se succedau, cărînd lăzi mari pline de coşuri cu peşte, pe care trenul le aducea încărcate dinspre ocean. Şi ca să se ferească de căruţele cu peşte, din ce în ce mai grăbite şi mai primejdioase, Claude şi Florent se băgau aproape sub roţile unor harabale galbene cu patru cai şi cu lanterne colorate, care

aduceau unt, ouă și brînzeturi; hamalii descărcau lăzile cu ouă, coșurile cu brînză și cu unt, pe care le duceau în pavilionul mezatului, unde niște funcționari cu șepci le însemnau în diverse carnețele, la lumina gazului aerian. Claude era încîntat de zarva aceasta; rămînea în extaz în fața unui joc de lumini, a unor cămăși țărănești, a descărcării unei căruțe. În sfîrșit, se degajară. Și tot străbătînd aleea principală, deodată îi învălui un miros încîntător, ce părea că se ține după ei. Se aflau în mijlocul pieței de flori. De o parte și de alta a trotuarului stăteau femei cu coșuri mari, pătrate, încărcate cu buchete de trandafiri, de violete, de dalii și de margarete. Buchetele alcătuiau pete, cînd întunecate ca sîngele, cînd luminoase, de un argintiu gingaș. Lîngă un coș, o lumînare aprinsă trezea din bezna înconjurătoare o stridentă armonie de culori, pestrițul viu al margaretelor, roșul sîngeriu al daliilor, albastrul violetelor, petalele însuflețite ale trandafirilor. Și după aroma aspră a pescăriei și mirosul greu al untului și al brînzeturilor, nimic nu putea reda dulceața primăvăratică a parfumurilor suave ce se degajau aici.

Claude și Florent se întoarseră, hoinărind, zăbovind în mijlocul florilor. Se opriră, privind curioși femeile care vindeau legături de ferigi și foi de viță foarte îngrijit așezate în teancuri de cîte douăzeci și cinci. Cotiră apoi pe o alee mică, aproape pustie, pe care pașii lor răsunau ca sub bolta unei biserici. Acolo descoperiră, înhămat la o căruță cît o roabă, un măgăruș mic ce pesemne se plictisea; cum îi văzu începu să ragă; zbieretul lui era atît de puternic și de prelung, încît uriașele acoperișuri ale halelor zbîrnîiră. Caii îi răspunseră nechezînd; se auziră tropote, o zarvă în depărtare care se amplifica trezi ecouri, apoi se pierdu. În fața lor, pe strada Berger, dughenele angrosiștilor, cu ușile larg deschise, lăsau să se vadă, în lumina vie a gazului aerian, grămezi de coșuri și fructe înghesuite între pereții murdari, mîzgăliți cu fel de fel de socoteli scrise cu creionul. Și cum stăteau acolo, zăriră o cucoană elegantă ghemuită, cu un aer de voluptuoasă oboseală, în colțul unei birje, care încerca să se strecoare discret prin învălmășeala de pe șosea.

— Uite-o pe Cenușăreasa care se întoarce fără pantofior, zise Claude, zîmbind.

Acum, întorcîndu-se în hale, stăteau de vorbă. Claude, cu mîinile în buzunare, povestea fluierind cît de mare este dragostea lui pentru această revărsare de hrană care, în fiecare dimineață, are loc în însăși inima Parisului. Nopți întregi dădea tîrcoale halelor, visînd la niște uriașe naturi moarte, la tablouri extraordinare. Se și apucase de un tablou ; îi pusese pe prietenul său Marjolin și pe secătura aia de Cadine să-i pozeze ; dar era foarte greu ; prea erau frumoase afurisitele astea de legume, și fructele, și peștii, și carnea ! Cu stomacul strîns ca un ghem, Florent asculta acest torent de entuziasm artistic. Faptul că în acel moment lui Claude nici nu-i trecea prin minte că toate aceste lucruri minunate se și mănîncă, era evident. Le iubea pentru coloritul lor. Tăcu brusc, strîngîndu-și cu o mișcare ce-i era caracteristică cingătoarea roșie, lungă, pe care o purta sub paltonul lui verzui, și reluă cu un aer subtil :

— Și unde mai pui că aici mănînc măcar cu ochii. Tot e mai bine decît de loc. Cîteodată, cînd în ajun am uitat să mănînc, a doua zi fac o indigestie uitîndu-mă într-una la toate bunătățile astea. În diminețe de soiul ăsta, îmi iubesc parcă mai mult legumele... Și cînd te gîndești că ticăloșii ăștia de burghezi se îndoapă cu toate astea, te apucă exasperarea ; prea e nedrept !

Și-i povesti o cină pe care într-o zi de bogăție, un prieten i-o oferise la Baratte ; mîncaseră stridii, pește, vînat. Dar Baratte decăzuse complet ; toată strălucirea fostei pieți Innocents se dusese pe apa sîmbetei ; astăzi totul se concentra în jurul Halelor centrale, acest colos de fontă, acest nou și original oraș. Orice ar fi zis nătărăii, halele erau simbolul epocii noi. Și Florent nu mai știa ce osîndește : pitorescul halelor sau bunătățile de la Baratte. Apoi Claude începu să critice romantismul : tot mai bune erau mormanele lui de varză decît zdrențele evului mediu. Sfîrși prin a-și reproșa ca pe o slăbiciune stampa reprezentînd strada Pirouette. Toate maghernițele astea vechi trebuiau dărîmate și înlocuite cu ceva modern.

— Ia stai, spuse el oprindu-se, uite colo la colțul trotuarului. Nu-i așa că este un tablou gata pictat și unde

mai pui că ar fi mult mai uman decît afurisitele lor de picturi ofticoase!

Acum, de-a lungul aleilor, niște femei vindeau cafea și supă. Într-un colț, în jurul precupeței care vindea ciorbă de varză, se strînsese un grup de mușterii. Căldarea de tablă smălțuită, plină cu supă, scotea aburi pe un mangal mic, prin ale cărui găuri se vedea licărirea palidă a jarului. Femeia lua felii subțiri de pîine dintr-un coș căptușit cu pînză, le punea în căni galbene și cu un polonic turna supa peste ele. În mulțimea asta se aflau precupețe foarte curate, zarzavagii în bluze țărănești, hamali murdari, cu paltoanele slinoase din pricina poverilor ce le căraseră pe umeri și fel de fel de nenorociți zdrențăroși; toată foamea matinală a halelor se îngrămădea aici mîncînd, frigîndu-se, ferindu-și bărbiile ca să nu se păteze cu picăturile ce se prelingeau de pe linguri. Și pictorul încîntat își mijea ochii, căuta unghiul cel mai indicat pentru a-i asigura tabloului o perspectivă cît mai bună. Dar pîrdalnica asta de ciorbă de varză mirosea strașnic.

Florent întoarse capul, chinuit de cănile acelea pline pe care oamenii le goleau tăcuți, cu priviri piezișe de animale bănuitoare. În timp ce femeia servea un nou mușteriu, Claude fu amețit de aburul îmbălsămat, care îl izbi drept în față. Își strînse cingătoarea, zîmbind nervos; apoi o porni din nou și făcînd aluzie la paharul de punci al lui Alexandre, îi spuse lui Florent cu vocea mai scăzută:

— E foarte ciudat, probabil că ai băgat de seamă... Totdeauna se găsește cîte cineva care să-ți dea de băut, dar nu întîlnești niciodată vreunul care să-ți dea de mîncare.

Se iveau zorile. La colțul străzii Cossonnerie casele de pe bulevardul Sébastopol erau încă întunecate; și deasupra liniei nete a acoperișurilor de ardezie, bolta înaltă a aleii principale a halei decupa pe cerul de un albastru spălăcit o semilună strălucitoare. Claude, care între timp se aplecase spre deschizăturile zăbrelite aflate chiar la nivelul trotuarului și prin care se zăreau beciurile adînci unde ardeau flăcările tulburi ale gazului, se uita acum în sus, căutînd printre stîlpii înalți și dincolo de acoperișurile albăstrii un petic de cer luminos. Într-un tîrziu se opri iar, cu ochii ațintiți asupra scărițelor subțiri de fier

care leagă cele două etaje ale acoperişurilor permiţînd trecerea dintr-unul într-altul. Florent îl întrebă ce anume vede acolo sus.

— Ah ! Împieliţatul ăsta de Marjolin, spuse pictorul, fără să-i răspundă direct. Cu siguranţă că iar e cocoţat pe vreo streaşină, dacă nu cumva şi-o fi petrecut noaptea cu lighioanele din beciul de păsări... Am nevoie de el pentru un studiu.

Şi-i povesti că prietenul său Marjolin fusese găsit într-o dimineaţă de către o precupeaţă pe un maldăr de verze şi crescuse liber pe trotuarele halelor. Cînd să-l trimită la şcoală, se îmbolnăvi şi de aceea îl aduseră înapoi în hale. Le cunoştea cele mai tainice unghere, le iubea cu o dragoste de fiu, strecurîndu-se prin această pădure de fontă cu sprinteneala unei veveriţe. El şi cu haimanaua aia de Cadine, pe care mătuşa Chantemesse o culesese într-o seară din colţul fostei pieţe Innocents, alcătuiau o pereche încîntătoare. El, prostănacul, era splendid, rumen ca un Rubens... şi avea un pufuşor roşcat de care se aninau razele soarelui ; iar ea, mititica, subţirică şi şmecheră foc, avea o mutriţă tare nostimă sub claia neagră de păr creţ.

Tot povestind, Claude grăbise pasul. Îşi aduse tovarăşul pînă la capătul bisericii Saint-Eustache. Aici Florent se prăvăli pe o bancă, lîngă biroul tramcarelor, fiindcă iar i se muiaseră picioarele. Aerul se răcorise. Deasupra străzii Rambuteau, licăriri trandafirii împestriţau cerul lăptos, brăzdat mai încolo de fîşii mari, cenuşii. Zorile acestea erau atît de înmiresmate, încît o clipă Florent se crezu la ţară, pe vreun dîmb. Dar Claude îi arătă, de cealaltă parte a băncii, piaţa cu mirodenii. De-a lungul sectorului vînzătorilor de măruntaie se întindea un adevărat cîmp de cimbru, de levănţică, de usturoi şi haşmă ; precupeţele atîrnaseră de platanii tineri de pe trotuar ramuri mari de dafin, ca nişte trofee de verdeaţă. Domina mirosul puternic al dafinului.

Cadranul luminos al bisericii Saint-Eustache pălise, dîndu-şi parcă sufletul asemenea unei candele în zori. În cîrciumile de pe străzile învecinate, lămpile se stingeau una cîte una, ca stelele înecate în lumină. Florent privea halele mari, care răsăreau din umbra şi din visul ce le în-

văluise pînă atunci, și-și prelungeau parcă la infinit palatele dantelate. De un cenușiu-verzui, ele se închegau, mai uriașe încă datorită armăturii lor uimitoare, menită să susțină succesiunea nesfîrșită a acoperișurilor. Masa geometrică a halelor se profila din ce în ce mai clar, și cînd toate luminile dinlăuntru se stinseră, cînd zorile învăluiră acest bloc pătrat și uniform, se accentuă halucinanta lor asemănare cu o uriașă mașină modernă, cu un motor cu aburi, cu un cazan menit digestiei unui popor întreg, gigantic pîntece de metal, fixat cu buloane, nituit, făcut din lemn, sticlă și fontă, de o eleganță și putere de adevărat mecanism ce funcționează datorită căldurii, vîrtejului, mișcării frenetice a roților.

Claude, cuprins de entuziasm, se suise în picioare pe bancă. Își sili tovarășul să admire zorile ce se iveau deasupra verdețurilor. De la capătul bisericii Saint-Eustache pînă în strada Halelor, între cele două grupuri de pavilioane, se întindea un ocean imens de zarzavaturi. Iar la cele două extremități, între cele două răspîntii, valul creștea tot mai uriaș, legumele inundau pînă și caldarîmul. Zorile, de un cenușiu-pastelat, se revărsau încet, dînd întregului peisaj nuanțe palide de acuarele. Maldărele acestea de zarzavaturi tălăzuite ca niște valuri dese, fluviul acesta de verdețuri ce părea a curge între zăgazurile șoselei ca ploile dezlănțuite ale toamnei, adumbrite de străluciri gingașe de perlă, de violet-deschis, de trandafiriu-lăptos, de verde năpădit de galben, dobîndeau toate nuanțele pale și schimbătoare ale cerului la răsăritul soarelui ; și, pe măsură ce văpaia zorilor se învolbura deasupra străzii Rambuteau, legumele se deșteptau, se desprindeau din cenușiul ce acoperise pămîntul. Salatele, lăptucile, diferitele varietăți de cicoare, păstrînd încă resturi de noroi, se deschideau, scoțîndu-și la iveală miezul strălucitor ; grămezile de spanac și de măcriș, buchetele de anghinare, mormanele de fasole și de mazăre, mănunchiurile de rozmarin legate cu cîte un fir de pai, cîntau întreaga gamă de verde, de la verdele-strălucitor al păstăilor pînă la cel opac al frunzelor ; gamă bogată ce se pierdea în împestrițarea țelinelor și a legăturilor de praz. Coloritul viu al morcovilor și cel gingaș al napilor aduceau însă cîte o notă mai stridentă, intonau cîte o melo-

die mai sonoră; împrăștiate în cantități uriașe de-a lungul pieței, ele o luminau toată cu nuanțele lor. La colțul străzii Halelor, verzele alcătuiau adevărați munți: verze albe, uriașe, îndesate și pietroase, ca niște ghiulele de metal palid; verze crețe, ale căror frunze semănau cu niște potire de bronz; verze roșii, pe care zorile le preschimbau în minunate inflorescențe mov cu pete de carmin și purpură. La capătul celălalt al străzii, la răspîntia dinspre Saint-Eustache, începutul străzii Rambuteau era blocat de o adevărată baricadă de dovleci portocalii, umflați și pîntecoși, înșirați pe două rînduri. Auriul-lucios al unui coș cu ceapă, roșul-sîngeriu al unei grămezi de tomate, gălbuiul-șters al unui maldăr de castraveți, violetul-închis al vinetelor, scăpărau ici-colo; numai ridichile mari, negre, rînduite ca niște văluri cernite, mai mențineau încă din loc în loc pete de beznă în mijlocul veseliei fremătătoare a deșteptării.

Claude bătea din palme în fața acestui spectacol. Considera că „ticăloasele astea de legume" sînt extravagante, nebune, sublime, și susținea că nu erau moarte, că smulse din ajun, așteptau a doua zi soarele, ca să-și ia rămas bun de la el, aici, pe caldarîmul halelor. Le vedea trăind, deschizîndu-și frunzele ca și cînd s-ar mai fi aflat încă în pămîntul gras cu rădăcinile înfipte liniștit, la căldură. Afirma că aude aici horcăitul tuturor grădinilor de zarzavat din împrejurimi. Între timp, mulțimea scufiilor albe, a vestelor negre, a cămășilor albastre, umplea cărările înguste dintre mormanele de legume. Aici se auzea zumzetul tuturor satelor de prin împrejurimi. Coșurile mari ale hamalilor treceau greoi pe deasupra capetelor. Precupețele, zarzavagiii, fructarii tîrguiau, se grăbeau.

În jurul munților de verze se agitau caporali și călugărițe, iar bucătarii internatelor umblau cu limba scoasă după chilipiruri. Se descărca într-una; cotigile își prăvăleau marfa pe jos, ca pe o încărcătură de bolovani, adăugînd un nou val celorlalte, care acum se revărsau pînă pe trotuarul din față. Și din capătul străzii Pont-Neuf șiruri de căruțe soseau fără încetare.

— E totuși formidabil de frumos, șoptea Claude extaziat.

Florent suferea. Se considera victima unei ispite supraomenești. Nu voia să mai vadă toate acestea, așa că își fixă privirea pe biserica Saint-Eustache, așezată pieziș, profilîndu-se pe albastrul cerului ca o pată cafenie cu rozetele și ferestrele-i largi, boltite, cu clopotnița și acoperișurile sale de ardezie ; și-o pironea pe intrîndul întunecos al străzii Montorgueil, brăzdat de firme violent colorate, și pe colțul teșit al străzii Montmartre, cu balcoane încărcate de litere aurii, strălucitoare. Intorcîndu-se spre răscruce, alte firme : DROGHERIE ȘI FARMACIE, FĂINOASE ȘI LEGUME USCATE, scrise cu majuscule uriașe, roșii sau negre, detașîndu-se pe un fond spălăcit, îi atraseră privirea. Casele cu ferestre înguste din colț se trezeau, introducînd în larga și moderna stradă Pont-Neuf cîteva fațade vechi, galbene, rămășițe înduioșătoare ale Parisului de altă dată. În colțul străzii Rambuteau, în picioare în vitrinele goale ale marelui magazin de articole de modă, vînzători bine îmbrăcați, cu veste, pantaloni strîmți și manșete largi, de un alb imaculat, aranjau galantarul. Puțin mai încolo, cofetăria Guillout, severă ca o cazarmă, își prezenta cu gust pachetele aurii de biscuiți și tăvile de cristal pline cu prăjiturele. Toate prăvăliile se deschiseseră. Muncitori în cămăși albe, cu uneltele sub braț, traversau șoseaua, grăbindu-se.

Claude nu se dăduse jos de pe bancă. Se înălța pe vîrfuri, ca să vadă cît mai departe. Deodată zări în mulțimea pe care o domina, un cap cu o claie mare blondă urmat de un căpșor negru, creț și zbîrlit.

— Hei, Marjolin ! Cadine ! strigă el.

Și, deoarece vocea i se pierdea în vuietul mulțimii, sări jos de pe bancă și o luă la fugă. Apoi își aduse aminte că-l uitase pe Florent ; se întoarse dintr-un salt și-i spuse repede :

— Ascultă, în fundătura Bourdonnais, știi... Numele meu e scris cu cretă pe ușe, Claude Lantier... Vino să vezi stampa cu strada Pirouette.

Dispăru ; habar nu avea de numele lui Florent, îl părăsise așa cum îl luase în primire, pe marginea unui trotuar, după ce-i expusese crezul lui artistic.

Florent rămase singur. În primul moment, această singurătate îl bucură. De cînd îl culesese doamna François

pe şoseaua de la Neuilly se mişca învăluit de o toropeală şi de o suferinţă care îl împiedicau să perceapă exact lucrurile înconjurătoare. Acum era în sfîrşit liber. Încercă să se scuture, să risipească această obsesie chinuitoare a mormanelor gigantice de alimente. Dar capul îi era gol; nu reuşea să găsească în fundul sufletului său decît o teamă surdă. Se făcuse ziuă de-a binelea şi putea fi văzut; îşi examină pantalonii şi redingota jalnică. Îşi încheie haina, îşi scutură praful de pe pantaloni, încercînd să se facă ceva mai prezentabil; dar i se tot părea că aude aceste zdrenţe negre strigînd în gura mare că vine de la ocnă. Stătea în mijlocul băncii, alături de fel de fel de nenorociţi, de vagabonzi, ce se împotmoliseră acolo, aşteptînd soarele. Nopţile halelor sînt blînde cu hoinarii fără căpătîi. Doi sergenţi, încă în ţinuta de noapte, cu mantale şi chipie, umăr la umăr, cu mîinile la spate, se plimbau de colo, colo de-a lungul trotuarului; de cîte ori treceau pe lîngă ei, aruncau o privire cercetătoare asupra victimelor pe care, cu instinctul lor de copoi, le adulmecau pe banca aceea. Florent îşi închipui că îl recunoscuseră şi că se sfătuiau între ei, cu gîndul să-l aresteze. Atunci intră în panică. Îl cuprinse dorinţa nebună de a se scula şi de a fugi. Dar nu îndrăzni, neştiind cum să procedeze. Şi privirile insistente ale sergenţilor, examenul lent şi rece la care îl supunea poliţia, îl torturau. În sfîrşit, se sculă de pe bancă, străduindu-se să nu o ia la fugă cu toată viteza picioarelor sale lungi, şi se îndepărtă încet, cu umerii crispaţi de groaza că mîinile brutale ale sergenţilor l-ar putea lua de guler, pe la spate.

Un singur gînd, o singură dorinţă îi mai rămăseseră: să se depărteze de hale. Avea să aştepte, să cerceteze puţin mai tîrziu, cînd drumul va fi ceva mai liber. Cele trei străzi ce porneau de la răscruce, strada Montmartre, strada Montorgueil şi strada Turbigo îl nelinişteau; erau împînzite cu căruţe de tot felul; legumele acopereau trotuarele. O luă drept înainte pînă în strada Pierre-Lescot, unde piaţa de creson şi cea de cartofi i se părură nişte bariere de netrecut. Preferă s-o ia pe strada Rambuteau. Dar, în dreptul bulevardului Sébastopol se lovi de o asemenea învălmăşeală de camioane, de căruţe şi de platforme, încît se întoarse şi o porni pe strada Saint-Denis.

Acolo dădu iar peste zarzavaturi. De o parte și de alta a străzii, precupeții tocmai își făuriseră tarabe din scînduri așezate pe niște coșuri înalte ; potopul de verze, morcovi și napi era din nou în toi. Halele se revărsau. Încercă să iasă din acest torent, care îl ajungea din urmă ; făcu tentative în direcția străzii Cossonnerie, a străzii Berger, a scuarului Innocents, a străzii Ferronnerie și a străzii Halelor. Se opri, în sfîrșit, descurajat, înspăimîntat ; nu se mai putea desprinde din hora drăcească a vegetalelor ce se învîrtejeau în jurul lui, legîndu-i parcă picioarele cu finele lor tentacule verzi. În zare, pînă spre strada Rivoli, pînă în piața primăriei, aceleași nesfîrșite șiruri de roți și de cai se pierdeau in talmeș-balmeșul mărfurilor ce se încărcau ; camioane mari transportau marfa fructarilor unui cartier întreg ; căruțe, gata să se rupă de încărcate ce erau, o porneau spre periferii. Pe strada Pont-Neuf se rătăci de-a binelea ; se propti drept într-un șopron plin cu cărucioare pe care zarzavagii ambulanți își rînduiau marfa, împodobindu-și cu grijă galantarele lor rulante. Printre ei îl recunoscu pe Lacaille, care o apucă pe strada Saint-Honoré împingînd înaintea lui o tărăboanță cu morcovi și conopidă. Îl urmă, nădăjduind că-l va ajuta să iasă din îmbulzeală. Caldarîmul se umezise cu toate că nu ploua ; grămezi de cozi de anghinare, de frunze și uscături, făceau șoseaua lunecoasă, de-a dreptul primejdioasă. Se împiedica la fiece pas. Pe strada Vauvilliers îl pierdu pe Lacaille.

În dreptul halei de grîu străzile erau blocate de alte șiruri de care și cotigi. Nu mai încercă să lupte. Halele îl înghițiseră, iar valul îl azvîrlea înapoi. Se întoarse încet și se trezi din nou lîngă Saint-Eustache.

Acum auzea bubuitul surd al halelor. Parisul mesteca dumicații celor două milioane de locuitori ai săi. Halele păreau o uriașă inimă care bătea impetuos, pulsînd sîngele vieții în toate arterele orașului. Era zgomotul unor fălci colosale, tămbălăul iscat de toată zarva aprovizionării, de la pocnetul bicelor angrosiștilor îndreptîndu-se spre piețele mărginașe, pînă la tîrșîitul papucilor femeilor sărmane care umblă din poartă în poartă ca să-și vîndă salatele din coș.

Intră într-o alee a halelor, pe stînga, spre grupul celor patru pavilioane a căror umbră tăcută o zărise în timpul nopții. Spera să se poată adăposti acolo, să găsească vreun colțișor mai tihnit. Dar la ora asta se deșteptaseră și ele ca toate celelalte. Merse pînă la capătul aleii. Fel de fel de căruțe soseau în goana cailor, năpădind piața Vallée cu colivii pline de păsări vii și cu coșuri pătrate în care păsările tăiate erau așezate în straturi suprapuse. Pe trotuarul din față, alte camioane descărcau viței întregi, înfășurați în cîte o pînză, culcați la rînd, ca niște prunci, în papornițe mari, care lăsau la vedere numai cele patru cioturi însîngerate ale picioarelor. Pe lîngă aceștia, mai erau acolo și berbeci întregi, hălci de vite, pulpe, spete. Măcelarii, încinși cu șorțuri albe, însemnau carnea cu cîte o pecete, o cărau, o cîntăreau și o agățau de cîrlige, pregătind-o de mezat ; în tot acest timp, Florent, cu obrazul lipit de gratii, se uita la șirurile de trupuri agățate acolo, la vitele și berbecii roșii, la viței mai spălăciți din cauza tendoanelor și a petelor galbene de grăsime, cu burțile despicate. Trecu apoi în sectorul negustorilor de măruntaie, printre capete și picioare alburii de vițel, pe lîngă cutii cu mațe curate, frumos înfășurate, pe dinaintea creierilor cu grijă rînduiți în coșuri plate, a ficaților sîngerînzi, a rinichilor violacei. Se opri lîngă căruțele lungi, pe două roți, cu coviltir boltit, care aduceau jumătăți de porci agățați de loitre deasupra unui culcuș de paie ; adîncurile căruțelor tăinuiau camere mortuare, profunzimi de tabernacol, cu luciri înflăcărate de cărnuri uniforme și golașe ; cutii mari de tablă — pline cu sîngele porcilor — erau așezate pe paie. Atunci o mînie mocnită îl cuprinse pe Florent ; mirosul searbăd al cărnii și aroma aspră a măruntaielor îl exasperau. Ieși din hală și se întoarse din nou spre trotuarul străzii Pont-Neuf.

Se simțea în pragul agoniei. Era scuturat de frigurile dimineții, îi clănțăneau dinții și îi era frică să nu cadă și să rămînă lat pe jos. Căută deznădăjduit, dar nu găsi nici un locșor pe bancă ; ar fi vrut să doarmă acolo, chiar cu riscul de a fi trezit de către sergenți. Cu privirea încețoșată de o amețeală cumplită, se rezemă de un copac, cu ochii închiși, cu urechile țiuind. Morcovul crud, pe care-l înghițise aproape nemestecat, îi sfîșia stomacul iar

paharul de punci il ameţise. Era beat de mizerie, de oboseală, de foame. O flacără cumplită îi mistuia din nou stomacul; din cînd în cînd îşi apăsa miinile pe piept, vrînd parcă să astupe cu pumnii gaura prin care i se părea că se scurge toată fiinţa lui. Strada se legăna domol; suferinţa îi devenise atît de intolerabilă, încît, cu speranţa s-o mai domolească, încercă să umble din nou. Merse drept înainte, intră în labirintul de legume. Se rătăci. O apucă pe o potecuţă strîmtă, coti, se întoarse, greşi drumul şi se pomeni înconjurat din toate părţiie numai de verdeţuri. Unele mormane erau atît de înalte, încît oamenii circulau între două ziduri înălţate din legături de zarzavaturi. Capetele lor depăşeau puţin grămezile; astfel vedeai trecînd ba pata albă a unei scufii, ba cea neagră a unei şepci; iar coşurile mari se legănau deasupra munţilor de vegetale, asemeni unor luntre de răchită plutind pe un lac de muşchi. Florent se lovea de mii de obstacole, de hamali care-şi săltau poverile pe umeri, de precupeţe care discutau cu vocile lor aspre; aluneca pe stratul gros de coji şi de coceni ce acoperea şoseaua, era înăbuşit de mirosul puternic al frunzelor strivite. În fine, năucit, se opri, se lăsă în voia ghionturilor unora, a înjurăturilor altora; devenise un biet obiect lovit, rostogolit pe fundul unui ocean dezlănţuit.

Se simţea cuprins de o mare laşitate. Ar fi fost gata să cerşească. Mîndria aceea prostească din timpul nopţii il scotea din sărite. Dacă ar fi primit pomana doamnei François, dacă nu s-ar fi temut de Claude, ca un dobitoc ce era, n-ar fi ajuns să-şi dea duhul aici, printre verzele astea. Era mai cu seamă furios că nu-l descususe pe pictor cu privire la strada Pirouette. Acum era singur şi putea să crape aici pe caldarîm, ca un cîine rătăcit.

Ridică pentru ultima dată ochii, se uită la hale. Scînteiau în soare. O rază lungă pătrundea în fund, prin capătul aleii acoperite, croind în masa pavilioanelor un portal strălucitor; o ploaie de lumini biciuia masa acoperişurilor. Uriaşul schelet de fontă se destrămase, reducîndu-se la un profil albăstrui, întunecat, pe cerul învăpăiat al răsăritului. Undeva, sus, un geam scînteia, un strop de lumină se prelingea pînă la jgheaburi, de-a lungul povîrnişului de zinc. Halele deveniră brusc o cetate

zgomotoasă, plutind într-o pulbere fremătătoare de aur. Deșteptarea înaintase cu pași repezi de la sforăitul zarzavagiilor, culcați sub camioanele lor, pînă la uruitul zgomotos al intrării mărfurilor în piață. Acum întreaga cetate își deschidea porțile; trotuarele zumzăiau, pavilioanele duduiau; toate vocile halelor răsunau într-o magistrală orchestrație a acelei fraze pe care Florent o tot auzea de la patru dimineața, tărăgănîndu-se și amplificîndu-se în umbră. În dreapta, în stînga, în toate părțile, chelălăiala mezatului își unea sunetul său strident de flaut cu basul surd al vuietului mulțimii. Se auzea cînd spre pescărie, cînd spre brînzeturi, spre păsări sau carne. Dangăte de clopote treceau peste oraș, trezind în urma lor șoapta altor piețe ce abia se deschideau. În jurul lui Florent, soarele învăpăia legumele. Nu mai recunoștea acuarela pastelată a zorilor palide. În acest rug triumfal, miezul desfăcut al salatelor ardea, gama de verde strălucea cu o splendidă vigoare, morcovii erau însîngerați, napii deveniseră incandescenți. În stînga lui, încă se mai descărcau cotigi cu verze. Întoarse capul și văzu în depărtare alte camioane care soseau din strada Turbigo. Fluxul continua să urce. Îl simțise mai întîi ajungîndu-i la glezne, apoi la pîntece; acum amenința să-i treacă peste cap. Orbit, înecat, cu urechile vîjîind, cu stomacul strivit de toate cîte le văzuse, bănuind noi și neîncetate abisuri de mîncare, simți că nu mai poate rezista și-l apucă o durere cumplită la gîndul că va muri astfel de foame în acest Paris îmbuibat, în această violentă deșteptare a halelor. Lacrimi mari, fierbinți, îi țîșniră din ochi.

Ajunsese pe o potecă mai largă. Două femei, una mică și bătrînă, alta înaltă și uscată, treceau prin fața lui, pălăvrăgind în timp ce se îndreptau spre hale.

— Ați venit să vă faceți aprovizionarea, domnișoară Saget? întrebă uscata.

— Un fel de a spune, doamnă Lecoeur... Pentru o femeie singură, știți și dumneavoastră... Îmi țin zilele cu nimica toată... Aș fi vrut o conopidă mică, dar sînt așa de scumpe... Cum dai untul azi?

— Un franc șaptezeci și cinci... Am un unt grozav. Dacă vreți să veniți să-l gustați...

— De, nu prea știu ce să fac, mai am puțină untură...

Florent, cu o sforțare uriașă, urmări cele două femei. Își amintea că îl auzise pe Claude pomenind numele bătrînei, pe strada Pirouette; se hotărîse s-o întrebe după ce se va fi despărțit de cea înaltă.

— Și nepoata dumneavoastră ce mai face? întrebă domnișoara Saget.

— Sarriette face ce poftește, răspunse acru doamna Lecoeur. A vrut să se căpătuiască. Nu mă mai interesează. După ce or trage-o bine pe sfoară bărbații, să nu vină la mine să cerșească vreo bucățică de pîine.

— Ați fost atît de bună cu ea... Ar trebui să cîștige bine; fructele merg foarte bine anul ăsta... Dar cumnatul dumneavoastră?

— Ei, el...

Doamna Lecoeur își strînse buzele disprețuitoare și dădu a înțelege că nu e dispusă să mai adauge nimic.

— E neschimbat, nu? continuă domnișoara Saget. Ce om cumsecade... Dar parcă am auzit că-și papă banii într-un fel....

— Parcă poți să știi dacă și-i papă sau nu! rosti doamna Lecoeur cu violență. E un secretos, un prefăcut, un zgîrcit; domnișoară, omul ăsta m-ar lăsa să crăp, dar nu mi-ar da cinci franci cu împrumut... Știe foarte bine că anul acesta untul, brînzeturile și ouăle n-au cătare. El, cu păsările lui, face o vînzare grozavă. Ei bine, nu cumva să vă închipuiți că s-a oferit, măcar o dată, auziți măcar o dată, să mă ajute. Bineînțeles că n-aș fi primit; vă dați seama, am și eu mîndria mea, dar, oricum, mi-ar fi făcut plăcere.

— Ia uitați-l colo, spuse domnișoara Saget coborînd glasul.

Cele două femei întoarseră capetele și urmăriră cu privirea un om care traversa șoseaua, îndreptîndu-se spre aleea principală a halelor.

— Mă grăbesc, șopti doamna Lecoeur, mi-am lăsat prăvălia pustie și pe de altă parte nici nu vreau să mă întîlnesc cu el.

Florent întorsese și el capul fără vreun gînd precis. Văzu un omuleț îndesat, cu un aer prosper, cu părul cărunt, tăiat scurt, care ducea sub fiecare braț cîte o gîscă

grasă ale căror capete atîrnau și se bălăbăneau pe picioarele lui. Și deodată Florent avu o tresărire de bucurie ; uitîndu-și oboseala alergă după el. Cînd ajunse în dreptul lui îl bătu pe umăr strigîndu-l :

— Gavard !

Omul ridică privirea, măsură surprins silueta neagră, deșirată, pe care n-o recunoștea. Apoi, brusc :

— Dumneata ! Dumneata ești ! spuse el, încremenit de uimire. Dumnezeule, dumneata aici !

Era cît pe ce să-i scape gîștele îndopate. Nu se mai putea liniști. Dar, zărind-o pe cumnată-sa și pe domnișoara Saget care, de la distanță, priveau curioase întîlnirea lor, o porni din nou, spunînd :

— Hai vino, să nu stăm aici... Prea sînt mulți ochi și multe limbi prin preajmă.

Și pe aleea principală a halelor, stătură de vorbă. Florent îi povesti că se dusese pe strada Pirouette. Lui Gavard i se păru foarte caraghios ; rîse cu poftă și-i spuse că fratele lui, Quenu, se mutase și-și deschisese mezelăria pe strada Rambuteau, la doi pași, chiar în fața halelor. Se distră încă mai mult cînd Florent îi spuse că se plimbase toată dimineața cu Claude Lantier ; individul ăsta ciudat, era, nici mai mult, nici mai puțin, decît nepotul doamnei Quenu. Avea să-l conducă pînă la mezelărie. Apoi, aflînd că Florent pătrunsese în Franța cu acte false, își luă un aer misterios și grav. Hotărî să meargă la cinci pași înaintea lui Florent pentru a nu atrage atenția. După ce trecu prin hala de păsări unde își agăță gîștele la vedere, traversă strada Rambuteau, cu Florent după el. Acolo, în mijlocul șoselei îi arătă din ochi un magazin de mezeluri, mare și frumos.

Soarele lumina oblic strada Rambuteau, învăpăind fațadele în mijlocul cărora începutul străzii Pirouette se deschidea ca o văgăună întunecoasă. La capătul celălalt al străzii, biserica Saint-Eustache asemenea unei nave uriașe, strălucea în razele aurii ale soarelui, ca o raclă imensă. Și în mijlocul îmbulzelii, în fund, dinspre răscruce, înainta o armată de măturători aliniați, dînd ritmic din tîrnuri, în timp ce gunoierii adunau cu furcile gunoaiele, zvîrlindu-le în cotigile care se opreau la fiecare douăzeci de pași, zdrăngănind din toate încheieturile. Pe Flo-

rent însă nu-l interesa decît mezelăria mare, deschisă, strălucind în soarele dimineții.

Era aproape de colțul străzii Pirouette. Îți era mai mare dragul s-o privești. Părea că rîde, toată numai lumină, cu petele ei de culori vii care înveseleau albeața tejghelelor de marmoră. Firma, pe care numele QUENU — GRADELLE strălucea în litere mari, aurii, încadrate de ramuri și frunze desenate pe un fond de culoare deschisă, era acoperită cu sticlă. Cele două panouri laterale ale fațadei erau de asemenea picturi sub sticlă și reprezentau niște amorași durdulii jucîndu-se cu căpățîni și cotlete de porc, cu ghirlande de cîrnați; aceste naturi moarte, cu toată ornamentația lor bogată, erau atît de gingaș pastelate încît pînă și carnea crudă dobîndea nuanțele trandafirii ale dulcețurilor. Dincolo de acest cadru plăcut, apărea vitrina. Pe un covor din fîșiuțe subțiri de hîrtie albastră erau așezate cu grijă frunze de ferigă, care transformau anumite farfurii cu mezeluri în adevărate buchete împodobite cu verdeață. Era un univers de lucruri gustoase, grase, care ți se topeau în gură. În față, jos, chiar lîngă geam, se afla un rînd de borcane cu jumări, alternînd cu borcănașe de muștar. Deasupra erau înșirate șuncile afumate, cu fețele lor rotunde, simpatice, presărate cu pesmet, cu cioturile împodobite de un pompon verde. Abia acum veneau la rînd mărfurile importante : limbile din Strasbourg, roșii și lucioase, sîngerînd alături de paloarea cîrnaților și a picioarelor de porc; caltaboșii negri, încolăciți ca niște năpîrci inofensive; cîrnați așezați doi cîte doi, plesnind de sănătate; salamurile ca niște spinări de dascăl, în mantiile lor argintii; pateurile fierbinți, purtîndu-și etichetele ca pe niște drapele mici : șuncile mari, bucățile de carne de vițel și de porc în aspic, cu gelatina lor limpede și cristalină. Se mai vedeau castroane mari, pe fundul cărora zăceau bucăți de carne și de tocătură în lacuri de grăsime sleită. Printre farfurii și tăvi, pe culcușul de hîrtie albastră, erau împrăștiate borcane cu sosuri concentrate, cu trufe conservate, străchini cu ficat de gîscă în aspic, cutii strălucitoare de ton și de sardele. O lădiță cu brînzeturi lăptoase și alta plină cu melci înfundați în unt și pătrunjel erau așezate mai la o parte în cele două colțuri ale vitrinei. În sfîrșit

sus de tot, spînzurate de cîrligele unei bare, lanțuri de cîrnăciori, de cîrnați groși, de crenvuști atîrnau simetrice asemenea șnururilor și ciucurilor unei draperii bogate ; în spatele lor, niște fîșii de țiplă alcătuiau, cu horbota lor albă și cărnoasă, fundalul dantelat al vitrinei.

Sus, pe ultima treaptă a acestui altar al pîntecelui, în mijlocul franjurilor de țiplă, între două buchete de gladiole purpurii, mărețul ansamblu era încoronat de un acvariu pătrat, împodobit cu pietre și scoici, în care doi pești roșii înotau într-una.

Florent simți cum îl scutură un fior ; pe pragul prăvăliei însorite zări o femeie. Prezența ei aducea în mijlocul acestei plenitudini solide și satisfăcute, a tuturor acestor vesele grăsimi, o fericire în plus. Era o femeie frumoasă. Umplea toată ușa, fără să fie totuși prea grasă. Avea un piept bogat. Era în plină maturitate ; să tot fi avut treizeci de ani. Tocmai se sculase, iar părul netezit, lins, lăcuit parcă, îi cobora discret de-a lungul tîmplelor. Era foarte curată. Pielea ei avea albeața transparentă și finețea trandafirie specifică persoanelor care trăiesc în mod obișnuit în mijlocul cărnii și al grăsimilor. Era mai degrabă gravă, foarte calmă și domoală, înveselindu-se doar cu ochii, buzele rămînîndu-i însă serioase. Gulerul de pînză apretată, care îi încadra gîtul, manșetele albe, care îi ajungeau aproape pînă la cot, șorțul imaculat, care îi acoperea vîrful pantofilor, descopereau frînturi din rochia de cașmir negru, umerii rotunzi, bustul plin, pe care corsetul abia îl cuprindea. Soarele se reflecta orbitor pe toată albeața asta. Înconjurată de lumină, cu părul albăstrui, cu carnea trandafirie, cu mînecile și fusta strălucind, nici nu clipea ; își făcea liniștită, blajină, baia de lumină matinală, zîmbind cu ochii blînzi halelor revărsate. Avea un aer de cinste profundă.

— E nevasta fratelui dumitale, cumnata dumitale, Lisa, îi spuse Gavard.

O salutase cu o ușoară înclinare a capului. Apoi o apucă pe alee, continuînd să ia tot felul de precauții misterioase; nu voia să-l lase pe Florent să intre prin prăvălie, cu toate că era goală. Era evident că se bucura grozav, amestecîndu-se într-o aventură ce i se părea compromițătoare.

— Așteaptă aici, mă duc să văd dacă fratele dumitale e singur... Ai să intri cînd oi bate din palme.

Deschise o ușă în fundul aleii. Dar cînd Florent auzi vocea fratelui său în spatele ușii, intră dintr-un singur salt. Quenu, care îl adora, îi sări de gît. Se îmbrățișară ca niște copii.

— Ah, Dumnezeule ! Tu ești ? bîlbîia Quenu. Zău dacă mă așteptam la una ca asta ! Doamne, Doamne, te credeam mort... Chiar ieri îi spuneam Lisei : „Bietul Florent..."

Se opri și strigă băgînd capul în prăvălie :

— Ei, Lisa ! Lisa !

Apoi, întorcîndu-se spre o fetiță care se ascunsese într-un colț :

— Pauline, du-te și cheam-o pe mama.

Dar fetița nu se mișca. Era un copil splendid de vreo cinci ani, cu o față mare, rotundă, semănînd leit cu frumoasa mezelăreasă. Ținea în brațe o pisică mare, galbenă, cu labele atîrnînde, care părea foarte satisfăcută ; fetița o strîngea cu mînuțele ei mici, încovoiată sub greutatea animalului, ca și cum i-ar fi fost teamă că domnul acesta atît de prost îmbrăcat ar fi putut să i-o fure.

Lisa se apropie încet.

— E Florent, e fratele meu, repeta Quenu.

Lisa îi zise „domnule" cu bunătate. Îl examina calm din cap pînă în picioare, fără a manifesta vreo mirare necuviincioasă. Doar buzele ei erau ușor strînse. Rămăsese în picioare ; într-un tîrziu, zîmbi în fața îmbrățișărilor emoționate ale soțului ei. Acesta începu totuși să se liniștească. Atunci abia își dădu seama de slăbiciunea și mizeria lui Florent.

— Ah, bietul meu Florent ! zise el. Nu se poate spune că ai devenit mai arătos pe acolo... Eu m-am îngrășat, ce să-i faci !

Era într-adevăr gras, mult prea gras pentru cei treizeci de ani ai săi. Se revărsa din cămașa, din șorțul, din rufăria lui albă care parcă îl înfășa ca pe un prunc uriaș. Obrazul său ras se umflase ajungînd cu timpul să semene întrucîtva cu rîtul porcilor, în a căror carne mîinile sale se afundau și trăiau cît era ziulica de lungă. Florent abia îl mai recunoștea. Se așezase și se uita pe rînd, cînd la fratele său, cînd

la frumoasa Lisa, cînd la micuța Pauline. Sănătatea le ieșea prin toți porii ; erau splendizi, pătrați, lucioși ; îl priveau cu mirarea oamenilor foarte grași, cuprinși de o ușoară stînjeneală în fața slăbiciunii. Chiar și pisoiul, care crăpa de grăsime, își boldea ochii galbeni, examinîndu-l cu un aer neîncrezător.

— Aștepți pînă la masă, nu-i așa ? întrebă Quenu. Mîncăm devreme, la zece.

În aer plutea un miros îmbietor de bucătărie. Florent își aminti noaptea cumplită pe care o petrecuse, intrarea sa în Paris pe grămada de legume, agonia sa în mijlocul halelor, gigantica prăbușire de alimente din care scăpase. Atunci spuse încet, cu un zîmbet blînd :

— Nu, vezi tu, mi-e foame.

II

FLORENT TOCMAI ÎNCEPUSE dreptul cînd mama lui muri. Locuia la Vigan, în Gard ; se măritase a doua oară cu un oarecare Quenu, normand din Yvetot, pe care un subprefect îl adusese în Sud și-l uitase acolo. Rămăsese funcționar la subprefectură, fiindcă regiunea i se păruse încîntătoare, vinul bun și femeile drăguțe. La trei ani după căsătorie muri de o indigestie. Singura moștenire pe care i-a lăsat-o văduvei era un băiețel dolofan, care îi semăna. Mamei îi fusese și pînă atunci destul de greu să-i plătească taxa la liceu fiului său mai mare, Florent, copil din prima ei căsătorie. Băiatul îi pricinuia mari satisfacții ; era foarte blînd, învăța cu sîrguință, lua numai premiul întîi. Își concentră asupra lui toată dragostea, toate speranțele. Poate că, în băiatul ăsta palid și slab, iubea și amintirea primului ei soț, un provensal de o blîndețe învăluitoare care o iubise la nebunie. Se prea poate ca acest Quenu, a cărui veselie o cucerise la început, să se fi arătat mai apoi prea gras, prea satisfăcut, prea convins că în el rezidă sursa tuturor bucuriilor posibile. Se gîndi că ultimul său născut, mezinul, pe care familiile din sud îl sacrifică încă adesea, nu va face niciodată vreo ispravă ; se mulțumi să-l trimită la școala condusă de o fată bătrînă din vecini, de unde băiatul nu se alese decît cu ștrengării. Cei doi frați crescură departe unul de celălalt, ca doi străini.

Cînd Florent ajunse la Vigan, mama lui era deja îngropată. Insistase ca boala ei să-i fie tăinuită pînă în ul-

tima clipă, pentru ca băiatul să nu fie tulburat de la învățătură. Îl găsi pe Quenu cel mic, în vîrstă de doisprezece ani, hohotind singur în bucătărie, pe o masă. Un vecin, negustor de mobilă, îi povesti agonia nefericitei mame. Își isprăvise ultimele rezerve și se spetise muncind ca fiul ei să facă dreptul. În afară de micul ei negoț cu articole de mercerie care mergea prost, mai făcuse fel de fel de alte meserii care o istoviseră. Ideea fixă de a-l vedea pe Florent avocat, bine căpătuit în orășel, sfîrșise prin a o înrăi ; devenise zgîrcită, fără nici o milă față de sine însăși, ca și față de alții. Micul Quenu umbla cu nădragii rupți și cu cămăși ale căror mîneci se zdrențuiau ; n-avea voie să-și ia niciodată singur de mîncare, aștepta ca maică-sa să-i taie porțioara de pîine. Pentru ea însăși tăia felii tot atît de subțiri. Murise din pricina acestui mod de viață, sfîrșită de cumplita deznădejde de a nu-și fi realizat visul. Povestea aceasta avu o înrîurire groaznică asupra firii duioase a tînărului. Lacrimile îl înăbușeau. Îl luă în brațe pe frățiorul său, îl strînse la piept și-l sărută, vrînd parcă să-l copleșească acum cu toată dragostea de care fusese lipsit din pricina lui. Privea cu tristețe pantofii lui rupți, mînecile găurite în cot, mîinile lui murdare, toată mizeria unui copil părăsit. Îi tot repeta că avea să-l ia cu el, că va fi fericit alături de el. A doua zi, cînd cercetă îndeaproape situația, se temu că nu va fi în stare să facă rost nici măcar de suma necesară întoarcerii la Paris. Pentru nimic în lume nu ar fi rămas la Vigan. Din fericire, reuși să vîndă dugheana cu panglici și plăti datoriile pe care maică-sa, cu toate că era foarte corectă cu privire la bani, fusese nevoită, încet, încet să le facă. Și, deoarece nu-i mai rămăsese nici un ban, vecinul, negustorul de mobile îi dădu cinci sute de franci pe mobilierul și pe lenjeria răposatei. Făcea astfel o afacere bună. Florent îi mulțumi cu lacrimi în ochi. Îl îmbrăcă pe fratele său din cap pînă în picioare și plecă cu el, în aceeași seară.

La Paris, bineînțeles că nici nu mai putea fi vorba să urmeze cursurile facultății de drept. Florent își amînă pentru mai tîrziu orice ambiție. Își găsi cîteva meditații și se mută cu Quenu pe strada Royer-Collard colț cu

strada Saint-Jacques, într-o cameră mare, pe care o mobilă cu două paturi de fier, un dulap, o masă și patru scaune. Acum, avea un copil. Era încîntat că se simte tată. La început, cînd se întorcea seara acasă, încerca să-i dea puștiului lecții; dar acesta nu asculta de fel; era greu de cap, refuza să învețe, plîngea, regretînd vremea cînd maică-sa îl lăsa să hoinărească pe străzi. Florent, deznădăjduit, înceta lecțiile, îl mîngîia, îi promitea o vacanță fără de sfîrșit. Ca să se scuze de această slăbiciune, își spunea că nu adusese bietul copil la el cu scopul de a-l chinui. Și linia lui de conduită se reduse doar la a-l privi cum crește fericit și liber. Îl iubea nespus și era fericit de rîsul lui zglobiu; se bucura din tot sufletul că îl simte în preajma lui, sănătos, la adăpost de orice griji. Florent rămînea tot slăbuț în hainele sale negre, tocite; obrazul său începea să se ofilească din pricina sîcîielilor pline de cruzime, inerente meseriei lui de dascăl începător. Între timp, Quenu devenise un omuleț rotofei, cam prostănac, scriind și citind cu chiu cu vai, dar mereu bine dispus, umplînd de veselie camera mare și întunecoasă din strada Royer-Collard.

Astfel treceau anii. Florent, care moștenise puterea de dăruire a mamei sale, îl ținea acasă pe Quenu ca pe o fată leneșă. Îl scutea chiar de treburile mărunte ale gospodăriei; el era cel care se ducea după tîrguieli, care făcea menajul, care gătea. Pretindea că toate acestea îi distrau și îi îndepărtau gîndurile triste. De obicei era morocănos, de aceea se considera rău la suflet. Cînd se întorcea seara acasă, plin de noroi, cu inima împovărată din cauza urii copiilor altora, era tare înduioșat de îmbrățișările acestui băiat durduliu pe care îl găsea jucîndu-se cu titirezul pe podeaua camerei. Quenu rîdea de neîndemînarea cu care făcea omleta și de mutra serioasă cu care pregătea supa. După ce se stingea lampa, pe Florent îl cuprindea uneori tristețea. Se gîndea să-și reia studiile, se chinuia să-și împartă timpul, astfel încît să se poată duce la cursurile de la facultate. În sfîrșit, își văzu visul cu ochii și, un timp, cunoscu adevărata fericire. Dar o gripă, care îl țintui opt zile în casă, făcu o asemenea gaură în bugetul lor și-l neliniști în așa hal, încît renunță la orice speranță de a-și mai continua studiile. Co-

pilul său creștea. Florent se angajă ca profesor la un pension de pe strada Estrapade cu o leafă de o mie opt sute de franci. Era o adevărată avere. Făcînd economii, avea să-și pună bani de-o parte ca să-l căpătuiască pe fratele lui. La optsprezece ani, îl trata tot ca pe o domnișoară căreia trebuie să-i faci rost de zestre.

Dar și Quenu își făcuse diverse socoteli pe timpul scurtei boli a fratelui său. Într-o dimineață îi declară că vrea să muncească, fiind destul de mare ca să-și cîștige existența. Gestul acesta îl mișcă profund pe Florent. Peste drum de casa lor locuia un ceasornicar, pe care copilul îl vedea în lumina puternică a ferestrei stînd toată ziua aplecat peste măsuța lui, minuind tot felul de obiecte gingașe, privindu-le cu lupa, plin de răbdare. Îi plăcu și afirmă că ceasornicăria îl atrage. Dar după cincisprezece zile, începu să se neliniștească, plînse ca un copil de zece ani, spunînd că era prea complicat, că nu va cunoaște niciodată „toate prostiile alea care intră într-un ceas". Acum, voia să se facă lăcătuș. Dar lăcătușeria îl obosi. În doi ani încercă peste zece meserii. Florent considera că puștiul avea dreptate, că nu e bine să te apuci de o meserie care nu-ți place. Atita doar că sublimul devotament al lui Quenu, care voia să-și cîștige existența, îi costa cam scump pe cei doi tineri. De cînd umbla prin ateliere, erau mereu nevoiți să facă fel de fel de cheltuieli suplimentare, ba haine, ba mîncare în oraș, ba să cinstească tovarășii de muncă. Cei o mie opt sute de franci cîștigați de Florent nu mai ajungeau. Fusese obligat să-și ia seara două meditații. Timp de opt ani de zile purtă aceeași redingotă.

Cei doi frați își făcuseră un prieten. Casa lor mai avea o fațadă și spre strada Saint-Jacques unde se afla o ospătărie specializată în fripturi, ținută de un om foarte cumsecade, numit Gavard. Nevasta lui era bolnavă de plămîni și-și dădea duhul în mirosul gras al păsărilor fripte. Ori de cîte ori se întorcea prea tîrziu ca să mai gătească vreo ciosvîrtă de carne, Florent cumpăra de jos o bucată de curcan sau de gîscă de șaizeci de centime. Era zi mare. Tînărul acesta slab începu să-l intereseze pe Gavard ; îi află povestea și îl ademeni pe mezin. În curînd Quenu nu se mai mișcă de lîngă grătare. De îndată ce

fratele lui pleca, se ducea jos și se așeza în fundul prăvăliei, încîntat de cele patru frigări uriașe, care se învîrteau cu un zgomot plăcut în fața flăcărilor înalte.

Vasele mari de aramă străluceau pe cămin, păsările miroseau ademenitor, grăsimea sfîrîia în tigaie, frigăriie șopoteau între ele adresîndu-i din cînd în cînd cîte o vorbă bună lui Quenu, care cu o lingură lungă stropea cucernic pîntecele aurii ale gîștelor rotunde și ale curcanilor uriași. Stătea așa ceasuri întregi, îmbujorat de lumina tremurătoare a focului, ușor năucit, zîmbind orătăniilor care se frigeau ; nu se trezea de-a binelea decît cînd Gavard le scotea din frigare. Păsările lunecau pe tăvi ; frigările ieșeau din ele fumegînd ; prin găurile lăsate de frigare, zeama se scurgea, umplînd prăvălia cu mirosul său îmbietor de friptură. Atunci băiețandrul, în picioare, urmărea cu ochi lacomi toate aceste operații, bătea din palme, vorbea cu păsările, le spunea cît sînt de bune, că o să fie mîncate cu poftă, că pisicile o să se aleagă doar cu oasele. Cînd Gavard îi dădea o felie de pîine, tresărea și apoi o punea să se prăjească în tigaie cîte o jumătate de ceas.

Pesemne că de aici i se trăgea lui Quenu dragostea pentru bucătărie. Mai tîrziu, după ce încercă toate meseriile posibile, se întoarse în mod inevitabil la orătăniile scoase din frigare și la sosurile după care îți lingi degetele. La început îi fusese cam frică să nu-l dezamăgească pe fratele său, care mînca puțin și vorbea despre bunătăți cu disprețul omului care nu știe să le prețuiască. Mai tîrziu, văzînd că Florent îl ascultă cu bunăvoință ori de cîte ori îi vorbește despre vreun fel de mîncare mai complicat, îi mărturisi chemarea sa și se angajă rîndaș la un mare restaurant. Din acel moment, viața celor doi frați își află un echilibru. Locuiau tot în camera de pe strada Royer-Collard, unde se întîlneau în fiecare seară : mezinul, cu fața veselă, rumenită de cuptoarele sale, celălalt, cu obrazul crispat de amărăciunea belferului necăjit. Florent purta aceleași boarfe negre, uitînd totul cînd începea să corecteze caietele elevilor, în timp ce Quenu, ca să se simtă bine, își încingea șorțul, își punea vesta și boneta albă de bucătar și se învîrtea împrejurul sobei, pregătind, ca să se distreze, fel de fel de bunătăți. Uneori zîmbeau,

văzîndu-se astfel, unul alb din cap pînă-n picioare, celălalt negru de tot. Jumătate din cameră părea cernită, jumătate veselă, alternanţă stranie de doliu şi bucurie. Nicicînd nu s-a aflat vreo pereche mai nepotrivită, care totuşi să se înţeleagă mai bine decît cei doi fraţi. În ciuda faptului că cel mare slăbea mereu, mistuit de înflăcărarea moştenită de la tatăl său şi că cel mic se tot îngrăşa ca un demn urmaş al normandului, ei se iubeau ca fii ai aceleiaşi mame, femeia aceea cu sufletul atît de duios.

Aveau la Paris o rudă, fratele mamei lor, un anume Gradelle, mezelar în cartierul halelor, pe strada Pirouette. Era un om brutal, foarte zgîrcit, care îi primi, prima dată cînd se duseseră să-l vadă, ca pe nişte muritori de foame. Îl vizitară rar de tot. De ziua lui, Quenu îi ducea un buchet de flori şi primea în schimb cincizeci de centime. Florent, din cale afară de mîndru, suferea ori de cîte ori Gradelle îi cerceta redingota ponosită, cu ochiul neliniştit şi bănuitor al calicului care se teme să nu i se ceară ceva de mîncare sau vreo monedă de cinci franci.

Într-o zi, Florent îl rugă cu candoare pe unchiul său să-i schimbe o hîrtie de o sută de franci. Din acel moment, bătrînul parcă nu se mai temea chiar aşa de tare, cînd îi vedea venind pe „ăia mici", cum le zicea el. Dar mai mult decît atît nu se împrieteniră.

Anii aceştia trecură pentru Florent ca un vis lung, blînd, trist. Gusta din plin bucuria amară a devotamentului. Acasă era înconjurat numai de dragoste. În afara casei, din pricina umilinţelor îndurate de la elevii săi şi a îmbrîncelii brutale de pe trotuare, simţea că se înrăieşte. Ambiţiile sale eşuate îl înăcreau. Trecură luni de zile pînă să înveţe să-şi plece capul şi să accepte suferinţele inerente urîţeniei, mediocrităţii şi sărăciei. Ca să nu cedeze răutăţii ce-l ispitea, se avîntă cu tot dinadinsul în lumea bunătăţii ideale, îşi creă un univers propriu de dreptate şi de adevăr absolut. Deveni republican ; se refugie în republică aşa cum fecioarele deznădăjduite se duc la mănăstire. Şi, negăsind în realitate o republică destul de blîndă, destul de liniştită ca să-i aline suferinţa, îşi creă una după gustul său. Cărţile nu-i plăceau ; hîrtia asta înnegrită, în mijlocul căreia îşi petrecea viaţa, îi amintea mereu de clasa îmbîcsită, de cocoloaşele pe care

elevii și le aruncau de la o bancă la alta, de calvarul acestor nesfîrșite ceasuri fără noimă. Pe de altă parte cărțile nu-i vorbeau decît despre revoltă, îl împingeau pe calea trufiei, ori el simțea o nevoie imperioasă de uitare, de pace. Își petrecea timpul liber și-și umplea orele de destindere amorțindu-și durerea și legănîndu-se cu visul unei fericiri totale, atît a lui personale, cît și a lumii întregi, clădind cu o rîvnă mereu reînnoită republica în care ar fi dorit să trăiască. În afara cărților necesare școlii, nu mai citea nimic; o pornea în sus, pe strada Saint Jacques, pînă la bulevardele de centură, străbătînd uneori distanțe destul de lungi, și se întorcea prin bariera Italie; tot timpul drumului, cu ochii ațintiți asupra cartierului Mouffetard, întins la picioarele sale, ticluia fel de fel de măsuri morale, de proiecte de legi umanitare, menite să preschimbe orașul bîntuit de suferință într-o cetate a fericirii fără seamăn. Cînd revoluția din februarie însîngeră Parisul, zdrobit de durere, alergă de la un club la altul cerînd răscumpărarea acestui sînge „prin îmbrățișarea frățească a republicanilor din lumea întreagă". Deveni un fel de orator mistic, propovăduind revoluția ca pe o religie nouă a blîndeții și a mîntuirii. Doar evenimentele din decembrie reușiră să-l smulgă din visul său de dragoste universală. Era dezarmat. Se lăsă înhățat ca un miel și-l tratară ca pe un lup. Se deșteptă din lumea predicilor sale despre fraternitate, crăpînd de foame pe lespezile reci ale cazematei de la Bicêtre.

Văzînd că fratele său nu se mai întoarce, pe Quenu, care pe vremea aceea avea douăzeci și doi de ani, îl cuprinse o spaimă înfiorătoare. A doua zi, se duse la cimitirul Montmartre să-l caute printre morții adunați de pe bulevard, care fuseseră înșirați sub un strat de paie: se vedeau numai capetele, care mai de care mai îngrozitoare. Pe bietul Quenu îl lua cu leșin, lacrimile îi întunecau vederea; de două ori o luă de la capăt, de-a lungul șirului. Abia după opt zile află la Prefectura poliției că fratele său era arestat. Nu-i dădură voie să-l vadă. Deoarece stăruia, îl amenințară că-l închid și pe el. Dădu fuga la unchiul Gradelle, care în ochii lui era un om de seamă; nădăjduia că-l va îndupleca să-l salveze pe Florent. Dar unchiul se înfurie și zise că „bine îi făcuseră";

ce treabă avea nărodul ăla să se amestece cu canaliile de republicani ? Adăugă chiar, că era scris pe chipul lui Florent că avea să ajungă rău. Quenu vărsa lacrimi amare. Stătea înțepenit acolo, cu răsuflarea tăiată. Unchiul, oarecum rușinat, simțind că trebuie să facă ceva pentru bietul băiat, îi propuse să vină la el. Știa că e un bucătar bun și tocmai avea nevoie de un ajutor. Quenu acceptă, fiindcă îi era groază să se întoarcă singur în camera lor din strada Royer-Collard. Chiar în seara aceea se mută la unchiul său, sus, la mansardă, într-o chichineață întunecoasă, unde abia avea loc să-și întindă oasele. Totuși plînse mai puțin decît ar fi plîns în fața patului gol al fratelui său.

Reuși, în sfîrșit, să-l vadă pe Florent. Cînd se întoarse însă de la Bicêtre căzu la pat ; aproape trei săptămîni o febră mare îl toropi. A fost prima și ultima boală din viața lui. Gradelle îl blestema de mama focului pe republicanul lui de nepot. Cînd află de plecarea lui la Cayenne, într-o dimineață, îl sculă pe Quenu, zgîlțîindu-l de mîini, îi anunță vestea cu brutalitate, provocîndu-i o criză atît de cumplită, încît, a doua zi, băiatul se sculă din pat vindecat. Durerea i se domoli ; osînza îi înghițise parcă cele din urmă lacrimi. Peste o lună rîdea iar ; se întrista, înciudat pe sine însuși că rîsese ; totuși veselia lui biruia și rîdea iar, fără să-și dea seama.

Învăță meseria de mezelar. Îi plăcea chiar mai mult decît cea de bucătar. Unchiul Gradelle însă îi tot spunea să nu-și lase cratițele în părăsire, deoarece un mezelar care să fie în același timp și un bun bucătar era o raritate, că avusese mare noroc slujind într-o ospătărie înainte de a fi intrat la dînsul ; îl punea să pregătească bucate pentru clienții lui, încredințîndu-i în special fripturile și cotletele de porc cu garnitură de castraveți murați. Deoarece tînărul îi făcea mari servicii, începu să-l iubească în felul lui ; în zilele cînd era bine dispus își manifesta dragostea ciupindu-l de braț. Vînduse mobila din strada Royer-Collard cu patruzeci și ceva de franci și ținea banii la el, ca nu cumva poznașul ăsta de Quenu să-i arunce pe fereastră. Într-un tîrziu îi dădu totuși cîte șase franci pe lună pentru micile lui plăceri.

Quenu, strîmtorat, uneori bruftuit, era totuși foarte fericit. Îi plăcea să fie dus de nas. Prea îl crescuse Florent ca pe o domnișoară leneșă. Și apoi la unchiul Gradelle își găsise o prietenă. După moartea nevestei sale, Gradelle se văzuse nevoit să ia pe cineva care să stea la tejghea. Alese o fată sănătoasă și atrăgătoare știind că astfel îi înveselește pe clienți și pune în valoare marfa. Cunoștea pe strada Cuvier, lîngă Jardin des Plantes o cucoană, văduva unui diriginte de poștă de la Plassans, un oraș de subprefectură din sud. Cucoana trăia modest, dintr-o mică rentă viageră; adusese din orașul său o fată durdulie și frumoasă pe care o iubea ca pe propriul ei copil. Lisa o îngrijea cu un aer flegmatic, întotdeauna senină, cam serioasă, dar cu adevărat frumoasă cînd zîmbea. Farmecul ei deosebit provenea din zîmbetul încîntător ce-i lumina arareori chipul. Atunci privirea ei era o adevărată dezmierdare; obișnuita ei gravitate conferea o valoare neprețuită acestui zîmbet neașteptat și seducător. Bătrîna văduvă spunea adesea că un zîmbet al Lisei ar putea-o duce pînă în iad. Cînd muri din pricina unei crize de astm, fiica ei adoptivă îi moșteni toate economiile, cam vreo zece mii de franci. Lisa rămase singură opt zile în casa din strada Cuvier. Acolo o găsi Gradelle. O cunoștea de mult; o văzuse adesea, pe vremea cînd venea cu stăpînă-sa la el în vizită, în strada Pirouette.

La înmormîntare i se păru atît de voinică și de frumoasă, încît merse pînă la cimitir. În timp ce coșciugul era coborît în groapă, se gîndea că i-ar sta minunat la el în mezelărie. Își făcea fel de fel de socoteli; își propunea să-i dea treizeci de franci pe lună, casă și masă. Cînd discută cu ea, fata ceru un răgaz de douăzeci și patru de ore pentru a-i da răspunsul. Apoi, sosi într-o dimineață cu băgăjelul ei și cu cei zece mii de franci ascunși în sîn. Peste o lună de zile, toată casa, de la Gradelle și Quenu pînă la cel din urmă rîndaș, erau la picioarele ei. Quenu mai ales și-ar fi dat și viața pentru ea. Cînd se întîmpla ca Lisa să zîmbească, rămînea cu gura căscată, rîzînd fericit și holbîndu-se la ea.

Lisa era fiica mai mare a familiei Macquart din Plassans; tatăl ei trăia, dar Lisa nu-i scria niciodată, spunea că e în străinătate. Uneori scăpa cîte o vorbă despre mai-

că-sa ; fusese toată viața grozav de muncitoare și ea îi semăna. Lisa se dovedea într-adevăr foarte destoinică la treabă. Dar, adăuga ea, biata femeie avusese într-adevăr mult suflet și prea se jertfise ca să țină casa. Vorbea atunci cu multă înțelepciune și cumpătare despre îndatoririle femeii și ale bărbatului, ceea ce îl încînta pe Quenu. O asigura că și el este absolut de aceeași părere. Ideile Lisei erau clare : toată lumea trebuie să muncească pentru a mînca ; fiecare om este răspunzător de propria lui fericire ; încurajînd lenea, faci o faptă rea ; în sfîrșit, zicea ea, dacă sînt și oameni nefericiți, cu atît mai rău pentru ei, înseamnă că sînt niște trîntori. Toate acestea constituiau condamnarea categorică a beției, a hoinărelilor legendare ale bătrînului Macquart. Dar, fără ca ea să-și dea seama, bătrînul Macquart vorbea totuși prin gura ei ; Lisa era un Macquart așezat, copt la minte, consecvent logic față de nevoia sa de bunăstare, un individ care înțelesese că cel mai bun mijloc pentru a te bucura de călдurica binefăcătoare este totuși să-ți așterni singur culcușul fericirii depline. Acestui scop, acestui culcuș moale îi dăruia fiece clipă, fiece gînd. Încă de la vîrsta de șase ani stătea cuminte pe scăunelul ei o zi întreagă, cu condiția ca seara să i se dea o prăjitură drept răsplată. La mezelăria Gradelle, Lisa își continuă viața sa tihnită, uniformă, luminată de zîmbetele ei încîntătoare. Chibzuise îndelung înainte de a primi oferta unchiașului ; știa că va avea în el o pavăză serioasă ; cu intuiția specifică oamenilor norocoși, presimțea poate că în dugheana întunecoasă din strada Pirouette se afla acel viitor trainic pe care îl visa, acea viață de plăceri sănătoase, de muncă fără mare osteneală, în care fiecare ceas își aduce răsplata. Își îngrijea tejgheaua tot atît de meticulos și liniștit ca și pe văduva dirigintelui poștei. Curățenia șorțurilor Lisei ajunse repede de pomină în tot cartierul. Gradelle era atît de încîntat de fata asta frumoasă, încît îi spunea uneori lui Quenu, în timp ce-și lega cîrnații cu sfoară :

— Dacă n-aș fi trecut de șaizeci de ani, pe legea mea că aș face nebunia să mă însor cu ea. În comerț, o nevastă ca asta e aur curat.

Quenu o lăuda cu și mai multă căldură. Totuși rîse cu poftă, cînd un vecin îl învinui într-o bună zi că e îndrăgostit de Lisa. Povestea asta nu-l preocupa cîtuși de puțin. Erau foarte buni prieteni. Seara urcau împreună la mansardă să se culce. Lisa avea alături de chichineața întunecoasă a lui Quenu o cămăruță pe care o înveselise, împodobind-o peste tot cu perdele de muselină. Stăteau puțin de vorbă în capul scării cu sfeșnicile în mînă în timp ce-și băgau cheile în broaște. Apoi închideau ușile în urma lor, spunîndu-și prietenește :

— Noapte bună, domnișoară Lisa.

— Noapte bună, domnule Quenu.

Quenu se băga în pat, ascultînd-o pe Lisa trebăluind la ea în odaie. Peretele era atît de subțire, încît putea urmări fiecare din gesturile ei. Își zicea : „Ia te uită, acum trage perdeaua din fața ferestrei. Ce-o fi făcînd în fața scrinului ? S-a așezat și-și scoate ghetuțele. Și-a stins lumînarea ; noapte bună. Hai să dormim". Dacă auzea scîrțîind patul, își spunea, rîzînd : „Zău că nu-i ușoară domnișoara Lisa". Acest gînd îl înveselea ; într-un tîrziu adormea, gîndindu-se la șuncile și la fîșiile de costiță fiartă în saramură și mirodenii, pe care trebuia să le pregătească a doua zi.

Și astfel, fără ca Lisa să roșească vreodată, fără ca tînărul Quenu să se simtă stînjenit, trecu un an. Dimineața, cînd treaba era în toi, fata venea la bucătărie să-i ajute, și mîinile lor se întîlneau în grămada de tocătură. Uneori, ținea cu degețelele ei durdulii mațele pe care el le îndopa cu carne și slănină. Alteori gustau împreună cu vîrful limbii tocătura crudă a cîrnaților, ca să vadă dacă e destul de picantă. Îi dădea totdeauna sfaturi bune, știa o grămadă de rețete din sudul țării pe care Quenu le experimenta cu succes. Adesea o simțea în spatele său, uitîndu-se în cratițe ; se apropia atît de tare, încît chiar îl atingea cu pieptul ei mare. Îi întindea cîte o lingură, cîte o tavă. Focul iute le încingea pielea. Pentru nimic în lume, el n-ar fi încetat să-și amestece fierturile grase care scădeau pe plită ; între timp, ea controla foarte serioasă dacă amestecul e destul de fiert. După-amiază cînd prăvălia se golea, stăteau de vorbă liniștiți, ceasuri întregi. Ea stătea în spatele tejghelei, puțin lăsată pe spate,

tricotînd în felul ei liniştit şi regulat. El se aşeza pe un butuc, cu picioarele atîrnînd, lovind cu călcîiele trunchiul de stejar. Şi se înţelegeau de minune; vorbeau despre fel de fel de lucruri, în special despre bucătărie, despre moş Gradelle sau despre mahalaua lor. Ea îi spunea basme ca unui copil: ştia unele foarte frumoase, legende minunate cu miei şi îngeraşi, pe care le povestea cu o voce subţirică şi cu aerul ei de profundă seriozitate. Dacă intra vreo clientă, ca să nu se mai deranjeze, îi cerea tînărului borcanul de untură sau cutia de melci. La ora unsprezece se duceau încet la culcare, ca şi în ajun. Apoi, închizîndu-şi uşa, cu acelaşi glas calm:

— Noapte bună, domnişoară Lisa.

— Noapte bună, domnule Quenu.

Într-o dimineaţă, pe unchiul Gradelle îl lovi damblaua, pe cînd pregătea nişte piftie de pasăre. Căzu cu nasul pe masa de bucătărie. Lisa nu-şi pierdu cumpătul. Spuse că nu se cuvenea să lase mortul în mijlocul bucătăriei; îl duseră în cămăruţa din fund, unde dormea de obicei bătrînul. Apoi ticlui cu băieţii o poveste ca să nu se scîrbească oamenii din cartier şi astfel să-şi piardă muşteriii; urma să se spună tuturor că unchiul murise chipurile în patul lui. Quenu, complet aiurit, mirîndu-se foarte că nu-i vine să plîngă, ajută şi el la căratul mortului. Abia mai tîrziu, Lisa şi cu el plînseră împreună. Quenu şi Florent erau singurii moştenitori. Cumetrele de prin împrejurimi pretindeau că bătrînul Gradelle fusese foarte bogat. În realitate însă, nu se găsi nici măcar un singur scud de argint. Lisa era neliniştită. Quenu o vedea stînd pe gînduri, uitîndu-se în toate părţile de dimineaţă pînă seara, ca şi cînd ar fi pierdut ceva. Într-o bună zi, hotărî să facă o scuturătură mare sub cuvînt că oamenii cleveteau, că adevărata poveste a morţii bătrînului se cam aflase şi de aceea prăvălia lor trebuia să fie deosebit de curată. Într-o după-amiază, după ce stătu vreo două ceasuri în pivniţă spălînd cu mîna ei putinele pentru sărarea cărnii, apăru ţinînd ceva în şorţ. Quenu tocmai toca nişte ficat de porc. Lisa aşteptă pînă ce isprăvi, stînd de vorbă cu o voce nepăsătoare. Totuşi ochii ei aveau o strălucire deosebită şi zîmbea mai frumos ca oricînd în timp ce-i spunea că vrea să-i vorbească. Urcă scara greoi,

deoarece se împiedica de povara pe care o ducea în șorțul întins, gata să crape. La etajul trei se opri să-și tragă sufletul rezemîndu-se o clipă de balustradă. Quenu, nedumerit, o urmă fără să crîcnească pînă la ea în odaie. Era prima dată cînd îl poftea să intre. Închise ușa și dînd drumul șorțului pe care i se încleștaseră degetele, lăsă să se rostogolească pe pat o ploaie de monede de aur și de argint. Găsise comoara unchiului Gradelle în fundul unei putini de sărături. Grămada de bani făcu o groapă adîncă în patul acela gingaș și pufos de fecioară.

Bucuria Lisei și a lui Quenu se exprimă prin reculegere. Se așezară pe marginea patului, Lisa la cap și Quenu la picioare, de o parte și de alta a mormanului de bani ; și, ca să nu facă zgomot, numărară banii pe cuvertură.

Erau patruzeci de mii de franci de aur, trei mii de franci de argint și patruzeci și două de mii de franci în bancnote, închiși într-o cutie de tablă. Trecură două ore pînă să numere tot bănetul acela. Lui Quenu îi cam tremurau mîinile. Tot Lisa făcu mai multă treabă. Înșirau fișicurile de aur pe pernă, lăsînd restul banilor pe cuvertură. Cînd ajunseră la totalul de optzeci și cinci de mii de franci, sumă enormă pentru ei, începură să stea de vorbă. Discutară bineînțeles despre viitor, despre căsătoria lor, fără să fi fost vreodată vorba de dragoste între ei. S-ar fi zis că banii le dezlegaseră limba. Se cufundară mai adînc sub perdeluțele de muselină ale patului, rezemîndu-se de perete, cu picioarele întinse ; și, tot vorbind, mîinile lor care scotoceau grămada de bani se întîlniră întîrziind una într-alta în mijlocul monedelor de cinci franci. Astfel îi surprinse amurgul. Abia atunci Lisa roși, stînjenită de prezența tînărului lîngă ea. Răvășiseră patul, cearceafurile se boțiseră, iar grămada de aur turtise perna care îi despărțea, ca și cum capete înflăcărate de patimă s-ar fi rostogolit pe ea.

Se ridicară stingheriți, cu aerul încurcat al unor îndrăgostiți care au păcătuit pentru prima oară. Patul răscolit și tot bănetul care îl acoperea îi dădea în vileag ; gustaseră împreună, cu ușa zăvorîtă, o plăcere interzisă. Pentru ei, aceasta a fost căderea în păcat. Lisa își aranjă hainele ca și cînd ar fi făcut cine știe ce și se duse să aducă cei zece mii de franci ai ei. Quenu o rugă să-i amestece cu

cei optzeci și cinci de mii ai unchiului său ; rîzînd, vînzoli bine cele două sume de bani, spunînd că și acestea trebuiau să se logodească ; hotărîră ca Lisa să păstreze „comoara" în scrinul ei. După ce o puse bine și netezi patul, coborîră liniștiți. Erau soț și soție.

Căsătoria avu loc în luna următoare. Vecinii o găsiră foarte firească și potrivită. Povestea cu comoara se cam aflase și cinstea Lisei dăduse loc celor mai elogioase comentarii ; în fond, ar fi putut să nu-i pomenească nimic lui Quenu și să-și păstreze toți banii. De vreme ce nu o văzuse nimeni cînd îi găsise, înseamnă că îi vorbise lui Quenu despre ei numai pentru că era de o cinste extraordinară. Merita într-adevăr s-o ia de nevastă. Mare noroc avea omul ăsta ; nu era frumos și totuși găsise o femeie frumoasă, care pe deasupra îi mai și dezgropase o avere. Admirația mahalalei mergea atît de departe, încît unii începură chiar să șoptească : „Proastă a mai fost Lisa că a făcut una ca asta". Cînd i se pomenea, pe ocolite, despre povestea cu comoara, Lisa zîmbea. Ca și înainte, ea trăia acum cu bărbatul ei în prietenie sinceră și fericire tihnită. Îl ajuta, se apleca peste umărul lui ca să cerceteze cratițele și mîinile lor se întîlneau în mormanul de tocătură. Și, dacă uneori li se înfierbînta sîngele, era din pricina plitei încinse.

Lisa fiind totuși o femeie deșteaptă își dădu repede seama că era o prostie să lași nouăzeci și cinci de mii de franci să zacă în sertarul scrinului. Quenu i-ar fi băgat bucuros la loc într-o putină oarecare, așteptînd să mai strîngă încă o dată pe atît ; atunci abia s-ar fi retras la Suresnes, un locșor din împrejurimi care îi plăcea grozav. Dar ea avea alte veleități. Idealul ei de curățenie, sănătatea-i robustă, nevoia ei de aer și de lumină erau permanent contrariate de această stradă Pirouette. Prăvălia în care unchiul Gradelle își adunase comoara, ban cu ban, era un fel de maghernită întunecoasă, una din acele mezelării dubioase, specifice cartierelor vechi, ale căror lespezi tocite păstrează totuși, în ciuda frecatului, mirosul pătrunzător al afumăturilor ; Lisa visa un magazin modern, luminos, elegant ca un salon, cu vitrine strălucitoare dînd spre o stradă mare. Și asta nu dintr-o ambiție meschină, nu din dorința de a face pe cucoana

în spatele unei tejghele mai frumoase ; ea avea viziunea foarte clară a faptului că în comerţul modern este nevoie de lux.

Prima dată cînd vorbi cu Quenu despre mutare şi despre necesitatea investirii unei părţi din capital în decorarea unei noi prăvălii, soţul ei se sperie. Ea dădu uşor din umeri, zîmbind.

Într-o zi, pe înserate, cînd în mezelărie se întunecase de-a binelea, cei doi soţi auziră în faţa uşii lor o cumătră din vecini spunîndu-i alteia :

— Bineînţeles că nu mai cumpăr de la ei, n-aş mai lua nici o bucată de caltaboş de aici... Ce vrei dragă, după ce au avut un mort în bucătărie...

Quenu plînse cu sughiţuri. Povestea asta cu mortul din bucătărie se tot răspîndea. Bietul Quenu începuse să roşească ori de cîte ori un muşteriu îi mirosea mai îndeaproape marfa. Aşa încît îşi însuşi încet, încet ideea soţiei sale cu privire la mutare, şi chiar el o aduse din nou în discuţie. Lisa, pe tăcute, se şi ocupase de noua prăvălie ; găsise una, la doi paşi, pe strada Rambuteau, aşezată cum nu se poate mai bine. Halele centrale, care tocmai se inaugurau peste drum, aveau să tripleze clientela şi să-i facă vestiţi în tot Parisul. Quenu se lăsă tîrît spre nişte cheltuieli nesăbuite ; dădu peste treizeci de mii de franci pe marmură, oglinzi şi aurituri. Lisa petrecea ore întregi în mijlocul lucrătorilor, dîndu-şi părerea în privinţa tuturor detaliilor. Cînd, în sfîrşit, se instală în spatele tejghelei, muşteriii veniră buluc să cumpere de la ei, numai ca să vadă magazinul. Pereţii erau complet acoperiţi cu marmură albă ; pe tavan o uriaşă oglindă pătrată era încadrată de lambriuri late, aurite şi bogat ornamentate ; din mijlocul tavanului atîrna o lustră cu patru braţe ; în spatele tejghelei, cît ţinea peretele, precum şi în stînga şi în fund, alte oglinzi fixate între plăcile de marmură constituiau adevărate lacuri strălucitoare ; ai fi zis că sînt nişte uşi care se deschid la infinit spre alte încăperi pline cu bunătăţi întinse. Tejgheaua, aflată în partea dreaptă a prăvăliei, stîrni mare admiraţie ; era foarte frumos lucrată, în romburi de marmură trandafirie ce alcătuiau un fel de medalioane simetrice. Podeaua avea, în chip de lespezi, nişte pătrate albe şi roz alternînd regulat,

iar pe margine, în loc de bordură, un chenar cu desene geometrice, de un roșu aprins. Tot cartierul se mîndri cu mezelăria lor și nu-i mai trecu nimănui prin minte să pomenească de bucătăria din strada Pirouette, unde zăcuse un mort. O lună de zile vecinele se tot opriră pe trotuar ca să se uite la Lisa, care stătea liniștită dincolo de perdeaua de crenvurști și țiplă din vitrină. Toți se mirau deopotrivă de pielea ei albă și trandafirie, cît și de marmura din prăvălie. Părea să fie sufletul, lumina vie, idolul sfînt și trainic al mezelăriei : nu i se mai spunea altfel decît „frumoasa Lisa".

La dreapta prăvăliei se afla sufrageria, o încăpere extrem de curată, mobilată cu un bufet, o masă și niște scaune tapisate cu împletitură de trestie, toate din stejar de culoare deschisă. Covorul care acoperea podeaua, ca și tapetul erau de un galben luminos ; mușamaua de pe masă imita stejarul. Toate acestea dădeau un aer cam rece odăii, înveselită doar de luciul lustrei de aramă ce atîrna din tavan și-și întindea deasupra mesei abajurul său mare din porțelan transparent. Una din ușile sufrageriei dădea într-o bucătărie mare, pătrată. La capătul acesteia se afla o curticică pardosită cu lespezi de piatră, care slujea drept debara și unde erau depozitate claie peste grămadă străchini, butoaie, fel de fel de unelte scoase din uz ; în stînga cișmelei, ghivecele cu flori ofilite, care altădată împodobiseră vitrina, își așteptau sfîrșitul de-a lungul jgheabului unde se aruncau lăturile.

Făcură afaceri strașnice. Quenu, pe care îl înspăimîntaseră investițiile, era cuprins de un fel de respect față de nevasta lui care, zicea el, „avea cap, nu glumă". În cinci ani, ajunseseră să adune optzeci de mii de franci plasați în rente solide.

Lisa afirma că, nefiind ambițioși, nu țineau să facă avere prea repede ; altfel l-ar fi determinat ea pe bărbatu-său să cîștige „mii și mii de franci" în comerțul de porci cu ridicata. Dar, erau tineri, aveau tot timpul și apoi nu le plăcea munca murdară ; voiau să lucreze tihnit, fără să se spetească, așa, ca niște oameni care vor să se bucure de viață.

— Bunăoară, adăuga Lisa în momentele ei de expansiune, am un văr la Paris... Nu ne vedem fiindcă familiile

noastre sînt certate. Şi-a luat numele de Saccard ca să se dea uitării anumite lucruri... Ei bine, acest văr cîştigă pare-se, milioane. Omul ăsta însă nu trăieşte, ci îşi mănîncă viaţa, mereu pe drumuri, bătînd coclaurile într-un vîrtej drăcesc. N-are parte să-şi înghită liniştit nici măcar masa de seară, nu-i aşa ? Noi, cel puţin ştim ce băgăm în gură, nu sîntem hărţuiţi în halul ăsta. Ţinem la bani numai fiindcă ai nevoie de ei ca să trăieşti. Fireşte, preţuim bunăstarea, aşa cum se cuvine. Dar, decît să cîştigi de dragul cîştigului şi osteneala să-ţi fie mult mai mare decît o să-ţi fie la urmă plăcerea, eu una, pe cinstea mea, aş prefera să stau cu mîinile în sin... Şi apoi, tare aş vrea să văd cu ochii mei milioanele alea ale vărului meu. Eu nu prea cred aşa cu una, cu două în milioane de astea. L-am văzut mai deunăzi, în trăsură ; era galben ca turta de ceară şi avea o mutră vicleană foc. Un om care cîştigă atita bănet nu poate să aibă aşa o culoare. În fine, treaba lui... Noi ne mulţumim să cîştigăm cinci franci, dar să ne bucurăm de ei.

Şi într-adevăr, cei doi soţi se bucurau de ei. Chiar din primul an de căsătorie li se născuse o fetiţă. Era o adevărată desfătare să te uiţi la tustrei. Comerţul le mergea din plin, fără prea multă trudă din fericire, exact aşa cum voia Lisa. Înlăturase cu grijă toate pricinile de tulburare, lăsînd zilele să se scurgă în această atmosferă de îmbuibare, în belşugul acesta greoi. Era o oază de fericire înţeleaptă, o iesle comodă unde mama, tatăl şi fiica se puseseră pe îndopat. Numai pe Quenu îl mai năpădea uneori tristeţea, gîndindu-se la bietul Florent.

Pînă în 1856 mai primise din cînd în cînd cîte o scrisoare de la el. Apoi, scrisorile încetaseră : citi într-un ziar că trei deportaţi încercaseră să evadeze din insula Dracului şi se înecaseră înainte de a ajunge la ţărm. La prefectură nu-i putură da informaţii precise ; probabil că fratele lui murise. Totuşi, nu-şi pierdu complet nădejdea ; timpul însă trecea. Florent, care între timp cutreiera Guyana olandeză, se ferea să scrie, fiindcă tot nădăjduia să se întoarcă în ţară. Iar Quenu, după un timp, începu să-l plîngă ca pe un mort de la care n-ai apucat să-ţi iei rămas bun. Lisa nu-l cunoştea pe Florent. Găsea însă cîte o

vorbă bună ori de cîte ori, de față cu ea, bărbatul său era cuprins de deznădejde : îl lăsa să-i istorisească de sute de ori aceleași amintiri din tinerețea lor, să-i descrie camera din strada Royer-Collard, nenumăratele meserii pe care le învățase, bunătățile pe care le făcea pe plita lor, înveșmîntat în alb de sus pînă jos, în timp ce Florent era îmbrăcat în negru din cap pînă în picioare. Îl asculta liniștită, cu o nesfîrșită bunăvoință.

Și astfel, într-o zi de septembrie, în timp ce Lisa se bucura de soarele dimineții și Quenu, cu ochii încă umflați de somn își vîra alene degetele în grăsimea sleită din ajun, în mijlocul acestor bucurii întreținute și consolidate cu înțelepciune, iată că pică Florent. Mezelăria s-a zdruncinat din temelii. Gavard era de părere că „proscrisul", cum îl numea el umflîndu-și puțin obrajii ca să-și dea importanță, trebuia ascuns. Lisa, cam palidă și mai gravă ca de obicei, l-a condus în cele din urmă la etajul cinci unde i-a dat camera ajutoarei sale. Quenu i-a tăiat pîine și șuncă. Dar Florent abia a gustat ; îl lua cu amețeală și i se făcuse greață ; s-a culcat și a zăcut cinci zile aiurînd ; avea un început de febră cerebrală, pe care însă o combătură cu energie. Cînd și-a venit în fire, a zărit-o pe Lisa la căpătîiul său, amestecînd ușor cu lingurița într-o ceașcă. A încercat să-i mulțumească, dar ea i-a cerut să stea liniștit, asigurîndu-l că vor vorbi mai tîrziu. Peste trei zile, bolnavul era din nou pe picioare. Abia atunci, într-o dimineață, Quenu se urcă la el să-l cheme, spunîndu-i că Lisa îi așteaptă pe amîndoi, în camera lor de la etajul întîi.

Familia Quenu locuia acolo, într-un mic apartament compus din trei odăi și o cămăruță. Ca să ajungi în dormitor, singura încăpere folosită cu adevărat, foarte confortabilă, cu mobila ei de mahon, trebuia să treci printr-o cameră goală, unde nu erau decît niște scaune, apoi printr-un salonaș, cu mobilier acoperit cu huse albe, moțăind discret în penumbră, căci jaluzelele erau totdeauna lăsate, pentru ca lumina prea puternică să nu decoloreze albastrul gingaș al ripsului. În dormitor, în primul rînd te izbea, în fundul alcovului ușor jilav, un pat pîntecos cu patru saltele, patru perne, cu multe plăpumi groase, iar pe deasupra și o pilotă. Era un pat strașnic pentru dormit. Dulapul cu oglindă, toaleta cu sertare, scrinul

acoperit cu un șervețel croșetat, scaunele apărate de niște carouri de dantelă groasă, toate creau în această cameră o atmosferă de lux burghez, solid și curat. Pe peretele din stînga, de o parte și de alta a căminului, pe care erau așezate niște glastre pictate, fixate pe socluri de aramă, și o pendulă garnisită cu o statuetă aurită ce reprezenta un Gutenberg gînditor sprijinindu-și un deget pe o carte, atîrnau în niște rame ovale, foarte bogat ornamentate, portretele în ulei ale celor doi soți. Quenu zîmbea ; Lisa avea un aer foarte demn. Amîndoi îmbrăcați în negru, cu figurile estompate, diluate de un roz fluid, flatate. Parchetul era acoperit cu un covor pe care diferite rozete și stele alcătuiau un model complicat. În fața patului era întins un covor mițos cu fire lungi de lînă creață, rodul răbdării frumoasei mezelărese care îl lucrase stînd în spatele tejghelei. Dar ceea ce te frapa îndeosebi în acest decor modern era un fel de birou mare, bondoc, pătrat, așezat pe peretele din dreapta ; fusese lăcuit din nou dar nu i se putuseră repara crăpăturile marmurei, nici ascunde zgîrieturile mahonului înnegrit de bătrînețe. Lisa insistase să păstreze această mobilă de care se slujise timp de peste patruzeci de ani unchiul Gradelle ; pretindea că le poartă noroc. Adevărul era că avea niște strașnice legături de fier, o încuietoare ca de închisoare și era atît de greu, încît nu putea fi urnit din loc.

Cînd Florent și Quenu intrară în odaie, Lisa stătea în fața biroului deschis, înșirînd niște cifre, cu un scris mare, rotund, foarte citeț. Le făcu semn să n-o întrerupă. Cei doi bărbați se așezară. Florent, uimit, cerceta camera, se uita la portrete, la pendulă, la pat.

— Așa, zise Lisa după ce verifică fără grabă toate socotelile. Ascultați... Avem de făcut niște socoteli, dragă Florent.

Pentru prima dată îi spunea așa. Luă foaia cu cifre și urmă :

— Unchiul Gradelle a murit fără testament ; dumneata și cu fratele dumitale erați singurii moștenitori... Acum trebuie să-ți dăm partea ce ți se cuvine.

— Dar nu vă cer nimic, exclamă Florent, nu am nici o pretenție !

Quenu probabil că nu era la curent cu intențiile soției sale. Se cam îngălbenise și se uita la ea supărat. De fapt își iubea mult fratele, dar considera inutil să i se pună astfel în brațe moștenirea unchiului său. Mai tîrziu, văzînd și făcînd...

— Știu, dragă Florent, reluă Lisa, că n-ai venit ca să ne ceri ceea ce îți aparține, atîta doar că afacerile sînt afaceri ; e mai bine să ne lămurim de la început... Economiile unchiului se ridicau la optzeci și cinci de mii de franci. Ți se cuvin deci patruzeci și două de mii cinci sute de franci pe care i-am trecut în contul dumitale. Uite-i aici.

Îi arătă cifra înscrisă pe foaia de hîrtie.

— Din păcate evaluarea prăvăliei, a inventarului, a mărfii și a clientelei nu este tot atît de ușoară. N-am putut să dau decît cifre aproximative, dar sînt sigură că am socotit cu multă larghețe... Am ajuns la un total de cincisprezece mii trei sute zece franci, din care dumitale îți revin șapte mii șase sute cincizeci și cinci de franci, deci, cu totul, cincizeci de mii o sută cincizeci și cinci de franci... O să verifici, nu-i așa ?

Enunțase cifrele cu o voce limpede și-i întinse foaia de hîrtie, pe care Florent se văzu nevoit s-o ia.

— Dar stai, strigă Quenu, mezelăria bătrînului nu făcea nici pe departe cincisprezece mii. Eu unul n-aș fi dat pe ea nici zece mii.

Nevastă-sa începuse să-l exaspereze. Nu e posibil să duci cinstea chiar atît de departe ! Ce, Florent îi pomenise ceva despre mezelărie ? De altfel spusese chiar el că nu vrea nimic.

— Mezelăria făcea cincisprezece mii trei sute zece franci, repetă Lisa liniștită... Înțelegi, Florent, că e de prisos să amestecăm un notar în afacerea asta. De vreme ce ai înviat, se cuvine să facem împărțeala între noi. Bineînțeles că de cînd ai venit, m-am gîndit la toate astea și cît ai zăcut acolo sus, m-am căznit să fac inventarul așa cum m-am priceput. Ai aici toate amănuntele. Am scotocit prin registrele mai vechi, m-am străduit să-mi aduc aminte de toate cele. Citește cu glas tare ; am să-ți dau lămuririle pe care le mai dorești.

Florent zîmbi. Era mișcat de această cinste firească, sinceră. Îi puse Lisei foaia de hîrtie pe genunchi, apoi luîndu-i mîna :

— Lisa dragă, sînt foarte fericit că vă merg bine afacerile, dar nu am nevoie de banii voștri. Moștenirea este a fratelui meu și a dumitale, care l-ați îngrijit pe unchiul pînă în ultima clipă... Nu am nevoie de nimic și nu înțeleg să vă stingheresc negoțul.

Ea insistă, ba chiar se supără, în timp ce, fără să mai scoată o vorbă, stăpînindu-se cu greu, Quenu își rodea unghiile.

— Dacă te-ar auzi unchiul Gradelle, reluă Florent rîzînd, ar fi în stare să vină să vă ia toți banii înapoi... Nu avea ochi să mă vadă unchiul Gradelle.

— Asta e drept, nu te iubea de loc, șopti Quenu istovit.

Lisa însă tot mai insista. Spunea că nu vrea să păstreze în biroul ei niște bani care nu-i aparțin, că s-ar simți tulburată, că gîndul acesta nu i-ar mai da pace. Atunci, Florent, continuînd pe același ton glumeț, îi propuse să-și plaseze banii la ea în mezelărie. De altfel el nu refuza ajutorul lor ; fără îndoială că nu va găsi de lucru imediat ; pe de altă parte, nu era de loc prezentabil, ar avea nevoie de haine noi.

— Dar mai e vorbă ! strigă Quenu, ai să stai la noi, ai să mănînci la noi, o să-ți cumpărăm de toate. Ce mai, afacerea e încheiată... Știi foarte bine că n-o să te lăsăm pe drumuri, ce dracu !

Se înduioșase tare. Îi era chiar puțin rușine că se temuse să nu fie obligat să dea o sumă mare, așa dintr-o dată. Reuși chiar să glumească : îl asigură pe frate-său că o să-l îngrașe bine. Acesta din urmă dădu ușor din cap. Între timp, Lisa împături foaia cu socoteli. O vîrî într-unul din sertarele biroului.

— Rău faci, zise ea în concluzie. Eu am făcut ceea ce trebuia să fac. De acum încolo, o să fie cum vrei dumneata... Vezi, în ceea ce mă privește, n-aș fi trăit liniștită. Gîndurile meschine mă stînjenesc rău.

Vorbiră despre altceva. Trebuia explicată cumva prezența lui Florent, fără a trezi bănuielile poliției. Florent

le povesti că se întorsese în Franța datorită actelor unui biet om care murise de friguri galbene în brațele lui, la Surinam. Printr-o ciudată coincidență, băiatul acela se numea tot *Florent*, acesta fiindu-i însă prenumele. Florent Laquerrière nu avea decît o verișoară pe care o lăsase la Paris, dar care murise între timp în America ; era deci foarte ușor să joace rolul lui. Lisa însăși se oferi să se dea drept verișoara lui. Se înțeleseră să povestească tuturor o întîmplare cu un văr întors din străinătate în urma unor afaceri nereușite și adăpostit de familia Quenu-Gradelle, cum li se spunea celor doi soți în cartier, pînă ce-și va fi găsit o situație. După ce aranjară totul, Quenu insistă ca fratele lui să viziteze toată casa ; îi arătă totul pînă la ultimul taburet. În camera în care nu se aflau decît niște scaune, Lisa deschise o ușă și-i arătă o odăiță, explicîndu-i că acolo va dormi ajutoarea ei, și că el avea să-și păstreze camera de la etajul cinci.

Seara, Florent se înnoise deja din cap pînă în picioare. Se încăpățînase să-și ia iar un palton negru și pantaloni tot negri, în ciuda sfaturilor lui Quenu, pe care îl întrista culoarea aceasta. Nu-l mai ținură ascuns și Lisa începu să spună — în dreapta și în stînga — povestea vărului ei. Florent își făcea veacul în mezelărie, stătea ceasuri întregi pe un scaun în bucătărie, apoi se întorcea și se rezema de pereții de marmură ai prăvăliei. La masă, Quenu îl îndopa cu bunătăți, se supăra pe el fiindcă era lingav și nu mînca nici jumătate din carnea ce i se punea în farfurie. Lisa își reluase atitudinea calmă și blajină ; îl răbda chiar dimineața, în toiul muncii, cînd încurca pe toată lumea ; uita de el, apoi cînd dădea cu ochii de silueta lui neagră și deșirată, tresărea ușor, reușind totuși să-i adreseze un zîmbet cald, ca să nu-l jignească. Faptul că acest om slab era atît de dezinteresat o impresionase profund ; avea față de el un fel de respect amestecat cu o teamă nelămurită. Florent nu simțea în jurul lui decît o mare afecțiune.

Cînd se făcea ora de culcare, obosit de ziua aceea goală, urca scara cu cei doi băieți de prăvălie, care dormeau în mansardele de lîngă odaia lui. Léon, ucenicul, nu avea mai mult de cincisprezece ani ; era un puști subțirel, cu

un aer foarte blînd, care fura capace de șuncă și căpătîie de salam uitate; le ascundea sub pernă și le mînca noaptea, fără pîine. De cîteva ori, pe la unu noaptea, i se păruse că Léon avea oaspeți la cină; se auzeau șoapte stăpînite, apoi un zgomot de fălci care mestecă, de hîrtie mototolită și din cînd în cînd un rîs zglobiu de fetișcană, asemenea trilurilor îndulcite ale unui flaut care răsuna în tăcerea adîncă a casei adormite. Celălalt băiat, Auguste Landois era din Troyes; nesănătos de gras, avea capul prea mare și era deja chel cu toate că nu avea decît douăzeci și opt de ani. Chiar din prima seară, pe cînd urcau scara, îi spuse pe larg, într-un mod confuz, povestea lui. La început venise la Paris numai cu intenția de a se perfecționa, urmînd să se întoarcă apoi acasă și să deschidă o mezelărie la Troyes, unde îl aștepta o verișoară primară, Augustine Landois. Fuseseră botezați de același naș, de aceea aveau același nume. Cu timpul însă, tînărul devenise mai ambițios; visa să se stabilească la Paris cu ajutorul moștenirii rămase de la maică-sa depusă, înainte de plecarea sa din Champagne, la un notar. Ajunși la etajul cinci, Auguste îl mai reținu cîteva minute vorbindu-i-o de bine pe doamna Quenu. Aceasta consimțise s-o aducă pe Augustine Landois la Paris, în locul unei vînzătoare care nu fusese cuminte. El își cunoștea acum meseria; ea învățase aproape toate tainele comerțului. Peste un an, un an și jumătate, aveau să se căsătorească și să-și deschidă o mezelărie probabil la Plaisance sau în vreo altă periferie populată a Parisului. Nu se grăbeau cu căsătoria, deoarece anul ăsta, cu slănina nu se prea făceau afaceri bune. Îi mai povesti că se fotografiaseră împreună la o serbare la Saint-Quen și intră în camera lui Florent, vrînd să se mai uite o dată la fotografia pe care Augustine găsise de cuviință să n-o ia de pe cămin, pentru ca odaia vărului doamnei Quenu să fie mai frumoasă. Zăbovi o clipă, livid în lumina galbenă a luminării, privind camera încă impregnată de prezența fetei, se apropie de pat și-l întrebă pe Florent dacă era comod. Augustine dormea acum jos; era mai bine acolo, iarna fiind foarte frig sus, la mansardă. În sfîrșit, plecă lăsîndu-l pe Florent singur în fața patului și a fotografiei.

August era un Quenu palid ; Augustine, o Lisă încă neformată.

Astfel Florent se împrietenise cu băieţii, era răsfăţat de fratele lui şi acceptat de Lisa ; totuşi începu să se plictisească de moarte. Căutase în zadar nişte meditaţii. De altfel evita cartierele şcolilor, temîndu-se să nu-l recunoască cineva. Lisa îi tot spunea cu blîndeţe că ar face bine să se adreseze întreprinderilor comerciale ; ar putea să se ocupe de corespondenţă, să ţină registrele. Revenea mereu la această idee şi într-o bună zi se oferi chiar să-i găsească o slujbă. Încet, încet simţea că o cuprinde o oarecare iritare tot împiedicîndu-se cît era ziua de lungă de acest om lipsit de ocupaţie, care nu ştia ce să facă cu sine însuşi. La început, Lisa nu resimţi decît acea ură abstractă, pe care ţi-o inspiră oamenii care stau cu mîinile în sîn şi care mănîncă pe degeaba, fără să se gîndească încă să-i reproşeze că mănîncă pe socoteala ei. Îi spunea adesea :

— Eu una n-aş putea să trăiesc visînd toată ziua. E firesc să nu-ţi fie foame seara... Vezi, trebuie să faci ceva care să te obosească.

Gavard, pe de altă parte, îi căuta şi el o slujbă. Dar căuta într-un mod cu totul deosebit şi conspirativ. Ar fi vrut să-i găsească ceva dramatic sau, pur şi simplu, care să se potrivească unui „proscris“. Gavard era un opozant. Abia trecuse de cincizeci de ani şi se lăuda că apucase deja să pună la punct patru guverne. Carol al X-lea, popii, nobilii şi toate lepădăturile cărora le făcuse vînt pe uşă afară, tot îi mai stîrneau dispreţul ; Ludovic-Filip fusese un dobitoc cu burghezii lui cu tot ; Gavard repeta bucuros povestea ciorapului de lînă în care regele-cetăţean îşi băga gologanii ; cît priveşte republica din 48, fusese o farsă, muncitorii îi înşelaseră aşteptările ; acum însă nu mai mărturisea că fusese de acord cu lovitura de stat din 2 decembrie, deoarece între timp începuse să-l considere pe Napoleon al III-lea duşmanul lui personal, o canalie care se ascundea cu Morny şi cu alţii de teapa lui şi făcea „chiolhanuri“. Cînd ajungea la capitolul ăsta, Gavard nu se mai oprea ; cobora puţin glasul şi susţinea că în fiecare seară trăsuri închise duc femei la Tuileries, şi că el, el personal, auzise într-o noapte, tocmai din piaţa Carousel, zgo-

motul orgiei. Idealul lui Gavard era să-i fie guvernului cît mai supărător cu putință. Îi juca renghiuri grozave, de care apoi rîdea pe înfundate luni de zile. Mai întîi, vota candidatul care avea să-i „sîciie rău pe miniștrii" în Corpul Legislativ. Apoi, cînd reușea să fure fiscul, să pună poliția în vreo încurcătură sau să provoace cîte o încăierare, se căznea să dea acestor întîmplări un substrat foarte subversiv. De altfel mințea, poza în om primejdios, vorbea ca și cînd „clica de la Tuileries" l-ar fi cunoscut și ar fi tremurat de frica lui ; spunea că jumătate din ticăloșii ăia ar trebui ghilotinați iar ceilalți deportați „la proxima izbucnire a mîniei populare". Atitudinea sa politică, flecară și violentă era astfel alimentată de pălăvrăgeli, de zvonuri care mai de care mai năstrușnice, de acea pornire zeflemistă spre scandal și pozne care împinge pe prăvăliașul francez să-și deschidă larg obloanele într-o zi de răzmeriță, așa doar ca să vadă morții. De aceea cînd Florent se întorsese de la Cayenne, Gavard și adulmecase posibilitatea să joace dușmanilor săi o festă nemaipomenită ; căuta deci un mod mai hazliu să-și bată joc de împărat, de miniștrii, de oamenii zilei, chiar și de ultimul sergent de stradă.

Comportarea lui față de Florent era plină de o bucurie vinovată. De cîte ori se uita la el, îi făcea cu ochiul, îi spunea în șoaptă pe un ton confidențial lucrurile cele mai banale din lume, chiar și strîngerea de mînă lua la Gavard sensuri conspirative. În sfîrșit, dăduse și el peste o aventură ; avea legături cu un om într-adevăr compromis ; putea să vorbească, fără a minți prea rău, despre primejdiile pe care le înfruntă. În fața acestui om venit de la ocnă, a cărui slăbiciune era dovada evidentă a atîtor suferințe, se simțea desigur cuprins de o teamă nemărturisită, dar această frică excitantă îl înălța în proprii săi ochi, îl convingea că purtîndu-se prietenește cu un om atît de primejdios, săvîrșește un act foarte eroic. Florent devenise pentru el o persoană sacrosanctă, iar părerile sale literă de evanghelie ; cînd nu mai avea alte argumente și cînd voia să-i dea guvernului vreo lovitură zdrobitoare, pomenea numele lui Florent.

Gavard, care locuia tot pe strada Saint-Jacques, își pierdu-se nevasta la cîteva luni după lovitura de stat. Păs-

trase ospătăria pînă în 1856. Pe vremea aceea se zvonea că Gavard cîștigase sume mari în urma unei tovărășii cu băcanul de lîngă el, care aproviziona armata din Orient cu legume uscate. Adevărul este că, după ce-și vînduse localul, trăise un an de zile din rente. Totuși, nu prea îi plăcea să vorbească despre originea averii sale, se simțea jenat; n-ar mai fi îndrăznit să-și spună pe șleau părerea despre războiul din Crimeea, pe care îl denumea o expediție aventuroasă „menită doar să consolideze tronul și să umple anumite buzunare". După vreun an însă, se plictisi de moarte în locuința lui de burlac. Cum se ducea aproape zilnic în vizită la familia Quenu-Gradelle, într-o bună zi se mută în strada Cossonnerie, ca să fie mai aproape de ei. Stînd acolo, halele, cu zarva și bîrfelile lor formidabile, îl cucerirä. Numai ca să se distreze, ca să-și umple zilele pustii cu clevetelile pieții, se hotărîse să-și închirieze un loc în hala de păsări. De atunci trăia înconjurat de flecăreli nesfîrșite, totdeauna la curent cu toate scandalurile cartierului și cu capul tobă de hărmălaia necontenită a vocilor din jur.

Gusta din plin nenumărate bucurii măgulitoare; se simțea ca peștele în apă; își găsise menirea și se cufunda cu voluptate în elementul lui. Uneori Florent se ducea să-i dea bineţe, la el în dugheană. După-amiezile erau încă foarte calde. De-a lungul aleilor strîmte, femeile stăteau și jumuleau păsările. Razele de soare se strecurau printre perdelele ridicate, iar penele zburau sub degetele îndemînatice ale femeilor, ca niște fulgi de nea în aerul cald, în pulberea aurie a razelor. Florent era urmărit de chemări insistente, de un alai de oferte îmbietoare: „O frumusețe de rață domnule... Ia uitați-vă ce mai pui grași am". „Domnu', domnu', cumpărați perechea asta de porumbei..." Năucit de hărmălaie, Florent se degaja stingherit. Disputîndu-și-l, femeile jumuleau mai departe păsările, și nori deși de puf se abăteau asupra lui, sufocîndu-l ca un fum cald și înecăcios, plin de mirosul puternic al orătăniilor. Într-un tîrziu îl întîlnea pe Gavard lîngă cișmea; în cămașă, cu brațele încrucișate pe pieptarul șorțului său albastru, perora în fața prăvăliei. Cu aerul unui stăpîn înțelegător, Gavard domnea acolo asupra unui grup de zece–douăsprezece femei. Era singurul bărbat de

prin partea locului. Avea o limbă atît de ascuțită, încît se certase cu cele cinci sau șase fete pe care le angajase rînd pe rînd să-i vadă de dugheană ; pînă la urmă se hotărîse să-și vîndă singur marfa, deoarece, zicea el nevinovat, gîștele astea stau și bîrfesc toată ziulica — și el, bietul, nu le mai poate stăpîni. Dar, cum în lipsa lui, tot trebuia să-i păzească cineva prăvălia, îl luase pe Marjolin, care tăia frunză la cîini, hoinărind de pomană, după ce încercase zadarnic să învețe vreuna din micile meserii ale halelor. Uneori, Florent stătea cîte un ceas întreg cu Gavard, uimit de trăncăneala-i necurmată, de masivitatea și de dezinvoltura sa printre toate fustele alea ; ba îi lua uneia vorba din gură, ba se lua la harță cu alta de la distanța de zece dugheni, ba îi sufla unei vecine mușteriul de sub nas, făcînd de unul singur mai mult zgomot decît cele peste o sută de precupețe a căror hărmălaie zguduia ca un uriaș tam-tam pînă și plăcile de fontă ale halei.

Toată familia negustorului de păsări se reducea la o cumnată și o nepoată. Cînd îi muri nevasta, sora ei mai mare, doamna Lecoeur, rămasă și ea văduvă de vreun an de zile, o jeli din cale afară, ducîndu-se aproape în fiecare seară să-l mîngîie pe nefericitul soț. Pesemne că, pe vremea aceea, se legănase cu nădejdea să-l cucerească și să ia locul cald încă al răposatei. Gavard însă, nu putea să sufere femeile slabe ; zicea că îl întristează să simtă oase pe sub piele ; de altfel nu mîngîia niciodată decît pisicile și cîinii foarte grași, desfătîndu-se numai cu spinări dolofane și bine hrănite. Doamna Lecoeur, jignită, furioasă că banii grataragiului îi scapă printre degete, căpătă o ură cumplită împotriva lui. Cumnatu-său deveni dușmanul pe care îl urmări zi și noapte. Cînd îl văzu instalîndu-se în hală, la doi pași de pavilionul unde vindea ea unt, brînză și ouă, îl învinui că „născocise treaba asta ca s-o necăjească și să-i poarte ghinion". De atunci, atîta se tot văicări și se întărîtă, încît se veșteji și mai rău și începu într-adevăr să-și piardă mușteriii și să facă afaceri proaste. Mult timp ținuse pe lîngă ea pe fata uneia dintre surorile ei de la țară, care îi dăduse fetița și nu se mai interesase de ea. Copilul crescuse în mijlocul halelor. Numele ei de familie era Sarriet, de aceea toată lumea îi zicea Sarriette. La șaisprezece ani, Sarriette devenise o diavoliță atît de vioaie, încît

fel de fel de domni veneau să cumpere brînzeturi, numai ca s-o vadă. Dar, cu fața ei smeadă de madonă brună și cu doi ochi ca tăciunii aprinși, nici nu se uita la ei ; avea gusturi poporane. Își alese pînă la urmă un hamal din Ménilmontant care făcea tot felul de corvezi pentru mătușă-sa. La douăzeci de ani se rostui în chip de precupeață de fructe, fără să se fi aflat vreodată precis de unde făcuse rost de bani. De atunci, iubitul ei, căruia i se spunea domnul Jules, începu să-și îngrijească mîinile, nu mai purtă decît cămăși curate și o șapcă de catifea ; venea în hală numai după-amiaza, fără nici o rușine. Stăteau împreună în strada Vauvilliers la etajul al treilea al unei case mari ; parterul era ocupat de o cafenea dubioasă. Nerecunoștința Sarriettei o înăcri de tot pe doamna Lecoeur, care, furioasă, o împroșca mereu cu valuri de vorbe murdare. Ajunseseră să se certe rău, mătușa fiind exasperată, nepoata născocind cu domnul Jules prăpăstii, cu care acesta umplea apoi hala de brînzeturi.

Gavard o găsea pe Sarriette nostimă ; se arăta foarte îngăduitor față de ea, o mîngîia pe obraz ori de cîte ori o întîlnea, fiindcă era durdulie și apetisantă.

Într-o după-amiază, pe cînd Florent stătea în prăvălia fratelui său, istovit de toată alergătura lui zadarnică după o slujbă, iată că intră Marjolin. Băiatul ăsta masiv și blajin ca un flamand era protejatul Lisei, care zicea că e foarte cumsecade, dar cam prostănac, voinic și rezistent ca un cal, destul de interesant, deoarece nu i se cunoșteau părinții. De altfel ea îl plasase la Gavard.

Lisa stătea după tejghea, supărată din cauza pantofilor murdari ai lui Florent care îi mînjiseră pardoseala albă și trandafirie. Se și sculase de vreo două ori ca să mai împrăștie niște rumeguș pe jos. Îi zîmbi lui Marjolin.

— Domnul Gavard m-a trimis să vă întreb... zise tînărul.

Se opri, se uită de jur împrejur și urmă mai încet :

— Mi-a dat în grijă să aștept pînă n-o mai fi nimeni în prăvălie și să vă spun întocmai cuvintele astea pe care m-a pus să le învăț pe de rost : „*Întreabă-i dacă nu e nici o primejdie și dacă pot să vin să vorbim despre aceea ce știu dînșii*“.

— Spune-i domnului Gavard că îl așteptăm, răspunse Lisa obișnuită cu apucăturile misterioase ale negustorului de păsări.

Dar Marjolin tot nu pleca ; rămăsese cu gura căscată în fața frumoasei mezelărese, cu un aer de supunere drăgăstoasă. Mișcată parcă de această adorație tăcută, Lisa adăugă :

— Îți place la domnul Gavard ? Nu e om rău, ar fi bine să fii ascultător.

— Da, doamnă Lisa.

— Atîta doar, că nu prea ești cuminte ; iar te-am văzut ieri pe acoperișurile halei. Și apoi de ce te-ai înhăitat cu toți calicii și cu toate neisprăvitele alea ? Acum ești om în toată firea, trebuie să te mai gîndești și la viitor.

— Da, doamnă Lisa.

Între timp intrase o cucoană să comande o jumătate de kilogram de cotlete cu castraveciori, și Lisa se ocupă de ea. Ieși de după tejghea și se duse în fundul prăvăliei, spre butuc. Acolo, cu un cuțit subțire tăie trei cotlete dintr-o halcă de porc ; apoi ridică satîrul, dezgolindu-și încheietura solidă a mîinii și lovi scurt de trei ori. La fiecare lovitură, rochia ei de lînă neagră se ridica ușor în spate și i se vedeau balenele corsetului prin stofa întinsă a corsajului. În timp ce lua cotletele și le cîntărea tacticos, era foarte serioasă, cu buzele strînse, cu ochii limpezi.

După plecarea cucoanei, îl văzu pe Marjolin care se holba la ea, încîntat de felul cum dăduse precis și energic cu satîrul :

— Ce ? Tot aici ești ? strigă ea.

Cînd să iasă, îl chemă înapoi :

— Ia ascultă, dacă te mai prind cu zdreanța aia de Cadine... Nu, să nu zici că nu e așa. Azi-dimineață erați împreună la măruntaie, căscați gura cînd se tăiau capetele de oi... Nu înțeleg cum poate un bărbat frumos ca tine să-și piardă vremea cu o sfrijită, o tîrîtură ca ea... Hai, du-te de-i spune domnului Gavard să vină repede, cît nu e nimeni pe aici.

Marjolin plecă rușinat, cu un aer deznădăjduit, fără să mai scoată o vorbă.

Frumoasa Lisa rămase în picioare în spatele tejghelei, cu capul întors spre hală ; Florent o privea tăcut, uimit de

frumusețea ei. Pînă atunci nu se uitase bine la ea, în general nu prea știa să se uite la femei. O vedea dincolo de grămada de carne de pe tejghea. În fața ei se înșirau, în farfurii de porțelan alb, bucăți de salam de Arles și Lyon, limbi și slăninuțe fierte în mirodenii, o piftie din căpățînă de porc, un borcan deschis cu tocătură de porc prăjită și o cutie desfăcută de sardele, în care nu se vedea decît o baltă de ulei ; mai încolo, de o parte și de alta a tejghelei, erau întinse pe tocătoare turtițe din pastă de ficat și carne de porc, o șuncă obișnuită, trandafirie, o șuncă de York roșie ca sîngele sub stratul gros de grăsime. Pe lîngă toate astea se mai vedeau farfurii rotunde sau ovale, cu limbă împănată, piftie de pasăre umplută cu trufe, și căpățîni cu fistic ; chiar lîngă ea, la îndemînă, se aflau niște străchini galbene cu carne de vițel împănată și cu pateu de gîscă și de iepure. Așteptîndu-l pe Gavard, care zăbovea, rîndui cu grijă la capătul tejghelei, pe o policioară de marmură, fișiile de slănină ; alinie frumos borcanele cu untură și cu sos de friptură, șterse talerele celor două balanțe, încercă etuva al cărei reșou era gata să se stingă ; apoi, tot tăcută, întoarse din nou capul și se uită iar spre hală. Aroma cărnii umplea prăvălia, îmbinîndu-se cu mirosul pătrunzător al trufelor și învăluind-o pe Lisa într-o atmosferă densă și calmă. În ziua aceea era de o prospețime excepțională ; albul imaculat al șorțului și manșetelor sale prelungeau albeața farfuriilor pînă aproape de gîtul ei rotund, de obrajii trandafirii, pe care ai fi zis că se reflectă nuanțele delicate ale șuncilor și paloarea slăninei transparente. Pe măsură ce o privea, Florent se simțea din ce în ce mai intimidat, mai stînjenit de înfățișarea ei corectă ; pînă la urmă o examină pe furiș în oglinzile din prăvălie. O vedea din spate, din față, din profil ; îi regăsea imaginea reflectată cu capul în jos chiar pe tavan, cu șuvițele de păr lipite pe tîmple, cu cocul bine strîns. O mulțime de Lise umpleau prăvălia cu umerii lor voinici, cu brațele lor vînjoase, cu piepturile lor rotunde, atît de tăcute și de încordate, încît nu trezeau nici o poftă trupească ; semănau mai degrabă cu un pîntec multiplicat.

Florent se opri cu plăcere, în special, asupra unui profil încadrat de două jumătăți de porc, reflectat chiar în oglinda de lîngă el. De-a lungul plăcilor de marmură și a

oglinzilor, agăţaţi de cîrligele barelor de fier, atîrnau porci şi fîşii de slănină ; iar profilul Lisei, rotunjimile ei, gîtul durduliu şi pieptul bogat, constituiau parcă în mijlocul acestor slănini şi cărnuri crude, efigia unei regine grase. Apoi, frumoasa mezelăreasă se apleca asupra acvariului din vitrină, zîmbind prietenoasă celor doi peştişori care înotau fără încetare.

Tocmai atunci intră şi Gavard. Pătruns de importanţa lui, se duse la bucătărie să-l cheme pe Quenu. După ce se aşeză pieziş pe o măsuţă de marmură, lăsîndu-l pe Florent pe scaun, pe Lisa în spatele tejghelei şi pe Quenu sprijinit de o halcă de porc, anunţă în sfîrşit că-i găsise lui Florent o slujbă şi că aveau să se distreze grozav, dîndu-i cu tifla guvernului.

Se întrerupse însă brusc, văzînd-o intrînd pe domnişoara Saget, care deschisese uşa prăvăliei numai fiindcă remarcase de pe stradă că la Quenu-Gradelle era adunată o societate numeroasă. Bătrînica, în rochia ei decolorată, ţinînd pe braţ nelipsitul coş negru, purtînd aceeaşi pălărie de pai negru fără panglici care îi învăluia faţa palidă într-o umbră vicleană, salută în treacăt bărbaţii şi-i zîmbi acru Lisei. Era o veche cunoştinţă ; stătea de vreo patruzeci de ani tot pe strada Pirouette trăind probabil dintr-o mică rentă despre care nu vorbea de fel. Într-o zi, pomenise totuşi de Cherbourg, adăugînd că acolo se născuse. Niciodată nu s-a ştiut altceva despre ea. Vorbea numai despre ceilalţi, povestind cu de-amănuntul viaţa lor ; ştia pînă şi cîte cămăşi dau la spălat pe lună ; împingea atît de departe nevoia de a pătrunde în intimităţile vecinilor, încît asculta pe la uşile oamenilor şi le desfăcea scrisorile. Din Saint-Denis pînă în strada Jean-Jacques Rousseau şi din Saint-Honoré pînă în Mauconseil, toţi se temeau de gura ei. Cît era ziulica de lungă umbla de colo-colo cu coşul ei gol, sub cuvînt că tîrguieşte ; de fapt nu cumpăra nimic ci colporta ştiri, se ţinea la curent cu cele mai infime întîmplări, reuşind astfel să-şi îmbuibe creierii cu istoria completă a tuturor locuitorilor cartierului, clasificaţi pe case şi etaje. Quenu bănuise totdeauna că ea împrăştiase vestea morţii unchiului Gradelle pe tocătorul din bucătărie ; de atunci n-o mai putea suferi. De altfel, era foarte bine informată cu privire la unchiul Gradelle şi la familia Quenu ; îi di-

seca pe toate părțile, le știa povestea de-a fir a păr. Dar, de vreo cincisprezece zile, apariția lui Florent o dezorienta ; era mistuită de curiozitate ca de friguri. Cînd se producea cîte o spărtură neprevăzută în colecția ei de știri, se îmbolnăvea de-a binelea. Și totuși, ar fi putut să jure că pe lunganul ăsta îl mai văzuse cîndva.

Se opri în fața tejghelei, uitîndu-se rînd pe rînd la toate farfuriile și zise cu vocea ei subțirică :

— Zău, nu mai știi ce să mănînci. Toată după-amiaza alerg ca o nenorocită ca să-mi găsesc ceva pentru cină... Și la urmă îmi trece toată pofta. Mai aveți antricoate pané, doamnă Quenu ?

Fără să aștepte răspunsul, ridică unul din capacele încălzitorului taman în partea cîrnăciorilor, cîrnaților și caltaboșilor. Reșoul se răcise iar în oală nu mai rămăsese decît un cîrnat turtit, uitat acolo.

— Uitați-vă în partea ailaltă domnișoară Saget, spuse mezelăreasa, cred că a mai rămas un antricot.

— Nu, nu mă tentează, șopti bătrîna băgîndu-și totuși nasul și sub cel de al doilea capac. Mi se făcuse poftă, dar de fapt, antricoatele pané sînt prea grele seara. Aș prefera ceva care nu mai trebuie încălzit.

Se întoarse spre Florent, se uita cînd la el, cînd la Gavard care bătea darabana pe măsuța de marmură ; le zîmbea încurajîndu-i parcă să-și continue conversația.

— De ce nu luați puțină costiță fiartă în mirodenii ? întrebă Lisa.

— Da, poate că o să iau totuși o bucățică de costiță.

Luă furculița cu mîner de metal alb, așezată pe marginea farfuriei și o înfipse în fiecare bucată de costiță fiartă, căutîndu-i nod în papură. Lovea ușor oasele, vrînd parcă să le aprecieze grosimea, întorcea fișiile de carne trandafirie, examinîndu-le atent și tot repeta :

— Nu, nu mă tentează.

— Luați atunci limbă, sau o bucată de căpățînă de porc, sau o felie de carne de vițel împănată, zise mezelăreasa răbdătoare.

Domnișoara Saget însă clătina din cap. Mai zăbovi o clipă, strîmbînd din nas deasupra farfuriilor ; apoi, văzînd că tot nu se hotărăsc să vorbească în prezența ei și că nu va afla nimic, plecă spunînd :

— Vedeți, de fapt îmi era poftă de un antricot pané, dar ăsta care v-a rămas e prea gras... O să iau altă dată.

Lisa se aplecă, urmărind-o cu privirea printre ghiudenurile din vitrină. O văzu traversînd șoseaua și intrînd în hala de fructe.

— Capră bătrînă ! bombăni Gavard.

Și fiindcă rămăseseră iarăși singuri le vorbi despre slujba pe care i-o găsise lui Florent. Era o poveste lungă. Un prieten de al lui, domnul Verlaque, inspector la hala de pește, era atît de bolnav, încît se vedea nevoit să-și ia un concediu. Chiar în dimineața aceea bietul om îi spusese că ar fi foarte mulțumit dacă și-ar găsi el însuși un înlocuitor, ca să-și poată relua postul cînd s-o vindeca.

— Vedeți voi, adăugă Gavard, Verlaque n-o mai duce nici șase luni. Slujba o să-i rămînă lui Florent. E o situație frumoasă. Și unde mai pui că băgăm în cofă și poliția ! Postul ăsta ține de prefectură. Ce nostimadă o să fie cînd s-o duce să-și ia leafa de la polițaii ăștia.

Rîdea încîntat, toate astea i se păreau grozav de caraghioase.

— Nu vreau slujba asta, spuse Florent categoric. M-am jurat să nu primesc nimic din partea imperiului. Mai bine aș crăpa de foame, decît să intru la prefectură. Auzi, Gavard, e imposibil.

Gavard auzea și se simțea cam jenat. Quenu lăsase capul în jos. Lisa însă se întorsese spre Florent și-l privea fix; gîtul i se umflase, pieptul era gata să-i străpungă bluza. Cînd să deschidă gura, intră Sarriette. Iar se făcu liniște.

— Ei drăcie ! strigă Sarriette cu rîsul ei mîngîietor. Uitasem să cumpăr slăninuță... Doamnă Quenu, tăiați-mi vreo douăsprezece felioare foarte subțiri vă rog, pentru friptura de ciocîrlii... Jules vrea să mănînce ciocîrlii... Ce mai faci unchiule, o duci bine ?

Umpluse prăvălia cu fustele ei înfoiate. Le zîmbea tuturor, proaspătă ca o floare, puțin zbîrlită într-o parte de curentul din hală. Gavard o luă de mînă și ea zise cu nerușinare :

— Pariez că vorbeați despre mine cînd am intrat. Ce tot spuneați, unchiule ?

Lisa o chemă.

— Ia uitați-vă, sînt destul de subțiri ?

Tăia cu delicatețe feliile pe un tocător mic, așezat în fața ei. Apoi, învelindu-le :

— Altceva nu vă mai trebuie ?

— De fapt, dacă tot am venit, zise Sarriette, dați-mi și o jumătate de kilogram de untură... Ador cartofii prăjiți ; cu cartofi de zece centime și cu o legătură de ridichi mi-am și făcut masa de prînz... Da, o jumătate de chil de untură doamnă Quenu.

Mezelăreasa pusese o bucată de pergament pe cîntar. Cu o lopățică din lemn de merișor lua untura dintr-un borcan de sub raft și cu mînă sigură mărea treptat grămăjoara de grăsime ce se cam întindea. Cînd, în sfîrșit, talerul balanței se înclină, luă pergamentul, îl îndoi cu vîrful degetelor, făcînd repede pachetul.

— Un franc și douăzeci, zise ea, și cu treizeci de centime slăninuța, face un franc și cincizeci de centime. Altceva mai vreți ?

Sarriette spuse că nu. Rîzînd de i se vedeau toți dinții, uitîndu-se drept în ochii bărbaților, plăti marfa ; fusta cenușie i se răsucise, iar broboada roșie i se dezlegase, descoperind în mijloc o fîșie din pieptu-i alb. Înainte de a pleca, se întoarse spre Gavard și-l amenință, glumind întruna :

— Așa, deci nu vrei să-mi spui ce povesteai cînd am intrat ? Te-am văzut din stradă cum rîdeai... Ah, prefăcutule ! Na, nu te mai iubesc.

În sfîrșit, ieși din prăvălie și traversă strada în fugă. Frumoasa Lisa spuse tăios :

— Domnișoara Saget ne-a trimis-o.

Se așternuse tăcerea. Gavard era încă înmărmurit de felul cum îi primise Florent propunerea. Tot mezelăreasa reluă discuția, pe un ton foarte prietenesc :

— Rău faci, Florent, că refuzi postul de inspector al pescăriei... Știi ce greu e să-ți găsești o slujbă în ziua de azi. De altfel, nu prea ești în situația de a face pe mofturosul.

— V-am spus care mi-e punctul de vedere, răspunse Florent.

Lisa dădu din umeri.

— Ei, să fim serioși. Admit că guvernul nu-ți place. Dar ăsta nu e un motiv ca să nu-ți cîștigi pîinea ; prea ar fi stu-

pid. Pe de altă parte, dragul meu, împăratul nu e om rău. Cînd ne tot povestești necazurile dumitale, te las în pace, dar de fapt, de unde vrei să fi știut el că voi mîncați piine mucegăită și carne împuțită ? Nu poate nici el să le cuprindă chiar pe toate... Vezi bine că nouă nu ne-a pus bețe în roate, ne-a lăsat să ne vedem liniștiți de afaceri... Nu ești de loc drept, dar de loc.

Gavard se simțea din ce în ce mai jenat. Nu putea răbda ca împăratul să fie lăudat în prezența lui.

— Ah, nu, nu doamnă Quenu, șopti el. Nici așa... Sînt niște nemernici toți...

— Ia mai slăbește-mă, îl întrerupse Lisa întărîtată. Dumneata n-ai să te astîmperi decît în ziua în care te-or prăda și te-or căsăpi din pricina neroziilor dumitale. Să nu discutăm despre politică, fiindcă mă enervează... Aici nu-i vorba decît despre Florent, nu-i așa ? Ei bine, eu zic că trebuie neapărat să accepte slujba de inspector. Nu-i așa Quenu ?

Întrebarea neașteptată a nevestei sale îl stingheri din cale afară pe Quenu, care pînă atunci tăcuse chitic.

— Ar fi o slujbă bună, zise el fără a lua poziție.

Și deoarece iar se așternuse o tăcere penibilă, Florent reluă :

— Vă rog, s-o lăsăm baltă. Hotărîrea mea e definitivă. O să mai aștept.

— Ei asta e acum ! Ce-o să mai aștepți ? strigă Lisa, ieșindu-și din fire.

Obrajii i se îmbujoraseră ; șoldurile păreau și mai late sub șorțu-i alb ; bine înfiptă în fața tejghelei, se stăpînea ca nu cumva să-i scape vreo vorbă rea. Tocmai atunci intră altcineva abătîndu-i mînia. Era doamna Lecoeur.

— Dați-mi vă rog o litră de mezeluri asortate, din alea *de doi franci și cincizeci* jumătatea de chil, ceru ea.

La început se prefăcuse că nu-l vede pe cumnatu-său ; apoi îl salutase dînd din cap, fără să scoată o vorbă. Îi cerceta cu de-amănuntul pe cei trei bărbați, nădăjduind fără îndoială să le afle taina după mutra cu care abia așteptau s-o vadă plecată. Simțea că îi deranjează ; de aceea devenise parcă mai colțuroasă, mai acră, cum stătea așa, în fusta ei lălîie, cu brațele-i lungi ca de păianjen, cu mîi-

nile încleștate sub șorț. Tuși ușor și Gavard, stînjenit de tăcerea apăsătoare care se așternuse iar, o întrebă :

— Ești răcită ?

Răspunse printr-un nu foarte tăios. Acolo unde oasele erau mai proeminente, pielea feței îi era întinsă și cărămizie, iar văpaia ce-i mocnea sub pleoape trăda o boală de ficat ascunsă sub acreala ei invidioasă. Se întoarse spre tejghea, urmărind cu ochiul neîncrezător al mușteriului convins că va fi înșelat, fiecare mișcare a Lisei care tocmai o servea.

— Nu-mi puneți cracauer că nu-mi place, zise ea.

Lisa luase un cuțit subțire cu care tăia feliile de salam. Puțin aplecată, cu ochii la cuțit, trecu apoi la șunca afumată și la mușchiuleț tăindu-le în fîșii fine. Mîinile ei dolofane și trandafirii, ce se atingeau ușor și molatec de carne, aveau în degetele-i durdulii și chiar în falange o oarecare suplețe grasă ca a cărnurilor cu care umbla. Îi întinse clientei o strachină, întrebînd-o :

— Friptură de vițel împănată doriți, nu-i așa ?

Doamna Lecoeur chibzui îndelung, apoi acceptă. Mezelăreasa tăia acum bucăți de carne de prin străchini. Cu vîrful cuțitului lat lua felii de friptură de vițel și pateu de iepure pe care le așeza frumos pe hîrtie, în mijlocul talerului balanței.

— Dar căpățînă umplută cu fistic nu-mi pui ? remarcă doamna Lecoeur cu glasul ei antipatic.

Lisa se văzu nevoită să-i dea și căpățînă. Precupeața de unt avea însă pretenții din ce în ce mai mari. Voia acum și două felii de piftie de pasăre ; îi plăcea grozav. Lisa, care deja era nervoasă, se juca iritată cu mînerul cuțitului ; degeaba îi tot spunea clientei că piftia era împănată cu trufe și că se vindea doar în porțiile de trei franci jumătatea de kilogram. Doamna Lecoeur continua să-și bage nasul în toate străchinile, ca să vadă ce să mai ceară. După ce i-a cîntărit marfa, mezelăreasa n-a avut încotro și a trebuit să-i mai pună aspic și castraveciori murați. Blocul de aspic în formă de turtă așezat în mijlocul unei tăvi de porțelan tremura sub mîna brutală a mezelăresei furioase ; cînd luă cu vîrful degetelor doi castraveciori umflați din borcanul așezat în spatele fierbătorului, împroșcă mînioasă tot oțetul.

— Asta face un franc și douăzeci și cinci de centime, nu-i așa ? întrebă doamna Lecoeur tacticoasă.

Vedea bine că Lisa fierbe de furie stăpînită. Tocmai de aceea era foarte satisfăcută, și-și scotea agale gologanii, ca și cînd i-ar fi venit greu să se descurce în grămada de mărunțiș din buzunar. Se uita chiondorîș la Gavard, bucurîndu-se de tăcerea stînjenită pe care prezența ei o prelungea și-și propunea să nu se miște de acolo, ca să-i învețe minte să mai facă pe secretoșii cu ea. Mezelăreasa îi dădu însă pachetul în brațe așa încît nu mai avu încotro și trebui s-o ia din loc. Plecă fără să spună un cuvînt, învăluind toată prăvălia într-o privire lungă.

După ce ieși, Lisa explodă.

— Și pe asta tot Saget ne-a trimis-o. Javra aia bătrînă n-o avea cumva de gînd să ne trimită toată hala pe cap ca să afle ce vorbim ! Caraghioasele ! Cine a mai auzit să cumperi după-masă, la ora cinci, antricoate pané și mezeluri asortate. Astea sînt în stare să-și strice stomacul numai să nu le scape vreo taină... Dacă Saget mai îmi trimite încă una, o să vedeți ce-i fac. Sora mea să fie și tot o dau afară în brînci.

Cei trei bărbați tăceau speriați de mînia Lisei. Gavard se sprijini de balustrada cu rampa de aramă a tejghelei ; cu un aer foarte atent, învîrtea unul din stîlpii de cristal ai balustradei ce juca pe vergeaua de alamă. Apoi, ridicînd capul, zise :

— Eu consideram afacerea asta, ca o treabă bună.

— Ce afacere ? întrebă Lisa care încă nu-și revenise.

— Slujba de inspector de pescărie.

Lisa dădu din mîini a lehamite, se uită lung la Florent, apoi se așeză pe bancheta capitonată din spatele tejghelei și nu-și mai descleștă buzele. Gavard își explica pe îndelete ideea. De fapt, tot guvernul era păcălit, deoarece trebuia să scoată banii. Repeta binevoitor :

— Dragul meu, ticăloșii ăștia te-au lăsat să crăpi de foame, nu-i așa ? Ei, acum trebuie neapărat să te lași întreținut tocmai de ei... Ar fi straşnic ; asta mi-a plăcut de la început.

Florent zîmbea, dar continua să zică nu. Quenu, ca să-i facă plăcere neveste-si, se căznea să tot dea sfaturi bune,

dar Lisa părea că nici nu mai ascultă. De cîteva clipe se uita atentă înspre hale. Deodată sări în picioare strigînd :

— Aha, acum mi-o trimit pe Normandă ! Cu atît mai rău pentru ea ; o să plătească toate oalele sparte.

O femeie brună, înaltă, tocmai deschidea ușa. Era frumoasa pescăreasă, Louise Méhudin, zisă Normanda. Era de o frumusețe picantă, cu pielea foarte albă și fină, aproape tot atît de solidă ca și Lisa, dar cu ochi mai zglobii și sîni mai provocatori. Intră îndrăzneață, cu lanțul de aur zornăindu-i deasupra șorțului, cu capul descoperit, pieptănată modern și cu o fundă mare de dantelă pe piept, datorită căreia era considerată regina întru cochetărie a întregii hale. În jurul ei plutea un vag miros de pește ; pe mînă i se lipise chiar lîngă degetul mic un solz de scrumbie, ca o aluniță sidefie. Cele două femei erau prietene intime, deoarece locuiseră în aceeași casă pe strada Pirouette ; ceea ce însă le apropia și mai mult era o ușoară rivalitate care le făcea să se ocupe fără încetare una de cealaltă. În tot cartierul se spunea frumoasa Normandă după cum se spunea și frumoasa Lisa. Acest paralelism, această continuă comparație, le silea să-și apere cu îndîrjire reputația de frumusețe. Dacă se apleca puțin peste tejghea, mezelăreasa o zărea, în pavilionul de peste drum, pe frumoasa pescăreasă în mijlocul somonilor și calcanilor ei. Se supravegheau reciproc. Frumoasa Lisa își strîngea mai tare corsetul. Frumoasa Normandă își mai punea încă un inel în deget, încă o panglicuță pe umăr. Cînd se întîlneau erau foarte drăgăstoase, își făceau fel de fel de complimente, dar cu coada ochiului își căutau pe furiș defectele. Se aprovizionau ostentativ una la cealaltă și pretindeau că se iubesc foarte mult.

— Ia spuneți-mi, faceți caltaboșii mîine seară ? întrebă Normanda zîmbitoare.

Lisa o primi cu răceală. Se mînia rareori, dar cînd o apuca furia, o ținea mult și era neînduplecată. Îi răspunse printr-un da acru, cu gura pe jumătate. Normanda continuă :

— Nu de alta, dar ador caltaboșii fierbinți, cînd îi scoți din oală... O să vin să iau și eu.

Se uită la Florent care părea că o interesează. Își dădea seama că rivala ei n-o primise bine, și nu-i venea să plece fără s-o fi împuns la rîndu-i. De aceea adăugă, imprudentă :

— Am cumpărat mai alaltăieri niște caltaboș... Să știi că nu prea era proaspăt.

— Nu prea era proaspăt ! repetă cu buzele tremurînd, mezelăreasa galbenă de furie.

Poate că totuși s-ar mai fi stăpînit ea, ca nu cumva Normanda să-și închipuie că e invidioasă pe funda ei de dantelă, dar asta era prea de tot : nu numai că o iscodeau, acum venea s-o și insulte. Sprijinindu-se cu pumnii pe tejghea se aplecă și cu voce cam răgușită :

— Ia ascultă, săptămîna trecută cînd mi-ai vîndut calcanii ăia mici — știi prea bine care — am venit oare să-ți spun de față cu toată lumea că erau stricați ?

— Stricați ? ! Calcanii mei stricați ? strigă pescăreasa, stacojie de furie.

O clipă li se tăie răsuflarea, amuțiră amîndouă, înfruntîndu-se pe deasupra tejghelei cu cărnuri. Toată frumoasa lor prietenie se dusese de rîpă ; un singur cuvînt fusese de ajuns ca de sub zîmbetul lor drăgălaș să le apară colții ascuțiți.

— Mojico ! zise frumoasa Normandă. Nu mai calc pe aici cît oi trăi !

— N-ai decît, atîta pagubă, zise frumoasa Lisa. Lasă că te știu eu ce poamă îmi ești.

Pescăreasa ieși trîntind o înjurătură ; mezelăreasa tremura toată. Scena se desfășurase cu atîta repeziciune, încît cei trei bărbați, uluiți, nu apucaseră să intervină. Lisa își veni însă în fire destul de repede. Reluă conversația, fără să pomenească nimic despre cele petrecute, cînd Augustine, ajutoarea ei, se întoarse din oraș. Atunci îl luă de o parte pe Gavard și-i spuse să nu-i dea încă nici un răspuns domnului Verlaque ; îi ceru răgaz cel mult două zile ca să-l convingă pe cumnatul ei. Quenu se întoarse în bucătărie. Gavard îl duse pe Florent să bea un păhărel la domnul Lebigre ; pe drum îi arătă trei femei care stăteau de vorbă pe aleea principală a halelor, între pavilionul pescăriei și al păsărilor.

— Ia te uită ce le mai turuie gura ! șopti el oarecum invidios.

Halele se goleau ; pe marginea trotuarului, domnișoara Saget, doamna Lecoeur și Sarriette stăteau într-adevăr la taclale. Fata bătrînă perora.

— Cînd vă spuneam eu, doamnă Lecoeur, că domnul Gavard se bagă mereu în sufletul lor... Acum ați văzut și dumneavoastră, nu-i așa ?

— Oh, da, l-am văzut cu ochii mei ! Era cocoțat pe o masă, ca la el acasă.

— În ceea ce mă privește, le întrerupse Sarriette, n-am auzit nimic suspect... Nu înțeleg de ce vă agitați atîta.

Domnișoara Saget dădu din umeri.

— Ei, frumoaso, zise ea, ești încă tare naivă ! Nu-ți dai seama de ce familia Quenu îl tot vrăjește pe domnul Gavard ? Pun rămășag că o să-i lase toată averea lui micuței Pauline.

— Crezi ?! strigă doamna Lecoeur, lividă de furie. Apoi urmă, cu o voce plîngăreață, de parcă ar fi primit o lovitură cumplită.

— Vai de capul meu, sînt o biată femeie singură și fără apărare. Omul ăsta poate să facă tot ce poftește... Nu vedeți că nepoată-mea ține cu el. A uitat tot ce am făcut pentru ea și m-ar da legată pe mîna lui.

— Ba de loc, tușică, zise Sarriette, dumneata ești aceea care m-ai tot ocărît mereu.

Se împăcară însă pe loc și se îmbrățișară. Nepoata promise să n-o mai necăjească ; mătușa se jură pe tot ce avea mai sfînt că o iubea pe Sarriette ca pe propria ei fiică. Atunci domnișoara Saget le dădu fel de fel de sfaturi cum să se poarte ca să-l silească pe Gavard să nu-și risipească averea.

Ajunseră la concluzia că familia Quenu-Gradelle erau niște oameni de nimic și că trebuiau supravegheați.

— Nu știu ce mișmașuri se petrec la ei, zise fata bătrînă, dar nu-mi miroase a bine... Ce părere aveți de Florent ăsta, de vărul doamnei Quenu ?

Cele trei femei se apropiară unele de altele și începură să vorbească mai încet :

— Știți bine, reluă doamna Lecoeur, că l-am văzut într-o dimineață cu ghetele rupte, cu hainele prăfuite, cu mutra unui hoț care a dat o lovitură... Mie mi-e frică de băiatul ăsta.

— Nu, e slab, dar nu e om rău, șopti Sarriette.

Domnișoara Saget cugeta cu glas tare :

— De cincisprezece zile tot iscodesc, mă dau bătută.. Domnul Gavard îl cunoaște fără îndoială... Și eu trebuie să-l fi întîlnit pe undeva, dar nu-mi aduc aminte...

Își mai scormonea încă memoria cînd Normanda sosi valvîrtej. Ieșea de la mezelărie.

— E politicoasă foc, tîmpita asta de Quenu ! strigă ea, fericită că-și poate vărsa năduful. A îndrăznit să-mi spună adineauri că nu vînd decît pește stricat ! Ah, dar am pus-o eu cu botul pe labe ! Halal speluncă unde vînd numai porcării împuțite ca să otrăvească lumea...

— Dar de fapt ce i-ai spus ? întrebă bătrîna zădărîtă, încîntată că cele două femei se certaseră.

— Eu ? Nimic dragă ! Nici atîtica, na... Intrasem foarte cuviincios s-o anunț că mîine seară o să iau niște caltaboș și atunci mi-a înșirat la tîmpenii... Prefăcuta dracului, cu ifosele ei de femeie cinstită ! O să mi-o plătească ea, cu vîrf și îndesat.

Cele trei femei simțeau că Normanda nu prea spune adevărul, dar îi țineau totuși isonul, cu un val de vorbe urîte. Se năpustiră asupra străzii Rambuteau, batjocoritoare, născocind fel de fel de povești despre murdăria bucătăriei familiei Quenu, găsind învinuiri cu adevărat uluitoare. Mînia lor nu ar fi răbufnit mai amenințătoare, nici dacă familia Quenu ar fi vîndut carne de om. Pescăreasa trebui să-și repete de trei ori istorisirea.

— Și văru-su ce-a spus ? întrebă cu răutate domnișoara Saget.

— Văru-su ! exclamă Normanda cu o voce ascuțită. Voi credeți în povestea cu vărul... Vreun iubit, asta e nătărăul ăla !

Cele trei cumetre protestară. Cinstea Lisei era unul din crezurile de nezdruncinat ale cartierului.

— Ia mai slăbiți-mă ! Parcă poți să știi adevărul despre mironosițele astea grase, care sînt numai osînză ? N-aș pune mîna în foc pentru cinstea ei. Are un bărbat prea nătăfleț ca să nu-l încornoreze.

Domnișoara Saget dădea din cap, vrînd parcă să arate că nu e nici ea departe de a împărtăși această părere. Reluă încetișor :

— Cu atît mai mult cu cît nu prea se știe de unde a picat vărul ăsta și că povestea spusă de familia Quenu cam dă de bănuit.

— *Ei, e iubitul balenei ! afirmă din nou pescăreasa.* Un derbedeu, un vîntură-lume pe care l-a cules de pe stradă. Se vede cît de colo.

— Bărbații slabi sînt grozavi, spuse Sarriette cu un aer convins.

— L-a înțolit din cap pînă în picioare, observă doamna Lecoeur. Trebuie s-o coste, nu glumă.

— Da, da, s-ar putea să aveți dreptate, murmură domnișoara bătrînă. O să trebuiască să aflăm...

Atunci, se hotărîră să se țină la curent cu toate cele ce se vor petrece în casa familiei Quenu-Gradelle. Negustoreasa de unt pretindea că o să-i deschidă ea ochii cumnatului său asupra oamenilor cu care are de-a face.

Între timp, Normanda se mai liniștise ; fată bună de fapt, obosită de a fi trăncănit prea mult, plecă. Cum întoarse spatele, doamna Lecoeur zise cu perfidie :

— Sînt sigură că Normanda trebuie să fi fost obraznică, ăsta e obiceiul ei... Ar face bine să nu prea vorbească despre veri căzuți din cer, tocmai ea care a găsit un copil în dugheana unde vinde pește.

Se priviră cîteșitrele, rîzînd. Apoi, cînd doamna Lecoeur, la rîndul ei, se îndepărtă :

— Rău face mătușa mea că se ocupă de povești de soiul ăsta ; de aia e așa de slabă, reluă Sarriette. Mă bătea, cînd bărbații se uitau după mine. Ehei, poate ea să caute mult și bine, n-o să găsească nici un plod sub pernă, mătușica.

Domnișoara Saget rîse din nou. Și cînd rămase singură, pe cînd se înapoia în strada Pirouette își zise că „gîștele astea trei“ nu fac nici cît o ceapă degerată.

Pe de altă parte însă, s-ar putea s-o fi văzut-o cineva ; ar fi cam prost să se certe cu familia Quenu-Gradelle, oameni cu stare și care se bucură de considerație. Ocoli pe strada Turbigo și se duse la brutăria Taboureau, cea mai arătoasă brutărie din tot cartierul. Doamna Taboureau era prietenă la cataramă cu Lisa și avea în toate celea o autoritate netăgăduită. Cînd se spunea : „Doamna Taboureau a zis așa, doamna Taboureau a zis pe dincolo“, nu-ți mai ră-

mînea decît să te declari de acord. În ziua cu pricina, bătrîna domnișoară, sub cuvînt că vrea să știe la ce oră o să fie cuptorul încins ca să aducă și ea la copt o tavă cu pere, intră în brutărie și se apucă s-o laude în gura mare pe mezelăreasă, copleșind cu elogiile sale curățenia bucătăriei și calitatea caltaboșilor ei. Apoi, bucuroasă de acest alibi moral, încîntată că fără să se fi pus rău cu careva, ațîțase totuși focul scandalului pe care îl adulmecase, se întoarse acasă mai ușurată, tot scotocindu-și de zor amintirile cu privire la chipul acestui văr al doamnei Quenu.

În aceeași seară, după cină, Florent ieși și se plimbă cîtva timp pe una din aleile halelor. Se lăsa o ceață străvezie ; pavilioanele pustii erau cenușii și triste, brăzdate de felinare ca de niște lacrimi gălbui. Pentru prima dată, de cînd se întorsese, Florent se simțea inoportun ; era conștient de modul grosolan în care el, slăbătura naivă, dăduse buzna peste această lume grasă și prosperă ; își dădea seama precis că stingherește tot cartierul, că pentru familia Quenu, falsul văr, cu mutra compromițătoare, a devenit o povară. Gîndurile acestea îl întristau grozav.

Nu băgase de seamă nici cea mai vagă urmă de nemulțumire la fratele lui și nici la Lisa ; totuși, însăși bunătatea lor îl făcea să sufere ; considera că, instalîndu-se astfel la ei în casă, dăduse dovadă de o totală lipsă de delicatețe. Era încolțit de fel de fel de îndoieli. Discuția de după-amiază din prăvălie îi lăsase un gust cam amar. Era parcă năpădit de mirosul cărnurilor de pe tejghea și se simțea alunecînd ușor pe panta slăbiciunii, a lașității îmbuibate. Poate că totuși greșise refuzînd slujba de inspector care i se oferise. Gîndul acesta dezlănțuia în sufletul său o luptă crîncenă ; era nevoit să se scuture cu energie, ca să-și regăsească ceva din vechea lui intransigență. Deodată, prin aleea acoperită a halei, suflă o pală de vînt umed. Abia atunci cînd trebui să-și încheie redingota, își regăsi oarecum calmul și hotărîrea. Vîntul îi luase parcă de pe haine acel miros gras de mezelărie, care îl moleșea atît de tare.

Cînd să se întoarcă acasă, se întîlni cu Claude Lantier. Pictorul, înfofolit în paltonul lui verzui, avea un glas înăbușit, mînios. Era furios pe meseria lui, zicea că pictura te condamnă la o viață de cîine și se jura că nu mai pune mîna pe penel cîte zile o avea. Chiar în cursul după-amie-

zii, dăduse cu piciorul într-o pînză și sfîșiase un studiu reprezentînd capul ticăloasei ăleia de Cadine. Era bîntuit destul de des de asemenea porniri furioase, ca toți artiștii incapabili să realizeze operele trainice și vii pe care le visează. În astfel de clipe nimic nu mai conta pentru el ; bătea străzile năuc, vedea totul în negru și aștepta ziua următoare ca pe o reînviere. De obicei pretindea că dimineața este întotdeauna vesel și seara îngrozitor de trist ; fiecare zi era pentru el o lungă, o deznădăjduită strădanie. Florent nu-l mai recunoștea decît anevoie pe hoinarul nepăsător ce colinda halele noaptea. Se mai întîlniseră în mezelărie. Claude, aflînd povestea surghiunitului, îi strînsese mîna și-i arătase că îl consideră un om foarte cumsecade. De altfel se ducea extrem de rar pe la familia Quenu.

— Tot la mătușă-mea stai ? zise Claude. Nu știu cum poți să suporți bucătăria aia. Tare urît mai miroase. După ce am stat acolo un ceas, mă simt sătul pe trei zile. Nu trebuia să intru pe la ei, azi-dimineață ; de aia mi-am stricat studiul.

Și după ce merseră cîțiva pași în tăcere, Claude continuă :

— Ah, oamenii ăștia de treabă ! Uneori parcă mi se face milă cînd văd ce bine o duc. Mă gîndisem la un moment dat să le fac portretele, dar n-am reușit niciodată să desenez fețe de astea rotunde, parcă fără oase... Mătușă-mea Lisa nu e omul care să dea vreodată cu piciorul în cratițele ei. Mare dobitoc mai sînt ! Nu trebuia să sfîșii capul Cadinei ; de fapt, dacă mă gîndesc bine, poate nici nu era chiar atît de rău.

Atunci se apucară să discute despre Lisa. Claude spuse că maică-sa n-o mai frecventa de mult. Lăsă să se înțeleagă că Lisa se cam rușina că soră-sa se măritase cu un muncitor ; de altfel, nu-i plăceau oamenii nenorociți. Despre el, îi povesti că un om foarte cumsecade se apucase să-l trimită la liceu din pricina măgărușilor și femeilor pe care le schița încă de la vîrsta de opt ani ; omul murise, lăsîndu-i o rentă de o mie de franci, și astfel reușea să nu moară de foame.

— Totuși, urmă el, aș fi preferat să fiu muncitor... Tîmplar, de pildă. Sînt oameni foarte fericiți, tîmplarii. Au de

făcut, să zicem, o masă. O fac şi se culcă liniştiţi că şi-au terminat-o, sînt absolut satisfăcuţi... Eu, în schimb, nu închid ochii toată noaptea. Săraciile alea de studii, pe care nu le pot termina, mi se perindă prin minte. Eu nu isprăvesc niciodată, niciodată, niciodată...

Glasul i se înecă într-un fel de hohot de plîns. Apoi încercă să rîdă. Înjura, căuta cuvintele cele mai spurcate, se tăvălea în mocirlă cu mînia rece a unui spirit sensibil şi delicat care îndoindu-se de sine însuşi, doreşte cu orice preţ să se înjosească. Într-un tîrziu se chirci în faţa uneia din ferestruicile beciurilor din hale, unde gazul arde fără încetare. Acolo, în străfundurile acelea, îi arătă pe Marjolin şi pe Cadine care cinau liniştiţi, stînd jos pe unul din pietroaiele ce slujeau la tăiatul păsărilor. Puştii ăştia făceau ce făceau şi reuşeau să se ascundă în beciuri şi apoi să stea acolo după ce se închideau halele.

— Ah, ce mai lighioană, ce mai lighioană frumoasă ! repeta Claude vorbind despre Marjolin cu o gelozie admirativă. Şi cînd te gîndeşti că dobitocul ăsta e fericit ! Cînd or termina de mîncat cartofii, o să se culce într-unul din coşurile astea mari pline cu pene. Asta zic şi eu viaţă !... Pe legea mea, ai dreptate să rămîi la mezelărie ; poate că ai să te îngraşi, mai ştii ?

Plecă pe neaşteptate. Florent se urcă în mansarda lui tulburat de neliniştea nervoasă a pictorului care îi redeşteptase propriile sale îndoieli. A doua zi se feri de mezelărie ; îşi petrecu dimineaţa plimbîndu-se îndelung pe cheiuri. La dejun însă, dulceaţa învăluitoare a Lisei îl prinse iar în mrejele sale. Îi vorbi din nou despre slujba de inspector al pescăriei, fără să insiste prea mult, ca despre o problemă asupra căreia merita să reflectezi. O ascultă, cu farfuria plină dinainte-i, sedus fără voia lui de curăţenia cuviincioasă a sufrageriei ; covorul era moale sub picioarele sale ; luciul lustrei de aramă, galbenul cald al tapetului şi al mobilei de stejar, totul îi strecura în suflet tendinţa de a justifica bunăstarea, tulburîndu-i noţiunile despre bine şi rău, adevăr şi neadevăr. Mai găsi însă destulă tărie să refuze încă o dată ; repetînd motivele refuzului său, conştient totuşi că era de prost gust să-ţi etalezi astfel încăpăţînarea şi resentimentele într-o ambianţă ca aceasta. Lisa nu se supără ; dimpotrivă, zîmbi cu un surîs

luminos care îl stînjenea parcă mai mult decît iritarea mocnită din ajun. La cină nu se discută decît despre pregătirea cărnii sărate pentru iarnă, care avea să mobilizeze tot personalul mezelăriei.

Serile începuseră să fie mai reci. Imediat după cină, toată lumea trecea în bucătărie, unde era foarte cald. De altfel bucătăria era atît de mare, încît încăpeau lesne cu toții, fără să încurce munca ce se desfășura în jurul mesei pătrate din mijloc. Pereții încăperii, iluminată cu gaz aerian, erau acoperiți cu plăci albe și albastre din faianță, pînă la un stat de om. În stînga se afla o plită mare de fontă cu trei ochiuri în care își vîrau fundurile înnegrite de funingine trei crătiți joase ; mai încolo, o vatră mică, montată deasupra unui cuptor și prevăzută cu o afumătoare, era menită pregătirii fripturilor ; deasupra mașinii de gătit, mai sus de spumiere, linguri și furculițe cu mîner lung, se înșirau niște sertărașe numerotate, pline cu pesmet măcinat mai fin sau mai mare, pentru șnițele, cu fel de fel de mirodenii, cuișoare, nucșoară și piper. Mai la dreapta, sprijinit de perete, un bloc uriaș și greoi de stejar, brăzdat tot de tăieturi și scobituri, constituia masa pentru tocat ; diverse aparate, o mașină de umplut cîrnați și una de tocat, fixate pe masă, creau acolo, cu rotițele și manivelele lor, o atmosferă misterioasă și îngrijorătoare, ca într-o bucătărie a iadului. De jur împrejur, pe rafturi și chiar pe sub mese erau îngrămădite oale, străchini, găleți, tăvi, felurite vase de tinichea, o baterie de crătiți adînci și alta de pîlnii, rasteluri cu cuțite și satîre, șiruri de frigări și de ace pentru împănat friptura, toate înecate în grăsime. În ciuda curățeniei desăvîrșite, grăsimea se infiltra peste tot, se prelingea pe plăcile de faianță, mînjea lespezile roșii ale pardoselii, acoperea plita de fontă cu o mîzgă cenușie, dădea marginilor mesei de tocat un luciu și o transparență de stejar lăcuit. În mijlocul acestor aburi ce se îngrămădeau strop cu strop și al evaporării neîncetate a celor trei oale în care se topea slănina, din podea și pînă în tavan nu mai rămăsese nici măcar un cui care să nu mustească de grăsime.

La mezelăria Quenu-Gradelle, totul se pregătea în casă. Dinafară nu aduceau decît piftiile, și pe acestea numai de la o firmă vestită împreună cu tocătura de porc prăjită,

borcanele cu conserve, sardelele, brînzeturile și melcii. De aceea, începînd din septembrie, trebuia să se umple la loc beciul, golit în timpul verii. Astfel, seara munca se prelungea uneori chiar după închiderea prăvăliei. Quenu, ajutat de Auguste și de Léon, umpleau cîrnații, pregăteau șuncile, topeau untura, preparau costița, slăninuțele și slănina pentru împănat. Toată casa răsuna de zgomotul asurzitor al cratițelor și al satîrelor, iar mirosul de bucătărie se infiltra pretutindeni.

Munca aceasta nu-i împiedica să-și vadă de treaba obișnuită a mezelăriei : pregătirea mezelurilor proaspete, a pateului de ficat și de iepure, a piftiei de pasăre, a cîrnaților și a caltaboșilor.

În seara aceea, pe la unsprezece, Quenu care pusese pe foc două oale cu untură se apucă de caltaboși. Auguste îl ajuta. Pe un colț de masă, Lisa și Augustine cîrpeau niște rufe ; vizavi de ele, de cealaltă parte a mesei, Florent, cu fața întoarsă spre sobă, îi zîmbea Paulinei, care se cocoțase pe genunchii lui și-l ruga s-o „salte în aer". În spatele lor, pe masa de stejar, Léon toca lent și ritmic carnea pentru umplut cîrnații.

Auguste se duse mai întîi să aducă din curte două căni pline cu sînge de porc. La abator el sacrificase animalele. Lua sîngele și măruntaiele, lăsînd în grija băieților să jupoaie și să aducă cu căruța, în cursul după-amiezii, carnea porcilor sortată gata. Quenu era de părere că Auguste știa să taie porcii mai bine ca toți măcelarii din Paris. Adevărul era că Auguste se pricepea de minune la aprecierea calității sîngelui : cînd zicea el : „Caltaboșul o să fie bun", așa și era.

— Ei, ce zici, o să iasă bine caltaboșul ? întrebă Lisa.

Omul puse cănile pe jos și spuse încet :

— Așa s-ar părea, doamnă Quenu, aș zice că da... Asta o văd mai întîi după cum curge sîngele. Dacă se scurge prea încet cînd scot cuțitul, înseamnă că e un sînge sărac...

— Dar, îl întrerupse Quenu, asta mai depinde și de felul în care a fost înfipt cuțitul.

Chipul palid al lui Auguste se lumină.

— Da de unde, eu îl înfig totdeauna de patru degete, asta e măsura... Totuși, știți, cel mai bun lucru este ca sîngele, în timp ce curge în găleată, să-mi treacă prin mînă,

ca să-l bat bine. Trebuie să fie cald, smîntînos, dar nu prea gros.

Augustine se oprise din cusut și se uita la Auguste. Fața ei roșie, încadrată de un păr aspru, castaniu, avea un aer de atenție profundă. De altfel Lisa și chiar micuța Pauline ascultau și ele cu mult interes.

— Și bat așa, bat așa, bat așa... continuă băiatul dînd din mînă în gol ca și cînd ar fi bătut frișcă. Ei bine, cînd îmi scot mîna și o privesc, trebuie să fie unsă cu sînge în așa fel încît mănușa asta roșie să aibă peste tot aceeași culoare... Atunci, pot să spun, fără să dau greș, „caltaboșul o să fie bun".

Rămase o clipă cu mîna în aer, într-o atitudine molatică și satisfăcută ; ieșind dintr-o mînecă albă, mîna lui, care trăia mai mult prin căldările cu sînge, era trandafirie, cu unghii foarte roșii. Quenu dădea din cap aprobativ. Se făcu liniște. Léon toca mai departe. Pauline, care rămăsese pe gînduri, se cocoță din nou pe genunchii lui Florent și țipă cu glăscioru-i cristalin :

— Hai, vere, spune-mi povestea cu domnul care a fost mîncat de lighioane.

Se vede treaba că discuția despre sîngele porcilor trezise în mintea ei de copil amintirea „domnului mîncat de lighioane". Florent nu înțelegea și tot întreba despre cine este vorba. Lisa începu să rîdă.

— Vrea povestea nenorocitului ăluia, ții minte, întîmplarea pe care i-ai istorisit-o lui Gavard într-o seară. Probabil c-o fi auzit-o.

Florent deveni dintr-o dată foarte serios. Fetița luă în brațe motanul mare, galben, și-l puse pe genunchii vărului, spunîndu-i că și Mouton vrea să audă povestea. Mouton însă sări pe masă. Se așeză acolo cu spinarea încovoiată, uitîndu-se cu atenție la lunganul ăsta deșirat, care de vreo cincisprezece zile era pentru mintea lui de pisoi un subiect de meditații profunde. Între timp însă, Pauline începuse să se supere, dădea din picioare, urla că vrea povestea. Deoarece devenise într-adevăr insuportabilă, Lisa îi spuse lui Florent :

— Hai, povestește-i odată ce vrea, numai să ne lase în pace.

Florent mai tăcu o clipă, cu ochii în pămînt. Apoi, ridicînd încet capul, își opri privirea asupra celor două femei care coseau, pe urmă se uită la Quenu și la Auguste care pregăteau oala pentru caltaboș. Gazul ardea liniștit, soba împrăștia o căldură plăcută, toată grăsimea din bucătărie strălucea cu satisfacția unei ample digestii. Atunci instală fetița pe genunchi și, adresîndu-i-se cu zîmbetul său trist :

— A fost o dată un biet om, începu, pe care l-au trimis foarte, foarte departe, dincolo de mare... Pe corabia lui se aflau patru sute de ocnași, în mijlocul cărora îl aruncaseră. A fost silit să trăiască cinci săptămîni împreună cu acești tîlhari, îmbrăcat ca și ei în haine făcute din pînză groasă și să mănînce din aceeași strachină cu ei. Păduchi mari îi sugeau sîngele și îl treceau sudori reci care îi storceau toată vlaga. Bucătăria, brutăria și cazanele vasului încingeau în așa hal cala, încît zece ocnași au murit de căldură. Ziua îi suiau în grupuri de cîte cincizeci pe punte, ca să ia aer ; deoarece se temeau de ei, spațiul restrîns pe care se plimbau nenorociții ăștia se afla în bătaia a două tunuri. Bietul om era foarte mulțumit cînd îi venea rîndul să iasă pe punte, fiindcă atunci nu mai asuda chiar așa de tare. Nu mai putea să mănînce, pentru că se îmbolnăvise rău. Noaptea, după ce i se puneau lanțurile, în timp ce furtuna zgîlțîia corabia, izbindu-l de cei doi vecini ai săi, îl cuprindea deznădejdea și plîngea, fericit cel puțin că nu-i vede nimeni lacrimile...

Pauline asculta cu ochii holbați, cu mînuțele încrucișate într-un gest cucernic.

— Dar asta nu e povestea domnului pe care l-au mîncat lighioanele, îl întrerupse fetița... Asta e altă poveste, nu-i așa vere ?

— Așteaptă, ai să vezi, îi răspunse încet Florent. Ajung acum și la povestea domnului... Eu îți spun acum toată povestea.

— Ah, bine, șopti copilul cu un aer fericit.

Totuși rămăsese pe gînduri, vădit preocupată de o problemă complicată pe care nu reușea s-o rezolve. Într-un tîrziu se hotărî să întrebe :

— Dar ce făcuse bietul om, de l-au gonit din țară și l-au suit pe corabie ?

Lisa şi Augustine zîmbiră. Erau încîntate de isteţimea copilului. Iar Lisa, fără să-i răspundă direct, profită de ocazie ca să-i facă puţină morală ; o înspăimîntă bine, spunîndu-i că şi copiii care nu sînt cuminţi pot fi trimişi pe o astfel de corabie.

— Atunci, observă Pauline plină de bun simţ, bine i-au făcut ; n-avea decît să plîngă toată noaptea.

Lisa se apucă iar de cusut, cu umerii plecaţi. Quenu nu auzise nimic. Tocmai tăiase şi vîrîse în oală nişte felioare de ceapă, care sfîrîiau pe foc cu ţîrîituri limpezi şi ascuţite de greieri înnebuniţi de căldură. Mirosea foarte frumos. Cînd Quenu amesteca prin oală cu linguroiul lui de lemn, zumzetul se auzea mai tare, iar bucătăria se umplea de mirosul pătrunzător al cepei prăjite. Auguste pregătea pe o tavă bucăţi de slănină, iar satîrul lui Léon lovea mai vioi, ricîind uneori masa, mărunţind tocătura pentru cîrnaţi care începea să se cam lipească.

— Cînd, în sfîrşit, ajunseră la destinaţie, urmă Florent, îl duseră pe bietul om pe o insulă numită insula Dracului. Se afla acolo împreună cu alţi tovarăşi izgoniţi ca şi el din ţara lor. Erau cu toţii foarte nenorociţi. La început îi siliră să muncească mult, chiar ca nişte ocnaşi. Jandarmii, care îi păzeau, îi numărau de trei ori pe zi, ca să fie siguri că nu lipsea nici unul. Mai tîrziu, îi lăsară în pace să facă ce vor, numai noaptea îi închideau într-o baracă mare de lemn, unde dormeau în nişte hamace agăţate de două bare de fier. După un an de zile, umblau în picioarele goale, iar hainele li se rupseseră atît de tare, încît li se vedea pielea. Îşi construiseră nişte colibe din trunchiuri de copaci, ca să se apere de soarele ale cărui raze de foc ard totul prin locurile acelea ; colibele însă nu-i puteau apăra de ţînţarii care noaptea îi umpleau de bube şi de umflături. Se prăpădiră o grămadă ; ceilalţi se îngălbeniră şi se uscară de tot ; erau atît de părăsiţi, cu bărbile lor neîngrijite, de ţi-era mai mare mila...

— Auguste, dă-mi bucăţile de slănină, zise Quenu.

După ce-i dădu tava, răsturnă uşor în oală slănina, tot amestecînd-o cu lingura. Slănina începu să se topească. De pe plită se ridica un abur mai dens.

— Ce li se dădea de mîncare ? întrebă Pauline cu mult interes.

— Li se dădea orez cu viermi şi carne stricată care mirosea urît, răspunse Florent cu un glas din ce în ce mai înăbuşit. Ca să poţi mînca orezul, trebuia mai întîi să alegi viermii. Carnea, friptă bine, tot se mai putea înghiţi ; fiartă însă mirosea în aşa hal, încît adesea te apuca durerea de burtă.

După ce cugetă o clipă, copilul declară :

— E mai bine de mine, cînd sînt pedepsită, mănînc pîine uscată.

Léon tocase toată carnea pentru cîrnaţi şi o pusese cu tavă cu tot pe masa pătrată. Mouton, care nu-şi luase ochii de la Florent, uimit parcă de povestea lui, se dăduse la o parte foarte nemulţumit. Se ghemui niţel mai încolo, torcînd cu nasul pe grămada de tocătură. Lisa, între timp, nu reuşea să-şi ascundă mirarea şi dezgustul ; orezul viermănos şi carnea stricată i se păreau desigur nişte scîrboşenii de neconceput, absolut dezonorante pentru cel ce le mîncase. Obrazul ei calm şi frumos, chiar şi gîtul său rotund, exprimau o groază nelămurită în faţa acestui om care se hrănise cu astfel de scîrnăvii.

— Nu, hotărît lucru, nu era un loc plăcut, reluă el cu ochii pierduţi în gol, privind fără să vadă oala care fumega, uitînd cu totul de micuţa Pauline. Fiecare zi aducea noi jigniri ; o neîncetată nimicire a personalităţii umane, violarea oricărei dreptăţi, un dispreţ total faţă de mila cea mai elementară ; toate acestea îi exasperau pe deţinuţii mistuiţi cu încetul de frigurile dorinţei bolnăvicioase de răzbunare. Trăiau ca nişte fiare sub ameninţarea permanentă a biciului. Nemernicii voiau să ucidă omenia în ei... Grozăviile acestea nu se pot uita, nu e cu putinţă. Suferinţele astea vor trebui răzbunate, într-o bună zi.

Vorbea foarte încet, şi bucăţelele de slănină, care săltau vesele în oală, îi acopereau vocea cu sfîrîiala lor. Lisa însă îl auzea şi se speriase de expresia necruţătoare pe care o luase deodată chipul lui. Va să zică este un prefăcut, cu aerul ăla de blîndeţe pe care şi-l ia de obicei, gîndi ea.

Tonul surd al lui Florent o înveselise din cale afară pe Pauline. Se agită pe genunchii lui, încîntată de această poveste.

— Şi omul, cu omul ce s-a întîmplat ? şopti ea.

Florent se uită la copil, se trezi parcă la realitate și zîmbetul lui trist îi lumină iar fața.

— Omul era foarte nenorocit că se afla pe insula aceea. Nu mai avea decît o singură dorință, să fugă, să străbată marea, ca să ajungă la țărmul a cărui linie alburie se vedea în zare, cînd timpul era frumos. Dar nu era ușor de loc. Trebuia mai întîi să-și facă o plută. Deoarece alți prizonieri încercaseră înaintea lui să fugă, paznicii doborîseră toți copacii de pe insulă, pentru ca ceilalți deținuți să nu mai aibă nici un lemn. Insula era atît de cheală, de pustie și de stearpă sub razele necruțătoare ale soarelui, încît viața acolo devenea și mai primejdioasă și mai înfiorătoare. Atunci omului nostru și altor doi tovarăși ai săi le dădu în gînd să se slujească de trunchiurile de copac din care-și făcuseră colibele. Într-o seară o porniră în larg pe bîrnele alea prăpădite, pe care le legaseră unele de altele cu ajutorul cîtorva ramuri uscate. Vîntul îi mîna spre țărm. Tocmai cînd să se crape de ziuă, pluta lor se izbi cu atîta putere de un banc de nisip, încît trunchiurile de copac, smulse din legături fură luate de valuri. Nisipul era gata să-i înghită pe cei trei nenorociți ; se înfundaseră pînă la brîu ; unul din ei intrase în nisip pînă la gît și ceilalți doi se luptară din greu să-l tragă afară. În sfîrșit, ajunseră pînă la o stîncă atît de mică, încît de-abia puteau sta jos cîteșitrei. Cînd răsări soarele, zăriră în fața lor țărmul, o fîșie de stînci cenușii, ce cuprindeau aproape toată zarea. Doi dintre ei, care știau să înoate, se hotărîră să pornească într-acolo. Preferau riscul de a se îneca imediat, decît să moară cu încetul de foame pe colțul acela de stîncă. Îi făgăduiră tovarășului lor să se întoarcă să-l ia și pe el după ce-și vor fi procurat o barcă, pe țărm.

— Ah, acuma știu ! strigă Pauline bătînd veselă din palme. Asta e povestea domnului care a fost mîncat de lighioane.

— Cei doi ajunseră la țărm, continuă Florent ; din nefericire era complet pustiu și nu găsiră o barcă decît după patru zile... Cînd se întoarseră pe stîncă, îl văzură pe tovarășul lor întins pe spate ; crabii îi devoraseră picioarele și mîinile și-i roseseră obrazul, iar acum mișunau prin burta lui, făcînd să se miște pielea de pe șolduri,

ca și cînd acest cadavru, pe jumătate mîncat dar încă proaspăt, ar mai fi fost străbătut de fiorii cumpliți ai morții.

Lisei și Augustinei le scăpă o exclamație de dezgust. Léon, care tocmai pregătea intestinele de porc pentru caltaboș, se strîmbă. Quenu se opri din lucru și se uită la Auguste, pe care îl apucase greața. Numai Pauline rîdea. Burta aceea mișunînd de crabi aducea parcă un miros suspect în bucătăria înmiresmată de slănină și ceapă.

— Dă-mi sîngele ! strigă Quenu, care, de altfel, nu prea urmărise povestea.

Auguste aduse cele două căni. Vărsă încet, în șuvoaie subțiri, sîngele în oală ; între timp, Quenu amesteca violent fiertura care se tot îngroșa. După ce cănile se goliră, Quenu, întinzîndu-se pînă la sertărașele de deasupra plitei, luă din fiecare la rînd, cîte un pic de mirodenii. Puse în special mult piper.

— L-au lăsat acolo, nu-i așa ? întrebă Lisa. S-au întors la țărm fără alte necazuri ?

— Pe cînd se întorceau, răspunse Florent, vîntul și-a schimbat direcția și i-a împins spre larg. Un val le-a smuls o vîslă și, la fiecare rafală, apa intra cu atîta furie în barcă, încît își petreceau tot timpul golind-o cu mîinile. Și astfel s-au rostogolit în fața țărmului trei zile încheiate ; vîntul îi azvîrlea în larg, marea îi apropia iar de țărm. Slabele provizii pe care și le luaseră s-au isprăvit și au rămas fără nici o îmbucătură de pîine.

— Trei zile ! strigă mezelăreasa uimită. Trei zile fără mîncare !

— Da, trei zile fără mîncare ; cînd, în sfîrșit, vîntul de răsărit îi împinse la țărm, unul dintre ei era atît de slăbit, încît zăcu pe nisip o dimineață întreagă. Spre seară se prăpădi. Tovarășul lui încercase zadarnic să-l facă să mestece niște frunze de copac.

Tocmai atunci, Augustine rîse încetișor, apoi rușinată, temîndu-se să nu fie considerată un om lipsit de suflet, bîlbîi :

— Nu, nu, nu de asta rîd, ci de Mouton... Doamnă, uitați-vă la Mouton.

Lisa se înveseli și ea. Mouton, care stătuse pînă atunci cu nasul în tava cu tocătură, era probabil stînjenit și dez-

gustat de toată cărnăria asta. De aceea se ridicase în picioare și ricîia masa cu laba vrînd parcă să acopere tava, cu graba pisicilor care își îngroapă scîrna. Apoi se întoarse cu spatele, se culcă pe o parte, întinzîndu-se cu ochii întredeschiși, cu capul întors, alintîndu-se fericit. Toți îl lăudară, afirmînd că poți să-i lași oricîtă carne la îndemînă, fiindcă el nu fură niciodată. Pauline povestea foarte confuz că, după ce mînca, Mouton îi lingea degetele și o spăla fără s-o muște.

Lisa însă aduse din nou vorba despre posibilitatea de a sta trei zile nemîncat. Stăruia în convingerea ei că nu se poate.

— Nu, spunea ea, nu cred una ca asta... De altfel nimeni n-a răbdat pînă acum trei zile fără să mănînce. Cînd zici : „Cutare crapă de foame", e un fel de a spune. Mai mult sau mai puțin, omul mănîncă totdeauna... Numai nenorociții într-adevăr complet părăsiți, oamenii de nimic, s-ar putea să rabde în halul ăsta...

Îi venea probabil să spună „canaliile fără căpătîi", dar se opri la timp, dînd cu ochii de Florent. Totuși, strîmbătura disprețuitoare a buzelor ei, ca și privirea-i limpede, afirmau pe șleau că numai ticăloșii erau capabili să postească în modul acesta dezordonat. Un om, care a fost în stare să stea astfel trei zile nemîncat, era pentru ea o ființă absolut periculoasă. Căci, la urma urmei, oamenii cumsecade nu se vîrau niciodată în asemenea încurcături.

Acum, bietul Florent se înăbușea de-a binelea. În fața lui, soba, în care Léon tocmai zvîrlise cîteva lopeți de cărbuni, duduia de mama focului. Se făcuse o căldură grozavă. Auguste, care trebuia să supravegheze oalele cu untură, asuda rău ; Quenu, care aștepta ca sîngele să se dilueze bine, își ștergea fruntea cu mîneca. Asupra bucătăriei se abătuse un fel de somnolență, o atmosferă de indigestie.

— După ce omul își îngropă tovarășul în nisip, reluă Florent, o porni încet, de unul singur, drept înainte. Guyana olandeză, în care se afla, este o regiune împădurită, străbătută de fluvii și de mlaștini. Omul merse vreo opt zile fără să întîlnească în cale nici o ființă omenească. Simțea cum îl pîndește moartea la fiecare pas. Cu toate că stomacul îi era sfîșiat de foame, nu îndrăznea să muște

din fructele strălucitoare care atîrnau pe copaci ; se temea de poamele acelea cărnoase, cu reflexe metalice, sub a căror coajă noduroasă părea a se fi adunat cine știe ce otravă. Zile întregi a tot mers pe sub bolțile întunecoase ale desișurilor, fără să zărească măcar o fîșie de cer, într-o penumbră verzuie ce mișuna de viețăți înfricoșătoare. Păsări uriașe zburau deasupra capului său făcînd un zgomot grozav cu aripile lor și scoțînd brusc strigăte ascuțite, ca horcăitul unui muribund ; salturile maimuțelor și fuga animalelor ce străbăteau desișurile dinaintea lui îndoiau tulpinile și stîrneau o ploaie de frunze asemeni adierii vîntului. Ceea ce însă îl îngrozea cel mai rău erau șerpii ; ori de cîte ori punea piciorul pe pămîntul jilav, acoperit cu frunze uscate, vedea capete ascuțite strecurîndu-se prin înlănțuirea monstruoasă a rădăcinilor și îngheța de spaimă. În unele colțuri, mai umede și mai întunecoase, mișuna o infinitate de reptile negre, galbene, vineții, vărgate, tărcate asemeni unor ierburi uscate, care, trezite brusc, o luau la fugă. Atunci se oprea, căutînd vreun pietroi pe care să pună piciorul, pentru a scăpa de acest pămînt moale în care se afunda ; stătea ceasuri întregi, înspăimîntat de cîte un șarpe boa, zărit într-un luminiș, cu coada încolăcită, cu capul drept, legănîndu-se ca un trunchi uriaș, presărat cu pete aurii. Noaptea dormea prin copaci, speriat de cea mai ușoară atingere, părîndu-i-se mereu că aude în bezna înconjurătoare nesfîrșita alunecare a unor solzi ; se înăbușea sub frunzișul fără margini ; era o căldură apăsătoare ca într-un cuptor, umezeala mustea de peste tot ca o sudoare pestilențială, încărcată de mirosul aspru al copacilor aromatici și al florilor puturoase.

Cînd, în sfîrșit, reușea să se degajeze și, după ore și ore de mers, vedea iarăși cerul albastru, bietul om se trezea în fața unui rîu lat, care îi tăia calea ; atunci o lua la vale pe lîngă rîu, cu ochii ațintiți asupra spinărilor cenușii ale caimanilor sau cercetînd ierburile cărate de ape, trecînd rîul înot, cînd i se părea că a găsit locuri mai puțin primejdioase. Alteori dădea peste niște cîmpii mănoase ; o vegetație bogată acoperea spații întinse, punctate din loc în loc de oglinda limpede a cîte unui lac mic. Atunci nenorocitul făcea cîte un ocol uriaș, înainta numai după ce încerca bine pămîntul, deoarece la un moment

dat era cît pe ce să moară înghițit de una din aceste cîmpii vesele, pe care însă le auzeai frîngîndu-se parcă la fiecare pas. Ierburi imense, trăgîndu-și hrana din humusul adunat acolo, acopereau mlaștini infecte, abisuri de noroi lichid; prin această masă de verdeață, ce se întinde ca un ocean albăstrui pînă hăt departe, nu există decît cîteva fîșii de pămînt solid, pe care însă trebuie să le cunoști bine, ca nu cumva să dispari pentru totdeauna. Într-o seară, omul nostru se afundase pînă la brîu. La fiecare smucitură pe care o făcea, cu speranța de a se degaja, mîlul îl cuprindea tot mai mult. A stat nemișcat aproape două ceasuri. Cînd a răsărit luna a reușit din fericire să apuce o ramură de copac ce atîrna desupra capului său. În ziua în care a ajuns, în sfîrșit, la o locuință omenească, mîinile și picioarele îi erau însîngerate, lovite, umflate de fel de fel de înțepături veninoase. Avea o înfățișare atît de jalnică, era atît de înfometat, încît stîrni groaza. Îi aruncară ceva de mîncare la vreo cincizeci de pași de casă, în timp ce stăpînul stătea în pragul ușii cu pușca în mînă.

Florent tăcu, cu glasul sugrumat, cu ochii pierduți în gol. De la o vreme părea că vorbește cu sine însuși. Pauline, cuprinsă de somn, se lăsa moale în brațele lui, cu capul pe spate, căznindu-se să-și mai țină deschiși ochii uimiți. Quenu se cam supărase.

— Dobitocule, strigă el la Léon, nu ești în stare să ții mațul ca lumea! Ce tot te holbezi? Uită-te la maț, nu la mine... Iaca așa... Acum nu te mai foi.

Léon ridica în mîna dreaptă o bucată lungă de intestin gol, al cărui capăt era prins de o pîlnie cu gura foarte largă; cu stînga răsucea caltaboșul într-un lighenaș rotund de metal pe măsură ce mezelarul umplea pîlnia cu linguri mari de tocătură. Amestecul se scurgea negru și fierbinte, umplînd încet-încet intestinul care se lăsa în jos umflat și moale. Deoarece Quenu scosese oalele de pe foc, el și Léon se reliefau acum în lumina învăpăiată a căminului, care le încingea fețele palide și dădea hainelor lor albe nuanțe trandafirii, copilandrul cu profilul lui subțiratic, Quenu cu obrazu-i lat.

Lisa și Augustine se interesau îndeaproape de această operație. Lisa mai ales, îl certa pe Léon pentru că strîngea prea tare cu degetele intestinul, ceea ce producea noduri, zicea ea. Cînd, în sfîrșit, tot caltaboșul se umplu, Quenu îl vîrî cu băgare de seamă într-o oală cu apă clocotită. Acum se liniștise ; n-avea decît să-l lase să fiarbă încet.

— Și omul, ce-a mai fost cu omul ? șopti din nou Pauline, deschizînd ochii, mirată că nu-l mai aude vorbind pe Florent.

O legăna pe genunchi, domolindu-și încă mai mult ritmul povestirii și șoptind vorbele, ca pe un cîntec de leagăn.

— Omul, zise el, a ajuns în sfîrșit într-un oraș mare. La început, toată lumea l-a luat drept un ocnaș evadat ; a fost băgat la închisoare cîteva luni... Apoi i-au dat drumul. S-a apucat de fel de fel de meserii, a făcut pe contabilul, i-a învățat pe copii să citească ; odată s-a angajat chiar ca salahor la niște lucrări de terasament... Omul tot visa să se întoarcă în țara lui. Tocmai economisise banii necesari, cînd se îmbolnăvi de friguri galbene. Tovarășii săi crezînd că a murit, și-au împărțit toate hainele lui ; cînd s-a sculat după boală, n-a mai găsit nimic, nici măcar o cămașă... A trebuit să ia totul de la început. Bietul om era foarte bolnav. Îi era teamă să nu moară pe acolo... În sfîrșit, a reușit să plece, și s-a întors acasă.

Glasul îi scădea din ce în ce pînă cînd se stinse într-un ultim freamăt al buzelor. Micuța Pauline dormea cu capul pe umărul vărului ; sfîrșitul povestirii o obosise. Se sprijinea pe brațul lui Florent, care tot o mai legăna blînd, pe nesimțite aproape. Și deoarece nimeni nu-l mai băga în seamă, rămase așa, nemișcat, cu copilul adormit în brațe.

Pregătirile ajunseseră la punctul culminant, cum zicea Quenu. Scotea caltaboșul din oală. Ca să nu-l rupă și nici să nu i se înnoade capetele, Quenu îl lua cu un băț pe care îl înfășura și îl ducea în curte, unde urma să se usuce repede pe o leasă de nuiele. Léon îl ajuta, ținînd capetele prea lungi. Aceste ghirlande de caltaboș încă umed străbăteau bucătăria, lăsînd în urma lor dîre de abur aromitor, ce făceau aerul încă și mai dens. Cînd se uitase ultima

dată la untura ce se topea, Auguste lăsase fără capac cele două oale în care grăsimea clocotea greoi; din explozia fiecărei bășicuțe ce plesnea se ridicau vapori cu miros aspru. De la începutul serii aburul gras crescuse mereu; acum înecase de tot becurile, umplea încăperea, se prelingea peste tot, încețoșa chipul lui Quenu și al celor doi băieți. Lisa și Augustine se ridicaseră în picioare. Toți gîfîiau, ca și cînd ar fi mîncat prea mult.

Augustine luă în brațe pe Pauline și duse sus copilul adormit. Quenu îi trimise la culcare pe Auguste și pe Léon, spunîndu-le că va duce singur caltaboșul afară; îi plăcea să închidă bucătăria cu mîna lui. Ucenicul ieși pe ușă roșu ca un rac; șterpelise aproape un metru de caltaboș, îl vîrîse în sîn și acum cîrnatul îl frigea de-i ieșeau ochii. Soții Quenu și cu Florent, rămași singuri, tăceau. Lisa, în picioare, mînca o bucățică de caltaboș fierbinte, din care mușca numai cîte puțin, ferindu-și buzele ca să nu și le ardă; bucățica de cîrnat negru dispărea încet, încet în trandafiriul gingaș al gurii ei.

— Ah, zise ea, Normanda n-a avut dreptate să fie așa de grosolană... Azi e bun caltaboșul.

Cineva bătu la ușița dinspre alee. Gavard intră. Stătea în fiecare seară pînă la miezul nopții la domnul Lebigre. Venise să afle răspunsul definitiv cu privire la postul de inspector al pescăriei.

— Vedeți voi, le explică el, domnul Verlaque nu mai poate aștepta, e prea bolnav... Florent trebuie să se hotărască. I-am promis că-i dau răspunsul mîine de dimineață, la prima oră.

— Florent acceptă, răspunse liniștită Lisa, mușcînd din caltaboș.

Florent, cuprins de o depresiune stranie, nu se mișcase de pe scaun; încercă zadarnic să se scoale și să protesteze.

— Nu, nu, relua mezelăreasa, ne înțelesesem doar... Hai Florent dragă, ai suferit destul. M-am cutremurat de ceea ce ai povestit adineauri. E cazul să te căpătuiești și dumneata. Faci parte dintr-o familie onorabilă, ai primit o educație aleasă și nu se cade să bați drumurile ca un adevărat calic... La vîrsta dumitale, copilăriile astea nu

mai merg... Ai făcut destule nebunii, acum gata, se vor uita, ți se vor ierta. Ai să intri iar în mediul dumitale, în mediul oamenilor cinstiți, ai să trăiești, în sfîrșit, ca toată lumea.

Florent o asculta uimit și nu-i venea în minte nici un răspuns. Avea dreptate, fără îndoială. Era atît de sănătoasă, atît de senină, încît nu putea să dorească nimic rău. Probabil că el, omul slab, cu chip negricios și suspect, era rău și năzuia spre lucruri condamnabile. Nici nu-și mai dădea seama de ce se împotrivise pînă atunci.

Lisa continua să tot vorbească, certîndu-l ca pe un băiețaș care a făcut o boroboață și pe care îl ameninți că îl dai pe mîna jandarmilor. Avea o atitudine foarte maternă, născocea motive extrem de convingătoare. Apoi, ca suprem argument, îi spuse :

— Fă-o pentru noi, Florent. Sîntem și noi cineva în cartierul ăsta, de aceea avem anumite obligații, trebuie să ținem seama de gura lumii... Între noi fie vorba, mă tem de bîrfeală. Slujba asta ar aranja perfect lucrurile, vei fi cineva în cartier, ba chiar ne vom mîndri cu dumneata.

Devenise aproape lingușitoare. Pe Florent îl cuprindea un fel de plenitudine ; mirosul bucătăriei pătrundea în sufletul lui, hrănindu-l cu toate bunătățile de care era încărcat ; luneca încet pe panta lașității fericite, a acestei digestii neîntrerupte, a acestui mediu încărcat de grăsime, în care trăia de cincisprezece zile. Era parcă înfiorat de o grăsime ce începea să se strîngă sub pielea lui, de o beatitudine molcomă și burgheză ce-i învăluia întreaga ființă. În miez de noapte, în căldura acestei încăperi, toată asprimea, toată voința lui se topeau ; era atît de moleșit de calmul acestei seri, de mireasma caltaboșului și a unturii, de copilul gras care îi adormise în brațe, încît își dădu seama că începuse să-și dorească alte seri asemănătoare, seri nesfîrșite care l-ar îngrășa desigur.

Pînă la urmă însă, Mouton fu cel care îl hotărî definitiv. Cotoiul dormea adînc, cu burta în sus și cu o lăbuță pe nas, cu coada strînsă pe lîngă trup ca o plapumă ; somnul lui exprima atîta fericire pisicească, încît Florent șopti, uitîndu-se la el :

— Nu, la urma urmei prea ar fi stupid... Accept. Spune-i că accept, Gavard.

Atunci Lisa își termină caltaboșul și-și șterse ușor degetele pe marginea șorțului. Îi pregăti ea însăși sfeșnicul, în timp ce Gavard și Quenu îl felicitau pentru hotărîrea pe care o luase. În definitiv, odată și odată tot trebuia să-și schimbe felul de viață; imprudențele politice nu-ți dau de mîncare. Iar Lisa, în picioare, cu sfeșnicul aprins în mînă, se uita la Florent cu un aer satisfăcut pe chipul ei frumos și senin de idol placid.

III

PESTE TREI ZILE, toate formalitățile erau îndeplinite. În urma recomandării domnului Verlaque, prefectura îl acceptase pe Florent aproape cu ochii închiși, de altfel cu titlul de simplu angajat temporar. Gavard insistase să-i însoțească. Cînd, în sfîrșit, rămase singur pe trotuar cu Florent, îi dădu cu cotul rîzînd pe înfundate și făcîndu-i ironic cu ochiul. Sergenții pe care îi întîlni pe cheiul Horloge i se părură fără îndoială din cale afară de ridicoli deoarece, trecînd pe lîngă ei, dădu ușor din umeri cu mutra unui om care de-abia se stăpînește să nu pufnească de rîs în nasul cuiva.

Chiar de a doua zi, domnul Verlaque începu să-l pună la curent cu treaba pe noul inspector. Timp de cîteva dimineți, a trebuit să-l călăuzească prin universul gălăgios pe care urma să-l supravegheze. Bietul Verlaque, cum îi zicea Gavard, era un omuleț palid, care tușea într-una, plimbîndu-se prin umezeala rece și prin șiroaiele de apă ale pescăriei, cu picioarele sale subțiri de copil bolnăvicios, încotoșmănat în flanele, fulare și șaluri.

În prima zi, cînd sosi la șapte dimineața, Florent se simți de îndată năucit, îngrozit, cu capul gol. Angrosistele dădeau deja tîrcoale celor nouă tejghele ale mezatului, pe cînd funcționarii soseau cu registrele lor, iar agenții expeditorilor, cu genții de piele agățate de-a curmezișul pieptului, stînd pe niște scăunele răsturnate, rezemați de birourile vînzătorilor, așteptau să-și facă încasările.

Atît în incinta înconjurată de bănci cît și pe trotuare, se descărca într-una și se tot scotea pește din lăzi. De-a lungul lespezilor se îngrămădeau coșulețe scunde cu capac; mereu soseau alte lăzi și panere; din sacii de midii, așezați unii peste alții, se scurgeau șiroaie de apă. Foarte agitați, sortatorii de pește pășeau peste aceste grămezi, îndepărtau dintr-o singură mișcare paiele ce acopereau coșurile, le goleau și le aruncau rapid; apoi cu o siguranță și cu o viteză uluitoare, distribuiau loturile de pește în coșuri mari, rotunde, dîndu-le un aspect foarte ademenitor. Cînd toate aceste coșuri se aliniară, lui Florent i se păru că acolo, pe acel trotuar, eșuase un întreg banc de pești ce încă nu-și dăduseră ultima suflare, aducînd cu ei sideful trandafiriu, mărgeanul însîngerat, perla lăptoasă, toate strălucirile și toate nuanțele de verde-pastelat ale oceanului.

Algele străfundurilor, unde se ascunde viața misterioasă a apelor adînci, dăduseră la iveală întreaga lor bogăție, de-a valma, după cum le-o răpise plasa pescarilor: codul, cambula cu pete roșii, cambula mare, limanda, pești obișnuiți, de un cenușiu murdar, cu pete albicioase; țiparii-de-mare, aceste năpîrci albăstrii ca țițeiul, cu ochi înguști și negri, atît de lunecoși, încît păreau că tot se mai tîrăsc, încă vii; vulpi-de-mare lătărețe, cu burta alburie, mărginită de un tiv trandafiriu, exemplare splendide ce-și etalau nodurile proeminente ale șirii spinării, marmorate pînă în dreptul aripioarelor cu fel de fel de nuanțe roșii, întretăiate de dungi verzui, tărcate, asemenea unui straniu amestec de broscoi și de floare vătămătoare; cîini-de-mare hidoși, cu capetele lor rotunde, cu boturile rînjite ca gurile unor idoli chinezești, cu înotătoarele lor scurte ca aripile cărnoase ale unor lilieci ciudați, monștri ce desigur păzesc cu străşnicie comorile grotelor submarine. Mai încolo se înșirau peștii frumoși, așezați separat, fiecare pe cîte un taler de răchită; somonii păreau împodobiți cu arabescuri argintii; ai fi zis că fiecare solz în parte este gravat în luciul metalului; chefalii cu solzi mai mari, cizelați mai grosolan; calcanii mari, cambulele cu pielea fină și albă ca laptele; pălămidele netede și lucioase ca niște saci de piele negricioasă; lupii-de-mare arcuiți, cu botul larg deschis, ce te purtau cu gîndul spre

un suflet foarte umflat, ce de-abia putea să iasă cu chiu cu vai din trup, în spasmele agoniei. La tot pasul, umplînd piaţa, vedeai limbi-de-mare perechi, perechi, cenuşii sau aurii ; acele-de-mare subţiri, înţepenite, semănau cu nişte foiţe de cositor ; pe strălucirea argintie a solzilor uşor răsuciţi ai heringilor, se reliefau petele sîngerii ale urechilor ; doradele grase căpătau nuanţe roşiatice, iar scrumbiilor-aurii, cu spinarea brăzdată de dungi verzi-maronii, le luceau coastele sidefii ; rîndunicile-de-mare trandafirii, albe pe burtă, cu capetele aşezate spre centrul coşurilor şi cu cozile ca nişte raze, semănau cu o inflorescenţă ciudată, împestriţată cu alb-lăptos şi roşu-viu. Mai erau înşiraţi acolo barbuni cu carnea delicioasă, de un roşu-luminos, lăzi cu bibani-de-mare cu reflexe opaline, eperlani aşezaţi în coşuri curate, frumoase ca nişte coşuleţe cu fragi, din care se degaja un puternic parfum de violete. Pe de altă parte, crevetele trandafirii precum şi cele cenuşii, îngrămădite în coşarce, aduceau, în mijlocul nuanţelor palide ale grămezii, strălucirea minusculelor mărgeluţe negre a miilor lor de ochişori ; langustele ţepoase şi homarii vărgaţi erau încă vii şi se tîrau trosnind, pe labele lor frînte.

Florent nu prea asculta explicaţiile domnului Verlaque. O rază de soare străbătuse geamlîcul ce acoperea aleea şi dădea viaţă acestei bogăţii de culori spălată şi decolorată parcă de valuri, irizată, contopindu-se în nuanţele trandafirii ale scoicilor, în opalul bibanilor-de-mare, în sidefiul scrumbiilor, în auriul barbunilor, în scînteierea argintie a heringilor şi în strălucirea somonilor, asemenea unor vaze mari de argint. Ai fi zis că vreo fiică a adîncurilor şi-a răsturnat acolo, pe pămînt, caseta cu bijuterii, podoabe ciudate, nemaivăzute, grămezi de coliere, de brăţări stranii, de broşe gigantice ; pretutindeni sclipeau giuvaere barbare, cărora nu le puteai dibui menirea. Pe spinările vulpilor-de-mare şi ale cîinilor-de-mare nişte pietre sumbre, vineţii, verzui, păreau montate într-un metal înnegrit, iar trupurile subţiri ale acelor-de-mare, cozile şi aripioarele eperlanilor aveau gingăşia unor bijuterii fine.

Ceea ce îl izbea însă pe Florent, era suflul proaspăt, adierea amară şi sărată a mării pe care o recunoştea. Îşi

aducea aminte de coastele Guyanei pe vremea fericită a călătoriei sale pe mare, la întoarcerea în patrie. Pescăria i se părea un golf din care apa s-a retras, lăsînd în urmă-i algele aburind ușor în soare ; stîncile dezgolite păreau a se usca, pietrișul degaja un miros puternic de pescărie. De jur împrejurul lui peștii aceia foarte proaspeți aveau un parfum plăcut, parfumul acela cam aspru și iritant care îți pervertește pofta de mîncare.

Pe domnul Verlaque îl apucă tusea. Umezeala îi pătrunsese pînă în măduva oaselor ; de aceea își strîngea mai tare fularul împrejurul gîtului.

— Acum, zise el, să trecem la peștele de apă dulce.

Acolo, lîngă hala cu fructe, taraba mezatului — înconjurată de două bazine circulare, împărțite în despărțituri distincte cu ajutorul unor grătare de fontă — constituia ultimul sector al halei dinspre strada Rambuteau. Din niște robinete de aramă, delicate ca gîtul unor lebede, se scurgeau firișoare subțiri de apă. În fiecare despărțitură mișunau nedeslușit racii, se agitau spinările negricioase ale crapilor, gheme de țipari se tot încolăceau și se desfăceau fără încetare.

Pe domnul Verlaque îl zgîlțîi iar un acces grozav de tuse. Umezeala era mai fadă, plutea un miros de gîrlă, de apă stătută.

În dimineața aceea sosise un transport foarte bogat de raci din Germania, ambalați în cutii și coșuri. Piața era de asemenea încărcată cu pești albi din Olanda și Anglia. Se desfăceau lăzile cu crapi de Rhin, de o culoare cafenie cu reflexe aurii și ruginii, nespus de frumoși cu incrustațiile solzilor lor de email și bronz ; niște știuci mari, ca adevărați tîlhari ai apelor ce erau, își întindeau boturile fioroase, aspre, cenușii, alături de niște lini splendizi, de culoare închisă, ca de aramă roșie, coclită ici, colo. În mijlocul acestor aurituri severe, coșuri mari cu carași și cu bibani, mormane de păstrăvi și de obleți obișnuiți, de pești plați pescuiți cu prostovolul, arborau culorile vii ale spinărilor albastre ca oțelul, ce se estompau în albeața transparentă a burților ; niște mrene mari, albe ca zăpada, aduceau în această uriașă natură moartă o notă vie, ca o lumină strălucitoare. Oamenii vărsau încet, în niște bazine, saci cu crapi tineri ; crăpcenii se răsu-

ceau, rămîneau o clipă culcați pe o parte apoi o zbugheau pierzîndu-se în vălmășagul fraților lor. Coșurile cu pui de țipari se deșertau dintr-o dată; cădeau în fundul despărțiturilor ce le erau rezervate ca o adevărată încolăcitură de șerpi; țiparii mai mari, groși cît un braț de copil, își ridicau capul și apoi se cufundau singuri în apă, țîșnind sprinten ca năpîrcile cînd se ascund într-un tufiș. Culcați pe răchita murdară a coșurilor, peștii, care horcăiau din zorii zilei, își dădeau încet ultima suflare în mijlocul mezatului; deschideau larg gura, sugîndu-și burta, vrînd parcă să absoarbă umezeala din aer; sughițul lor tăcut ce se repeta din trei în trei secunde semăna cu un căscat strașnic.

Între timp, domnul Verlaque îl adusese pe Florent înapoi la peștii de mare. Îl plimba de colo-colo, dîndu-i niște amănunte foarte complicate. Pe cele trei laturi interioare ale pavilionului, valuri de oameni se îngrămădiseră în jurul celor nouă birouri, alcătuind de o parte și de alta o masă unduitoare de capete; funcționarii, cocoțați pe niște scaune înalte, scriau în registre, dominînd mulțimea.

— Funcționarii ăștia țin toți de agenții de vînzări-cumpărări? întrebă Florent.

Domnul Verlaque, luînd-o pe trotuar, îl duse atunci pe Florent în incinta unuia din sectoarele mezatului. Îi explică rostul fiecărei despărțituri și-i vorbi despre personalul marelui birou din lemn galben, mînjit cu stropii împroșcați de coșuri și mirosind cumplit a pește. Sus de tot, într-o cabină cu geamlîc, agentul fiscului nota cifrele licitației. Mai jos, pe scaunele lor înalte, cu mîinile sprijinite pe niște pupitre înguste, două femei țineau registrele agentului de vînzări-cumpărări.

Taraba mezatului are două capete; de o parte și de alta, la fiecare din cele două extremități ale mesei de piatră ce se întinde în fața biroului, un telal așază coșurile fixînd prețul loturilor de pești mărunți și al peștilor mari, în timp ce conțopista, cocoțată pe scaunul ei, stă cu tocul în mînă așteptînd adjudecarea. Domnul Verlaque îi mai arătă, în afara incintei mezatului, drept în față, o altă cabină de lemn galben unde stătea o casieriță, o fe-

meie în vîrstă, de proporții uriașe, ce-și așeza monezile de cinci centime și de cinci franci în fișicuri.

— Există două controale, îi explica bătrînul, acela al prefecturii departamentului Sena și acela al prefecturii poliției. Aceasta din urmă îi numește pe agenți și pretinde că îi și supraveghează. Pe de altă parte administrația orașului înțelege să asiste la toate tranzacțiile cărora le aplică o taxă.

Îi tot dădea înainte cu glăsciorul lui rece și indiferent, povestind pe larg conflictele dintre cele două prefecturi. Florent nu-l mai asculta. Se uita la conțopista ce stătea drept în fața lui, pe scăunelul ei înalt. Era o fată brună, înaltă, de vreo treizeci de ani ; avea niște ochi mari, negri și un aer foarte serios ; scria cu degetele ușor întinse, ca o domnișoară cultă.

Hămăiala telalului care scosese la mezat niște calcani splendizi îi abătu însă atenția.

— Avem cumpărător la treizeci de franci ! Treizeci de franci ! Treizeci de franci...

Tot repeta cifra pe toate tonurile, urcînd parcă în salturi o gamă întretăiată. Era cocoșat, avea un obraz strîmb, părul îi era zbîrlit și purta un șorț mare, albastru, cu pieptar. Striga pătimaș, cu brațul repezit înainte, cu ochi scăpărători :

— Treizeci și unu ! Treizeci și doi ! Treizeci și trei ! Treizeci și trei și cincizeci... Treizeci și trei și cincizeci !

Își trase sufletul întorcînd coșul și împingîndu-l pe masa de piatră, în timp ce pescăresele se aplecau și atingeau calcanii ușor cu vîrful degetelor. Apoi se porni iar, cu o ardoare sporită, dînd din mîini și aruncînd alte cifre la ivirea fiecărui nou licitant ; nu-i scăpa nici cel mai discret semn, un deget ridicat, o încruntare a sprîncenelor, o țuguiere a buzelor, o clipire a pleoapelor ; săvîrșea toate acestea cu atîta repeziciune, mormăind într-una, încît Florent, care nu-l putea urmări, rămase trăsnit cînd cocoșatul psalmodie cu o voce cîntată, asemenea unui dascăl cînd sfîrșește un verset :

— Patruzeci și doi... Patruzeci și doi ! Calcanul, la patruzeci și doi de franci.

Frumoasa Normandă supralicitase ultima. Florent o recunoscu printre pescăresele înșirate lîngă vergelele de

fier ce împrejmuiau incinta mezatului. Dimineața era destul de răcoroasă. De aceea puteai admira o mulțime de gulere de blană, o adevărată expoziție de șorțuri mari, albe, ce rotunjeau burțile, și niște sîni și umeri de proporții respectabile. În mijlocul cîlților de păr creț înfofolite în basmale, a nasurilor roșii ca de bețiv ale unora, a gurilor obraznic rînjite ale altora, în mijlocul atîtor mutre hîrbuite ca niște oale ciobite, cu cocul mare și împodobit cu o mulțime de cîrlionți, cu pielea-i albă și gingașă, frumoasa Normandă își arbora țanțoșă funda de dantelă. Și ea îl recunoscuse pe vărul doamnei Quenu. Era atît de uimită de prezența lui acolo, încît începu chiar să șoptească la urechea vecinelor.

Hărmălaia stîrnită de toate aceste voci se întețise în așa hal, încît domnul Verlaque renunță să-i mai dea vreo explicație. Pe trotuar, oamenii vesteau sosirea peștilor mari cu strigăte prelungi, ce păreau a izvorî din uriașe pîlnii amplificatoare ; unul dintre ei urla atît de aprig : „Hai la midii, hai la midii !" încît vocea sa aspră și spartă făcea să zbîrnîie acoperișul halelor. Sacii răsturnați lăsau să se scurgă midiile în coșuri ; alții erau goliți cu lopata. Coșurile cu calcani, cu limbi-de-mare, cu scrumbii, cu țipari, cu somoni, se perindau de colo, colo, prezentate și reluate de sortatorii de pește în mijlocul hărmălaiei ce se întețea și al pescăreselor ce se înghesuiau de trosneau barele de fier. Telalul cocoșat se înfierbîntase de-a binelea ; își agita brațele slabe cu frenezie și-și repezise bărbia înainte. În cele din urmă se urcă pe un scăunel, îmbătat de șirurile de cifre pe care le striga din răsputeri, cu gura strîmbă, cu părul răvășit, nemaiizbutind să-i smulgă gîtlejului său uscat decît un șuierat de neînțeles. Sus stătea funcționarul de la fisc, un bătrînel atît de încotoșmănat într-un guler din imitație de astrahan, încît de sub tichia de catifea neagră nu i se mai vedea decît vîrful nasului ; conțopista brunetă, cocoțată pe un scaun înalt de lemn, scria liniștită, cu ochii senini în obrazu-i puțin înroșit de frig, fără măcar să clipească la zgomotul ca de hîrîitoare ce-l făcea glasul cocoșatului și ce părea a se urca de-a lungul fustei ei.

— Logre ăsta e formidabil, șopti domnul Verlaque zîmbind. E cel mai bun telal din piață... Ar fi în stare să vîndă și tălpi vechi în chip de pește.

Se întoarseră în pavilion. Trecînd din nou prin dreptul mezatului la peștele de apă dulce unde licitația era mai domoală, domnul Verlaque îi spuse lui Florent că aici vînzarea era din ce în ce mai slabă, deoarece pescuitul în rîurile franceze era destul de compromis. Un telal blond, cu o mutră vicleană, stătea nemișcat, adjudecînd cu glas monoton loturi de țipari și de raci, în timp ce sortatorii de pește se plimbau de-a lungul bazinelor, pescuind cu ajutorul unor plase cu mîner scurt.

În jurul birourilor de vînzări mulțimea tot creștea. Domnul Verlaque își juca foarte conștiincios rolul de instructor, croindu-și drum cu coatele, continuînd să-și conducă succesorul în inima mezatului. Angrosistele erau și ele de față, așteptînd liniștite să le pice bucățile cele mai frumoase, încărcînd pe umerii hamalilor pălămidele, calcanii, somonii. Pe caldarîm, precupețele își împărțeau coșurile de heringi și limande, cumpărate în devălmășie. Pe ici, pe colo zăreai și burghezi, rentieri din cartiere mai îndepărtate, veniți la ora patru dimineața să cumpere vreun pește proaspăt și care pînă la urmă se căptușeau cu o cantitate uriașă de pește, în valoare de patruzeci-cincizeci de franci ; le trebuia apoi o zi întreagă ca să scape de el, băgîndu-l pe gît cunoscuților. Din cînd în cînd, o îmbrînceală mai vîrtoasă rărea pentru o clipă mulțimea. Cîte o pescăreasă, prea înghesuită, se degaja cu pumnii ridicați, cu gura plină de înjurături cumplite. Apoi, zidul compact de oameni se strîngea la loc. Atunci Florent, care se înăbușea, declară că văzuse destule și că se lămurise.

Pe cînd domnul Verlaque îl ajuta să se elibereze, se întîlniră nas în nas cu frumoasa Normandă. Aceasta se înfipse în fața lor și-i întrebă cu aerul ei de regină :

— Sînteți într-adevăr hotărît să ne părăsiți, domnule Verlaque ?

— Da, da, răspunse omulețul. Mă duc să mă odihnesc la țară, la Clamart. Se pare că mirosul de pește nu-mi face bine... Iată, domnul o să mă înlocuiască.

Se întoarse, arătîndu-l pe Florent. Frumoasa Normandă rămase trăsnită. Pe cînd se îndepărtau, lui Florent i se păru că o aude șoptind la urechea vecinelor ei, rîzînd pe înfundate :

— Doamne, ce-o să ne mai distrăm !

Pescăresele își rînduiau marfa. Pe plăcile de marmură ale tarabelor, robinetele din colțuri curgeau din plin, toate în același timp. Ai fi zis că plouă torențial, că jeturi puternice se scurg repede, răsunînd și țîșnind violent ; de pe marginea băncilor înclinate picurau stropi mari, căzînd la pămînt cu șoapte blînde de izvor, împroșcînd aleile pe care șiroiau gîrlițe mici, ce se adunau în diverse găuri, alcătuind lacuri, apoi o porneau mai departe, ramificîndu-se la infinit, coborînd panta spre strada Rambuteau. Prin tot pavilionul plutea un abur umed ; stropi fini ca de ploaie îl împroșcau în față pe Florent ; recunoștea în ei răsuflarea proaspătă, amăruie și sărată a vîntului de deasupra mării ; în același timp Florent regăsea în peștii expuși acolo sideful trandafiriu, mărgeanul însîngerat, perla lăptoasă, toate strălucirile și toate nuanțele de verde-pastelat ale oceanului.

După această primă dimineață era mai șovăitor ca oricînd. Îi părea rău că cedase în fața insistențelor Lisei. Chiar de a doua zi, scăpînd de somnolența îmbuibată a bucătăriei, adusese lașității sale învinuiri atît de violente, încît aproape că îi dăduseră lacrimile. Totuși nu îndrăznea să mai dea înapoi ; îi era cam frică de Lisa ; îi vedea într-una buzele strînse sever, reproșul tăcut exprimat de frumosu-i chip. Se purta cu ea așa cum se cuvine față de o femeie prea serioasă, prea mulțumită cu soarta ei, ca să merite s-o necăjești. Din fericire, Gavard îi dădu o idee care îl mai mîngîie. Chiar în seara zilei cînd domnul Verlaque îl plimbase prin mezat, Gavard îl luă deoparte, explicîndu-i cu multe reticențe că „nenorocitul ăla“ este într-o situație foarte grea. Apoi, după cîteva digresiuni cu privire la ticălosul ăsta de guvern, care îi omoară cu munca pe bieții săi funcționari, fără să le dea măcar atîta cît să-și țină zilele, se hotărî, în sfîrșit, să-i dea a înțelege că dacă i-ar ceda fostului inspector o parte din leafa lui, ar face o faptă foarte generoasă. Florent primi această idee cu mare bucurie. De altfel era și un act de dreptate,

deoarece el se considera doar un înlocuitor temporar al domnului Verlaque și pe de altă parte el personal nu avea nevoie de nimic, de vreme ce locuia și mînca la fratele său. Gavard preciză că, dîndu-i domnului Verlaque cincizeci din cei o sută cincizeci de franci pe care urma să-i primească lunar, ar proceda foarte just; adăugase apoi în șoaptă că situația aceasta nu avea să dureze prea mult, deoarece amărîtul era tuberculos pînă în măduva oaselor. Hotărîră împreună ca Florent să se ducă la soția fostului inspector și să se înțeleagă cu ea, ca nu cumva să-l jignească pe Verlaque. Această faptă bună îi liniștea conștiința; acum accepta slujba, cu gîndul la utilitatea devotamentului său și astfel se integra din nou în rolul preferat al întregii sale vieți. Îl puse însă pe negustorul de păsări să jure că nu va pomeni nimănui de această combinație. Deoarece acesta din urmă se cam temea și el de Lisa, păstră taina, ceea ce pentru dînsul era o faptă vrednică de toată lauda.

În sfîrșit, întreaga mezelărie era fericită. Frumoasa Lisa se arăta extrem de prietenoasă față de cumnatul ei; îl trimitea la culcare foarte devreme, ca să se poată scula dis-de-dimineață; îi ținea mîncarea caldă; acum, cînd purta o șapcă galonată, nu-i mai era rușine să stea de vorbă cu el pe trotuar. Quenu, încîntat de această atmosferă plăcută, nu se așezase niciciînd atît de satisfăcut seara la masă între fratele și soția sa. În timp ce Augustine stătea în prăvălie, cina se prelungea adesea pînă la ora nouă. Era o digestie lungă, punctată de istorisirea evenimentelor zilei și de laudele mezelăresei la adresa politicii guvernului. Florent trebuia să spună cum a mers cu vînzarea la pescărie. Încet, încet, Florent se lăsa pradă acestei vieți tihnite, ajungînd chiar să-i guste fericirea. În sufrageria gălbuie domnea o curățenie și o căldură burgheză, care îl moleșeau de cum îi trecea pragul. Îngrijirile frumoasei Lisa țeseau în jurul lui o rețea de puf cald, în care, treptat, se înfunda cu totul. Trăiră o perioadă de deplină bună înțelegere.

Gavard însă considera atmosfera din familia Quenu-Gradelle cam prea adormită. Îi ierta Lisei simpatia ei față de împărat pentru că, pe de o parte, zicea el, cu femeile

nu trebuie niciodată să discuţi politică, şi pe de altă parte, în fond, frumoasa mezelăreasă era o femeie foarte cinstită, care îşi conducea frumos prăvălia. Totuşi, în ceea ce îl privea, prefera să-şi petreacă serile la domnul Lebigre, unde se întîlnea cu un mic grup de prieteni care aveau aceleaşi concepţii ca şi el. Cînd îl văzu pe Florent numit inspector al pescăriei, îl strică de tot, tîrîndu-l ceasuri întregi după el, îndemnîndu-l să-şi trăiască viaţa ca un holtei, de vreme ce acum avea o slujbă.

Domnul Lebigre avea un local foarte frumos, de un lux absolut modern. Situat la colţul din dreapta al străzii Pirouette, înspre strada Rambuteau, împrejmuit de patru mici pini norvegieni aşezaţi în nişte lădiţe verzi, constituia demna pereche a marei mezelării Quenu-Gradelle. Prin vitrinele strălucitoare se vedea sala împodobită cu ghirlande de frunze, ramuri de viţă şi ciorchini ce se detaşau pe un fond verde-deschis. Pardoseala era alcătuită din lespezi mari, pătrate, albe şi negre. În fund, în spatele unei draperii roşii ce masca scara în spirală care ducea la sala de biliard de la etajul întîi, se căsca drept sub scară, asemeni unei borte negre, chepengul pivniţei. Tejgheaua însă, aşezată mai la dreapta, părea deosebit de luxoasă datorită reflexelor sale de argintărie bine frecată. Plăcile de zinc, ce se prelungeau pînă la tăbliile de marmură albă şi roşie ca o bordură înaltă şi ondulată, înconjurau tejgheaua asemenea unei marame strălucitoare, dîndu-i înfăţişarea unui altar încărcat cu broderii. La unul din capete, un fel de ceainice de porţelan, cu armătură de aramă, destinate vinului fiert şi punciului, moţăiau pe reşoul cu gaz; la capătul opus, dintr-o fîntîniţă de marmură foarte înaltă, bogat ornamentată, se scurgea fără încetare într-un lighenaş un fir de apă atît de egal, încît părea nemişcat; în mijloc, în centrul celor trei laturi ale tejghelei zincate se afla un bazin pentru răcit băuturile şi pentru clătit paharele, unde vedeai totdeauna frumos aliniate gîturile verzi ale sticlelor începute. Mai încolo, o adevărată armată de pahare, rînduite, după mărime, ocupa două din cele trei laturi ale tejghelii; păhărele mici pentru rachiu, pahare groase de o jumătate de litru pentru vin, cupe pentru fructe, pahare pentru absint, halbe, pahare mari cu

picior, așezate toate cu gura în jos, reflectînd în paloarea lor luciul tejghelei. Tot acolo se afla și o urnă din imitație de argint, montată pe un suport care-i slujea drept trunchi ; în dreapta, altă urnă asemănătoare susținea un adevărat evantai de lingurițe.

De obicei domnul Lebigre trona în spatele tejghelei pe o banchetă capitonată cu piele roșie. Avea la îndemînă lichiorurile, sticlele de cristal cioplit, înfundate pe jumătate în orificiile unei console ; își sprijinea spinarea rotundă de o oglindă uriașă, lungă cît tot panoul, străbătută de două policioare tot din cristal, pe care erau așezate felurite borcane și sticle. Pe una din ele, borcanele pline cu fructe, cireși, prune și piersici, alcătuiau pete de culoare mai închisă ; pe cealaltă, printre pachetele cu biscuiți așezate simetric, niște sticluțe de culoare deschisă, verzi, roșii, galbene, toate pastelate, te îmbiau să visezi la fel de fel de licori necunoscute, la cine știe ce esențe de flori de o miraculoasă transparență. Ai fi zis că sticluțele acestea stau suspendate în aer, licărind ca niște beculețe aprinse în fața strălucirii imaculate a oglinzii.

Ca să dea localului său o înfățișare de cafenea, domnul Lebigre așezase în fața tejghelei, chiar lîngă zid, două măsuțe de fontă lăcuită și patru scaune. Din tavan atîrna o lustră cu cinci brațe și cu globuri mate. În stînga, deasupra unui fel de stinghii fixată de perete se afla un gemuleț rotund și o pendulă aurită. În fundul sălii, un colț al prăvăliei, despărțit printr-un perete cu geamlîc alb, împodobit cu desene mici în formă de pătrățele, alcătuia o odăiță separată ; în timpul zilei, un geam ce dădea în strada Pirouette lăsa să pătrundă în cămăruță o lumină tulbure ; seara, deasupra celor două mese vopsite în chip de marmură, ardea un bec. Acolo se întîlneau în fiecare seară după cină, Gavard și gașca sa politică. Se simțeau ca la ei acasă și-l deprinseseră pe patron să le rezerve totdeauna odăița. După ce sosea și ultimul membru al grupului și închidea în urma sa ușa geamlîcului, se considerau în deplină siguranță și vorbeau pe șleau despre „curățenia generală“ ce ar fi trebuit înfăptuită. Nici un alt mușteriu în afară de ei n-ar fi îndrăznit să intre acolo.

În prima zi, Gavard îi dădu lui Florent cîteva lămuriri cu privire la domnul Lebigre. Acesta era un om cumse-

cade, care venea uneori să bea o cafea cu ei. Nu se sfiau în fața lui, deoarece spusese odată că luptase și el în 48. Vorbea puțin și părea cam prostănac. Înainte de a intra în cămăruță, trecînd prin fața tejghelei, fiecare din domni îi stríngea mîna în tăcere, pe deasupra paharelor și sticlelor. Cel mai adesea, o femeie blondă, mărunțică, stătea lîngă el pe bancheta de piele roșie ; era o fată pe care o angajase să-l ajute la tejghea, în afară de băiatul cu șorț alb care se ocupa de mese și de biliard. O chema Rose și era foarte blîndă și supusă. Făcînd șmecherește cu ochiul, Gavard îi povesti lui Florent că supunerea fetei față de stăpînu-său mergea foarte departe. De altfel tot Rose îi servea și pe domnii din odăiță ; cu aerul ei umil și liniștit intra și ieșea de la ei în mijlocul celor mai furtunoase discuții politice.

În ziua în care negustorul de păsări îl prezentă pe Florent prietenilor săi, cînd cei doi intrară în cămăruța cu geamlîc, nu găsiră acolo decît un domn de vreo cincizeci de ani ; avea un aer gînditor și blînd, purta o pălărie cam ponosită și un pardesiu larg, castaniu. Cu bărbia sprijinită pe măciulia de fildeș a bastonului, stătea în fața unei halbe pline ; gura i se pierdea în desișul unei bărbi atît de mari, încît fața sa părea mută și fără buze.

— Ce faci, Robine ? întrebă Gavard.

Robine îi întinse mîna pe tăcute, fără a-i răspunde, cu ochii parcă mai blînzi din pricina unui vag zîmbet de salut ; apoi își sprijini din nou bărbia pe măciulia bastonului și se uită la Florent pe deasupra halbei. Pentru a evita eventualele indiscreții primejdioase, Florent îl pusese pe Gavard să se jure că nu va sufla nimănui vreo vorbă cu privire la povestea sa. De aceea se bucură văzînd că atitudinea prudentă a domnului cu barbă dovedește o oarecare neîncredere. De fapt se înșela, Robine nu vorbea niciodată mai mult. Sosea totdeauna primul, la opt fix, se așeza în același colț, fără să-și lase bastonul din mînă, fără să-și scoată pălăria sau pardesiul ; nimeni nu-l văzuse vreodată pe Robine fără pălărie. Stătea pînă la douăsprezece noaptea ascultîndu-i pe ceilalți perorînd și sorbea timp de patru ore din aceeași nesfîrșită halbă, uitîndu-se pe rînd la cei ce vorbeau, de parcă ar fi auzit cu ochii. Cînd, mult mai tîrziu, Florent îl descusu pe prie-

tenul său cu privire la Robine, se dovedi că Gavard făcea mare caz de acesta; zicea că e foarte capabil, fără însă a putea preciza clar cînd anume își vădise calitățile. Gavard îl prezenta ca pe unul dintre oamenii opoziției, de care guvernul, chipurile, se temea cel mai mult. Stătea pe strada Saint-Denis, într-o locuință în care nimeni nu pătrunsese vreodată. Negustorul de păsări pretindea că totuși el fusese o dată pe acolo. Parchetul frumos lustruit era acoperit cu niște preșuri de pînză verde; avea huse pe mobilă și o pendulă de alabastru cu coloane. Doamna Robine, pe care bănuia că o zărise din spate, între două uși, era probabil o cucoană bătrînă foarte cumsecade, pieptănată cu bucle lungi; totuși nu îndrăznea să facă afirmații prea categorice în această privință. Nimeni nu știa de ce se mutase familia Robine tocmai în hărmălaia cartierului comercial; soțul nu făcea absolut nimic; își petrecea zilele Dumnezeu știe pe unde și nimeni nu reușise să afle din ce trăiau; în fiecare seară își făcea apariția, obosit parcă și încîntat în urma unei călătorii pe culmile celei mai înalte politici.

— Ei, ai citit discursul împăratului? întrebă Gavard luînd un ziar de pe masă.

Robine dădu din umeri. Chiar atunci, ușa geamlîcului se trînti violent și un cocoșat își făcu apariția. Florent îl recunoscu pe cocoșatul de la mezat. Se spălase pe mîini și se îmbrăcase curat; purta un fular mare, roșu, al cărui capăt îi atîrna pe cocoașă ca pulpana unei mantii venețiene.

— Ah, iată-l pe Logre, reluă negustorul de păsări. El, sigur, o să ne spună ce crede despre mesajul tronului.

Logre însă spumega de furie. Era cît pe ce să smulgă cuierul din perete cînd își agăță pălăria și fularul. Se trînti furios pe scaun, bătu cu pumnul în masă și zvîrli cît colo ziarul, bombănind:

— Da ce, parcă eu citesc minciunile lor sfruntate!

Apoi explodă:

— Cînd s-a mai pomenit una ca asta! Auzi colo, ar îndrăzni oare patronii să-și bată joc în halul ăsta de oameni?! De două ore stau și-mi aștept leafa. Eram vreo zece în birou. Da lor ce le pasă? N-aveți decît să așteptați mult și bine, drăgălașilor! În fine a sosit și domnul

Manoury cu trăsura, de la vreo damă, se înțelege. Agenții ăștia fură ca în codru și-și bat joc de oameni... Și pe deasupra, porcul dracului, mi-a dat numai bani mari.

Robine îi dădea dreptate clipind ușor. Deodată, cocoșatul găsi un țap ispășitor.

— Rose, Rose ! strigă el, scoțînd capul pe ușă.

Și cînd fata apăru tremurînd în fața lui, zbieră :

— Ei, ce te uiți așa la mine ? Mă vezi că am venit și nu-mi aduci mazagranul ?!

Gavard mai comandă încă două mazagrane.

Rose se grăbi să aducă cele trei cafele, sub privirea severă a lui Logre care părea că studiază paharele și farfurioarele cu zahăr. Bău o înghițitură și se mai liniști.

— Bietul Charvet, zise el după cîteva clipe, trebuie să se fi săturat de cînd o tot așteaptă pe Clémence în stradă.

Tocmai atunci însă, Charvet intră, urmat de Clémence. Era un băiat înalt, ciolănos, complet ras, cu nas și buze subțiri ; locuia în strada Vavin, în spatele grădinii Luxembourg. Își zicea profesor independent. În politică era hebertist. Cu păru-i lung și ușor ondulat, cu reverele redingotei jerpelite foarte răsfrînte, făcea de obicei pe adeptul convențiunii, cu un asemenea șuvoi de cuvinte acre, cu o erudiție și o trufie atît de mari, încît de cele mai multe ori își reducea adversarii la tăcere. Lui Gavard îi era frică de el, fără însă s-o mărturisească ; cînd Charvet nu era de față, Gavard zicea că, de fapt, merge cam prea departe. Robine aproba totul, printr-o ușoară mișcare a pleoapelor. Numai Logre mai încerca din cînd în cînd să-i țină piept, cu chestia salariilor. Tot Charvet era însă despotul grupului, fiind cel mai autoritar și totodată și cel mai cult. De vreo zece ani și mai bine Clémence și cu el trăiau împreună ca soț și soție pe baza unor principii discutate și răsdiscutate și în conformitate cu un fel de contract riguros respectat de ambele părți. Florent, care se uita la Clémence cu oarecare uimire, își aduse aminte într-un tîrziu unde o mai văzuse : nu era alta decît contopista înaltă și brună, care scria cu degetele întinse elegant ca o domnișoară cultă.

Rose apăru imediat pe urmele noilor veniți ; așeză pe tăcute o halbă în fața lui Charvet și o tavă în fața fe-

meii, care se apucă să-și pregătească pe îndelete un grog: turna apa fierbinte peste lămîia pe care o storcea cu lingurița, punea zahăr și adăuga romul, tot uitîndu-se mereu la sticlă ca nu cumva să depășească porția regulamentară. Gavard îl prezentă pe Florent tuturor acestor domni, dar mai cu seamă lui Charvet.

Îi recomandă unul altuia ca profesori, oameni deosebit de capabili, care fără îndoială aveau să se înțeleagă. Totuși nu era exclus ca Gavard să fi comis deja vreo indiscreție, deoarece își dădură cu toții mîna strîngîndu-și-o tare, în chip conspirativ. Charvet însuși se arătă aproape binevoitor. De altfel, evitară cu toții orice aluzie.

— Nu cumva ți-a dat Manoury și ceva mărunțiș la leafă? o întrebă Logre pe Clémence.

— Ba da, răspunse ea și scoase niște fișicuri de cîte unul și doi franci pe care le desfăcu.

Charvet se uita la ea, urmărind fișicurile pe care le strînsese după ce le numărase și le vîra unul cîte unul în buzunar.

— O să trebuiască să ne socotim, zise el încet.

— Da, sigur, diseară, șopti ea. De altfel, cred că sîntem chit. Eu am mîncat de patru ori cu tine, nu-i așa? Dar ți-am împrumutat săptămîna trecută cinci franci.

Uimit, Florent întoarse capul ca să nu pară indiscret. După ce își strînse ultimul fișic, Clémence bău o înghițitură de grog, se sprijini de geamlîc și-i urmări liniștită pe bărbați care începuseră să discute politică. Gavard luase iar ziarul în mînă și le citea din el, parodiindu-le fragmente din mesajul tronului rostit în dimineața aceea cu ocazia deschiderii Camerei. Atunci abia se dezlănțui Charvet; și de fapt datorită frazeologiei oficiale, nici nu era prea greu să faci harcea parcea un asemenea discurs. Fraza: „Domnilor, sîntem încredințați că sprijinindu-ne pe clarviziunea dumneavoastră și pe sentimentele conservatoare ale țării, vom reuși să sporim din zi în zi prosperitatea publică", îi înveseli grozav. Logre, în picioare, declama fraza; vorbind mai pe nas, imita foarte bine vocea tărăgănată a împăratului.

— Halal prosperitate, zise Charvet. Toată lumea crapă de foame.

— Comerțul merge prost de tot, afirmă Gavard.

— Şi apoi, ce-o mai fi şi asta, un domn „sprijinit pe clarviziune" ? reluă Clémence care cam făcea pe literata.

Chiar şi de sub barba lui Robine se auzi un rîs uşor. Discuţia se înteţea. Se legară de corpul legislativ, pe care îl criticară de-i merseră fulgii. Mînia lui Logre nu se potolea de fel. Florent recunoştea în el telalul aprig de la pescărie, cel cu fălcile repezite înainte, zvîrlind parcă în gol cuvintele cu mîna, într-o atitudine încordată şi cu voce lătrătoare ; dădea dovadă în discuţiile politice de aceeaşi patimă turbată ca atunci cînd scotea la mezat un coş cu peşte. În fumul pipelor şi al gazului ce umplea odăiţa cu o pîclă densă, Charvet, spre deosebire de Logre, devenea din ce în ce mai rece şi mai stăpînit ; vocea sa era tăioasă ca ascuţişul cuţitului ghilotinei, în timp ce Robine clătina uşor din cap fără să-şi dezlipească bărbia de pe măciulia bastonului. Apoi, în urma unei aluzii a lui Gavard, se apucară să discute despre situaţia femeilor.

— Femeia, declară categoric Charvet, este egală cu bărbatul ; de aceea, ea nu trebuie să-l stînjenească în activitatea lui. Căsătoria este o asociaţie. Totul pe din două, nu-i aşa Clémence ?

— Bineînţeles, răspunse ea cu ochii în tavan, cu capul sprijinit mai departe de geamlîc.

Tocmai atunci Florent îi văzu intrînd pe Lacaille, zarzavagiul şi pe Alexandre, hamalul, prietenul lui Claude Lantier. Cei doi bărbaţi stătuseră multă vreme la cealaltă masă din odăiţă, deoarece nu erau nişte „domni" ca prietenii lui Gavard. Apoi, încet, încet, în focul discuţiilor politice, scaunele lor se apropiaseră de ale „domnilor" şi ajunseră să intre şi ei în grup. Charvet, în ochii cărora aceştia reprezentau poporul, se apucă să-i prelucreze energic, în timp ce Gavard făcea pe negustorul fără prejudecăţi şi ciocnea cu ei. Alexandre era simpatic datorită veseliei sale sănătoase şi zgomotoase de uriaş cumsecade şi a înfăţişării sale de copil mare şi fericit. Lacaille însă, înăcrit şi deja încărunţit, deşelat în fiecare seară de veşnica lui alergătură pe străzile Parisului, se uita uneori chiondorîş la calmul de burghez îmbuibat, la pantofii buni şi la paltonul gros al lui Robine. Comandară şi ei cîte un păhărel şi discuţia urmă mai zgomotoasă şi mai aprigă, deoarece adunarea era acum completă.

Tot în seara aceea, Florent o zări prin ușa întredeschisă pe domnișoara Saget stînd în picioare în fața tejghelei. Își scosese o sticlă de sub șorț și se uita cum Rose i-o umple cu o porție mare de lichior de coacăze negre și cu o porție mică de rachiu. Apoi sticla dispăru iar sub șorț ; cu mîinile ascunse, domnișoara Saget pălăvrăgea, învăluită în reflexele alburii ale tejghelii, în fața oglinzii pe care borcanele și sticlele de lichior păreau a sta agățate ca niște lanterne venețiene. Seara, în localul supraîncălzit, toate metalele și cristalele sclipeau. În mijlocul acestor străluciri violente, fata bătrînă, cu fustele ei negre, părea o insectă ciudată. Văzînd că domnișoara Saget încearcă s-o tragă de limbă pe Rose, Florent bănui că și ea îl zărise prin deschizătura ușii. De cînd își luase în primire slujba, o întîlnea la tot pasul, stînd pe aleile halelor de cele mai multe ori cu doamna Lecoeur și cu Sarriette, cercetîndu-l cîteșitrele pe furiș, părînd uimite de noua sa meserie de inspector. Se vede că Rose era cam înceată și cam scumpă la vorbă, deoarece domnișoara Saget se întoarse la un moment dat, vrînd parcă să se apropie de domnul Lebigre care juca pichet cu un mușteriu, la una din mesele de fontă lăcuită. Reușise pe nesimțite să se așeze chiar lîngă geamlîc, cînd, în sfîrșit, o recunoscu și Gavard, care o ura.

— Florent, închide odată ușa aia, zise el brutal. Așa nu-i chip să te simți ca la tine acasă.

La miezul nopții pe cînd ieșeau din local, Lacaille vorbi ceva în șoaptă cu domnul Lebigre. Acesta îi strecură tainic în palmă, pe cînd își strîngeau mîna, patru monede de cîte cinci franci, murmurîndu-i la ureche :

— Știi bine, asta face mîine douăzeci și doi de franci. Persoana care împrumută nu mai vrea altfel... Nu uita că mai ești dator trei zile și pentru cărucior. O să trebuiască să plătești totul.

Domnul Lebigre le spuse domnilor noapte bună. Îi asigură că aveau să doarmă neîntorși și căscă ușor, arătîndu-și dinții zdraveni în timp ce Rose îl privea cu aerul ei de slujnică supusă. O bruftui, poruncindu-i să stingă gazul în cămăruță.

Pe trotuar Gavard se împiedică, gata să cadă. Fiind în vervă, zise :

— Drace, se cunoaște că eu unul nu mă sprijin pe vreo clarviziune !

Remarca lui li se păru tuturor foarte hazlie ; în sfîrșit se despărțiră. Florent mai veni și altă dată în cămăruța cu geamlîc, obișnuindu-se treptat cu tăcerea lui Robine, cu mînia lui Logre, cu ura rece a lui Charvet. Seara, cînd se întorcea acasă, nu se culca imediat. Își iubea mansarda, camera aceea de fată mare în care Augustine lăsase bucățele de cîrpă și fel de fel de fleacuri femeiești drăguțe și naive, ce zăceau ici, colo. Pe cămin mai rămăseseră spelcuțe, cutii de carton poleite pline cu nasturi și cu bomboane, poze decupate, borcănașe de cremă goale, care continuau să miroasă a iasomie ; în sertarul mesei prăpădite de lemn alb se mai găseau încă ace, ațe, o carte de rugăciuni, alături de o *Cheie a visurilor* murdară rău ; o rochie de vară albă cu buline galbene, uitată acolo, stătea agățată într-un cui, iar pe scîndura ce slujea drept spălător, în spatele cănii cu apă, o sticluță cu briantină se vărsase cîndva, făcînd o pată mare. În alcovul unei femei, Florent probabil că ar fi suferit ; în această cameră însă, din patul îngust de fier, din cele două scaune de pai, pînă și din tapetul de un cenușiu șters, se degaja o atmosferă de prostie nevinovată, un parfum de fetișcană copilăroasă. Era fericit în mijlocul acestor perdele curate, a cutiuțelor poleite atît de puerile, a *Cheii visurilor*, a acestei cochetării stîngace care păta pereții. Toate astea îl înviorau, îl aduceau înapoi în timp, spre idealurile lui de tinerețe. Ar fi dorit să n-o fi cunoscut pe Augustine, fata cu fațe aspre, castanii, să poată crede că se află la vreo soră, la o fată bună, care îl învăluie, pînă în cele mai infime detalii într-o grație de femeie ce abia se trezește la viață.

Seara, cînd stătea la fereastra mansardei sale, simțea parcă o profundă alinare. Pe povîrnișul acoperișului, fereastra alcătuia un fel de balconaș îngust cu o balustradă înaltă de fier, unde Augustine cultiva într-o lădiță un rodiu. Acum, cînd nopțile erau destul de reci, Florent aducea lădița în odaie și o așeza la picioarele patului. Stătea cîteva clipe la geam, respirînd cu nesaț aerul proaspăt ce venea dinspre Sena, peste casele străzii Rivoli. Jos, sub fereastra lui, se întindeau abia vizibile acoperișurile

cenușii ale halelor. Păreau niște lacuri adormite, în mijlocul cărora sclipirea fugitivă a vreunei ferestre semăna cu licărirea argintie a valurilor. Mai încolo, acoperișurile pavilionului măcelarilor erau întunecate, asemenea unui hău de beznă ce prelungea orizontul. Se bucura de fîșia de cer din fața lui, de uriașa desfășurare a halelor care, în mijlocul străzilor strîmte ale Parisului, îi evocau malul mării, viziunea nedeslușită a unui golfuleț, cu ape liniștite, sidefii, abia înfiorate de învolburarea îndepărtată a talazurilor. Uita de toate cele, visînd în fiecare seară noi tărîmuri. Întorcîndu-se cu gîndul la cei opt ani de deznădejde pe care îi petrecuse departe de Franța, se simțea totodată foarte trist și foarte fericit. Apoi, înfrigurat, închidea fereastra. Adesea cînd își scotea gulerul în fața căminului, fotografia lui Auguste și Augustine îl neliniștea ; stăteau mînă în mînă și, cu zîmbetul lor șters, îl urmăreau cum se dezbracă.

Primele săptămîni de lucru în pavilionul pescăriei au fost foarte penibile. Ostilitatea de care dădea dovadă familia Méhudin față de Florent îl învrăjbise cu toată piața. Frumoasa Normandă își pusese în gînd să se răzbune pe frumoasa Lisa și-și găsise victima ideală în vărul acesteia.

Familia Méhudin venise de la Rouen. Mama Louisei încă mai povestea cum sosise la Paris cu niște țipari într-un coș. De atunci rămăsese în comerțul cu pește. Se măritase cu un funcționar de la accize care murise, lăsînd-o cu două fetițe. Pe vremuri, din pricina șoldurilor ei splendide și a minunatei sale prospețimi, primise porecla de frumoasa Normandă, pe care fiică-sa mai mare o moștenise. Astăzi, îndesată și lăbărțată, își purta cei șaizeci și cinci de ani ca orice matroană, căreia din cauza umezelii din pescărie îi răgușise vocea și i se învinețise pielea ; datorită vieții sedentare pe care o ducea, devenise enormă, se revărsa parcă, își ținea capul dat pe spate din pricina pieptului uriaș și a valurilor de grăsime ce o înecau. Niciodată nu renunțase la moda de pe vremea cînd era tînără ; purta tot rochii înflorate, tot basmale galbene, cu colțurile înnodate pe frunte, tulpanul clasic al pescăreselor ; avea de asemenea vocea stridentă și riposta rapidă, cu mîinile în șolduri și cu un șuvoi nesfîrșit de înjurături specifice, mereu pe buze. Regreta piața Inno-

cents, pomenea mereu de vechile drepturi ale precupețelor din hale, învălmășea în istorisiri confuze povești despre niște tirnuieli strașnice cu inspectorii de poliție și despre vizitele la curte, pe vremea lui Carol al X-lea și a lui Ludovic-Filip, cînd se înfățișau regelui în rochii de mătase și cu buchete mari de flori în mînă. Multă vreme, mătușa Méhudin, cum i se zicea astăzi, fusese stegarul confreriei sfintei Fecioare, în parohia Saint-Leu. La procesiuni și în biserică, arbora o rochie și o scufie de tul cu panglici de saten, ridicînd foarte sus, cu degetele ei umflate, lancea poleită a prapurului de mătase cu franjuri bogate, pe care era brodat chipul Maicii Domnului.

După bîrfelile mahalalei, mătușa Méhudin ar fi strîns o avere frumușică. Nu prea se vedea însă ; doar bijuteriile de aur masiv pe care și le agăța la gît, pe brațe și la cingătoare, la zile mari, adevereau acest zvon. Cu cît creșteau însă, cele două fiice ale ei nu se înțelegeau. Claire, cea mică, o blondă cam leneșă, se tot plîngea de bruftuielile Louisei, spunînd cu glasul ei tărăgănat că nu va accepta niciodată să fie servitoarea soră-si. Deoarece ar fi ajuns desigur să se încaiere, bătrîna le despărți. Îi cedă Louisei negoțul cu pești oceanici ; Claire, care nu suporta mirosul calcanilor și al scrumbiilor, se apucă de negoțul cu pești de apă dulce. Și deși se jurase că se retrage, mama alerga de la o tarabă la alta, amestecîndu-se în toate cele, pricinuindu-le fetelor permanente necazuri cu obrăzniciile ei excesive.

Claire era o ființă stranie, foarte blajină și totuși certîndu-se mereu cu cîte cineva. Lumea zicea că face totul numai după capul ei. In ciuda înfățișării sale de madonă visătoare, avea o încăpățînare mută, un spirit de independență care o împingea să trăiască izolată. Niciodată nu accepta o situație ca toți ceilalți ; azi era de o echitate absolută, mîine de o nedreptate strigătoare la cer. Uneori revoluționa toată piața ridicînd sau scăzînd prețurile fără nici o noimă. Probabil că pe la treizeci de ani, gingășia ei naturală, pielea ei fină, pe care apa bazinelor o răcorea permanent, fețișoara ei cu trăsături șterse, brațele ei suple, aveau să se lăbărțeze, acest chip demn de a împodobi vitraliile avea să decadă, deformat de hale. Deocamdată însă, la douăzeci și doi de ani, semăna, după

cum zicea Claude Lantier, cu un Murillo, așa cum stătea mereu în mijlocul crapilor și țiparilor ei. E drept, un Murillo adesea zbîrlit, cu pantofi grosolani, cu rochii croite anapoda, care atîrnau pe ea ca pe un cuier. Nu era de loc cochetă; trata cu un suveran dispreț panglicile de mătase ale Louisei precum și glumele soră-si cu privire la basmalele ei înnodate aiurea. Se spunea că fiul unui negustor bogat din cartier, de disperare că nu reușise să obțină o vorbă bună de la ea, rătăcea prin lumea largă.

Louise, frumoasa Normandă, vădise o inimă mai caldă. Căsătoria ei cu un salariat al halei de grîu era gata aranjată, cînd nenorocitul își frînse șalele la prăvălirea unor saci cu făină. Totuși, peste vreo șapte luni pescăreasa născu un băiat dolofan. Cunoștințele familiei Méhudin o considerau văduvă. Bătrîna uneori zicea chiar: „Pe vremea cînd trăia bietul ginere-meu..."

Familia aceasta deținea o reală putere în hale. După ce îl pusese la curent cu noua sa meserie, domnul Verlaque îl sfătuise pe Florent să menajeze anumite precupețe, ca să nu i se facă prea multe mizerii; dusese chiar amabilitatea atît de departe, încît îl învățase micile secrete ale profesiei lor, ca de pildă cînd era bine să închidă ochii, care erau măsurile severe luate numai de formă, ce plocoane putea să accepte. Un inspector este și comisar de poliție și judecător de pace, obligat să vegheze asupra rînduielilor pieții și în același timp să aplaneze conflictele între cumpărători și precupețe. Florent, om slab din fire, se îmbățoșa și-și depășea rolul ori de cîte ori trebuia să dea dovadă de autoritate; în plus era handicapat de amărăciunea sa acumulată de-a lungul anilor de suferință, precum și de chipul său crispat de paria.

Tactica frumoasei Normande consta în atragerea lui în vreun conflict. Jurase că Florent nu-și va păstra slujba mai mult de două săptămîni.

— Ei bine, îi spuse ea doamnei Lecoeur întîlnind-o într-o zi, dacă balena aia de Lisa își închipuie că noi o să luăm de bun ce leapădă ea de rău... Noi avem mai mult gust decît ea. Și apoi, omul ăsta al ei e groaznic!

După mezat, cînd își începea inspecția, mergînd cu pași măsurați de-a lungul aleilor potopite de apă, Flo-

rent o vedea foarte bine pe frumoasa Normandă urmărindu-l cu rîsu-i neruşinat. Taraba ei, pe rîndul al doilea, chiar lîngă peştii de apă dulce, se afla drept în faţa străzii Rambuteau. Întorcea capul după el, nu-şi lua ochii de la victima ei, bătîndu-şi joc de dînsul cu vecinele. Cînd trecea prin faţa ei cercetînd încet pietrele, pescăreasa afecta o veselie excesivă, pritocindu-şi peştii, deschizînd robinetul la maximum şi inundînd aleea. Florent rămînea însă nepăsător.

Totuşi, într-o dimineaţă războiul izbucni, după cum era şi de aşteptat. În ziua aceea, ajungînd în faţa tarabei frumoasei Normande, Florent simţi un miros îngrozitor. Pe placa de marmoră se înşirau fel de fel de peşti : o splendoare de somon început, etalîndu-şi carnea gălbui-trandafirie, calcani albi ca zăpada, ţipari-de-mare, cu acul negru, pentru demarcarea feliilor, bine înfipt ; perechi de limbi-de-mare, barbuni, tot soiul de peşti, care mai de care mai frumoşi. Drept în mijlocul acestor peşti proaspeţi cu ochii limpezi şi cu urechile încă sîngerînde, trona o vulpe-de-mare imensă, roşcată, cu pete vineţii, minunată din pricina nuanţelor sale stranii ; peştele era stricat rău, coada era gata să se desprindă de trup iar oasele aripioarelor îi străpungeau pielea zgrunţuroasă.

— Peştele ăsta trebuie aruncat, zise Florent apropiindu-se.

Frumoasa Normandă rîse uşor. Ridicînd ochii, Florent o văzu stînd în picioare, rezemată de stîlpul de bronz al felinarului care lumina cele patru sectoare ale fiecărei tarabe. I se părea mai înaltă ca de obicei ; se cocoţase probabil pe o ladă ca să-şi apere picioarele de umezeală. Stătea cu buzele strînse, mai frumoasă ca oricînd, pieptănată cu nişte cîrlionţi mari, cu faţa-i vicleană puţin aplecată, cu mîinile prea trandafirii odihnindu-i-se pe albul şorţului ei mare. Niciodată nu o văzuse împodobită cu atîtea bijuterii : purta nişte cercei lungi, un lanţ, o broşă şi o mulţime de inele pe două degete ale mîinii stîngi şi pe un deget al mîinii drepte.

Deoarece continua să se uite chiondorîş la el fără a-i răspunde, Florent reluă :

— Auziţi, aruncaţi peştele ăsta.

N-o observase însă pe mătuşa Méhudin stînd ghemuită pe un scaun, într-un colţ. Bătrîna se sculă, cu colţurile tulpanului în vînt şi sprijinindu-se cu pumnii pe masa de marmură spuse obraznic :

— Ia te uită, şi mă rog de ce să-şi arunce peştele ? Ce, o să i-l plăteşti dumneata ?

Atunci abia se dumiri Florent. Celelalte precupeţe rînjeau. Simţea mocnind în jurul lui o revoltă surdă care nu aştepta decît o vorbă pentru a izbucni. Se stăpîni, trase cu mîna lui de sub tarabă găleata de gunoi şi zvîrli peştele. Mătuşa Méhudin îşi şi pusese mîinile în şolduri ; frumoasa Normandă, care încă nu deschisese gura, rîse din nou răutăcioasă şi Florent se îndepărtă cu un aer sever, prefăcîndu-se că nu aude nimic din huiduielile care îl însoţeau.

În fiecare zi născoceau altceva. Inspectorul circula prin alei numai cu ochii în patru, ca pe cîmpul de luptă. Era veşnic împroşcat cu apă, mereu era gata să alunece pe maţele peştilor aruncate dinadins în calea lui, la tot pasul era lovit pe la spate de coşurile hamalilor. Într-o dimineaţă, două precupeţe se certau ; Florent alergă într-un suflet la faţa locului ca să împiedice o încăierare ; noroc însă că odată ajuns se aplecă repede, căci altfel ar fi fost izbit drept în faţă de o adevărată avalanşă de limande mici, care aşa, zburară doar pe deasupra capului său ; se făcu mult haz şi Florent rămase cu bănuiala că cele două precupeţe erau în cîrdăşie cu familia Méhudin. Fosta lui meserie de profesor nevoiaş îl înarmase însă cu o răbdare de înger ; ştia aparent să-şi păstreze un calm admirabil, chiar atunci cînd spumega de mînie şi cînd toată fiinţa lui era copleşită de umilinţă. Totuşi, puştii de pe strada Estrapade nu avuseseră niciodată cruzimea precupeţelor din hale, această înverşunare de femei grase, ale căror burţi şi sîni săltau de o bucurie uriaşă, ori de cîte ori se lăsa prins în cîte o capcană.

Feţele lor roşii îl fixau cu neobrăzare. În inflexiunile batjocoritoare ale vocilor lor, în şoldurile rotunjite, în gîturile umflate, în legănarea provocatoare a coapselor, în gesturile lascive ale mîinilor, intuia un val de obscenităţi la adresa lui. Gavard s-ar fi simţit grozav de bine în mijlocul acestor fuste neruşinate ce miroseau aţîţător,

chiar dacă uneori, încolţit prea tare, le-ar mai fi ars cîte o palmă. Florent însă, pe care femeile îl intimidaseră totdeauna, se simţea învăluit încet, încet de un coşmar plin cu fete peste măsură de seducătoare, care cu glasuri răguşite şi cu braţe goale şi vînjoase de atlet, încinseseră în jurul lui o horă drăcească.

Totuşi, printre toate femelele astea dezlănţuite îşi găsise şi o prietenă. Claire declara sus şi tare că noul inspector e un om cumsecade. Ori de cîte ori Florent străbătea valul de vorbe spurcate al celorlalte, Claire îi zîmbea. Stătea acolo, în spatele tarabei, nepăsătoare, cu şuviţele blonde atîrnîndu-i pe gît şi pe tîmple, cu rochia încheiată anapoda. O vedea cel mai adesea stînd în picioare, cu mîinile vîrîte adînc în bazine, fiindcă îi plăcea să tot răsucească micii delfini de aramă, prin gura cărora se scurgea un firişor subţire de apă. Această şiroire continuă a apei îi dădea un fel de graţie înfiorată ca cea a unei femei ce tocmai s-a scăldat într-o gîrliţă şi n-a apucat să-şi încheie hainele ca lumea.

Într-o dimineaţă se arătă deosebit de drăguţă. Îl chemă pe inspector ca să-i arate un ţipar mare de tot care, la mezat, uimise întreaga piaţă. Dădu la o parte grătarul cu care, prudentă, închisese bazinul în fundul căruia ţiparul părea că doarme.

— Un moment, zise ea, o să vă arăt ceva.

Îşi băgă cu grijă braţul gol în apă ; avea un braţ slăbuţ, prin pielea căruia se vedeau vinele de un albastru deschis. Cînd se simţi atins, ţiparul se încolăci repede, umplînd bazinul îngust cu reflexele verzui ale trupului său. De îndată ce adormea iar, Claire se distra, zgîndărindu-l din nou cu vîrful unghiilor.

— E enorm, se socoti Florent dator să remarce. Rareori am văzut un exemplar atît de frumos.

Atunci fata îi mărturisi că la început îi fusese frică de ţipari. Acum însă ştia cum trebuie să strîngi mîna ca peştele să nu poată aluneca. Dintr-alt bazin scoase un alt ţipar mai mic. De o parte şi de alta a pumnului ei strîns, ţiparul se zvîrcolea. Claire rîdea. Îl aruncă, luă altul, scormoni prin bazin răscolind cu degetele ei subţiri grămada de şerpi.

Apoi stătu puțin de vorbă despre vînzarea, care în ziua aceea era cam slabă. Negustorii ambulanți, ce se instalaseră pe trotuarul aleii acoperită a halelor, le luau mușteriii. Brațul gol, pe care nu și-l ștersese, șiroia, rece din pricina apei reci. Din fiecare deget i se prelingeau picături mari.

— Ah! zise ea deodată. Trebuie să vă mai arăt și *crapii mei*.

Deschise un al treilea grătar. Cu amîndouă mîinile scoase un crap care dădea violent din coadă. Căută însă altul mai mic; pe acesta din urmă reuși să-l țină cu o singură mînă. La fiecare inspirație deznădăjduită ce umfla puțin burta peștelui, mîna ei se deschidea ușor. Îi veni ideea să-și bage degetul în gura căscată a peștelui.

— Nu mușcă, șopti ea cu rîsul ei blînd, nu sînt răi... Sînt ca racii; mie nu mi-e frică de ei.

Își vîrîse iar mîna într-un bazin în care lighioanele mișunau confuz și scoase un rac, ce se agățase cu cleștii de degetul ei mic. O clipă încercă să-l scuture; racul însă se vede că o strîngea prea tare căci fata se înroși și-i frînse laba cu o mișcare promptă de furie, fără a înceta însă să zîmbească. Ca să-și ascundă tulburarea zise:

— În schimb, nu m-aș încrede într-o știucă; ar fi in stare să-mi reteze degetul ca un adevărat cuțit.

Și-i arătă pe o scîndură proaspăt spălată, de o curățenie excepțională, niște știuci mari, înșirate pe mărimi, alături de niște lini de culoarea bronzului și de niște grămăjoare de fîțe. Acum mîinile îi erau unsuroase din pricina grăsimii de pe crapi; stînd în picioare în mijlocul umezelii bazinelor, își ținea mîinile depărtate deasupra peștilor uzi de pe tarabă. Era înconjurată de un miros proaspăt, ai fi zis că în jurul ei plutește acea mireazmă specifică de nămol a păpurișului și nuferilor în perioada cînd burțile peștilor, înnebuniți de chemările dragostei, stau să crape de bogăția icrelor. În mijlocul acestui freamăt al voluptăților reci și anoste ale rîurilor, își șterse mîinile de șorț, zîmbind mereu, cu aerul ei liniștit de fată cu sîngele înghețat.

Simpatia Clairei era o slabă mîngîiere pentru Florent. Ori de cîte ori se oprea ca să stea de vorbă cu fata, atrăgea asupră-și glumele cele mai murdare ale precupețelor.

Claire dădea din umeri, spunînd că maică-sa e o ticăloasă bătrînă și că soru-sa nu-i nici ea mai brează. Nedreptatea precupețelor față de inspector o exaspera. Războiul continua însă, din zi în zi mai crunt. Pe Florent îl bătea gîndul să renunțe la slujbă ; de fapt n-ar fi răbdat nici douăzeci și patru de ore, dacă nu i-ar fi fost teamă să pară laș în ochii Lisei. Era preocupat de ce ar zice, de ce ar gîndi ea. Lisa era firește la curent cu lupta crîncenă dintre pescărese și inspector ; toată hala aceea sonoră și tot cartierul vuiau de comentarii și răstălmăceau în discuții nesfîrșite fiecare nouă lovitură.

— Ei bine, zicea ea adesea, seara după cină, las pe mine că le pun eu cu botul pe labe ! Toate sînt niște femei imposibile, niște canalii, niște parșive, pe care mi-ar fi scîrbă să le ating și cu vîrful degetului ! Normanda asta e o cutră fără pereche... I-aș arăta eu ! Ascultă-mă, Florent, numai dînd dovadă de autoritate ai să le vii de hac. Rău faci că te iei după ideile dumitale. Dă-le o lovitură brutală și ai să vezi cum se potolesc.

Cea din urmă înfruntare dintre Florent și pescărese a fost într-adevăr cumplită. Într-o dimineață, servitoarea doamnei Taboureau, brutăreasa, căuta o cambulă. Frumoasa Normandă, care o tot vedea dîndu-i tîrcoale de cîteva minute, o îmbie lingușitoare.

— Vino la mine, te scot eu din încurcătură... Vrei o pereche de limbi-de-mare sau un calcan frumos ?

Și pe cînd fata, în fine, se apropia și mirosea o cambulă, strîmbîndu-se cu mutra plictisită a mușteriului care vrea să cumpere marfa mai ieftin :

— Ia încearcă marfa asta, urmă frumoasa Normandă, așezîndu-i pe palma deschisă cambula înfășurată într-o hîrtie groasă, galbenă.

Servitoarea, o fată plîngăreață din Auvergne, cîntărea cambula în mînă, îi cerceta urechile, continuînd să se strîmbe, fără a scoate o vorbă. Apoi, cu un fel de regret în glas zise :

— Cît face ?

— Cincisprezece franci, răspunse pescăreasa.

Fata așeză repede peștele pe marmura tejghelei și vru parcă s-o ia la fugă. Frumoasa Normandă o reținu însă.

— Ia stai dragă, spune cît dai.

— Nu, nu, e prea scump.

— Spune totuși.

— Opt franci, vrei ?

Mătușa Méhudin păru că se trezește din somn și rîse amenințător. Da ce-și închipuie mușteriii, că pescăresele fură marfa ?

— Opt franci o cambulă ca asta ! Mai bine să ți-o dăm de pomană fetițo, să te răcorești cu ea la noapte.

Frumoasa Normandă întorsese capul cu mutra unui om jignit. Servitoarea însă se înapoie de două ori, oferi nouă franci, apoi urcă pînă la zece franci. Cînd să plece de-a binelea, pescăreasa o strigă :

— Ei, hai, vino să-mi dai banii.

Atunci servitoarea zăbovi în fața tarabei, stînd prietenește de vorbă cu mătușa Méhudin. Povestea că doamna Taboureau e atît de pretențioasă ! Are oaspeți la cină diseară, niște veri de la Blois, un notar cu cucoana lui. Neamurile doamnei Taboureau sînt toate foarte bine situate ; ea însăși, cu toate că e brutăreasă, a primit o creștere foarte aleasă.

— Scoate-i toate măruntaiele, te rog, zise ea întrerupîndu-și trăncăneala.

Frumoasa Normandă golise cu îndemînare cambula și zvîrlise mațele în găleată. Strecură un colț de șorț în urechea peștelui ca să scoată niște firișoare de nisip. Apoi vîrî ea însăși cambula în coșul fetei zicînd :

— Na, frumoaso, ai să vii să-mi mulțumești.

După un sfert de oră însă, servitoarea veni în goană, roșie toată ; plînsese și tot trupu-i firav tremura de mînie. Aruncă pe placa de marmoră cambula care avea pe burtă o ruptură ce-i sfîșiase carnea pînă la os. Un val de cuvinte sacadate ieșea din gîtlejul ei crispat încă din pricina lacrimilor.

— Doamna Taboureau n-o vrea. Zice că nu poate să servească așa ceva la masă. Mi-a mai spus că sînt o tîmpită, că mă las jecmănită de toți... Vezi și dumneata că nu e bună. Eu am avut încredere și n-am întors-o pe partea ailaltă... Dă-mi înapoi cei zece franci.

— Marfa se cercetează înainte, răspunse liniștită frumoasa Normandă.

Şi deoarece servitoarea începuse să facă gălăgie, mătuşa Méhudin se sculă.

— Ai de gînd să ne dai pace sau nu ? Noi nu luăm înapoi un peşte care s-a plimbat cine ştie unde, prin ce case. Ce-s eu de vină dacă l-ai trîntit de l-ai rupt în halul ăsta.

— Eu ? ! Eu ? !

Fata se înăbuşea şi o podidiseră lacrimile.

— Sînteţi nişte hoaţe, da, nişte hoaţe. Are dreptate doamna Taboureau.

Atunci izbucni un scandal formidabil. Mama şi fiica, turbate de mînie, cu mîinile în şolduri, îşi dădură drumul. Biata servitoare aiurită, părea o minge pe care vocea răguşită a bătrînei şi cea ascuţită a Normandei şi-o azvîrleau una alteia ; plîngea în hohote.

— Fi-ţi-ar de rîs doamna Taboureau a ta ; ar vrea ea să mai fie proaspătă ca peştele ăsta ! Dumneaei ar trebui cîrpită, ca să mai fie bună de ceva !

— De zece franci vrei poate să-ţi dăm un peşte cu două picioare ? Nu drăguţă, nu ţinem aşa ceva !

— Şi cerceii ăia cît te costă ? Se vede cît de colo că i-ai cîştigat dîndu-ţi poalele peste cap.

— Te cred, îşi face meseria la colţul străzii Mondétour.

Florent, chemat de paznicul pieţii, sosi în toiul scandalului. Era evident că tot pavilionul se răzvrătise. Precupeţele, care şi-ar scoate ochii atunci cînd e vorba să vîndă o scrumbie de zece centime, sînt grozav de solidare împotriva muşteriilor. Zbierau :

— Brutăreasa e putred de bogată, fără să se spetească !

Tropăiau, asmuţindu-le pe cele două Méhudin ca pe nişte animale pe care vrei să le faci să muşte ; din celălalt capăt al aleii, unele săriseră de după tarabă, gata să se înfigă în cocul bietei servitoare care era pierdută, înecată, buimăcită în această avalanşă de injurii.

— Daţi înapoi domnişoarei cei zece franci ! zise Florent sever, căci fusese pus la curent cu toată tărăşenia.

Mătuşa Méhudin era însă pornită rău.

— Pe tine drăgălaşule, te bag în... Şi, na ! Uită-te cum îi dau banii înapoi.

Şi azvîrli cambula cu toată puterea în capul fetei nimerind-o drept în faţă ; din nas începu să-i curgă sînge.

Cambula lunecă și căzu jos, unde se fleșcăi ca o cîrpă udă. Brutalitatea asta îl scoase din fire pe Florent. Cînd strigă :

— Vă dau afară pe opt zile ! Am să vă retrag permisul, auziți !

Normandei i se făcu frică și se dădu înapoi.

Deoarece precupețele din spatele lui îl huiduiau, Florent se întoarse spre ele cu un aer atît de amenințător, încît pescăresele potolite făcură pe nevinovatele. După ce mama și fiica restituiră cei zece franci, Florent le sili să-și înceteze imediat vînzarea. Bătrîna crăpa de ciudă. Fiică-sa amuțise, albă ca varul. Auzi colo, ea, frumoasa Normandă izgonită de la taraba ei ! Claire, cu glasul ei liniștit, zise că așa le trebuie, drept care seara, la ele acasă, în strada Pirouette, cele două surori numai că nu se luară de păr. Cînd cele două Méhudin se întoarseră în hală, peste opt zile, stătură cuminți, foarte acre, foarte scurte la vorbă, stăpînite de o mînie rece. De altfel pavilionul se liniștise, totul intrase în normal. Se vede că din ziua aceea începu frumoasa Normandă să nutrească gîndul unei răzbunări cumplite. Simțea că lovitura aceasta pornește de la frumoasa Lisa ; o întîlnise a doua zi după tărăboi și o văzu că se ține atît de mîndră, încît Normanda jură că o s-o facă să plătească scump această privire triumfătoare. În colțurile halelor avură loc nesfîrșite conciliabule cu domnișoara Saget, cu doamna Lecoeur și cu Sarriette. Totuși după ce se sătura de cele mai năstrușnice basme despre destrăbălarea Lisei și a vărului ei, despre firele de păr care se găseau în caltaboșii lui Quenu, n-avea ce să mai născocească și nici nu se simțea mai ușurată. Căuta ceva din cale afară de răutăcios, care s-o lovească pe rivala ei drept în inimă.

Copilul Normandei creștea liber în mijlocul halei de pește. Încă de la vîrsta de trei ani stătea în pescărie pe cîte o bucățică de cîrpă. Își împărțea frățește culcușul cu pălămidele, se trezea din somn înconjurat de scrumbii și guvizi. Puștiul mirosea în așa hal a putină de scrumbii, de ai fi zis că abia ieșise din burta vreunui pește mare. Multă vreme, cînd maică-sa era întoarsă cu spatele, joaca lui preferată era să înalțe ziduri și case din scrumbii ; se mai juca și de-a războiul, înșirînd pe placa de marmură peștii față în față, împingîndu-i înainte, bătîndu-i cap în cap, imi-

tînd sunetul trompetei și al tobei ; pînă la urmă, îi arunca grămadă, zicînd că soldații au murit. Mai tîrziu începu să-i dea tîrcoale mătușă-si Claire, ca să capete bășicile crapilor și știucilor pe care aceasta le curăța ; le așeza pe jos și era încîntat cînd le auzea pocnind. La șapte ani alerga de colo, colo pe alei, se băga pe sub tejghele, printre lăzile căptușite cu foi de zinc și ajunsese răsfățatul pescăreselor. Cînd îi arătau cîte ceva nou, care îi plăcea grozav, puștiul își împreuna mîinile, bîlbîind extaziat : „Oh ! E strașnic". Toată lumea îi zicea Muche. Muche în sus, Muche în jos. Precupețele îl chemau într-una. Peste tot te împiedicai de el : în fundul biroului mezatului, în grămada de coșuri, printre gălețile cu mațe de pește. El însuși semăna cu o mrenuță de un alb-trandafiriu, care, cînd îi dai drumul, se strecoară neastîmpărată unde-i apa mai mare. Într-adevăr iubea șuvoaiele de apă cu o dragoste de peștișor. Se bălăcea în băltoacele de pe alei, în timp ce apa care se scurgea de pe mese îl stropea. Adesea deschidea pe furiș cîte un robinet, încîntat de jetul care îl împroșca. Maică-sa se ducea după el seara mai cu seamă la cișmelele de deasupra scării ce dădea spre beciurile halelor ; îl aducea de acolo leoarcă, cu mînuțele învinețite, cu apă în pantofi și chiar în buzunare.

La șapte ani, Muche era un omuleț frumos ca un înger și grosolan ca un birjar. Avea un păr castaniu și creț, niște ochi frumoși și blînzi, o gură gingașă, care înjura și rostea cuvinte atît de spurcate, încît ar fi zgîriat chiar și un gîtlej de jandarm. Crescut în mijlocul obscenităților halelor, înșira cele mai grosolane înjurături, își punea mîinile în șold făcînd ca bunica Méhudin cînd e supărată. Atunci cu glăscioru-i cristalin de copil ce ar fi putut să cînte în corul bisericii, dădea drumul la un șir de : „Putoare ! Tîrfă ! Du-te să te... bărbat-tu ! Cu cît te vinzi ? !" Încerca să imite pronunțarea oamenilor mari, își întina încîntătoarea-i copilărie de îngeraș demn de a zîmbi pe genunchii Fecioarei. Pescăresele rîdeau cu lacrimi. Simțindu-se încurajat, puștiul nu se mai exprima altfel decît spunînd două vorbe și un „Paștele și Dumnezeii !" Rămînea totuși adorabil, căci nu era conștient de toate aceste trivialități și aerul proaspăt, aromele aspre ale pescăriei îi apăraseră să-

nătatea ; își rostea deci potopul de sudălmi birjărește, cu aerul încîntat cu care și-ar fi spus rugăciunea.

Se apropia iarna ; în anul acela Muche începu să fie friguros. De la primele geruri, biroul inspectorului îi stîrni o vie curiozitate. Biroul lui Florent se afla în colțul din stînga al pavilionului, în partea dinspre strada Rambuteau. Era mobilat cu o masă, un cazier, un fotoliu, două scaune și o sobă. La soba aceasta visa Muche. Florent adora copiii. Cînd văzu un băiețaș, cu picioarele leoarcă, uitîndu-se pe geamul biroului, îl chemă înăuntru. Prima convorbire cu Muche îl umplu de o profundă uimire. Puștiul se așeză în fața sobei și spuse cu glasu-i senin :

— O să-mi prăjesc nițel gionatele, te-ai prins, nu ? Mama lui de frig !

Apoi rîzînd zglobiu adăugă :

— Mătușe-mea Claire are azi-dimineață o mutră de stîrv... Ia spune nene, e adevărat că te duci noaptea la ea să-i ții de cald ?

Florent rămase înmărmurit ; puștiul acesta îi stîrni însă un interes ciudat. Frumoasa Normandă era tot atît de acră, dar își lăsa băiatul să se ducă la el fără să spună nimic. Atunci abia începu Florent să se considere autorizat să-l primească ; după-amiaza îl atrăgea la el, deoarece încet, încet îi încolțise în minte gîndul de a-l transforma într-un omuleț cuminte. I se părea că fratele lui, Quenu, se micșorase dintr-o dată, că se aflau iar ca pe vremuri amîndoi în camera lor mare din strada Royer Collard. Bucuria lui, tainicul său vis de dăruire de sine era tocmai să trăiască mereu în preajma unei ființe tinere, care să nu crească prea repede, pe care s-o poată instrui fără încetare, în nevinovăția căruia să-i poată iubi pe toți oamenii. Chiar de a treia zi aduse la birou un abecedar. Muche îl cuceri cu inteligența lui. Învăța literele cu voioșia specific pariziană a copilului crescut pe stradă. Imaginile abecedarului îl distrau copios. După lecție, urmau în biroul acela strîmt niște recreații formidabile ; soba rămînea însă cel mai bun prieten al piciului și o sursă de nesfîrșite plăceri. La început cocea pe sobă cartofi și castane ; cu timpul însă i se părură cam fade. Se apucă atunci să-i șterpelească mătușii Claire niște fițe, pe care le agăța una cîte una de o sfoară și le punea la fript în

fața ușiței sobei ; le mînca fără pîine și era fericit. Într-o zi aduse chiar și un crap ; din păcate însă peștele nu se prăji ca lumea și împuți biroul în așa hal, încît Florent se văzu nevoit să deschidă și ușa și geamul. Cînd mirosul de bucătărie devenea de nesuferit, Florent arunca peștii în stradă. Cel mai adesea rîdea însă de toate astea. După vreo două luni, Muche începuse să citească destul de bine, iar caietele sale erau foarte curate.

Seara, puștiul îi făcea maică-si capul calendar cu fel de fel de povești în legătură cu bunul său prieten Florent. Bunul său prieten Florent îi desenase niște pomi și niște oameni în niște cabane. Bunul său prieten Florent făcuse un gest cam așa, spunînd că oamenii ar fi mai buni dacă ar ști cu toții să citească. Și iată cum se trezi Normanda trăind în intimitatea omului pe care dorea să-l sugrume. Într-o zi îl încuie pe Muche în casă, vrînd să-l împiedice de a se mai duce la inspector ; copilul însă plînse atîta, încît a doua zi îl lăsă iar de capul lui. În ciuda puterii și aerului ei îndrăzneț, pescăreasa era foarte slabă de înger. Cînd băiatul îi povestea că îi fusese cald, cînd venea acasă cu hăinuțele uscate, simțea o vagă recunoștință, un fel de bucurie că își știe copilul la adăpost, cu picioarele lîngă sobă. Mai tîrziu, o cuprinse o adîncă înduioșare cînd băiatul îi citi ceva dintr-un petec de ziar murdar cu care era învelită o felie de țipar-de-mare. Puțin cîte puțin ajunse astfel să-și zică, fără însă a o recunoaște cu glas tare, că la urma urmei Florent poate nu era chiar așa de rău ; începu să-l respecte pentru cultura lui și în același timp i se stîrni din ce în ce curiozitatea, dorința de a-l vedea mai de aproape, de a pătrunde în viața lui. Apoi, dintr-o dată își găsi un pretext, se convinse pe sine însăși că avea la îndemînă răzbunarea dorită : trebuia să fie foarte drăguță cu vărul, ca să i-l sufle umflatei ăleia de Lisa ; avea să fie o nostimadă.

Într-o dimineață, în timp ce-l îmbrăca, îl întrebă pe Muche :

— Bunul tău prieten Florent îți vorbește vreodată despre mine ?

— Ah, nu ! răspunse copilul. Ne distrăm grozav.

— Spune-i că nu-i mai port pică și că-i mulțumesc că te învață să citești.

Din ziua aceea îi încredința mereu cîte un comision copilului. Puștiul alerga de la maică-sa la inspector și de la inspector la maică-sa, transmițînd cuvinte amabile, întrebări și răspunsuri pe care le repeta fără să priceapă nimic; l-ar fi putut pune să spună lucrurile cele mai năstrușnice. Frumoasa Normandă însă, temîndu-se să nu fie considerată timidă, veni personal într-o zi și se așeză pe scaunul liber, în timp ce Muche își făcea lecția de caligrafie. Se purtă foarte blînd și făcu o grămadă de complimente. Florent era mai stînjenit decît ea. Nu discutară decît despre copil. Deoarece Florent își manifestă teama de a nu putea să-și mai continue lecțiile la birou, Normanda îi propuse să vină seara la ei acasă. Apoi vorbi despre bani. El se înroși, declară că nu va veni acasă și că despre bani nici nu putea fi vorba. Atunci ea își propuse să-l răsplătească dăruindu-i cei mai frumoși pești.

Astfel se încheie pacea. Frumoasa Normandă chiar îl luă pe Florent sub oblăduirea ei. De altfel, inspectorul începuse să fie acceptat; în ciuda ochilor săi răi, pescăresele îl găseau mai cumsecade decît domnul Verlaque. Numai mătușa Méhudin dădea din umeri; continua să-i poarte pică „sfrijitului" cum îi zicea ea disprețuitoare. Într-o dimineață însă, cînd Florent se opri zîmbind în fața bazinelor Clairei, fata, dînd drumul unui țipar pe care tocmai îl ținea în mînă, îi întoarse spatele furioasă, umflată și roșie ca racul. Florent rămase atît de uluit, încît îi povesti Normandei întîmplarea.

— Las-o în pace, îi răspunse ea, e cam într-o ureche... Niciodată nu e de aceeași părere cu ceilalți. S-a purtat așa numai ca să-mi facă mie în ciudă.

Jubila, făcea pe grozava lîngă taraba ei, era mai cochetă ca oricînd și arbora niște coafuri extrem de complicate. Întîlnind-o într-o zi pe frumoasa Lisa o privi de sus, plină de dispreț și pufni în rîs drept în nasul mezelăresei. Convingerea că atrăgîndu-l pe așa-zisul văr o va deznădăjdui pe Lisa îi accentua frumosul ei rîs sonor, acel rîs din adîncul gîtlejului, datorită căruia gîtul ei gras și alb fremăta. Tot atunci i se năzări să-l îmbrace foarte frumos pe Muche cu o vestuță în carouri și cu o tocă de catifea. Muche nu purtase nicicînd altceva decît niște bluze lălîi. Din păcate, tocmai atunci pe băiat îl apucă iar

dragostea de cișmele. Gheața se topise, vremea se mai încălzise puțin. Își scăldă vesta în carouri, lăsînd robinetul să-i curgă din plin pe braț, de la cot și pînă în palmă; asta se chema jocul de-a streașina. Maică-sa îl găsi în tovărășia altor doi ștrengari; stăteau și se uitau la doi peștișori albi, furați de la mătușa Claire, care înotau în toca de catifea plină cu apă.

Florent trăi aproape opt luni în hale, adîncit parcă tot timpul într-o neîncetată somnolență. După cei șapte ani de chinuri, se trezise într-un asemenea calm, într-o viață atît de bine organizată, încît abia își mai dădea seama că trăiește. Se lăsa în voia soartei cu capul parcă golit, permanent uimit de a se pomeni în fiecare dimineață în același fotoliu din același birou strîmt. Cămăruța aceea goală și îngustă ca o cabină îi plăcea. Acolo se refugie, departe de lume, în mijlocul vuietului neîncetat al halelor care îl purta cu gîndul spre o mare întinsă, ale cărei valuri îl înconjurau și-l izolau complet. Dar, încet, încet, o ciudată neliniște începu să-l chinuiască; era nemulțumit de sine însuși, se acuza de greșeli pe care nu le putea preciza, se răscula împotriva acelor goluri ce păreau a se adînci din ce în ce în mintea și în sufletul lui. Apoi suflul puturos, duhoarea peștilor stricați îl învăluiră, provocîndu-i o greață cumplită. Îl cuprinsese un dezechilibru lent, o vagă plictiseală, care încet, încet se transformă într-o violentă surescitare nervoasă.

Zilele semănau toate între ele. Îl impresurau mereu aceleași zgomote, mereu aceleași mirosuri. Dimineața zumzetul mezatului îl asurzea asemenea sunetului îndepărtat al unor clopote; și adesea din cauza sosirii cu întîrziere a mărfii, mezatul nu se isprăvea decît foarte tîrziu. Stătea atunci pînă la amiază în pavilion, deranjat în fiecare clipă de contestații și de certuri, în mijlocul cărora se căznea să fie cît mai drept. Uneori avea nevoie de ceasuri întregi ca să descurce vreun fleac ce stîrnea zarvă mare în toată hala. Se plimba de-a lungul aleilor cu pași măsurați în mijlocul mulțimii și al hărmălaiei vînzărilor, oprindu-se uneori în fața pescăreselor ale căror tarabe mărginesc strada Rambuteau. În fața lor erau grămezi trandafirii de crevete, coșuri înroșite de mulțimea langustelor fierte, legate unele de altele, cu cozile rotunjite, în

timp ce langustele vii mureau întinse pe placa de marmură. Acolo, se uita la domnii cu pălărie și mănuși negre care se tocmeau și pînă la urmă luau o langustă fiartă, învelită într-o bucată de ziar și o vîrau într-unul din buzunarele redingotei. Mai încolo, în fața meselor unde se vindea peștele mărunt, recunoștea femeile din cartier, ce veneau totdeauna la aceeași oră, cu capul descoperit. Uneori îi atrăgea atenția cîte o cucoană bine îmbrăcată, tîrîndu-și dantelele pe pietrele ude, urmată de cîte o servitoare cu șorț alb; pe cîte una din astea o însoțea de la distanță, văzînd pescăresele cum ridică din umeri în urma ifoselor ei dezgustate. Acest talmeș-balmeș de panere, saci de piele, coșuri, toate aceste fuste ce se strecurau prin apăraia de pe alei, îi dădeau de lucru, îi umpleau timpul pînă la amiază; era mulțumit de apa care curge, de adierile proaspete ce străbăteau piața aducînd, ba aroma aspră de ocean a scoicilor, ba mirosul amar al sărăturilor. Își încheia totdeauna inspecția cu sectorul sărăturilor; lăzile cu heringi sărați și afumați, sardelele de Nantes pe culcușul lor de frunze, batogul rulat, toate îngrămădite în fața unor precupețe banale, îi trezeau în minte gîndul unei plecări, al unei lungi călătorii pe mare în tovărășia putinilor cu sărături. Apoi, după-amiaza, halele se linișteau, ațipeau. Atunci Florent se încuia la el în birou, își punea la punct registrele și-și petrecea cele mai plăcute clipe. Dacă ieșea, dacă străbătea pescăria, o găsea aproape pustie. Înghesuiala, îmbrînceala, tămbălăul de la ora zece dimineața erau departe. Pescăresele stăteau jos, rezemate cu spatele de tarabele goale, tricotînd; cîteva gospodine întîrziate dădeau tîrcoale tarabelor, uitîndu-se chiondorîș, cu privirea atentă și cu buzele strînse ale femeilor ce calculează prețul cinei pînă la cel din urmă gologan. Se lăsa amurgul; peștii, pregătiți pentru noapte, erau culcați pe paturile lor de gheață; se auzea doar zgomotul lăzilor mișcate din loc. Atunci Florent, după ce asista la închiderea grilajelor, pleca, luînd cu el toată pescăria în haine, în barbă, în păr.

Acest miros pătrunzător nu-l chinuise prea rău în primele luni. Fusese o iarnă grea; poleiul preschimbase aleile în oglinzi, țurțurii împodobiseră mesele de marmoră și cișmelele cu o horbotă albă. Dimineața trebuiau aprinse

reșouri mici sub robinete ca să le storci un firișor de apă. Peștii, înghețați, cu cozile încovoiate, spălăciți și aspri ca niște metale mate, scoteau un zgomot sec, de fontă veche. Învăluit în giulgiul său de gheață, pavilionul țepos și pustiu își păstră pînă în februarie înfățișarea sa jalnică. Dar în curînd începură dezghețul și moina, cețurile și ploile lunii martie. Atunci peștii se muiară, se fleșcăiră ; putoarea cărnii stricate începu să se amestece cu mirosul scarbăd de noroi ce se ridica din străzile învecinate. Deocamdată era doar o duhoare vagă, mirosul dulceag și grețos al umezelii ce se tîrăște la suprafața pămîntului. Apoi, în după-amiezile fierbinți din iunie, putoarea se accentuă ; aerul era încărcat de un abur pestilențial. Se deschiseră ferestrele de sus ale halelor, perdele mari de pînză cenușie atîrnau parcă direct de sub cerul învăpăiat, o ploaie de foc se abătu asupra halelor, încingîndu-le ca pe un uriaș cuptor de tablă ; nici o adiere nu deplasa aburul infect, ridicat de pescărie. Tarabele de marmură fumegau.

Atunci Florent începu să sufere îngrozitor de pe urma acestei îngrămădiri de alimente, în mijlocul căreia trebuia să trăiască. Dezgustul pe care i-l provoca mezelăria se accentuă, devenind insuportabil. Mai avusese el parte de mirosuri tot atît de cumplite ; acelea totuși nu erau miasmele pîntecului. Stomacul său strîmt de om slab se revolta, trecînd mereu prin fața acestei expoziții de pești șiroind de apă, care la cel mai mic val de căldură se stricau. Peștii îl hrăneau cu aroma lor pătrunzătoare, îl înăbușeau, provocîndu-i o adevărată indigestie olfactivă. Chiar cînd se închidea în biroul lui, mirosul acesta grețos se ținea după el, pătrunzînd prin lemnăria prost încheiată a ușii și a ferestrei. Cînd cerul era înnorat, cămăruța era foarte întunecoasă ; trăia ca într-un amurg nesfîrșit, în fundul unei mlaștini dezgustătoare. Adesea, cuprins de o neliniște nervoasă, simțea nevoia să umble ; cobora atunci pe scara mare, care se căsca în mijlocul pavilionului și se ducea în beciurile halelor. Acolo, în aerul închis, în penumbra străbătută doar de lumina cîtorva felinare, regăsea prospețimea apei curate. Se oprea în fața bazinului mare, în care era ținută rezerva de pești vii ; asculta șoaptele neîncetate ale șuvoaielor de apă ce se prelingeau din cele patru colțuri ale rezervorului central, infiltrîndu-se

pe sub grilajele bazinelor încuiate, cu susurul lin al unor unde neostoite. Aceste izvoare subterane, aceste gîrliţe şopotind în umbră, îl liniştaeau. Seara, îi plăceau de asemenea somptuoasele apusuri de soare ; dantelăria fină a halelor se profila, neagră, pe văpaia purpurie a cerului. Lumina după-amiezii pătrundea prin toate ferestrele, prin interstiţiile tuturor obloanelor, stîrnind zborul zglobiu al prafului ce strălucea în ultimele raze ; era ca un transperant luminos şi mat, pe care se desenau delicat muchiile fine ale stîlpilor, curbele elegante ale osaturii halelor şi figurile geometrice ale acoperişurilor. Îşi umplea ochii cu această imensă schiţă executată în tuş, pe o hîrtie velină şi fosforescentă, care îi trezea din nou în minte comparaţia cu o maşină uriaşă cu roţi, pîrghii şi balansiere, întrezărită în scînteierea sumbră a jarului arzînd sub un cazan imens. Astfel, din ceas în ceas, jocul de lumini transforma profilul halelor, de la albăstruiul-transparent al zorilor pînă la umbrele precise şi întunecate ale amiezii şi la para de foc a apusului, ce se stingea apoi, pînă la cenuşiul-estompat al amurgului. În serile fierbinţi însă, cînd duhorile se înălţau ca un fum cald, greaţa îl răscolea iar, închipuirea lui rătăcea, născocind în locul admirabilei maşini cu angrenaje perfecte, nişte etuve uriaşe, nişte cazane infecte de hingher, în care se topea osînza scîrboasă a unui popor întreg.

Florent mai suferea şi din pricina acelui mediu grosolan, ale cărui vorbe şi gesturi păreau şi ele impregnate de un miros greu. Cu toate acestea era cumsecade, nu se arăta speriat. Numai femeile îl mai stînjeneau. Nu se simţea în largul lui decît cu doamna François pe care o întîlnise din nou. Dăduse dovadă de atîta bucurie cînd aflase că-şi găsise o slujbă, că ieşise din încurcătură cum zicea ea, încît Florent se înduioşase. Hohotele de rîs ale Lisei, ale Normandei şi ale celorlalte îl stinghereau. Doamnei François i-ar fi povestit orice. Ea nu rîdea batjocoritor ; avea un rîs sănătos, de femeie care se bucură de bucuria semenilor ei. Pe de altă parte era o femeie foarte curajoasă ; avea o meserie grea, mai ales iarna, pe ger ; zilele ploioase erau parcă mai neplăcute. Florent o vedea în unele dimineţi pe cîte o ploaie torenţială, alteori pe o ploaie rece şi cernută, ce nu contenea zile întregi. De la

Nanterre la Paris roţile căruţei intrau în noroi pînă la butuci. Balthazar era mînjit pînă şi pe burtă. Doamna François îl compătimea, se înduioşa, ştergîndu-l cu cîte un şorţ vechi.

— Dobitoacele astea sînt tare gingaşe, zicea ea ; din te miri ce, le şi apucă durerile de burtă... Ah, bietul meu Balthazar ! Cînd am trecut pe podul de la Neuilly, ploua în aşa hal şi eram aşa de uzi, de parcă am fi umblat de-a dreptul prin mijlocul Senei.

Îl ducea pe Balthazar la han, iar ea rămînea în bătaia ploii să-şi vîndă zarzavaturile. Trotuarul se preschimba într-o baltă de nămol. Verzele, morcovii şi napii, biciuiţi de apa cenuşie, se înecau în şuvoiul acestui torent de noroi ce străbătea toată şoseaua. Nu mai semănau cîtuşi de puţin cu verdeţurile strălucitoare din zorii zilelor frumoase. Zarzavagiii, încotoşmănaţi în pelerinele lor, îşi încovoiau spinarea, înjurînd de mama focului administraţia care, în urma unei anchete, hotărîse că ploaia nu strică legumele şi în consecinţă nu este cazul să se construiască nici un fel de adăpost.

Pe Florent, dimineţile acestea ploioase începură să-l deznădăjduiască. Se gîndea la doamna François. Atunci o ştergea din biroul lui şi se ducea să stea cîteva clipe de vorbă cu ea. N-o găsea însă niciodată tristă. Se scutura ca un căţel, spunea că a trecut prin alte încercări mai ceva ca asta, că doar nu e de zahăr ca să se topească aşa, din cauza cîtorva stropi de apă. O silea să se adăpostească puţin pe aleea acoperită a halei ; de cîteva ori o duse pînă la domnul Lebigre unde băură vin fiert. Cînd îl privea prieteneşte, cu faţa ei blîndă, Florent era cuprins de o mare fericire, din pricina mirosului sănătos de cîmp pe care i-l aducea aici, în mijlocul răsuflării dezgustătoare a halelor. Doamna François mirosea a pămînt, a fîn, a aer curat, a cer albastru.

— Trebuie să vii la Nanterre, băiete, zicea ea ; ai să-mi vezi grădina de zarzavat ; peste tot am sădit borduri de cimbru... În Parisul vostru ticălos pute peste tot !

Şi pleca, udă leoarcă. Ori de cîte ori se despărţea de ea, Florent se simţea reîmprospătat. Ca să-şi combată neliniştea de care suferea, mai încercă să se refugieze şi în muncă. Florent era un spirit metodic care ducea uneori

pînă la manie respectarea strictă a programului său zilnic. Se încuie deci la el în odaie două seri pe săptămînă ca să scrie o vastă lucrare despre Cayenne. Cămăruța lui i se părea excelentă pentru a-l liniști și a-i permite să lucreze. Își aprindea focul, se uita dacă rodiului din lădița de la picioarele patului îi merge bine, apoi își trăgea mai aproape măsuța și lucra pînă la miezul nopții. Împinsese cartea de rugăciuni și *Cheia visurilor* în fundul sertarului, care încet, încet se umplea cu însemnări pe foi volante, cu fel de fel de manuscrise. Lucrarea despre Cayenne nu prea mergea, deoarece o tot întrerupea, apucîndu-se de alte proiecte, de planul unor lucrări uriașe pe care le schița în cîteva cuvinte. Rînd pe rînd se apucă de un proiect de reformă totală a sistemului administrativ al halelor, de o transformare a taxelor aplicare la intrarea mărfurilor în oraș într-o taxă asupra tranzacțiilor, de o nouă repartiție a aprovizionării în cartierele sărmane, în sfîrșit de o lege umanitară, încă foarte confuză privind înmagazinarea comună a tuturor mărfurilor intrate în hale, pe baza căreia să se poată asigura un minimum de provizii tuturor locuitorilor Parisului. Stătea încovoiat, pierdut în aceste probleme grave, și calmul camerei sarbede era copleșit de umbra sa mare, neagră. Uneori un cintezoi, pe care-l culesese în timpul iernii din hală, greșea, văzînd lumina din odaie și ciripea în liniștea tulburată pînă atunci doar de scîrțîitul peniței ce luneca pe hîrtie.

Astfel, în mod inevitabil, Florent se întoarse iar la activitatea politică. Suferise prea mult din pricina ei, ca să nu-și facă din aceasta îndeletnicirea de căpetenie a vieții sale.

În alt mediu și în alte împrejurări ar fi devenit un profesor bun, undeva în provincie, fericit în liniștea orășelului său. Fusese însă tratat ca o fiară sălbatică și acum, în urma exilului, era parcă menit unei vieți de luptă. Frămîntările lui nervoase nu erau altceva decît redeșteptarea lungilor sale meditații de la Cayenne, a amărăciunii sale în fața suferințelor nedrepte, a legămîntului ce-l făcuse pe atunci de a răzbuna într-o bună zi omenirea mînată cu biciul și dreptatea călcată în picioare.

Halele acelea uriașe, cu revărsarea lor agresivă de alimente, grăbiseră criza. Simbol al Parisului ghiftuit, halele îi apăreau ca un animal satisfăcut ce-și mistuia hrana, moțăind în osînza sa și sprijinind într-ascuns imperiul. Aici, era înconjurat numai de sîni enormi, de șale monstruos de grase, de chipuri rotunde ca niște permanente învinuiri aduse slăbiciunii sale de mucenic, obrazului său palid de ins nemulțumit. Halele erau pîntecele micii negustorimi, pîntecele cumsecădeniei mediocre, umflîndu-se fericit, strălucind în soare, considerînd că totul este cum nu se poate mai bine, că niciodată oamenii așezați nu se îngrășaseră atît de strașnic. Atunci încleșta pumnii gata de luptă, mai mînios la gîndul exilului său, decît pe vremea cînd se întorsese în Franța. Ura îi cuprinse iar întreaga ființă. Adesea lăsa tocul din mînă și visa. Focul, gata să se stingă, îi încingea obrazul ; lampa înnegrită fumega iar cintezoiul, cu capul ascuns sub aripă, adormea iar stînd într-un picior.

Uneori, pe la unsprezece noaptea, văzînd lumina aprinsă, Auguste bătea la ușă înainte de a se duce la culcare. Florent îi deschidea, destul de enervat de altfel. Ucenicul mezelarului se așeza în fața focului ; vorbea puțin și nu explica niciodată de ce vine. Se uita tot timpul la fotografia care îi înfățișa pe el și pe Augustine mînă în mînă, înțepeniți în hainele noi de duminică. Într-un tîrziu, Florent începu să înțeleagă că tînărul se simțea deosebit de bine în această cameră în care locuise fata. Într-o seară îl întrebă zîmbind dacă ghicise adevărul.

— S-ar putea, răspunse Auguste foarte surprins de descoperirea pe care el însuși abia atunci o făcea. Nu m-am gîndit niciodată la asta. Veneam și eu așa, să vă văd, fără să știu de ce... Ah ! Ce-ar mai rîde Augustine dacă i-aș spune una ca asta... Cînd pînă la urmă tot o să te însori, nu te mai gîndești la prostii.

Cîteodată avea poftă de taifas, devenea și el mai limbut, aducînd vorba mereu despre mezelăria pe care urma s-o deschidă împreună cu Augustine la Plaisance. Părea atît de profund încredințat că-și va orîndui viața după placul inimii, încît Florent începu să resimtă față de el un fel de respect amestecat cu enervare. În fond, oricît de prost ar fi părut, băiatul ăsta era foarte tare ; mergea de-a

dreptul spre o țintă precisă, pe care avea s-o atingă fără complicații, într-o perfectă beatitudine. În acele seri, Florent nu se mai putea apuca de lucru ; se culca nemulțumit și nu-și regăsea liniștea decît atunci cînd își zicea : „De fapt, Auguste ăsta e o vită !"

În fiecare lună se ducea la Clamart să-l vadă pe domnul Verlaque. Pentru Florent era aproape o bucurie. Bietul Verlaque, spre uimirea lui Gavard care nu-i dăduse mai mult de șase luni, tot o mai ducea. La fiecare vizită a lui Florent, bolnavul îl asigura că se simte mai bine, că dorește grozav să-și reînceapă activitatea. Zilele însă treceau și iar se ivea cîte o complicație. Florent se așeza lîngă pat, îi vorbea despre pescărie, încercînd să-l înveselească puțin. Punea pe noptieră cei cincizeci de franci pe care îi ceda inspectorului titular ; iar acesta, cu toate că afacerea fusese aranjată din capul locului, se supăra de fiecare dată, refuzînd banii. Pe urmă vorbeau despre altceva și banii rămîneau pe măsuță. Cînd pleca, doamna Verlaque îl însoțea pe Florent pînă la ușa ce dădea în stradă. Era mică, moliie și foarte plîngăreață. Nu vorbea decît despre cheltuielile pe care i le pricinuia boala soțului ei, despre supa de pasăre, despre fripturile în sînge, despre vinul de Bordeaux, despre farmacist și despre doctor. Pe Florent conversația aceasta plină de văicăreli îl jena foarte tare. Primele dăți nu-și dădu seama despre ce era vorba. Într-un tîrziu, pe cînd cucoana tot mai plîngea, spunîndu-i că odinioară erau fericiți cu cei o mie opt sute de franci cît era leafa de inspector, Florent se oferi timid să-i mai dea ceva, într-ascuns de soțul ei. Întîi protestă și apoi, fără tranziție îl asigură ea însăși că cincizeci de franci i-ar ajunge. Totuși, în cursul lunii îi scria adesea celui pe care el numea salvatorul lor ; avea un scris mărunt, aplecat și subțirel ; cu frazele ei superficiale și umile totodată umplea trei pagini întregi ca să-i ceară zece franci. Astfel cei o sută cincizeci de franci ai inspectorului treceau toți în buzunarul familiei Verlaque. Soțul ei nu știa absolut nimic, bineînțeles, iar ea îi săruta mîinile. Această faptă bună era cea mai mare bucurie a lui Florent ; o tăinuia ca pe o plăcere interzisă pe care o gusta într-ascuns.

— Măgarul ăla de Verlaque își bate joc de dumneata, îi spunea uneori Gavard. Se răsfață rău de cînd îi servești această rentă.

Într-o bună zi, Florent sfîrși prin a-i răspunde :

— S-a făcut, nu-i mai cedez decît douăzeci și cinci de franci.

De altfel Florent nu avea nici un fel de nevoi materiale. Soții Quenu îi asigurau în continuare masa și casa. Cei cîțiva franci care îi mai rămîneau, îi ajungeau să-și plătească seara consumația, la domnul Lebigre. Încet, încet, viața lui se organiza cu o precizie de ceasornic : lucra închis în odaia lui, continua să-i dea lecții de două ori pe săptămînă, de la opt la nouă, micuțului Muche, îi acorda o seară pe săptămînă Lisei, ca să n-o supere, și în rest, își făcea veacul în cămăruța cu geamlîc, în tovărășia lui Gavard și a prietenilor săi.

La familia Méhudin intra cu aerul său blînd dar cam rigid de profesor. Casa aceea veche îi plăcea. Jos îl învăluia mirosul fad al prăvăliei negustorului de verdețuri fierte ; în fundul unei curți mici erau puse la răcit lighene cu spanac și străchini cu măcriș. Florent urca apoi scara în spirală, lunecoasă din pricina umezelii ; treptele înfundate parcă și tocite rău se aplecau pe o parte într-un mod îngrijorător. Familia Méhudin ocupa tot etajul al doilea. În ciuda rugăminților fierbinți ale celor două fete, care, după ce se înstăriseră, visau să locuiască într-o casă nouă, pe o stradă largă, bătrîna nu acceptase să se mute. Se încăpățîna spunînd că acolo trăise, acolo voia să moară. De altfel, ea se mulțumea cu o cămăruță întunecoasă și le lăsase fetelor camerele mari. Normanda, cu autoritatea ei de soră mai mare, pusese mîna pe odaia ce dădea spre stradă ; aceasta era încăperea cea mare, cea frumoasă. Claire se simți atît de jignită, încît refuză camera de alături, a cărei fereastră dădea spre curte ; se instală de cealaltă parte a palierului scării, într-un fel de chichineață, pe care nici măcar n-o vărui. Își avea cheia ei și se simțea liberă. Ori de cîte ori i se năzărea cîte ceva, se încuia la ea în odaie.

De obicei, cînd se prezenta Florent, familia Méhudin tocmai se scula de la masă. Muche îi sărea de gît. Stătea jos cîteva clipe, ținînd pe genunchi copilul care trăncănea

într-una. Apoi, după ce se ștergea mușamaua, lecția începea pe un colț de masă. Frumoasa Normandă îl primea bine. Tricota sau cîrpea rufe și-și trăgea scaunul mai aproape, ca să lucreze sub aceeași lampă ; adesea, lăsa lucrul din mînă și asculta lecția care o uimea. În curînd o cuprinse o mare stimă pentru omul acesta atît de învățat, care părea blînd ca o femeie cînd vorbea cu copilul și avea o răbdare îngerească ori de cîte ori trebuia să repete mereu aceleași povețe. Nu i se părea cîtuși de puțin urît. Așa încît, începu să fie geloasă pe frumoasa Lisa. Își trăgea scaunul și mai aproape și se uita la Florent cu un zîmbet ce-l stînjenea.

— Mamă, mă lovești peste cot, nu mă lași să scriu ! zicea Muche supărat. Na, acum am făcut o pată ! Dă-te nițel mai încolo !

Puțin cîte puțin, Normanda începu s-o bîrfească pe frumoasa Lisa. Pretindea că-și ascunde vîrsta, că de atîta ce se strînge, îi crapă corsetul pe ea, că, de vreme ce mezelăreasa se dă jos cu noaptea în cap strînsă în chingi, lustruită și cu părul atît de titirit, înseamnă, fără îndoială, că e oribilă cînd nu e aranjată. Atunci își ridica brațele, ca să arate că ea nici gînd nu are să poarte corset în casă ; zîmbind într-una, își bomba bustul superb, pe care-l simțeai săltînd și trăind liber sub camizolul subțire, încheiat neglijent. Lecția se întrerupea. Muche o urmărea cu mult interes pe maică-sa, ridicîndu-și brațele. Florent o asculta, uneori chiar rîdea, gîndindu-se că femeile sînt tare ciudate. Rivalitatea frumoasei Normande și a frumoasei Lisa îl amuza.

Între timp, Muche își termina pagina de caligrafie. Florent, care scria frumos, îi pregătea modelele, adică niște fișii de hîrtie pe care scria cu litere foarte mari și apoi cu litere mai mici cuvinte lungi, ce umpleau cîte un rînd întreg. Îi plăceau în special cuvintele : tiranic, înrobitor, anticonstituțional, revoluționar sau îl punea pe puști să copieze fraze ca acestea : „Ziua dreptății va sosi... Suferința celui drept este osîndirea celui corupt... Cînd va sosi clipa, vinovatul va cădea..." Cînd întocmea modelele de caligrafie, Florent reda cu candoare ideile care îi obsedau mintea ; uita de Muche, de frumoasa Normandă, de tot ceea ce

îl înconjura. Muche ar fi putut astfel să ajungă să copieze tot *Contractul social*. Copilul înșira pe pagini și pagini rînduri întregi de tiranic și de anticonstituțional, desenînd cu grijă fiecare literă.

Pînă la plecarea profesorului, mătușa Méhudin se tot învîrtea în jurul mesei, bombănind. Continua să-i poarte lui Florent o pică necruțătoare. După părerea ei era o prostie să-l pui pe băiat să muncească atîta seara, la ora cînd copiii trebuie să doarmă. Fără îndoială că l-ar fi dat pe ușă afară pe sfrijit, dacă frumoasa Normandă, după un scandal de pomină, nu i-ar fi spus de la obraz că se mută dacă nu are dreptul să primească în casa ei pe cine vrea. De altfel, în fiecare seară o luau de la început cu cearta.

— Orice mi-ai spune, repeta bătrîna, are niște ochi de om prefăcut... Pe de altă parte, n-am încredere în slăbături de astea. Un om slab e în stare de orice mîrșăvie. N-am întîlnit niciodată unul care să fie de treabă... Ăstuia i-a lunecat burta în fund, ce mai, e turtit ca o scîndură... Și unde mai pui că e și urît ca dracu. Uite, mie că-s bătrînă, am trecut doar de șaizeci și cinci de ani, mie nu mi-ar trebui nici sub pat.

Spunea toate astea fiindcă mirosise ea bine cum stăteau lucrurile. Și-l tot lăuda, plină de admirație pe domnul Lebigre, care de la o vreme se arăta într-adevăr foarte curtenitor față de frumoasa Normandă, căci pe lîngă faptul că bănuia o zestre frumușică, se gîndea că Normandei i-ar sta de minune în spatele tejghelei lui. Bătrîna nu mai contenea cu elogiile ; ăsta cel puțin nu-i costeliv ; trebuia să fie voinic ca un taur ; se entuziasma pînă și de pulpele lui, care erau într-adevăr foarte groase. Normanda însă dădea din umeri răspunzîndu-i acră :

— Puțin îmi pasă de pulpele lui ; n-am nevoie de pulpele nimănui... Fac ce poftesc.

Iar dacă maică-sa voia să continue sau făcea afirmații prea categorice :

— Ei, asta e acum ! striga fata. Nu te privește... Și de altfel nici nu e adevărat. Și chiar dacă ar fi așa, doar n-o să-ți cer ție voie, ei drăcia dracului... Ia mai lasă-mă în pace.

Se ducea la ea în odaie trîntind uşa. Dobîndise în casa aceea o putere de care abuza. Noaptea, bătrîna se scula şi se ducea desculţă la uşa fetei să tragă cu urechea ori de cîte ori i se părea că aude un zgomot, ca să afle dacă nu cumva Florent se întorsese la Louise. Acesta însă mai avea în casa familiei Méhudin încă un duşman, parcă mai aprig. De îndată ce intra în casă, Claire se scula fără să scoată o vorbă, îşi lua sfeşnicul şi se ducea în camera ei, de cealaltă parte a palierului. O auzeau cum învîrte de două ori cheia în broască, însufleţită de o mînie rece. Într-o seară, deoarece soră-sa îl invitase pe profesor la cină, Claire îşi găti pe scară şi mîncă la ea în odaie. Adesea se ascundea cu atîta străşnicie, de n-o vedeau cîte o săptămînă întreagă. Era tot molatecă, dar avea nişte capricii necruţătoare şi priviri de animal neîncrezător pe sub coama ei de un auriu roşcat. Bătrîna, care crezuse că o să-şi poată vărsa focul lîngă Claire, o înfurie la culme cînd îi pomeni de Florent. Atunci, exasperată, mătuşa Méhudin strigă în gura mare că şi-ar lua lumea în cap dacă nu i-ar fi teamă că fetele ei o să-şi scoată ochii dacă le lasă singure.

Florent, plecînd într-o seară, trecu prin faţa uşii larg deschise a odăii lui Claire. O văzu cum se uită lung la el, foarte îmbujorată. Atitudinea ostilă a fetei îl mîhnea; era însă prea timid faţă de femei ca să provoace o explicaţie. Totuşi, în seara aceea, ar fi intrat desigur în camera ei, dacă n-ar fi zărit, la etajul trei chipul livid al domnişoarei Saget aplecat peste rampa scării. Trecu mai departe şi nu apucă să coboare nici zece trepte, că uşa lui Claire se trînti cu atîta violenţă în spatele lui, încît se cutremură toată scara. În urma acestei întîmplări, domnişoara Saget ajunse la convingerea că vărul doamnei Quenu se culcă cu amîndouă fetele Méhudin.

Florent însă nu se gîndea cîtuşi de puţin la aceste două femei, cu toate că erau atît de frumoase. Se obişnuise să se poarte cu femeile ca un bărbat care nu are de loc succes la ele. Pe de altă parte, îşi cheltuia o bună parte din bărbăţia lui în visări sterile. Ajunse să aibă faţă de Normandă o adevărată prietenie; considera că are inimă bună, mai ales cînd nu-şi vîra cine ştie ce bazaconie în cap. Nu merse însă niciodată mai departe. Seara, cînd femeia îşi trăgea scaunul mai aproape, sub cercul de

lumină al lămpii, chipurile ca să se uite la caietul lui Muche, trupul acesta voinic și cald de lîngă el îi pricinuia chiar un fel de repulsie. I se părea colosală, foarte greoaie și chiar îngrijorătoare cu pieptul ei de femeie uriașă; își trăgea înapoi coatele ascuțite și umerii uscați, cu teama nelămurită de a nu se afunda cumva în această masă de carne. Ciolanele lui de om slab erau parcă speriate de posibilitatea unui contact cu sînii ăștia grași. Își pleca și mai mult capul, se subția și mai tare, stînjenit de mireasma pătrunzătoare pe care o degaja femeia. Cînd i se deschidea puțin camizolul, i se părea că simte înălțîndu-se dintre cele două mase de o albeață amețitoare, un abur cald încă și viu, o adiere sănătoasă, amestecată parcă și cu acel iz specific, care în serile fierbinți de iulie din hale îi mîngîia fața. Era un parfum persistent ce se lipise de pielea ei fină ca o mătase, aroma aspră a pescăriei unită cu mirosul ei de femeie, prelingîndu-se pe sînii ei splendizi, pe brațele ei de statuie, pe talia ei suplă. Louise încercase să-și dea cu fel de fel de uleiuri parfumate și se spăla cu multă apă, dar, de îndată ce se zvînta după baie, sîngele ei aducea iar din străfunduri pînă la suprafața pielii mirosul fad al somonilor, amestecul de violete și mosc al eperlanilor, asprimea heringilor și a calcanilor. Atunci, din legănarea fustelor ei se degaja un adevărat abur ; umbla în mijlocul unei evaporări permanente de alge mocirloase : cu trupul ei mare de zeiță, cu minunata ei puritate și paloare, semăna cu o statuie antică de marmoră rostogolită de valurile mării și scoasă la țărm de plasa unui pescar de sardele. Florent suferea ; n-o dorea, avînd simțurile încă răzvrătite din pricina după-amiezelor petrecute în pescărie ; o găsea iritantă, prea sărată, prea picantă, de o frumusețe prea masivă și cu un miros prea puternic.

Domnișoara Saget însă jura pe toți sfinții că Florent e amantul ei. Se certase cu frumoasa Normandă din pricina unei limande de cincizeci de centime. De atunci îi arăta o deosebită prietenie frumoasei Lisa. Nădăjduia astfel să poată afla mai repede ceea ce numea ea „mișmașurile familiei Quenu". Florent continua să-i scape printre degete ; bătrîna ajunsese ca un trup din care a pierit sufletul, după cum zicea chiar ea, fără însă a mărturisi cauza adevărată a doleanțelor ei. O fată alergînd cu limba scoasă

după un bărbat n-ar fi fost mai dezolată decît această babă oribilă care rămăsese cu buzele umflate fiindcă nu aflase secretul vărului. Îl pîndea, îl urmărea, îl despuia, îl examina pe toate părțile ; curiozitatea ei era parcă în călduri și turba de furie că nu-l poate poseda. De cînd Florent începuse să vină la familia Méhudin, baba nu se mai mișca de lîngă rampa scării. Își dăduse repede seama că frumoasa Lisa e foarte supărată văzînd că Florent le frecventează pe muierile alea. Fata bătrînă se apucă atunci să-i aducă în fiecare dimineață vești din strada Pirouette. Chircită, gîrbovită de ger, intra în zilele friguroase la mezelărie, își punea mîinile învinețite pe cazanul fierbătorului și-și încălzea degetele, stînd în picioare în fața tejghelei fără să cumpere nimic, repetînd cu vocea ei subțirică :

— Și ieri a fost pe la ele, tot timpul se bagă în sufletul lor. Normanda i-a spus pe scară „scumpul meu".

Mai și mințea cîte nițel, ca să stea mai mult și să-și încălzească mîinile mai bine. A doua zi, după ce i se păruse că l-a văzut pe Florent ieșind din camera Clairei, veni într-un suflet și lungi povestea o jumătate de oră. Mai mare rușinea : vărul trecea acum dintr-un pat într-altul.

— L-am văzut eu cu ochii mei, zicea ea. Cînd s-a săturat de Normanda, se duce în vîrful picioarelor la aia blondă. Aseară, pleca de la ea ca să se întoarcă fără îndoială la matahala aia brună, cînd deodată a dat cu ochii de mine, așa că a făcut stînga împrejur. Toată noaptea aud scîrțîind fără încetare cele două uși... Și bătrîna care doarme în cămăruța dintre odăile fetelor ei !

Lisa se strîmba, disprețuitoare. Vorbea foarte puțin și nu încuraja trăncăneala domnișoarei Saget decît prin tăcerea ei. Asculta cu atenția foarte încordată. Cînd fata bătrînă îi dădea amănunte din cale afară de scabroase, șoptea :

— Nu, nu, așa ceva nu se cade... E oare cu putință să existe asemenea femei !

Atunci domnișoara Saget îi răspundea că de, nu toate femeile sînt cinstite ca dînsa. Apoi, se arăta foarte înțelegătoare față de vărul doamnei Quenu. Un bărbat, firește, aleargă după toate fustele și apoi ce, era însurat ? Astfel, pe ocolite, strecura cîte o întrebare. Lisa însă nu-l judeca niciodată pe așa-zisul văr, dădea doar din umeri

și-și strîngea buzele cu dispreț. După plecarea domnișoarei Saget se uita dezgustată la capacul fierbătorului pe luciul căruia baba își lăsase urmele murdare ale celor două mîini.

— Augustine, striga ea, adu o cîrpă să ștergem fierbătorul. Scîrbos mai e!

Rivalitatea frumoasei Lisa și a frumoasei Normande luă proporții nemaipomenite. Frumoasa Normandă era convinsă că-i suflase dușmancei ei iubitul și frumoasa Lisa era furioasă pe dezmățata aia care avea să-i compromită, prinzîndu-l pe prefăcutul ăla de Florent în mrejele ei. Fiecare își manifesta în această luptă temperamentul ei propriu; una, liniștită, disprețuitoare, cu ifosele ei de femeie care își ridică cu grijă fustele ca să nu se murdărească; cealaltă, mai nerușinată, izbucnind în hohote obraznice de rîs, umblînd țanțoșă pe trotuar, cu îndrăzneala agresivă a unui duelist ce-i caută cuiva pricină.

Fiecare din întîlnirile lor alcătuia subiectul de discuție al întregii pescării, cîte o zi încheiată. Cînd o vedea pe frumoasa Lisa în pragul mezelăriei, frumoasa Normandă ocolea dinadins, ca să treacă prin fața ei și s-o atingă ușor cu șorțul: atunci privirile lor întunecate se încrucișau ca niște spade, cu scînteieri și împunsături rapide de oțel. La rîndul ei, cînd venea prin pescărie, frumoasa Lisa, afișa o strîmbătură de dezgust ori de cîte ori se apropia de taraba frumoasei Normande; cumpăra cîte un pește mare, un calcan sau un somn de la cîte o pescăreasă vecină cu rivala ei, înșirîndu-și ostentativ banii pe placa de marmură, fiindcă băgase de seamă că astfel o seacă la ficați pe dezmățata, căreia îi pierea rîsul de pe buze. De altfel, dacă te-ai fi luat după gura celor două vrăjmașe, una vindea numai pește stricat și cealaltă mezeluri împuțite. Cîmpul lor de luptă era însă, pentru frumoasa Normandă taraba de pește și pentru frumoasa Lisa tejgheaua; de acolo, de-a curmezișul străzii Rambuteau, își aruncau priviri ucigătoare. Atunci își dădeau aere care mai de care, cu șorțurile lor mari, albe, înveșmîntate elegant, împodobite cu bijuterii. Lupta începea chiar din zorii zilei.

— Ia te uită, vaca aia umflată s-a sculat! striga frumoasa Normandă. Muierea asta se strînge în chingi ca un

cîrnat... Ah, iar şi-a pus gulerul de sîmbăta trecută şi tot cu rochia aia de poplină s-a îmbrăcat!

Chiar în acelaşi timp, de cealaltă parte a străzii, frumosa Lisa îi spunea ajutoarei sale:

— O vezi, Augustine, pe creatura aia care ne fixează de acolo? S-a deformat complet; nici nu-i de mirare cu viaţa pe care o duce... Îi vezi cerceii? Cred că sînt ăia mari, în formă de pară, nu-i aşa? Ţi-e mai mare mila să vezi asemenea briliante la o putoare ca asta!

— Ei, ştim noi cît o costă briliantele pe una ca ea, răspundea Augustine cu complezenţă.

Cînd una din ele apărea cu cîte o bijuterie nouă, era o mare izbîndă, şi cealaltă crăpa de necaz. Toată dimineaţa se gelozeau pentru fiecare muşteriu şi erau tare morocănoase dacă li se părea că stricata aia de peste drum face o vînzare mai bună. Apoi urma spionarea prînzului. Fiecare ştia ce mănîncă cealaltă, îşi iscodeau chiar şi digestia. După-amiază, aşezate, una în mijlocul cărnăriei fierte, cealaltă în mijlocul peştilor ei, îşi dădeau multă osteneală să facă pe grozavele şi pe distinsele. Acesta era ceasul care hotăra succesul întregii zile. Frumoasa Normandă broda, alegîndu-şi cusături foarte gingaşe, ceea ce o exaspera pe frumoasa Lisa.

— Mai bine i-ar cîrpi ciorapii plodului ei care umblă desculţ... Ia te uită la domnişoara asta cu mîinile roşii şi împuţite de peşte!

De obicei Lisa tricota.

— Tot la ciorapul ăla a rămas, spunea cealaltă; doarme cu lucrul în mînă... De, prea se îndoapă... Ehei, dacă încornoratului ăluia al ei i-o sta nădejdea în ciorapii ăştia, ca să-i ţină de cald...

Stăteau aşa pînă seara, necruţătoare, comentînd fiecare vizită, surprinzînd cele mai infime detalii ale înfăţişării celeilalte cu un ochi atît de ager, încît alte femei declarau că nu zăresc absolut nimic de la o atare distanţă. Domnişoara Saget admiră grozav ochii doamnei Quenu în ziua cînd aceasta descoperi o zgîrietură pe obrazul stîng al pescăresei.

— Cu un ochi ca ăsta, zicea ea, ai putea să vezi şi prin ziduri.

Adesea se lăsa înserarea și victoria era încă nedecisă ; uneori, una din ele era înfrîntă, dar a doua zi își lua revanșa. În tot cartierul se punea rămășag pe frumoasa Lisa sau pe frumoasa Normandă.

Ajunseseră să le interzică și copiilor să-și mai vorbească. Înainte vreme, Pauline și cu Muche erau prieteni buni. Pauline, cu fustițele ei apretate de domnișoară elegantă, Muche dezmățat, înjurînd și bătîndu-se, se jucau cum nu se poate mai bine de-a căruțașul. Ori de cîte ori se jucau împreună pe trotuarul lat din fața halei de pește, Pauline era căruța. Într-o zi însă, cînd Muche se duse nevinovat s-o cheme pe Pauline, frumoasa Lisa îl dădu afară, făcîndu-l golan.

— Cine știe la ce te poți aștepta de la copiii ăștia prost crescuți ! zise ea. Ăsta are înaintea ochilor niște exemple atît de rele, încît nu sînt niciodată liniștită cînd e cu fetița mea.

Copilul avea șapte ani. Domnișoara Saget, care era de față, adăugă :

— Ai perfectă dreptate. Derbedeul ăsta e bot în bot cu toate fetele din mahala... L-au găsit într-o zi în pivniță, cu fata cărbunarului.

Frumoasa Normandă se mînie cumplit cînd Muche veni plîngînd să-i spună povestea. Îi veni la început să se ducă și să fărîme totul la Quenu-Gradelle. Mai apoi, se mulțumi să-l bată pe Muche cu cureaua.

— Dacă te mai prind pe acolo, striga ea, îți arăt eu ție !

Adevărata victimă a celor două femei era însă Florent. De fapt el stîrnise tot războiul dintre ele ; amîndouă se băteau pe el. De cînd venise el, toate alea mergeau anapoda ; el compromitea, învrăjbea, tulbura toată această lume, care pînă atunci trăise într-o pace îmbuibată. Frumoasa Normandă i-ar fi scos bucuroasă ochii, ori de cît ori îl uita Dumnezeu în prăvălie, la soții Quenu ; dacă îl dorea oarecum pe bărbatul ăsta, era mai degrabă din pricina acestei lupte atît de aprige. Față de purtarea nedemnă a cumnatului ei, ale cărui legături cu surorile Méhudin scandalizau tot cartierul, frumoasa Lisa își luase atitudinea unui judecător imparțial. Era însă grozav de jignită ; se căznea să nu-și dea în vileag gelozia, o gelozie cu totul

specială, care, în ciuda dispreţului ei faţă de Florent şi a răcelii ei de femeie cinstită, o exaspera totuşi de fiecare dată cînd Florent pleca de la mezelărie ca să se ducă în strada Pirouette şi cînd îşi închipuia plăcerile oprite pe care probabil că le gusta acolo.

În familia Quenu, cina devenea din zi în zi mai puţin cordială. Curăţenia sufrageriei dobîndea un caracter tăios şi ostil. Mobila de stejar gălbui, lampa prea lucioasă, covorul prea nou, toate păreau a-l dojeni, a-l condamna pe Florent. Aproape că nu mai îndrăznea să mănînce, de teamă să nu facă firimituri pe jos sau să-şi murdărească farfuria. Totuşi puritatea lui sufletească îl împiedica să vadă de unde provin toate astea. Peste tot lăuda blîndeţea Lisei. Şi într-adevăr, aparent, Lisa se purta foarte blînd. Îi spunea zîmbind, în glumă parcă :

— Ce ciudat, acum mănînci destul de bine şi totuşi nu te îngraşi. Nu se lipeşte nimic de dumneata.

Quenu rîdea mai tare, îl bătea pe frate-său pe burtă, zicînd că şi dacă ar înghiţi toată mezelăria, tot nu s-ar prinde de el grăsime nici cît negru sub unghie. În insistenţele Lisei era ceva din acea ură, din acea neîncredere faţă de oamenii slabi, pe care mătuşa Méhudin şi-o exprima mai brutal ; era în acelaşi timp şi o aluzie perfidă la viaţa de desfrîu pe care o ducea Florent. De altminteri, nu vorbea niciodată în faţa lui despre frumoasa Normandă. Într-o seară, Quenu făcuse o glumă pe tema asta, dar Lisa devenise atît de glacială, încît bietul om nu îndrăznise s-o mai repete vreodată. După ce-şi luau desertul, mai stăteau puţin în sufragerie. Florent, care observase că ori de cîte ori pleca prea repede, cumnată-sa se îmbufna, încerca să facă puţină conversaţie. Lisa stătea foarte aproape de el. Nu i se părea însă caldă şi vie ca pescăreasa şi nici nu avea, ca ea, acel miros de peşte piperat şi pătrunzător ; Lisa mirosea a grăsime, a carne fadă. Corsajul ei, foarte bine ajustat, nu era străbătut de nici un fior. Oasele lui de om slab erau parcă mai speriate de vecinătatea masivă a frumoasei Lisa, decît de apropierea drăgăstoasă a frumoasei Normande. Odată, Gavard îi mărturisi în mare taină că doamna Quenu e fără îndoială o femeie frumoasă, dar că el unul, preferă femeile mai puţin blindate.

Lisa evita să-i vorbească lui Quenu despre Florent. Afişa de obicei o nesfîrşită răbdare. Pe de altă parte considera că nu e cinstit să te aşezi de-a curmezişul între doi fraţi, fără vreo pricină foarte întemeiată. Afirma despre ea însăşi că e foarte bună, cu condiţia însă să nu se abuzeze de bunătatea ei. Era în faza toleranţei, a obrazului împietrit, a strictei politeţe, a indiferenţei prefăcute, evitînd cu grijă, pentru moment, să-i dea a înţelege funcţionarului că doarme la ei şi mănîncă pe socoteala lor, fără să plătească vreun ban ; nu doar că ar fi acceptat vreo plată oarecare, era deasupra unor atari meschinării, dar, oricum, ar fi putut să se simtă şi măcar să mănînce în altă parte. Într-o zi îi spuse lui Quenu :

— Nu mai sîntem niciodată singuri. Acum, cînd vreau să vorbim pe-ndelete, trebuie să aşteptăm pînă seara, cînd ne băgăm în pat.

Într-o seară îi şopti cu capul pe pernă :

— Fratele tău cîştigă o sută cincizeci de franci, nu-i aşa ? Cum îţi explici că nu e în stare să pună ceva deoparte, ca să-şi cumpere măcar lenjerie ? Iar am fost nevoită să-i dau trei cămăşi vechi de ale tale. E ciudat.

— Ei, nu face nimic, răspunse Quenu, frăţîne-miu nu e pretenţios. Nu trebuie să-i luăm banii.

— Ah, sigur că nu, şopti Lisa fără să mai insiste, nu de aia am spus-o... N-are decît să-şi cheltuiască banii, cu sau fără rost, ce ne pasă nouă...

Era convinsă că Florent îşi papă leafa cu fetele Méhudin. O singură dată renunţă la această atitudine calmă, la această răceală voită dar şi temperamentală. Frumoasa Normandă îi dăruise lui Florent un somon splendid. Foarte încurcat de acest dar pe care nu îndrăznise să-l refuze, Florent îl aduse frumoasei Lisa.

— Poate faci un pateu din el, spuse Florent cu candoare.

Lisa îl privi fix, cu buzele albe de furie ; apoi, zise cu un glas pe care abia şi-l mai putea controla :

— Nu cumva crezi că ducem lipsă de mîncare ? Slavă Domnului, avem destulă... Ia-l de aici !

— Dar, măcar pregăteşte-mi-l, reluă Florent uimit de mînia ei ; eu o să-l mănînc.

Atunci furia ei izbucni din plin :

— Ce, casa mea e han ? Spune persoanelor care ţi l-au dat că n-au decît să-l gătească ele dacă vor. N-am poftă să-mi împut cratiţele. Ia-l de aici, n-auzi !

Ar fi fost în stare să-l ia şi să-l arunce în stradă. Florent îl duse la domnul Lebigre, care îi porunci Rosei să-l facă pateu. Astfel într-una din seri, în camera cu geamlîc se mîncă pateu de peşte. Gavard făcu cinste cu stridii. Şi încet, încet, Florent veni mai des în cămăruţa aceea de care, cu timpul nu se mai dezlipi. Găsea acolo un mediu supraîncălzit, în care patimile sale politice se dezlănţuiau în voie. Acum i se întîmpla uneori, cînd se încuia în mansarda lui vrînd să lucreze, ca atmosfera paşnică a odăiţei să-l exaspereze ; goana teoretică după libertate nu-l mai satisfăcea. Simţea nevoia să coboare, să se ducă să-şi umple sufletul cu axiomele tăioase ale lui Charvet şi cu pasiunea violentă a lui Logre. În primele seri, hărmălaia aceea, şuvoiul acela nesecat de vorbe, nu-i plăcuseră ; încă le mai percepea lipsa de conţinut, dar simţea nevoia să se ameţească, să-şi biciuiască inerţia, să fie împins spre vreo hotărîre gravă care să-i domolească neliniştea morală. Mirosul cămăruţei aceleia, aromă de lichior şi de fum de tutun cald, îl îmbăta uşor, îi dădea o stare specială de beatitudine, o uitare de sine în a cărei legănare începu să accepte fără prea multă greutate ideile cele mai năstruşnice. Prinse să se ataşeze de oamenii de acolo ; îi întîlnea şi zăbovea în tovărăşia lor cu plăcerea pe care ţi-o dă obişnuinţa. Chipul blînd şi bărbos al lui Robine, profilul rigid al Clémencei, slăbiciunea lividă a lui Charvet, cocoaşa lui Logre, apoi Gavard, Alexandre, Lacaille, pătrundeau cu toţii în viaţa lui, ocupînd un loc din ce în ce mai important. Ajunsese să simtă acolo o plăcere aproape senzuală. Cînd punea mîna pe clanţa de aramă a odăiţei, i se părea că şi ea e vie, că-i încălzeşte degetele, că se deschide singură ; dacă ar fi cuprins în palmă mîna gingaşă a unei femei, n-ar fi încercat o senzaţie mai puternică.

Adevărul era însă că în cămăruţa aceea se petreceau lucruri foarte grave. Într-o seară, după ce făcu o gălăgie mai năprasnică decît în alte dăţi, Logre bătu cu pumnul în masă, declarînd că de ar fi într-adevăr oameni dintr-o bucată, ar răsturna guvernul, şi adăogă că, dacă voiau să fie gata cînd va suna ceasul marii răfuieli, era necesar să se

organizeze imediat. Apoi, apropiindu-se unii de alții și vorbind în șoaptă, hotărîră să formeze un mic grup pregătit să facă față oricărei eventualități. Din ziua aceea, Gavard ajunse la convingerea că făcea parte dintr-o societate secretă și că era un adevărat conspirator. Cercul lor nu dobîndi noi adepți, dar Logre se angajă să ia contact cu alte organizații pe care le cunoștea. În momentul în care aveau să țină tot Parisul în mînă, aveau să le arate ei nemernicilor de la Tuileries. Atunci începură niște discuții nesfîrșite, care se prelungiră cîteva luni ; se dezbăteau chestiuni organizatorice, probleme în legătură cu scopul și cu metodele organizației, cu strategia sa și cu principiile viitorului sistem de guvernămînt. De îndată ce Rose aducea grogul Clémencei, halbele lui Charvet și Robine, mazagranele lui Logre, Gavard și Florent și paharele de rachiu ale lui Lacaille și Alexandre, odăița se încuia cu grijă și ședința începea. Părerile lui Charvet și Florent erau firește cele mai respectate. Gavard nu fusese în stare să-și țină gura și istorisise puțin cîte puțin toată povestea cu deportarea la Cayenne, ceea ce îl încununase pe Florent cu o glorie de mucenic. Părerile sale deveniseră adevărată literă de evanghelie. Într-o seară, negustorul de păsări, jignit de faptul că prietenul lui fusese atacat în lipsă, strigă :

— Să nu vă atingeți de Florent, a fost la Cayenne !

Charvet însă, foarte iritat de acest avantaj al lui Florent, bombăni printre dinți :

— La Cayenne ! La Cayenne ! La urma urmei, n-a dus-o chiar atît de rău pe acolo !

Încerca să demonstreze că exilul e un fleac, adevăratul chin constă în a trăi cu călușul în gură într-o țară asuprită, sub călcîiul despotismului triumfător. De altfel, nu era vina lui că nu-l arestaseră și pe el la 2 decembrie. Dădea chiar a înțelege că cei care se lasă prinși sînt niște nătărăi. Această invidie mocnită îl transformă în adversarul sistematic al lui Florent. Toate discuțiile ajungeau pînă la urmă să se ducă între ei doi. Și tot vorbeau așa ceasuri și ceasuri, în mijlocul tăcerii celorlalți, fără ca vreunul să se dea vreodată bătut.

Una din problemele cele mai aprig dezbătute era aceea a reorganizării ţării, după victorie.

— Am învins, nu-i aşa ? începea Gavard.

Şi după ce se stabilea o dată mai mult acest principiu, fiecare îşi dădea părerea. Erau împărţiţi în două tabere. Charvet, care făcea caz de hebertismul lui, avea drept partizani pe Logre şi pe Robine. Florent, pierdut încă în visul lui umanitarist, se pretindea socialist şi se sprijinea pe Alexandre şi pe Lacaille. Lui Gavard nu-i repugnau ideile violente ; deoarece uneori i se reproşa însă, cu aluzii răutăcioase care îl necăjeau, averea pe care o strînsese, Gavard făcea pe comunistul.

— Va trebui să dărîmăm totul, zicea Charvet tăios de parcă ar fi lovit cu securea. Copacul e găunos, trebuie doborît.

— Da ! Da ! relua Logre, sculîndu-se în picioare ca să pară mai înalt şi zdruncinînd geamlîcul cu cocoaşa lui. Ascultaţi-mă pe mine, totul va fi trîntit la pămînt. După aia, om vedea.

Robine aproba cu barba. Cînd ceilalţi făceau propuneri foarte revoluţionare, în tăcerea lui Robine era parcă un freamăt de plăcere. Ori de cîte ori se rostea cuvîntul ghilotină, ochii lui deveneau de-o stranie blîndeţe ; şi-i mijea, de parcă ar fi văzut-o aievea şi l-ar fi înduioşat ; atunci îşi freca uşor bărbia pe măciulia bastonului cu un mîrîit înfundat de satisfacţie.

— Totuşi, zicea la rîndu-i Florent, în a cărui voce se mai distingea încă o nuanţă de tristeţe, totuşi dacă doborîţi copacul, va fi necesar să-i păstraţi seminţele... Eu cred, dimpotrivă, că ar trebui să lăsăm copacul în picioare şi să altoim pe el viaţa cea nouă. Vedeţi voi, revoluţia politică s-a înfăptuit ; azi trebuie să ne gîndim la lucrători, la muncitori ; mişcarea noastră trebuie să aibă un caracter social. Orice aţi face, nu veţi putea stăvili revendicările poporului. Poporul s-a săturat, îşi vrea şi el partea sa.

Pe Alexandre aceste cuvinte îl entuziasmau. Afirma cu mutra lui simpatică şi veselă că aşa şi era, că poporul se săturase.

— Şi apoi vrem şi noi partea ce ni se cuvine, adăuga Lacaille cu un aer mai ameninţător. Pînă acum toate re-

voluțiile au fost pentru burghezi. Le ajunge. E rîndul nostru, următoarea revoluție va fi a noastră.

Cînd ajungeau aici, nu se mai înțelegeau de fel. Gavard se oferea să-și împartă averea, Logre refuza, jurînd că nu ține la bani. Apoi, încet, încet, dominînd larma, continua de unul singur.

— Egoismul diferitelor clase este cel mai puternic sprijin al tiraniei. Nu e bine ca poporul să fie egoist. Dacă ne va ajuta, o să-și aibă partea sa... De ce vreți să lupt pentru muncitor dacă el refuză să lupte pentru mine ? Și apoi, nu-i asta problema. Dacă vrem să deprindem o țară ca Franța să beneficieze cu adevărat de pe urma libertății, e nevoie de zece ani de dictatură revoluționară.

— Cu atît mai mult, declara categoric Clémence, cu cît muncitorul nu e pe deplin matur și trebuie încă dirijat.

Vorbea doar rareori. Fata asta înaltă și gravă, rătăcită în mijlocul atîtor bărbați, urmărea discuțiile politice, cu un aer profesoral. Se sprijinea de perete, își bea grogul cu înghițituri mici, uitîndu-se la interlocutori, încruntîndu-se ușor, umflîndu-și nările, aprobînd sau dezaprobînd pe tăcute, demonstrînd cu această mimică faptul că ea înțelege totul, că își are părerile ei bine stabilite asupra problemelor celor mai complicate. Uneori, devenind mai atentă, își răsucea cîte o țigară și sufla prin colțul buzelor valuri străvezii de fum. Ai fi zis că toată această luptă avea loc în fața ei doar ca să-i ofere prilejul să le împartă apoi premiile. Dîndu-și rar părerea și neînfuriindu-se așa ca bărbații, considera desigur că își păstrează cu demnitate rolul său de femeie. Numai uneori, în toiul discuțiilor, lansa cîte o frază, trăgea concluzia cu cîte un singur cuvînt, vorba lui Gavard, „îl punea la punct" chiar și pe Charvet. În fond, ea se considera mult mai tare într-ale politicii decît toți domnii aceștia. Nu-l respecta decît pe Robine, căruia îi urmărea tăcerile cu ochii ei mari și negri.

Florent nu-i acorda Clémencei mai multă atenție decît ceilalți. Pentru ei, Clémence era ca și un bărbat. Cînd îi strîngeau mîna, numai că nu i-o smulgeau din încheietură. Într-o seară, Florent asistă la faimoasele socoteli. Deoarece Clémence tocmai își luase leafa, Charvet vru să se împrumute cu zece franci de la ea. Ea însă refuză, zicînd

că trebuie mai întîi să vadă cum stau cu socotelile anterioare. Trăiau pe bazele principiului amorului liber și a separării bugetelor, fiecare își plătea cu strictețe propriile sale cheltuieli. Astfel, ziceau ei, nu-și datorau nimic unul celuilalt și nu erau robi unul altuia. Chiria, mîncarea, spălatul rufelor, chiar și micile distracții, totul era consemnat în scris și adunat. În seara aceea, după ce-și verifică socotelile, Clémence îi demonstră lui Charvet că acesta îi mai datora deja cinci franci. Îi dădu apoi cei zece franci, spunîndu-i :

— Notează-ți că acum îmi ești dator cincisprezece franci. Ai să mi-i dai pe data de cinci, cînd iei banii de la Léhudier, pe lecții.

Cînd o chemau pe Rose să facă plata, fiecare scotea din buzunarul său cei cîțiva gologani cu care-și achitau consumația. Rîzînd, Charvet o făcea pe Clémence aristocrată, deoarece bea grog ; zicea că vrea să-l umilească, să-l facă să simtă că el cîștigă mai puțin ca ea, ceea ce de fapt era adevărat ; în rîsul lui se simțea însă un fel de protest împotriva acestui cîștig mai mare care, în ciuda teoriei lui referitoare la egalitatea sexelor, îl umilea totuși.

Chiar dacă toate aceste discuții nu duceau la nici un rezultat, ele îi țineau totuși pe domni foarte încordați. Din cămăruță se auzea o gălăgie grozavă ; geamurile mate zbîrnîiau ca niște tobe. Uneori, zgomotul devenea atît de puternic, încît Rose, care servea domol o cinzeacă de vin vreunui mușteriu, întorcea capul, îngrijorată.

— Ce mai calea-valea, ăia de colo se ciomăgesc, nu glumă ! zicea mușteriul punîndu-și paharul pe tejghea și ștergîndu-se la gură cu dosul palmei.

— Nici o grijă, răspundea liniștit domnul Lebigre ; sînt niște domni care discută.

Domnul Lebigre, foarte sever față de ceilalți clienți, pe aceștia îi lăsa să strige cît voiau fără să le facă vreodată cea mai neînsemnată observație. Stătea ceasuri întregi pe bancheta din spatele tejghelei, îmbrăcat cu jiletca lui cu mîneci, sprijinindu-și de oglindă capul lui mare și somnoros și urmărind-o cu privirea pe Rose, care destupa sticle sau ștergea tejgheaua. În zilele cînd era bine dispus, dacă fata se afla în fața lui spălînd cu brațele goale paharele în ligheanul de limpezit, o ciupea tare de coapse, fără

să-l vadă nimeni, fapt pe care Rose îl accepta cu un zîmbet satisfăcut. Fata nu dădea în vileag aceste intimități nici măcar cu o tresărire ; cînd o ciupea pînă la sînge, Rose zicea că e gîdilicioasă. Totuși, în ciuda mirosului de vin și a sclipirii luminilor calde ce-l trăgeau la somn, domnul Lebigre ciulea urechea la zgomotele din cămăruță. Cînd larma vocilor se întețea, cîrciumarul se rezema de geamlîc ; uneori chiar deschidea ușa, intra și se așeza un moment în cămăruță, dîndu-i prietenește lui Gavard cîte o palmă peste picior. Zăbovea un timp, încuviințînd totul cu capul. Negustorul de păsări zicea că pe afurisitul ăsta de Lebigre se va putea conta în ziua răfuielii, chiar dacă n-avea stofă de orator.

Într-o dimineață însă, în cursul unui scandal îngrozitor ce izbucnise în hale între o pescăreasă și Rose, din cauză că aceasta din urmă lovise din greșeală cu cotul un coș de heringi care căzuseră pe jos, Florent o auzi pe pescăreasă aruncîndu-i fetei în obraz că e zdreanță a prefecturii și cloacă de denunțători. După ce potoli zarva, i se împuiară urechile cu fel de fel de lucruri despre domnul Lebigre ; era omul poliției, tot cartierul știa asta ; înainte de a cumpăra de la el, domnișoara Saget zicea că îl întîlnise odată pe cînd se ducea la raport ; pe de altă parte era omul banului, era un cămătar care împrumuta bani pe termen scurt zarzavagiilor ambulanți, cărora le și închiria tărăboanțe, cerînd niște dobînzi scandaloase. Toate acestea îl impresionară, foarte tare, pe Florent. Chiar în aceeași seară, vorbind în șoaptă, se consideră dator să le repete domnilor toate acestea. Ei însă dădură din umeri și rîseră cu poftă de îngrijorarea lui.

— Bietul Florent, zise Charvet răutăcios, își închipuie că toată poliția imperială e pe urmele lui, numai fiindcă a fost și el la Cayenne.

Gavard își dădu cuvîntul de onoare că Lebigre era un om dintr-o bucată, bun și curat. Logre mai ales se supără foc. Pînă și scaunul scîrțîia ; își dădu drumul declarînd pe nerăsuflate că așa nu se mai poate, că dacă o să tot bănuiască pe fiecare, el unul preferă să stea acasă și să lase baltă politica. Nu îndrăzniseră oare unii să-l acuze și pe el că e de al poliției, auzi colo, pe el, Logre ! El, care se luptase și în 48 și în 51, el care în două rînduri era să dea de dra-

cul ! Și tot zbierînd așa, se uita la ceilalți cu falca repezită înainte, ca și cînd ar fi vrut să le bage în cap, violent și prin orice mijloace, convingerea că nu era de-al poliției. Sub privirile lui furibunde, ceilalți protestară printr-un gest. Cu toate acestea, Lacaille, cînd auzise că unii îl făcuseră pe Lebigre cămătar, lăsase capul în jos.

În focul discuțiilor obișnuite, incidentul se dădu uitării. De cînd Logre lansase ideea complotului, domnul Lebigre le strîngea mai aprig mîna domnilor din cămăruță. La drept vorbind, cîrciumarul nu cîștiga mare lucru de pe urma acestor mușterii ; niciodată nu-și reînnoiau consumația. Cînd se făcea ora plecării, sorbeau din pahar ultima picătură pe care, economi, o păstraseră în toiul aprigelor lor teorii politice și sociale. La plecare, în frigul umed al nopții, clănțăneau din dinți. Mai stăteau o clipă pe trotuar, cu ochii injectați, cu urechile țiuindu-le încă, uimiți parcă de tăcerea și bezna de pe stradă. În urma lor, Rose trăgea obloanele. Apoi, după ce-și strîngeau mîna, epuizați, nemaiavînd ce să-și mai spună, se despărțeau, rumegînd în continuare fel de fel de argumente, cu regretul că nu-și pot vîrî unul altuia cu de-a sila convingerile lor pe gît. Spinarea încovoiată a lui Robine unduia, dispărînd în direcția străzii Rambuteau, în timp de Charvet și Clémence o luau prin hale, îndreptîndu-se spre grădina Luxembourg unul lîngă altul, bocănind militărește cu tocurile, discutînd în continuare cîte o problemă de politică sau de filozofie, fără să se ia vreodată la braț.

Complotul se închega anevoie. La începutul verii erau încă în faza discutării necesității de a încerca o lovitură. Florent, care în primele zile era cam șovăitor, sfîrși prin a crede într-adevăr în posibilitatea realizării unei mișcări revoluționare. Se ocupa foarte serios, lua note, întocmea planuri scrise. Ceilalți se mulțumeau în continuare să tot vorbească. El însă, încet, încet își legă întreaga viață de această idee fixă cu care își bătea capul în fiecare seară într-atîta, încît ajunse în modul cel mai firesc, fără nici un gînd rău, să-l ducă pe fratele lui, Quenu, la domnul Lebigre. Îl trata încă oarecum ca pe un elev al său, se considera probabil dator să-l aducă pe calea cea bună. Quenu era absolut novice în materie de politică. După cinci sau șase seri, se puse însă la unison. Era foarte ascul-

tător şi vădea un fel de respect faţă de sfaturile fratelui său, bineînţeles, atunci cînd frumoasa Lisa nu era de faţă. De altfel, ceea ce-l atrăgea înainte de toate era acel dezmăţ cuminte, burghez, care consta în a-şi lăsa baltă mezelăria şi a veni să se închidă în cămăruţa aceea unde oamenii zbierau atît de tare şi unde prezenţa Clémencei adăuga, în ceea ce îl privea pe el, o notă uşor suspectă şi în consecinţă, încîntătoare. De aceea, de la o vreme îşi rasolea caltaboşii, ca să poată da fuga mai devreme şi să nu piardă nici o vorbuliţă din aceste discuţii care i se păreau foarte tari, cu toate că adesea nu era în stare să le urmărească pînă la capăt. Lisa îşi dădea prea bine seama de graba cu care o ştergea. Pentru moment, nu zicea încă nimic. Ori de cîte ori Florent îl lua cu el, ieşea în prag, palidă şi cu ochii severi, ca să-i vadă intrînd la domnul Lebigre.

Într-o seară, domnişoara Saget recunoscu de la fereastra ei mutra lui Quenu profilîndu-se pe geamul mat al ferestrei mari a cămăruţei ce dădea în strada Pirouette. Acolo, în faţa acelui ecran lăptos pe care se reliefau siluetele domnilor, cu nasuri şi fălci încordate ce apăreau subit, cu braţe enorme ce se întindeau brusc, fără să li se zărească trupurile, fata bătrînă îşi găsise un post de observaţie ideal. Aceste membre desprinse de corpuri în mod surprinzător, aceste profiluri mute şi furibunde, trădînd discuţiile aprinse din cămăruţă, o ţineau nemişcată după perdelele de muselină, pînă ce ecranul se stingea. Mirosea ea că acolo se pune la cale una lată. Pînă la urmă ajunse să recunoască umbrele după mîini, după păr, după haine. În talmeş-balmeşul de pumni strînşi, de capete mînioase, de umeri încovoiaţi ce păreau a se dezlipi de trupuri şi a se rostogoli de-a valma, zicea cu precizie :

— Asta e nătărăul ăla deşirat de văr ; asta e zgîrcioaba aia bătrînă de Gavard ; ia uite-l şi pe cocoşat, uite-o şi pe prăjina aia de Clémence.

Mai încolo, cînd siluetele se înfierbîntau bine şi deveneau din cale afară de dezordonate, o cuprindea nevoia irezistibilă să coboare, să se ducă să vadă ce e. Îşi cumpăra lichiorul de coacăze seara, sub cuvînt că dimineaţa se simţea foarte nu ştiu cum, avea nevoie de lichior, zicea ea, de cum se dădea jos din pat. În seara cînd văzu capul

greoi al lui Quenu profilîndu-se peste mișcările nervoase ale mîinii subțiri a lui Charvet, alergă cu sufletul la gură la domnul Lebigre și o puse pe Rose să-i clătească sticluța, ca să cîștige timp. Cînd să se întoarcă în odaia ei, auzi glasul mezelarului rostind cu o claritate copilărească:

— Nu, nu-i mai vrem... O să măturăm bine toată grămada asta de deputați și de miniștri farsori... Ce mai, toată șleahta asta!

A doua zi, domnișoara Saget se înființă la mezelărie de la opt dimineața. Le găsi acolo pe doamna Lecoeur și pe Sarriette care își băgau nasul în fierbător, ca să cumpere cîrnați calzi pentru prînz. Deoarece fata bătrînă le antrenase și pe ele în acel conflict al ei cu Normanda din pricina limandei de cincizeci de centime, amîndouă trecuseră automat în tabăra frumoasei Lisa. Dădeau cît puteau în fetele Méhudin, niște parșive care alergau doar după banii bărbaților. Adevărul era că domnișoara Saget îi dăduse a înțelege doamnei Lecoeur că uneori Florent îi pasa lui Gavard pe cîte una din cele două surori și că ei, cîteșipatru, făceau niște chefuri de pomină la Baratte, firește pe bănișorii negustorului de păsări. Doamnei Lecoeur să-i vie rău, nu alta; toată fierea i se revărsase parcă în ochi.

În dimineața aceea însă, fata bătrînă voia să-i dea o lovitură doamnei Quenu personal. Dădu tîrcoale tejghelei apoi zise cu glasu-i cel mai mieros.

— L-am văzut aseară pe domnul Quenu. Ce să vă spun, se distrează nu glumă în cămăruța aia, unde fac atîta zgomot!

Lisa ciulise urechea, dar se întorsese spre stradă; se vede treaba că nu voia să asculte pe față. Domnișoara Saget făcu o pauză sperînd că o să-i pună vreo întrebare. Adăugă mai încet:

— Au acolo și o femeie... Oh, nu domnul Quenu, nu zic una ca asta, de fapt nu știu...

— E Clémence, o întrerupse Sarriette, o lungană uscățivă care face pe nebuna fiindcă a umblat prin școli. Trăiește cu un profesor răpciugos... I-am văzut împreună; parcă ar tot sta să se dea unul pe altul pe mîna poliției.

— Da, da, reluă bătrîna care știa pe degete toată tără-

şenia cu Charvet şi Clémence şi vorbise aşa numai ca s-o zădărască pe mezelăreasă.

Aceasta însă nici nu crîcnise. Părea că se uită în hală la ceva foarte interesant. Atunci baba dădu lovitura cea mare. Se adresă, chipurile doamnei Lecoeur:

— Voiam tocmai să vă spun că aţi face bine să-l sfătuiţi pe cumnatul dumneavoastră să fie prudent. În odăiţa aia, zbiară nişte lucruri de te cutremuri. Zău aşa, bărbaţii ăştia cu politica lor n-au minte de loc. Dacă i-ar auzi cineva ar da de dracu, nu-i aşa?

— Gavard face numai ce-i place lui, oftă doamna Lecoeur. Asta îmi mai lipsea. Dacă intră în puşcărie, necazul ăsta o să mă dea gata.

Din ochii ei spălăciţi scăpărau scîntei. Sarriette însă rîdea, clătinîndu-şi obrăjorul îmbujorat de răcoarea dimineţii.

— Ce i-ar mai aranja Jules pe ăştia care vorbesc de rău imperiul... Zice că ar trebui zvîrliţi în Sena cu toţii, deoarece, după cum mi-a spus el, printre ei nu e nici un singur om cumsecade.

— Oh, urmă domnişoara Saget, atîta timp cît imprudenţele astea ajung doar la urechile unui om ca mine, nu e bai. Ştiţi bine că pe mine, să mă pici cu luminarea... De pildă, aseară domnul Quenu zicea...

Iar se opri. Lisa tresărise uşor.

— Domnul Quenu zicea că miniştrii, deputaţii şi toată şleahta lor trebuie împuşcaţi.

De astă dată, mezelăreasa se întoarse brusc, albă la faţă şi cu mîinile încleştate pe şorţ.

— A spus Quenu una ca asta? întrebă ea cu o voce tăioasă.

— Şi multe altele de care nu-mi mai aduc aminte. Vedeţi, l-am auzit cu urechile mele... Dar nu vă necăjiţi în halul ăsta, doamnă Quenu. Ştiţi doar că de la mine nu se află nimic; sînt femeie în toată firea şi-mi dau seama că o chestie de-asta poate să ducă omul departe... Rămîne între noi.

Lisa se liniştise. Se mîndrea cu pacea căsniciei ei şi pentru nimic în lume n-ar fi mărturisit nici cea mai uşoară neînţelegere între ea şi bărbatul ei. De aceea dădu din umeri, şoptind zîmbitoare:

— Astea sînt niște fleacuri de care rîd și curcile.

Cînd ieșiră pe trotuar, cele trei cumetre căzură de acord că frumoasa Lisa avusese o mutră foarte ciudată. Toată încurcătura asta cu vărul, cu fetele Méhudin, cu Gavard și cu familia Quenu, toate istoriile astea din care nimeni nu pricepea nimic, o să se isprăvească rău. Doamna Lecoeur întrebă ce se întîmplă cu oamenii arestați pentru politică. Domnișoara Saget știa doar atît, că nu mai apar niciodată, absolut niciodată, ceea ce o îndemnă pe Sarriette să spună că poate totuși erau zvîrliți în Sena, după cum cerea Jules.

La prînz și la cină, mezelăreasa evită orice aluzie. Seara, cînd Florent și Quenu plecară la domnul Lebigre, ochii ei nu trădară mai multă severitate ca de obicei. Tocmai în seara aceea însă se dezbătu problema viitoarei constituții și se făcu unu noaptea pînă să se hotărască domnii să părăsească odăița; obloanele erau deja trase, de aceea unul cîte unul, cu spinarea încovoiată, ieșiră pe ușița mică. Quenu se întoarse acasă cu conștiința încărcată. Deschise cele trei sau patru uși ale locuinței cît mai încet cu putință, mergînd în vîrful picioarelor, străbătînd salonul cu brațele întinse, ca să nu se izbească de vreo mobilă. Toată casa dormea. În cameră se enervă, văzînd că Lisa lăsase lumînarea aprinsă; lumînarea aceea ardea în tăcerea adîncă a casei cu o flacără înaltă și tristă. Pe cînd își scotea pantofii și-i așeza pe un colț de covor, pendula bătu ora unu și jumătate; timbrul clopoțelului era atît de limpede, încît Quenu se întoarse consternat, temîndu-se să mai facă orice mișcare, uitîndu-se furios la Gutenbergul poleit care strălucea ușor, cu degetul pe carte. Nu vedea decît spinarea Lisei și capul ei înfundat în pernă; simțea însă că nu doarme, că stă probabil cu ochii larg deschiși, ațintiți pe perete. Spatele acesta enorm, cu umerii foarte durdulii, era plin de o mînie stăpînită, se umflase parcă, stătea nemișcat și era apăsător ca o acuzație de nerespins. Quenu, complet descumpănit de extrema severitate a acestei spinări care părea a-l cerceta ca obrazul buhăit al unui judecător, se strecură sub plapomă, suflă în lumînare și stătu cuminte. Rămăsese chiar pe margine, ca să nu se atingă de nevastă-sa. Ar fi putut să jure că ea tot nu doarme. Se lăsă apoi cuprins de somn,

deznădăjduit de faptul că ea nu-i vorbea, fără să îndrăznească să-i spună noapte bună ; se simțea lipsit de orice putere în fața acestei mase necruțătoare care bara patul și nu-l lăsa să-și ceară iertare.

A doua zi dormi pînă tîrziu. Cînd se trezi, lăfăindu-se în mijlocul patului cu plapuma trasă pînă sub bărbie, o văzu pe Lisa stînd jos în fața biroului și făcînd ordine în hîrțoage ; n-o simțise cînd se sculase, fiind cufundat într-un somn adînc, din cauza oboselii din ajun. Își luă inima în dinți și-i spuse, din fundul alcovului :

— Ia te uită ! De ce nu m-ai sculat ? Ce faci acolo ?

— Fac ordine în sertare, răspunse ea liniștită, cu o voce obișnuită.

Quenu se simți foarte ușurat. Ea însă adăugă :

— N-ai de unde să știi ce-o să se mai întîmple ; dacă vine poliția...

— Cum așa, poliția ?

— Iaca bine, de vreme ce ai început să te ții de politică...

Se ridică în capul oaselor, complet zăpăcit, lovit drept în inimă de acest atac brutal și neprevăzut.

— Mă țin de politică, na-ți-o bună, mă țin de politică ! tot repeta el. Ce are a face poliția aici ? Eu unul nu mă compromit.

— Nu, sigur, răspunse Lisa dînd din umeri. Atîta doar că vorbești în gura mare că toți trebuiesc împușcați.

— Eu ?!

— Și strigi una ca asta într-o cîrciumă... Te-a auzit domnișoara Saget. La ora asta știe tot cartierul că te-ai dat cu revoluționarii.

Lovit în plin, Quenu se trînti la loc în pat. Încă nu se trezise de-a binelea. Vorbele Lisei îi răsunau în urechi, ca și cînd ar fi auzit deja bocancii grei ai jandarmilor la ușa camerei. Se uită la ea cum stătea așa, bine pieptănată, strînsă în corset, îmbrăcată exact ca de obicei, și era mai năucit văzînd-o atît de cuviincioasă chiar și în această împrejurare dramatică.

— Știi bine, reluă ea după o scurtă tăcere, în timp ce-și rînduia înainte hîrtiile, eu îți las deplină libertate, nu-mi place cînd, vorba ceea, cîntă găina în casă... Ești stăpîn, ești liber să-ți riști situația, să ne compromiți cre-

ditul, să ruinezi firma... Mai tîrziu, mie n-o să-mi rămînă decît să apăr interesele Paulinei.

Quenu protestă, dar ea îl reduse la tăcere cu un gest hotărît, adăugînd :

— Nu, te rog să nu spui nimic, nu vreau să provoc o ceartă și nici măcar o explicație... Ah, dacă mi-ai fi cerut un sfat, dacă am fi discutat despre asta împreună, nu aș fi zis ba ! Oamenii greșesc cînd își închipuie că femeile nu se pricep la politică... Vrei să-ți spun care este politica mea ?

Se sculase și umbla de colo colo între pat și fereastră, ștergînd cu degetul cîte un fir de praf pe care îl zărea pe mahonul lucios al dulapului cu oglindă și al toaletei.

— Politica mea e aceea a oamenilor cinstiți... Îi sînt recunoscătoare guvernului cînd negustoria mea merge bine, cînd îmi mănînc liniștită ciorba și cînd nu sînt trezită din somn de împușcături... Frumoasă treabă a mai fost în 48, nu-i așa ? Unchiul Gradelle, un om demn de respect, mi-a arătat registrele lui de pe vremea aceea. A pierdut peste șase mii de franci... Acum, de cînd avem imperiul totul merge bine, totul se vinde. Nu poți să zici că nu-i așa... Și atunci, ce mai vreți ? Ce pricopseală o să fie după ce veți împușca pe toată lumea ?

Cu brațele încrucișate se înfipse lîngă noptieră, drept în fața lui Quenu care se pierduse sub pilota lui. El încercă să-i explice ceea ce urmăreau domnii aceia ; se încurcă în sistemele politice și sociale ale lui Charvet și Florent ; vorbea despre principii călcate în picioare, despre instaurarea democrației, despre regenerarea societății, învălmășind toate aceste noțiuni într-un mod atît de straniu, încît Lisa ridică iar din umeri, fără să fi înțeles o iotă. În fine, Quenu făcu o ultimă tentativă să iasă din încurcătură lovind în imperiu : era domnia desfrîului ; a afacerilor veroase, a tîlhăriilor la drumul mare.

— Vezi tu, zise el, aducîndu-și aminte de o frază a lui Logre, sîntem la cheremul unei bande de aventurieri care jefuiesc, violează, asasinează Franța... Ne-am săturat.

Lisa continua să dea din umeri.

— Asta e tot ce poți să-mi spui ? îl întrebă ea cu același admirabil sînge rece. Ce-mi pasă mie de toate cîte mi le-ai înșirat aici ? Chiar dacă ar fi adevărat, ei și ? Ce, te

îndemn eu să-i înşeli pe clienţi, să faci avere prea repede şi prin mijloace necinstite ? Pînă la urmă ai să mă scoţi din sărite ! Noi sîntem oameni cumsecade, nu prădăm şi nu asasinăm pe nimeni. Asta-mi ajunge. Cît despre ăilalţi, puţin îmi pasă. N-au decît să fie nişte canalii cu toţii, dacă vor !

Era superbă şi triumfătoare. Începu iar să se plimbe, cu pieptul înainte, continuînd :

— Care va să zică, ar trebui acum să nu ne mai cîştigăm existenţa, doar aşa, ca să le facem pe plac ălora care n-au de nici unele ? Fără îndoială că profit de momentul prielnic şi că sprijin guvernul care face să-mi meargă bine negustoria. Dacă mai săvîrşeşte şi lucruri urîte, treaba lui, nu vreau să ştiu nimic. Atîta ştiu, că eu una nu fac nimic rău, nu mi-e teamă că o să mă arate mahalaua cu degetul. Prea ar fi stupid să mă iau la trîntă cu morile de vînt... Ţi-aduci aminte, la alegeri, Gavard îl prezenta pe candidatul împăratului ca pe un om care a dat faliment şi care e compromis în nişte afaceri murdare. Aşa o fi fost, nu zic nu. Totuşi ai făcut foarte bine votîndu-l, fiindcă de fapt nu era vorba despre toate astea, nu ţi se cerea nici să-i împrumuţi bani, nici să faci afaceri cu el, ci să-i arăţi guvernului că eşti mulţumit cînd vezi că-ţi merge bine mezelăria.

Quenu între timp îşi adusese aminte de o frază a lui Charvet de astă dată, care declara că burghezii ăştia umflaţi, negustorii ăştia îmbuibaţi care sprijină un guvern de indigestie generală, ar trebui să fie zvîrliţi primii în hazna. Datorită lor şi egoismului pîntecelui lor, despotismul se impune şi roade naţiunea. Lisa, mînată de indignare, îi tăie vorba.

— Ia mai slăbeşte-mă ! Eu sînt cu conştiinţa împăcată. Nu-i datorez nimănui nici un sfanţ, nu mă bag în nici o afacere murdară, vînd marfă bună, nu iau mai scump decît ceilalţi... De-alde astea, cum spui tu, sînt bune pentru verii noştri Saccard. Se prefac că nici nu ştiu că sînt şi eu la Paris ; dar eu sînt mai mîndră ca ei ; doi bani nu dau pe milioanele lor. Se zice că Saccard face specula cu demolările şi că fură de la toţi. Nici nu mă mir, aşa promitea de tînăr. Îi plac banii, ca să se lăfăiască şi apoi să-i arunce pe fereastră ca un dobitoc... Dacă sînt

suspectați oameni de soiul ăsta, care fac averi prea mari, mai înțeleg și eu. Dacă vrei să știi, nu-l respect pe Saccard nici cît negru sub unghie... Noi însă, noi care trăim așa de liniștiți, care în cincisprezece ani de-abia ne agonisim acolo o bunăstare oarecare, noi care nu facem politică și care nu avem altă grijă decît să ne creștem fata și să ajungem cu bine la liman ! Haida de, mă faci să și rîd ; noi sîntem oameni cumsecade.

Veni și se așeză pe marginea patului. Convingerile lui Quenu erau cam zdruncinate.

— Ascultă-mă pe mine, reluă ea cu o voce mai adîncă. N-ai, sper, nici un interes să vezi cum ți se pradă prăvălia, cum ți se golește pivnița și ți se fură banii ? Dacă indivizii ăștia de la domnul Lebigre ar învinge, crezi tu că a doua zi ai mai sta la căldurică așa ca acum ? Și cînd te-ai duce jos la bucătărie, crezi tu că te-ai apuca liniștit de piftiile tale, așa cum ai să faci îndată ? Firește că nu... Atunci, ce-ți veni să vorbești despre răsturnarea guvernului care te apără și-ți dă posibilitatea să faci economii ? Ai o nevastă, ai o fiică, de ele ești dator să te îngrijești înainte de toate. Ai fi foarte vinovat dacă le-ai compromite fericirea. Numai oamenii fără căpătîi, care nu au nimic de pierdut, numai ăia umblă după împușcături. Doar n-oi fi vrînd acum să plătești tu oalele sparte. Stai liniștit la locul tău, prostovane, dormi bine, mănîncă bine, cîștigă bani, păstrează-ți conștiința curată și fii convins că, dacă o supără imperiul, Franța o să se descurce și singură, fără ajutorul tău. N-are ea nevoie de unul ca tine !

Rîdea cu rîsul ei frumos. Quenu era întru totul convins. La urma urmei, avea dreptate ; și apoi tare mai era frumoasă cum stătea așa pe marginea patului, bine pieptănată, cu toate că era devreme, atît de curată și de proaspătă cu gulerașul ei alb ca zăpada ! Tot ascultînd-o, Quenu se uita la portretele lor atîrnînd de o parte și de alta a căminului ; fără îndoială că erau oameni cinstiți ; în ramele acelea poleite aveau un aer foarte demn, cu hainele lor negre. Și camera i se păru și ea o încăpere de oameni distinși ; pătrățelele de dantelă croșetată așezate pe scaune erau parcă și ele o garanție de cinste ; covorul, perdelele, vazele din porțelan cu peisaje, totul vorbea despre munca și dragostea lor pentru confort. Atunci se vîrî mai adînc în

pilota sub care se cocea domol, într-o căldură ca de baie. I se păru că la domnul Lebigre fusese gata să piardă toate acestea și patul său uriaș, și camera aceea atît de bine închisă, și mezelăria la care acum se gîndea cu o remușcare plină de duioșie. Din Lisa, din mobilă, din toate aceste lucruri plăcute care îl înconjurau se degaja o bunăstare, o tihnă care îi provocau o moleșeală minunată.

— Mă, prostule, mă, îi zise nevastă-sa văzîndu-l complet învins, frumoasă cale mai apucaseși ! Dar vezi tu, ar fi trebuit să treci peste cadavrul Paulinei și al meu... De aci înainte nu te mai apuca să judeci guvernul, nu-i așa ? Mai întîi și întîi fiindcă toate guvernele sînt la fel. Așa cum îl susținem pe ăsta, tot așa am susține oricare altul, fiindcă e necesar. Totul este ca la bătrînețe să-ți papi rentele în pace, cu convingerea că le-ai cîștigat prin muncă cinstită.

Quenu aproba totul, cu capul. Vru să înceapă un fel de justificare :

— Gavard e acela... șopti el.

Dar ea deveni din nou serioasă și-l întrerupse brusc.

— Nu, nu e Gavard... Știu eu cine e. Și ar face bine dumnealui să se gîndească la propria lui piele înainte de a se apuca să-i compromită și pe alții.

— Te referi cumva la Florent ? întrebă Quenu timid, după o scurtă tăcere.

Lisa nu-i răspunse chiar imediat. Se sculă, se întoarse iar la birou, făcînd chipurile un efort ca să se stăpînească. Apoi, spuse cu glas limpede :

— Da, la Florent... Știi bine cîtă răbdare am. Pentru nimic în lume n-aș vrea să mă așez de-a curmezișul între tine și fratele tău. Pentru mine, legăturile de familie sînt sfinte. Dar acum s-a umplut paharul. De cînd e fratele tău aici, toate alea merg anapoda... De altfel, nu, e mai bine să nu mai zic nimic.

Din nou se făcu liniște. Și pe cînd bărbatul se uita cu un aer stînjenit la tavanul alcovului, Lisa urmă cu mai multă violență :

— La urma urmei parcă nici nu și-ar da seama cîte sacrificii facem pentru el. Ne-am restrîns, i-am dat odaia Augustinei, și biata fată doarme fără să crîcnească în chichineața aia unde n-are nici aer. Îl hrănim de dimineața pînă seara, îi căutăm în coarne... Și nimic. Acceptă toate

astea, ca şi cînd i s-ar cuveni. Cîştigă şi el bani, şi nici măcar nu ştim pe ce se duc, sau, mai degrabă, o ştim prea bine.

— Ei, da, dar mai e şi moştenirea, bolborosi Quenu care suferea auzind cum îl acuză pe fratele lui.

Lisa înţepeni, de parcă ar fi lovit-o cu leuca-n cap. Toată mînia ei se risipi.

— Moştenirea, ai dreptate... Uite, toate socotelile sînt aici în sertar. N-a vrut să-şi ia partea lui, îţi aminteşti, că doar erai de faţă ? Asta dovedeşte că e un om fără judecată şi total neserios. Dacă ar fi avut minte cît de cît, pînă acum făcea ceva cu tot bănetul ăsta... Eu una tare aş vrea să nu-l mai am pe cap... De două ori i-am mai vorbit despre bani, dar nici nu vrea să audă. Ar trebui să-l convingi tu să şi-i ia odată... Încearcă să discuţi cu el, vrei ?

Quenu răspunse printr-o mormăială. Lisa evită să mai insiste, considerînd că a făcut totul ca onestitatea să fie de partea ei.

— Nu, hotărît lucru, ăsta nu e un om ca toţii ceilalţi, o luă ea de la început. Pe mine mă nelinişteşte, ce vrei ! Ţi-o spun doar aşa, fiindcă a venit vorba... Eu nu mă bag în treburile lui, cu toate că din cauza purtării dumnealui ne bîrfeşte deja toată mahalaua. N-are decît să mănînce pe socoteala noastră, să doarmă la noi, să ne deranjeze cît vrea, mă rog, toate astea le răbdăm noi. Ceea ce însă n-am să-i îngădui nici în ruptul capului, este să ne amestece în politica lui. Dacă îţi mai vîră bazaconii în cap, dacă ne mai compromite cît de cît, te previn că îl dau pe uşă afară, în doi timpi şi trei mişcări... Te previn, bagă de seamă !

Florent era condamnat. Acum Lisa făcea într-adevăr un mare efort ca să nu-şi dea drumul pînă la capăt, ca nu cumva valul de resentimente care i se adunaseră în suflet să se reverse. Violenţa acestor sentimente îi contraria instinctele cele mai profunde, o rănea, o înspăimînta, o făcea să sufere cu adevărat. Mai şopti însă :

— Un om care a trecut prin aventurile cele mai urîte, care n-a fost în stare să-şi clădească un cămin... Cred şi eu că îi convin gloanţele şi împuşcăturile. N-are decît să se ducă să le încaseze, dacă-i plac ; să-i lase însă în pace pe oamenii cumsecade, să trăiască liniştiţi în sînul fami-

liei lor... Şi-apoi, nu-mi place şi gata! Seara, la masă, pute a peşte. Nici nu mai pot să mănînc. Lui puţin îi pasă, înfulecă pînă nu mai poate şi tot nu se lipeşte nimic de el. Nenorocitul, nu-i în stare nici măcar să se îngraşe, de atita răutate ce zace în el.

Se apropiase de fereastră. Îl văzu pe Florent care traversa strada Rambuteau, îndreptîndu-se spre pescărie. În dimineaţa aceea marfa sosită în hală se revărsa; coşurile sclipeau argintii, mezatul vuia. Lisa urmări umerii ascuţiţi ai cumnatului ei care pătrundea în mirosul puternic al halelor cu spinarea încovoiată, cu acea greaţă cumplită care din stomac i se ridica parcă pînă în creier; privirea cu care îl însoţea era aceea a unei luptătoare, a unei femei hotărîtă să învingă.

Cînd se întoarse, Quenu tocmai se scula. În cămaşă de noapte, cu picioarele înfundate în moliciunea covorului miţos, învăluit încă de căldura plăcută a pilotei, Quenu era livid, necăjit foc de neînţelegerile dintre fratele şi nevasta lui. Lisa însă îi adresă cel mai frumos zîmbet de care era în stare. Îl mişcă profund, întinzîndu-i cu mîna ei ciorapii.

IV

PE MARJOLIN ÎL GĂSISERĂ în piața Innocents, în mijlocul unei grămezi de verze : chipul trandafiriu al copilului adormit era ascuns sub frunzele răsfrînte ale unei uriașe verze albe. Nu s-a aflat niciodată a cui fusese mîna mîrșavă care îl pusese acolo. Era un omuleț foarte durduliu și încîntat parcă de faptul că trăiește : să tot fi avut doi-trei ani, dar era atît de prostuț și de molîu, încît abia dacă bolborosea cîteva cuvinte. Singurul lucru pe care îl știa era să zîmbească. Cînd îl descoperi sub varza aceea enormă, zarzavagioaica, uimită, scoase un asemenea țipăt, încît toate vecinele dădură fuga, oprindu-se înmărmurite ; copilul mai purta încă rochiță, ca bebelușii și era înfășurat într-o pătură : cînd le văzu, întinse brațele spre ele. N-a fost în stare să spună cine este mama lui. Le privea cu niște ochi plini de mirare, cuibărindu-se la pieptul unei precupețe grase care îl luase în brațe. Pînă seara, constitui preocuparea de căpetenie a întregii piețe. Se liniștise complet, mînca tartine și le rîdea tuturor femeilor. Precupeața cea grasă îl luă la ea ; apoi puștiul trecu la altă vecină ; peste o lună de zile ajunse la o a treia femeie. Cînd îl întrebai : „Unde e mama ta ?" arăta cu mînuța de jur împrejur, cu un gest adorabil, toate precupețele. Deveni copilul halelor, ținîndu-se cînd după fusta uneia dintre femei, cînd după a alteia, găsind totdeauna un colțișor în vreun pat, mîncînd cîte o ciorbă cam de pe la toți, îmbrăcat cum dădea Dumnezeu și avînd cu toate acestea și cîțiva gologani în fundul

buzunarelor sale rupte. O fata frumoasă, roșcată, care vindea plante medicinale, îi zisese Marjolin, fără să se știe de ce.

Tocmai cînd să împlinească piciul patru ani, mătușa Chantemesse găsi și ea o fetiță pe trotuarul străzii Saint-Denis, chiar în colțul pieței. Fetița părea cam de doi ani, dar vorbea deja de te amețea, stîlcind cuvintele în gînguritul ei copilăresc, astfel încît mătușii Chantemesse i se păru a înțelege că o cheamă Cadine și că în ajun, maică-sa o așezase pe pragul unei case și-i spusese s-o aștepte. Fetița adormise acolo : nu plîngea, zicea că acasă o băteau. Apoi, se luă după mătușa Chantemesse, fericită, încîntată de piața asta așa de mare, unde mișunau atîția oameni și unde erau atîtea zarzavaturi. Mătușa Chantemesse, care-și vindea legumele cu amănuntul, era o femeie cam de vreo șaizeci de ani, cumsecade, dar foarte morocănoasă ; adora copiii, deoarece îi muriseră trei băiețași încă în leagăn. Își zise că „nepricopsita asta prea e soi rău ca să piară", așa că o adoptă pe Cadine.

Într-o seară însă, pe cînd se întorcea acasă cu Cadine de mînă, mătușa Chantemesse se pomeni că Marjolin o apucă în modul cel mai firesc de cealaltă mînă.

— Ce-i mă băiete, zise bătrîna oprindu-se, tu nu vezi că s-a ocupat locul ? Nu mai stai la lungana aia de Thérèse ? Mare haimana mai ești și tu !

Puștiul se uită la ea rîzînd și continuă s-o strîngă de mînă. Era atît de frumușel cu cîrlionții lui, încît pe mătușa Chantemesse n-o mai răbdă inima să bombăne. Șopti :

— Haideți mormolocilor... O să dormiți împreună.

Și astfel, cu cîte un plod agățat de fiecare mînă, ajunse în strada Lard unde stătea. Pe Marjolin îl uită Dumnezeu la mătușa Chantemesse. Cînd făceau prea mult tărăboi, bătrîna le mai dădea cîteva scatoalce, fericită că are de ce să zbiere și să se înfurie, fericită că are pe cine spăla și băga sub aceeași pătură. Le instalase un pătuț într-un cărucior vechi de zarzavagiu, căruia îi lipseau roțile și hulubele. Semăna cu un fel de leagăn mare, cam tărișor, ce e drept, dar încă înmiresmat de legumele proaspete pe care precupeața le ținuse acolo multă vreme înfășurate în cîrpe umede, ca să stea proaspete. La vîrsta de patru ani,

Cadine și Marjolin dormiră deci acolo, unul în brațele celuilalt.

Și astfel crescură împreună, și toată lumea îi văzu ținîndu-se mereu de gît. Noaptea, mătușa Chantemesse îi auzea sporovăind pe înfundate. Cu vocea ei pițigăiată, Cadine tot istorisea ceasuri întregi povești nesfîrșite, pe care Marjolin le asculta, mormăind încet de uimire. Era tare răutăcioasă și născocea fel de fel de întîmplări ca să-l îngrozească ; îi povestea bunăoară că în ajun văzuse un om alb de tot, care ședea la picioarele patului lor și-i privea scoțînd o limbă roșie, lungă cît toate zilele. Pe bietul Marjolin îl treceau nădușelile de spaimă : îi cerea totuși diferite amănunte. Cadine rîdea atunci de el și-l făcea „prostovan". Alteori, nu erau de loc cuminți, se băteau cu picioarele pe sub pătură ; Cadine își strîngea genunchii la gură și abia își ținea rîsul, cînd Marjolin n-o nimerea și se pocnea rău de perete. Atunci, mătușa Chantemesse trebuia să se scoale, ca să vîre marginile păturii sub saltea și să-i adoarmă pe amîndoi, după ce-i potolea cu cîte o palmă dată mai mult pe pernă. Astfel, vreme îndelungată patul a fost pentru ei un loc de joacă ; îl umpleau cu jucării, și tot acolo mîncau morcovii și napii șterpeliți de prin hală ; în fiecare dimineață, mama lor adoptivă se mira găsind în patul lor fel de fel de obiecte ciudate, pietricele, frunze, cotoare de mere și păpuși făcute din zdrențe. Iarna, cînd era foarte ger, bătrîna îi lăsa adormiți în pat, claia neagră a Cadinei amestecîndu-se cu zulufii blonzi ai lui Marjolin ; gurițele lor erau atît de apropiate, încît ai fi zis că se încălzesc unul pe altul cu răsuflarea.

Această cameră din strada Lard era de fapt o cocioabă mare și dărăpănată, luminată de o singură fereastră, pe care ploile o mînjiseră de tot. Copiii se jucau de-a v-ați ascunselea în dulapul înalt de nuc și sub patul imens al mătușii Chantemesse. Mai erau și vreo două sau trei mese sub care umblau de-a bușilea. Pentru ei era un loc încîntător, fiindcă nu prea era lumină, iar prin ungherele întunecoase mai găseau și zarzavaturi împrăștiate. Strada Lard era și ea foarte amuzantă ; strîmtă, puțin umblată și cu o arcadă mare, ce dădea în strada Lingerie. Ușa casei se afla chiar lîngă arcadă ; era o ușă scundă al cărei canat nu

se deschidea decît pe jumătate și dădea pe treptele lunecoase ale unei scări în spirală. Casa aceasta avea o streașină mare în față și părea umflată toată și înnegrită de umezeală; cu rezervoarele ei de lături înverzite, așezate la fiecare etaj, constituia și ea o uriașă jucărie. Cadine și Marjolin petreceau dimineți întregi aruncînd de jos pietricele și căznindu-se să nimerească drept în rezervoare; pietrele se rostogoleau apoi de-a lungul tuburilor de canalizare făcînd un zgomot care îi înveselea grozav. Puștii sparseră însă două ferestre și umplură tuburile cu pietricele în așa hal, încît pe mătușa Chantemesse, care stătea în casa aceea de patruzeci și trei de ani, fuseseră gata s-o dea afară.

Cadine și Marjolin se puseră atunci cu greul pe camioanele, cotigile și căruțele care staționau pe strada pustie. Se cocoțau pe roți, se legănau pe lanțuri, se cățărau pe lăzi și pe grămezile de coșuri. Sălile mari și întunecoase ale prăvăliilor angrosiștilor din strada Poterie, care de la o zi la alta se umpleau și se și goleau, puneau neîncetat la dispoziție copiilor noi colțuri minunate, ascunzători unde ștrengarii stăteau ceasuri întregi în mirosul fructelor uscate, al portocalelor și al merelor proaspete. Apoi se plictiseau și se duceau iar la mătușa Chantemesse pe trotuarele pieței Innocents. Soseau de braț, după ce traversaseră rîzînd străzile, strecurîndu-se printre căruțe fără nici o teamă. Cunoșteau bine caldarîmul, înfundîndu-și piciorușele pînă la genunchi în frunzele și cotoarele de zarzavat împrăștiate pe drum; nu alunecau niciodată și-și băteau joc ori de cîte ori cîte un cărăuș, călcînd cu bocancii săi grei pe vreo frunză de anghinare, se întindea cît era de lung. Erau drăcușorii trandafirii și drăgălași ai acestor străzi lunecoase. Îi vedeai prin tot locul. Cînd ploua, se plimbau solemn, cu o uriașă umbrelă zdrențuită, sub care precupeața își adăpostise taraba vreme de douăzeci de ani; o înfigeau gravi într-un colț al pieței și-și făceau astfel o „casă". În zilele însorite, seara, cădeau lați de atîta hoinăreală ștrengărească; se bălăceau cu picioarele în cișmele, construiau ecluze, zăgăzuind apa din rigole, se ascundeau pe după mormanele de legume și stăteau acolo la umbră, pălăvrăgind așa cum făceau și noaptea în pat. Adesea oamenii auzeau, trecînd pe lîngă o

grămadă de lăptuci sau de salate, o sporovăială șoptită. Cînd dădeau la o parte salatele, îi zăreau lungiți unul lîngă altul pe un culcuș de frunze, cu ochii mari, neliniștiți, ca niște păsărele surprinse într-un tufiș. Cadine nu mai putea fără Marjolin și Marjolin plîngea cînd Cadine se rătăcea de el. Dacă se întîmpla să-i despartă careva, se căutau unul pe celălalt pe după toate fustele din hale, prin lăzi și pe sub maldărele de verze. Crescură și se iubiră mai cu seamă în mijlocul verzelor.

Marjolin avea aproape opt ani, și Cadine șase, cînd mătușa Chantemesse îi rușină din pricina trîndăviei lor. Le spuse că-i va lua părtași la negoțul ei cu amănuntul. Le promise cîte cinci centime pe zi dacă o ajută să-și curețe zarzavaturile. În primele zile, copiii munciră cu o rîvnă deosebită. Se instalaseră de-o parte și de alta a tarabei, cu cuțitașele lor înguste, și erau foarte atenți la ceea ce aveau de făcut. Mătușa Chantemesse se specializase în legume curățate : ținea pe taraba învelită într-o bucată de stofă neagră, umezită, șiruri de cartofi, napi, morcovi, cepe de apă, așezate cîte patru în formă de piramidă : trei bucăți alcătuiau baza, iar cea de-a patra vîrful, gata pregătite să fie vîrîte în oala gospodinelor întîrziate. Avea și legături de zarzavat de supă : patru fire de praz, trei morcovi, un păstîrnac, doi napi, două bucăți de țelină, ca să nu mai vorbim de legumele proaspăt tăiate în fîșii foarte fine și așezate pe bucățele de hîrtie, de verzele tăiate în patru, de grămăjoarele de tomate și de feliile de dovleac care semănau cu niște stele roșii și cu un crai nou auriu pe fondul alb al celorlalte legume bine spălate. Cadine, cu toate că era mai mică, se dovedi mult mai îndemînatecă decît Marjolin : curăța atît de dibaci cartofii încît coaja subțire pe care o scotea era străvezie ; aranja așa de frumos legăturile de zarzavat de supă, încît păreau niște buchete de flori ; în sfîrșit, știa să alcătuiască din trei morcovi și trei napi o grămăjoară care să pară foarte mare. Trecătorii se opreau rîzînd, cînd o auzeau strigînd cu vocea ei pițigăiată de puștancă :

— Doamnă, doamnă, ia veniți și pe la mine... Ia uitați, zece centime grămada.

Își avea mușteriii ei, și grămăjoarele făcute de ea erau vestite. Mătușa Chantemesse, așezată între cei doi copii,

cînd îi vedea lucrînd atît de serioși și atenți, rîdea pe înfundate de-i săltau sînii pînă sub bărbie. Le dădea cu sfințenie cele cinci centime pe zi. Grămăjoarele de zarzavaturi începură însă să-i plictisească. Cu cît creșteau, cu atît visau la afaceri mai bănoase. Pe Cadine o cam enerva faptul că Marjolin rămînea tot copil. N-are mai multă minte decît un cocean de varză, zicea ea. Și e drept că, degeaba tot născocea fata fel de fel de modalități de a scoate bani, băiatul nu cîștiga nimic, nu era în stare nici măcar să facă un comision. Ea însă era grozav de șmecheră. La opt ani, o precupeață din cele care se așază pe o bancă, în preajma halelor cu cîte un coș plin cu lămîi, o angajă împreună cu o ceată întreagă de puștoaice, să-i vîndă marfa; lua în mînă cîte două lămîi și alerga după trecători, vîrîndu-le marfa sub nas, oferind lămîile cu cincisprezece centime perechea; după ce vindea o serie, dădea fuga la precupeață, ca să se aprovizioneze din nou; primea cîte zece centime pentru fiecare duzină de lămîi, realizînd în zilele bune pînă la douăzeci și cinci-treizeci de centime. În anul următor se apucă să plaseze bonețele cu patruzeci și cinci de centime; cîștigul era mai mare, dar trebuia să fii cu ochii în patru, fiindcă soiul ăsta de comerț ambulant era interzis. Cadine îi mirosea pe agenții de poliție de la o sută de pași; îndată bonetele dispăreau sub fustița ei, și puștoaica ronțăia un măr cu aerul cel mai nevinovat. Mai tîrziu începu să vîndă prăjituri, plăcinte, tarte cu cireși, crochete, biscuiți din mălai, groși și galbeni, bunătăți pe care le prezenta pe o leasă de răchită; Marjolin însă îi mînca toată marfa. La unsprezece ani, în sfîrșit, realiză o ideie măreață care o frămînta de mult. În două luni economisi patru franci, își cumpără unul din acele coșuri care se agață pe spate ca niște ghiozdane și se făcu precupeață de mohor.

Era o afacere serioasă. Se scula cu noaptea în cap, își cumpăra de la angrosiști provizia de mohor, de mei și de grîu opărit; apoi, trecea Sena și bătea tot cartierul Latin, de la strada Saint-Jacques pînă la strada Dauphine și chiar pînă la grădina Luxembourg. Marjolin o însoțea, dar Cadine nu-l lăsa nici măcar să care coșul; zicea că nu e bun decît să strige, și într-adevăr, băiatul striga cu glasul lui tărăgănat:

— Hai la mohor pentru păsărele !

Cadine repeta, cu modulații de flaut, alcătuind o ciudată frază muzicală care se încheia cu cîte o notă foarte înaltă, pură și stridentă :

— Hai la mohor pentru păsărele !

Mergeau fiecare pe cîte un trotuar, uitîndu-se în sus. Pe vremea aceea Marjolin era îmbrăcat într-o jiletcă roșie, lungă, care îi ajungea pînă la genunchi ; era jiletca răposatului moș Chantemesse, fost birjar. Cadine purta o rochie cu carouri albastre și albe, făcută dintr-un tartan uzat al mătușii Chantemesse. Toți canarii din casele cartierului Latin îi cunoșteau. Cînd treceau pe stradă repetîndu-și fraza, fiecare ca un ecou al celuilalt, toate coliviile începeau să cînte.

Cadine începu să vîndă și creson. „Hai cu zece centime legătura ! Zece centime legătura !" Marjolin intra prin prăvălii și oferea : „O mîndrețe de creson, sănătatea trupului". Tocmai atunci însă se construiau Halele centrale. Fetița rămînea în extaz în fața aleii cu flori ce străbate hala de fructe. Acolo, de-a lungul tarabelor se deschid și înfloresc buchete mari, asemenea unor straturi de flori de o parte și de alta a unei poteci ; acolo e expusă o întreagă recoltă înmiresmată, două garduri dese alcătuite din trandafiri, printre care fetelor din cartier le place să se plimbe zîmbitoare, ușor amețite de parfumul prea tare ; sus, deasupra tarabelor, se află florile artificiale și frunzele de hîrtie, pe care picăturile de gumă arabică imită roua, coroanele mortuare, cu perlele lor negre și albe nuanțate de reflexe albăstrui. Cu năsucul ei trandafiriu, Cadine adulmeca miresmele cu o senzualitate de pisică ; se oprea în mijlocul acestei prospețimi și-și făcea parcă o provizie de parfum. Cînd își vîra cosițele sub nasul lui Marjolin, băiatul zicea că miroase a garoafe. Fata se jura că nu folosește nici un fel de pomadă parfumată, că-i e de ajuns să străbată aleea cu flori. Apoi fetișcana se zbătu din răsputeri și intră în slujba unei florărese. Atunci Marjolin afirmă că e parfumată din cap pînă în picioare. Fata ajunsese, în sfîrșit, să trăiască numai în mijlocul trandafirilor, a liliacului, a micșunelelor și a lăcrămioarelor. Băiatul, în joacă, îi mirosea îndelung fusta, se făcea că ghicește și spunea într-un tîrziu : „Miroase a lăcrămioare".

Se urca apoi pînă spre talie, spre corsaj, adulmeca mai tare : „Miroase a micșunele". În dreptul mînecilor, la încheietura mîinii : „Miroase a liliac". La ceafă, în jurul gîtului, pe obraji și pe buze : „Miroase a trandafiri". Cadine rîdea, îi zicea prostovane, țipa, cerîndu-i să înceteze, pentru că o gîdila cu vîrful nasului. Răsuflarea ei mirosea a iasomie. Era toată un buchet călduț și viu.

Acum fata se scula de la patru dimineața, ca s-o ajute pe stăpînă-sa la achiziționarea mărfii. În fiecare dimineață cumpărau de la horticultorii din împrejurimile Parisului buchete mari de flori, grămezi de mușchi, legături de ferigă și de brebenoc pentru împodobit buchetele. Cadine rămînea cu gura căscată în fața briliantelor și a dantelelor arborate de fiicele grădinarilor bogați din Montreuil, care descindeau la Paris în mijlocul trandafirilor. În zilele de Sîntă-Marie, de Sîn-Petru și de Sfîntul Iosif, sfinți patronimici foarte sărbătoriți, vînzarea începea de pe la două noaptea : în ocazii de acestea se vindeau în hale flori tăiate în valoare de peste o sută de mii de franci. Angrosistele cîștigau pînă la două sute de franci în cîteva ore. În asemenea zile, de după legăturile de panselele, de rozete, de margarete, din Cadine nu se mai vedeau decît cîteva șuvițe de păr cîrlionțat ; se îneca, se pierdea sub maldărele de flori ; toată ziua aranja buchete în jurul cîte unui fir de trestie. Dobîndise în numai cîteva săptămîni o îndemînare și o grație originală. Buchetele ei nu plăceau oricui ; stîrneau zîmbete sau nelinișteau lumea, fiindcă dădeau în vileag o anumită cruzime naivă. Culoarea lor dominantă era roșul întretăiat de tonuri violente de albastru, de galben, de violet ; aveau un farmec oarecum barbar. În diminețile în care îl ciupea pe Marjolin sau îl necăjea de-i dădeau lacrimile, făcea niște buchete de-a dreptul sălbatece, buchete de fată mînioasă, cu parfum aspru și culori iritante. În alte dimineți, cînd era înduioșată din pricina vreunui necaz sau a vreunei bucurii, născocea buchete cenușii, argintii, foarte duioase, voalate parcă și cu miros discret. Alteori făcea buchete de trandafiri însîngerați ca niște inimi sfîșiate, înconjurați de o aureolă de garoafe albe ; gladiole roșcate țîșneau ca niște flăcări din masa de verdeață palidă ; alcătuia adevărate covoare de Smirna cu desene complicate, așezînd

florile una lîngă alta cum potriveşti lîna pe o canava ; construia evantaie strălucitoare care se evazau ca o dantelă suplă ; erau fie buchete de o puritate încîntătoare, fie buchete provocatoare, buchete de vis, menite femeilor grosolane sau marchizelor, trădînd cînd stîngăcii de fecioară, cînd patimi senzuale de femeiuşcă, toată fantezia fermecătoare a unei puştoaice de doisprezece ani, în care începea să se trezească femeia.

Cadine nu respecta decît două flori : liliacul alb care costa iarna cincisprezece pînă la douăzeci de franci buchetul de opt sau zece fire şi cameliile, chiar mai scumpe, care soseau cu duzina, ambalate în cutii, întinse pe un culcuş de muşchi şi acoperite cu un strat subţire de vată. Le lua în mînă cu gingăşia cu care ar fi atins nişte bijuterii, ţinîndu-şi răsuflarea de teamă să nu le strice nici măcar cu o adiere ; apoi, cu o grijă infinită, lega de tulpinele lor scurte cîte un firişor de trestie. Vorbea despre ele cu multă seriozitate. Îi explica lui Marjolin că o camelie albă, frumoasă, fără nici o pată de rugină, e un lucru rar şi deosebit de frumos. Într-o zi, pe cînd îi dăduse o camelie ca s-o admire, băiatul exclamă :

— Da, e drăguţă, dar mie îmi place mai mult guşuliţa ta, uite aici ; e mult mai catifelată şi mai străvezie decît camelia asta... Are nişte vinişoare albastre şi trandafirii care seamănă întocmai cu ale florilor.

O mîngîia cu vîrful degetelor, apoi îşi apropia nasul, şoptind :

— Ia te uită, azi miroşi a flori de portocal.

Cadine avea un caracter din cale afară de dificil. Nu se învoia cu rolul de slujnică. De aceea începu să lucreze pe cont propriu. Deoarece pe vremea aceea nu avea decît treisprezece ani şi nu putea să viseze la o negustorie în stil mare, adică la o tarabă în hala de flori, se apucă să vîndă buchete de violete de cinci centime, înfipte într-un strat de muşchi, pe un fel de coş plat de răchită, pe care îl purta agăţat de gît. Toată ziua umbla de colo, colo prin hale şi în jurul halelor, plimbîndu-şi bucăţica ei de grădină. Hoinăreala aceasta continuă, care îi dezmorţea picioarele după ceasurile nesfîrşite pe care le petrecea cu genunchii la gură, făcîndu-şi buchetele pe un scăunel scund, era bucuria ei. Se învăţase în ultima vreme să-şi

facă buchetele de violete din mers; le răsucea ca pe un fus cu o deosebită abilitate; număra șase sau opt flori, după anotimp, îndoia un fir de papură, adăuga o frunză și le lega cu o ață udă, pe care apoi o reteza cu dinții ei de lup tînăr. Ai fi zis că buchetele ei cresc singure, de-a dreptul din mușchiul coșulețului, atît le înfigea de repede în culcușul lor. De-a lungul trotuarelor, în mijlocul înghiontelii de pe stradă, degetele ei sprintene tot legau la flori, fără să se mai uite la ele; cu obrăjorul ei obraznic ridicat în sus, nu se interesa decît de prăvălii și de trecători. Se odihnea apoi în intrîndul vreunei porți, aducînd pe marginea rigolelor soioase, pline cu lături, un suflu primăvăratic, un colț de lumină invadat de ierburi albăstrii. Buchetele ei continuau să-i reflecte mînia și înduioșarea: unele erau țepoase, răutăcioase și neîmblînzite în cornetul lor boțit; altele erau pașnice, drăgăstoase, zîmbind parcă din mijlocul gulerașului lor curat. Pe unde trecea, Cadine lăsa în urma ei o mireasmă gingașă. Marjolin se ținea după ea cu încîntare. Din cap pînă-n picioare fata era numai parfum. Cînd o adulmeca, de la fustă pînă sus, spre corsaj, de la mîini și pînă la obraz, zicea că e toată numai o violetă, o imensă violetă. Își înfunda fața în trupul fetei repetînd:

— Ții minte ziua cînd am fost la Romainville? E chiar ca acolo, aici, la mînecă mai ales... Nu-ți mai schimba meseria. Prea miroși frumos.

Cadine n-o mai schimbă. Aceasta a fost cea din urmă meserie a ei. Copiii însă creșteau și Cadine tot bătînd străzile uita adesea de coșul ei cu flori. Construirea noilor hale deveni pentru cei doi puști un motiv de escapade permanente. Se strecurau prin cîte o spărtură a îngrăditurii de scînduri, intrau pînă în inima șantierului, se vîrau în gropile fundațiilor sau se cocoțau pe cele dintîi coloane de fontă. Așa ajunseră să lase cîte ceva din sufletul lor, din joaca și hîrjoneala lor, în fiecare groapă, în fiecare schelă a halei. Pavilioanele se înălțau astfel parcă din mînuțele lor. De aici se trăgea dragostea lor pentru halele acelea mari și dragostea cu care halele păreau a-i răsplăti. Copiii erau intimii acestor corăbii uriașe, ca niște prieteni vechi care au asistat la fixarea fiecărui bulon. Nu se temeau cîtuși de puțin de acest monstru

enorm ; îl băteau cu pumnii lor slăbuţi, îl tratau ca pe un egal al lor, ca pe un tovarăş faţă de care nu te jenezi. Iar hala le zîmbea acestor ştrengari, care constituiau cîntecul liber, idila neruşinată a pîntecului său.

Cadine şi Marjolin nu mai dormeau împreună în cărucior la mătuşa Chantemesse. Bătrîna, auzindu-i trăncănind toată noaptea, îi aşternu băiatului un pat separat, pe jos, în faţa dulapului ; a doua zi însă îl găsi de gît cu Cadine sub aceeaşi pătură. Atunci îl culcă la o vecină, ceea ce îi necăji rău pe copii. În timpul zilei, cînd mătuşa Chantemesse nu era acasă, se cuprindeau în braţe şi aşa îmbrăcaţi cum erau se întindeau pe jos ca pe un pat, ceea ce îi amuza grozav. Mai tîrziu făcură fel de fel de ştrengării, căutînd colţurile cele mai întunecoase ale camerei ; cel mai adesea însă se ascundeau în fundul magazinelor de pe strada Lard, în spatele grămezilor de mere sau a lăzilor de portocale. Erau liberi şi fără pudoare ca nişte vrăbiuţe ce se iubesc pe marginea unui acoperiş.

În beciul halei de păsări găsiră în sfîrşit modalitatea să mai doarmă iar împreună. Nu puteau renunţa la acel obicei drag, la acea senzaţie de căldură plăcută, cînd adormeau unul lîngă altul. Acolo, lîngă mesele pe care se tăiau păsările, erau nişte coşuri mari, pline cu pene, în care încăpeau foarte bine. Cum se înnopta, coborau în beci şi stăteau toată noaptea acolo, ţinîndu-şi cald unul altuia, fericiţi de moliciunea acestui culcuş, îngropaţi în puf pînă peste cap. De obicei îşi trăgeau coşul departe de becul cu gaz aerian ; erau singuri în mijlocul mirosului puternic de păsări ; uneori îi trezea cîntatul neaşteptat al cîte unui cocoş ce se ridica din întuneric. Şi rîdeau, se îmbrăţişau, însufleţiţi de o vie prietenie, pe care nu ştiau cum să şi-o manifeste. Marjolin era tare prostuţ. Mînioasă, Cadine îl bătea, fără să ştie nici ea de ce. Îl dezmorţea cu îndrăzneala ei de fată crescută pe străzi. Încet, încet, în coşul lor cu pene, descoperiră o mulţime de lucruri. Era şi asta tot o joacă. Erau la fel de nevinovaţi ca şi găinile şi cocoşii ce dormeau alături de ei.

Mai tîrziu umplură halele cu dragostea lor de vrăbii nepăsătoare. Trăiau ca nişte animale tinere şi fericite, conduse numai de instinct, satisfăcîndu-şi poftele în mijlocul acelei îngrămădiri de hrană din care răsăriseră ca

nişte plante cărnoase. La şaisprezece ani, Cadine era o fată zurlie, ţigăncuşa oacheşă a străzii, foarte lacomă şi foarte senzuală. La optsprezece ani, Marjolin era un adolescent cam durduliu, în care ghiceai bărbatul greoi, lipsit de orice urmă de inteligenţă, trăind exclusiv prin simţuri. Noaptea, Cadine fugea adesea de acasă, ca să se ducă să doarmă cu el în beciul cu păsări ; a doua zi, plină de îndrăzneală, îi ridea în nas mătuşii Chantemesse, fugind de măturoiul cu care bătrîna izbea la întîmplare prin cameră, fără s-o atingă vreodată pe neisprăvita asta, care îşi bătea joc de ea cu o obrăznicie rară, spunîndu-i că a veghiat ca să vadă dacă i-au crescut lunii coarne. El hoinărea ; în nopţile în care Cadine îl lăsa singur, stătea în pavilioane, cu paznicul de gardă ; dormea pe saci, pe lăzi, unde nimerea. Cu timpul, cei doi puşti ajunseră să nu se mai dezlipească de hale. Acestea deveniră colivia, staulul, ieslea lor colosală, în care dormeau, se iubeau, trăiau, pe un imens culcuş de carne, de unt şi de legume.

Coşurile acelea mari, pline cu pene, rămîneau însă locul lor de predilecţie. Acolo se întorceau în nopţile cînd se simţeau plini de duioşie. Penele nu erau sortate. Pene lungi şi negre de curcan şi pene albe şi lucioase de gîscă le gîdilau urechile cînd se întorceau pe partea cealaltă ; se înfundau în puful de raţă ca în vată ; la fiecare răsuflare a celor doi ştrengari, penele uşoare, aurii şi bălţate ale găinilor, se înălţau ca un roi de muşte ce zumzăie într-o rază de soare. Iarna mai dormeau şi în purpuriul penelor de fazan, în cenuşiul-palid al celor de ciocîrlie, în mătasea pestriţă a potîrnichilor, a prepeliţelor şi a sturzilor. Penele păreau încă vii, erau călduţe şi mirositoare. Aduceau pe buzele puştilor freamătul aripilor şi căldura cuibului. Li se părea că stau lungiţi pe spinarea lată a unei păsări care îi duce în zbor, înlănţuiţi, copleşiţi de fericire. Dimineaţa, Marjolin o căuta pe Cadine, ce se pierduse în fundul coşului, ca şi cum ar fi troienit-o zăpada. Se scula zbîrlită, se scutura, ieşea parcă dintr-un nor de puf ; în cosiţe îi rămînea totdeauna înfipt penajul cîte unui cocoş.

În pavilionul angrosiştilor de unt, ouă şi brînză îşi găsiră alt loc încîntător. În fiecare dimineaţă se înălţau acolo stive uriaşe de coşuri goale. Cadine şi Marjolin îşi croiau

drum prin acest perete, se strecurau și-și făceau o ascunzătoare. După ce-și clădeau astfel în grămadă o cămăruță, trăgeau un coș cu care blocau ieșirea ; abia atunci se simțeau în siguranță, aveau o casă. Puteau să se îmbrățișeze liniștiți. Ceea ce însă îi făcea să-și bată joc de toată lumea era faptul că nu erau despărțiți de mulțimea din hale, al cărei glas puternic răsuna în jurul lor, decît de un perete fragil de răchită. Adesea îi pufnea rîsul cînd oamenii se opreau la doi pași de ei fără a le bănui prezența ; dădeau atunci ușor coșurile la o parte și aruncau cîte o privire pe furiș. La vremea cireșelor, Cadine azvîrlea sîmburii în nasul tuturor babelor care treceau, ceea ce îi amuza, cu atît mai mult cu cît bietele bătrîne, speriate, nu bănuiau niciodată de unde provenea grindina aceasta. Dădeau tîrcoale prin fundul beciurilor, cărora le cunoșteau toate ungherele întunecoase, știau să se strecoare prin grilajele cele mai strașnic ferecate. Una din plăcerile mari era să pătrundă pe calea ferată a trenului subteran din subsol, pe care niște linii abia proiectate trebuia s-o lege de diferite gări ; cîteva frînturi din această cale ferată treceau pe sub aleile halelor, despărțind beciurile diferitelor pavilioane ; la fiecare răspîntie erau deja montate plăcile turnante, gata să fie puse în funcțiune. Cadine și Marjolin descoperiseră într-un tîrziu, în bariera de scînduri groase care apăra linia, o bucată de lemn mai puțin solidă, pe care o șubreziseră de tot, astfel încît puteau intra lesne pe acolo. Se simțeau izolați de restul lumii ; deasupra lor, pe trotuare, auzeau tropotul neîncetat al Parisului. Calea ferată își ramifica galeriile pustii, întretăiate de pete de lumină sub privirea ferestruicilor zăbrelite cu fontă ; ici, colo, în zonele întunecoase, ardea cîte un bec cu gaz. Puștii se plimbau ca printr-un imens castel care le aparținea, siguri că nimeni nu avea să-i deranjeze, fericiți de acea liniște zumzăitoare, de acele licăriri stranii, de taina acelui subteran în care dragostea lor de copii zeflemiști dobîndea un freamăt de melodramă. Din beciurile învecinate ajungeau pînă la ei, prin peretele de scînduri, fel de fel de mirosuri ; aroma fadă a legumelor, mirosul aspru al pescăriei, duhoarea pestilențială a brînzeturilor, căldura vie a păsărilor. În alcovul acela întunecos, unde îi uita Dumnezeu culcați de-a curmezișul șinelor, aspirau

între două sărutări acest neîntrerupt suflu hrănitor. Alteori, în nopţile senine sau la revărsatul zorilor, se căţărau pe acoperişuri, urcau scara abruptă a turnuleţelor ce străjuiau colţurile pavilioanelor. Acolo, sus, se întindeau adevărate pajişti de zinc, bulevarde, pieţe, un întreg univers accidentat, peste care domneau doar ei. Înconjurau acoperişurile pătrate ale pavilioanelor, o luau de-a lungul acoperişurilor lunguieţe ale aleilor, urcau şi coborau pantele, se pierdeau în călătorii fără sfîrşit. Cînd se plictiseau de aceste tărîmuri joase, se cocoţau mai sus, avîntîndu-se pe scăriţele de fier, pe care fustele Cadinei fluturau ca nişte steaguri. Atunci hoinăreau pe cel de al doilea etaj al acoperişurilor, în plin cer. În afară de stele, deasupra lor nu mai era nimic. Din fundul halelor sonore se ridicau zvonuri, bubuiau nişte zgomote asemenea unei furtuni pe care o auzi noaptea, în depărtare. La înălţimea aceea, vîntul dimineţii mătura mirosul de putreziciune şi răsuflarea stătută a pieţelor ce se trezeau din somn. În zorii zilei, pe marginea streşinilor, se giugiuleau ca nişte păsărele, făcînd fel de fel de ştrengării chiar sub olane. Primele raze roşietice ale soarelui îi scăldau pe cei doi adolescenţi într-o lumină trandafirie. Cadine rîdea, veselă că se află sus, în aer, cu pieptul strălucind ca al unei turturele. Cu mîinile crispate pe bordura de zinc ca nişte gheare de porumbel sălbatic, Marjolin se apleca să vadă străzile încă învăluite în beznă. Cînd coborau de acolo înviorați de aerul proaspăt, zîmbind ca nişte îndrăgostiţi care se scoală boţiţi dintr-o căpiţă de fîn, ziceau că se întorc de la ţară.

Cu Claude Lantier făcuseră cunoştinţă în pavilionul de măruntaie. Se duceau pe acolo în toate zilele, mînaţi de setea de sînge, de cruzimea ştrengarilor care se desfată cînd văd tăindu-se capetele animalelor. De jur împrejurul pavilionului, gîrliţele erau roşii de sînge ; puştii îşi muiau în ele vîrful picioarelor, împingeau grămăjoare de frunze cu care le stăvileau, formînd băltoace însîngerate. Îi interesa în special sosirea măruntaielor în căruţele urît mirositoare, care apoi se spală cu apă multă. Se uitau cum se descarcă legăturile de picioare de oaie, care se îngrămădesc direct pe pămînt, ca nişte pietroaie murdare, limbile mari, înţepenite, cărora li se vede rana însîngerată din

dreptul gîtlejului, inimile de vită solide și ovale ca niște clopote mute. Îi treceau fiorii mai ales cînd vedeau coșurile mari, mustind încă de sînge, pline cu capete de berbeci cu coarnele năclăite, cu boturile negre, pe carnea vie a cărora se mai vedeau atîrnînd ici, colo șuvițe de piele acoperite cu blăniță; atunci visau la cine știe ce ghilotină ce aruncă în aceste coșuri capetele unor turme nesfîrșite. Se țineau după coșurile astea pînă în fundul beciurilor, de-a lungul șinelor montate pe treptele scărilor, ascultînd zgomotul roților acestor ciudate vagonete de răchită, care șuierau ca un fierăstrău. Jos îi cuprindea o groază care îi încînta. Pătrundeau într-un miros de cărnărie, umblau în mijlocul unor băltoace întunecate, pe care uneori păreau că sclipesc niște ochi purpurii; tălpile li se năclăiau, iar puștii plescăiau neliniștiți și totuși fascinați de acest noroi oribil. Becurile de gaz ardeau cu o flacără joasă ca o pleoapă sîngerie ce se zbate. În lumina palidă a gemulețelor pivniței, se apropiau de butucii din jurul cișmelelor. Acolo se desfătau, uitîndu-se la măcelarii cu șorțurile mînjite de sînge, care zdrobeau cu maiul capetele de berbeci unul după altul. Stăteau ceasuri întregi, așteptînd să se golească toate coșurile, captivați de pîrîitul oaselor, vrînd să vadă pînă la capăt cum se smulg limbile și cum se curăță creierii de așchiile oaselor. Uneori trecea pe lîngă ei cîte un îngrijitor care spăla beciul cu furtunul; valurile de apă șiroiau cu un zgomot de ecluză, jetul puternic al furtunului biciuia lespezile de piatră, fără însă a reuși să le curețe nici de mirosul sîngelui, nici de culoarea sa ruginie.

Spre seară, între patru și cinci, Cadine și Marjolin erau siguri că-l vor întîlni pe Claude la vînzarea cu ridicata a bojocului de vită. Stătea acolo, în mijlocul căruțelor proptite lîngă trotuare, în mulțimea de oameni cu cămăși și șorțuri albastre, îmbrîncit de toți, cu capul tobă de larma glasurilor ce-și laudă marfa; rămînea în extaz în fața bojocilor mari agățați de cîrligele mezatului și nu mai simțea nici măcar ghionturile. Le explicase de nenumărate ori celor doi puști că nimic nu putea fi mai frumos. Bojocii aveau o culoare pală, trandafirie, ce se accentua treptat ajungînd pe margini, jos, de un carmin-viu; pretindea că sînt făcuți din saten moarat și nu găsea cuvinte ca să

descrie această moliciune mătăsoasă, vinișoarele acelea proaspete și lungi, fîșiile acelea suple ce atîrnau în falduri largi, ca niște fuste de dansatoare agățate în cui. Le compara cu voalul transparent, cu dantelele ce lasă să se ghicească șoldul unei femei frumoase. Cînd vreo rază de soare, zăbovind peste bojocii aceștia mari, îi încununa cu un nimb de aur, lui Claude îi scînteiau ochii ; era mai fericit decît dacă i s-ar fi perindat prin față niște nuduri de zeițe antice sau rochiile de brocart ale unor castelane romantice.

Pictorul deveni cel mai bun prieten al celor doi puștani. Lui Claude îi plăceau aceste jivine frumoase. Visă îndelung la un tablou uriaș reprezentîndu-i pe Cadine și Marjolin iubindu-se în mijlocul Halelor centrale, înconjurați de legume, de pești, de carne. Ar fi vrut să-i picteze stînd înlănțuiți pe culcușul lor de alimente și dîndu-și o sărutare idilică. Vedea într-un atare tablou un fel de manifest artistic, izbînda pozitivismului în artă, arta modernă total experimentală și materialistă ; mai vedea în el o satiră a picturii de idei, o palmă dată vechilor școli. Totuși, timp de doi ani se tot strădui, făcînd noi și noi schițe, fără însă a putea găsi nota justă. Rupse vreo cincisprezece pînze. De pe urma acestor eșecuri îl năpădi un fel de ciudă împotriva lui însuși ; din dragoste față de tabloul său ratat continuă să trăiască în preajma celor două modele ale sale. Adesea, cînd îi întîlnea după-amiază dînd tîrcoale pe acolo, Claude umbla și el de colo, colo, hoinărind prin preajma halelor, cu mîinile înfundate în buzunare, profund interesat de viața clocotitoare a străzilor.

Mergeau alături cîteșitrei, tîrșîindu-și picioarele pe trotuar, ocupîndu-l tot, silind trecătorii să-i ocolească prin mijlocul străzii. Cu nasul în vînt, adulmecau mirosurile Parisului. Ar fi fost în stare să recunoască orice colțișor cu ochii închiși, numai după aburii încărcați cu alcool ce ieșeau din cîrciumi, după aroma caldă a brutăriilor și a patiseriilor, după mirosul fad al tarabelor fructarilor. Făceau plimbări, nu glumă. Le plăcea să traverseze rotonda halei de grîu, acea uriașă și greoaie colivie de piatră, în mijlocul îngrămădelii de saci albi cu făină, ascultînd zgomotul pașilor lor în tăcerea de sub bolta aceea sonoră.

Le mai plăceau și străduțele învecinate, pustii la ora aceea, întunecate și triste ca un colț de oraș părăsit, străzile Babille, Sauval, Deux-Écus, Viarmes, livide din pricina vecinătății morarilor, unde, pe la orele patru freamătă bursa cerealelor. De obicei o porneau de acolo. O luau încet pe strada Vauvilliers, se opreau în fața geamurilor unor birturi suspecte și-și arătau cu coada ochiului, rîzînd, numărul mare, scris cu galben al unei case cu obloanele lăsate. În gîtuitura străzii Prouvaires, Claude își mijea ochii și se uita dincolo de capătul străzii acoperite, drept în față, la portalul lateral al bisericii Saint-Eustache cu rozeta sa și cu cele două caturi de ferestre arcuite, încadrate de această arhitectură impunătoare de gară modernă ; zicea, în chip de sfidare, că tot evul mediu și toată renașterea ar încăpea sub acoperișul Halelor centrale. Apoi mergeau de-a lungul străzilor largi și noi, de-a lungul străzii Pont-Neuf și a străzii Halelor și le explica celor doi puști viața nouă, trotuarele frumoase, casele mari, luxul magazinelor ; le prevestea apariția unei arte originale, pe care o presimțea, afirma el, pe care însă își mușca pumnii că nu e în stare s-o dea la iveală el însuși. Cadine și Marjolin preferau cu toate acestea liniștea provincială a străzii Bourdonnais, unde te puteai juca cu bilele, fără să-ți fie teamă că te calcă vreo căruță ; trecînd prin fața magazinelor cu tricotaje și mănuși cu ridicata, fata își dădea aere, în timp ce, pe fiecare prag, slujbașii cu capul gol și cu creionul după ureche o urmăreau cu o privire plictisită. Preferau de asemenea rămășițele încă în picioare ale vechiului Paris, străzile Poterie și Lingerie, cu casele lor pîntecoase, cu prăvăliile de unt, ouă și brînzeturi ; străzile Ferronnerie și Aiguillerie, toate străzile acelea frumoase de altă dată, cu dugheni strîmte și întunecoase, și mai ales strada Courtalon, o ulicioară murdară, sordidă, care se întinde între piața Sainte-Opportune și strada Saint-Denis și e întretăiată de cîteva fundături urît mirositoare, prin care făcuseră o grămadă de ștrengării cînd erau mai mici. Pe strada Saint-Denis intrau în imperiul bunătăților : zîmbeau merelor coapte, bastonașelor de miambal, prunelor uscate, candelului din vitrinele băcăniilor și drogheriilor. După fiecare hoinăreală li se năzăreau fel de fel de idei în legătură cu aceste bunătăți și-i apuca pofta de a mînca

vitrinele cu ochii. Cartierul acesta era pentru ei o masă uriaşă mereu întinsă, un desert veşnic în care tare ar fi vrut să-şi vîre boticul. Vizitau în fugă celălalt grup de maghernițe dărăpănate, străzile Pirouette, Mondétour, Petite-Truanderie şi Grande-Truanderie, deoarece depozitele de melci, dughenele negustorilor de verdețuri fierte, cocioabele vînzătorilor de măruntaie şi de băuturi spirtoase nu-i prea interesau ; totuşi, pe strada Grande-Truanderie exista o fabrică de săpun, ca o oază parfumată în mijlocul duhorilor din împrejurimi, în fața căreia Marjolin se oprea, aşteptînd să intre sau să iasă careva, ca să-l lovească în față, prin uşa deschisă, aroma dinăuntru. Apoi se întorceau repede pe strada Pierre-Lescot şi Rambuteau. Cadine adora sărăturile ; rămînea în extaz în fața grămezilor de heringi sărați, a putinilor cu sardele şi capere, a butoaielor cu castraveciori murați şi cu măsline în care erau vîrîte linguri de lemn ; mirosul de oțet îi gîdila în mod plăcut gîtlejul ; aroma aspră a batogului rulat, a somonilor afumați, a slăninei şi a şuncilor şi mireasma acrişoară a coşurilor cu lămîi o făceau să-şi lingă pofticioasă buzele cu vîrful limbii ; îi plăcea de asemenea să se uite la maldărele de cutii cu sardele, care alcătuiau în mijlocul sacilor şi a lăzilor nişte coloane de metal admirabil construite. Pe străzile Montorgueil şi Montmartre se aflau de asemenea băcănii foarte frumoase, restaurante ale căror răsuflători miroseau ademenitor, vitrine foarte atrăgătoare pline cu păsări şi vînat, negustori de conserve, la uşa cărora se înşirau butoaie începute din care se revărsa varza murată galbenă, zdrențuită ca o dantelă veche. În strada Coquillière însă, uitau de toate acestea datorită mirosului trufelor. Acolo se afla o prăvălie mare, cu produse alimentare, din care răzbătea pînă pe trotuar un asemenea parfum, încît Cadine şi Marjolin închideau ochii şi-şi închipuiau că mănîncă fel de fel de lucruri delicioase. Pe Claude toate acestea îl tulburau ; zicea că îi fac un gol în stomac ; se întorcea în hala de grîu, luînd-o pe strada Oblin, studiind precupețele care vindeau salată aşezate în pragul uşilor şi obiectele de faianță obişnuite expuse pe trotuar, lăsînd cele două jivine să-şi continue hoinăreala în mijlocul aromei trufelor, cea mai pătrunzătoare din tot cartierul.

Acestea erau expedițiile cele mari. Cînd își plimba singură buchetele de violete, Cadine mergea uneori mai departe, făcînd cîte o vizită specială anumitor magazine care îi plăceau. Brutăria Taboureau mai ales, avînd o vitrină întreagă rezervată patiseriei, îi inspira o pasiune deosebită ; mergea pe strada Turbigo, întorcîndu-se de cîte zece ori, ca să mai treacă prin fața prăjiturilor cu migdale, a torturilor Saint-Honoré, a savarinelor, a flanurilor, a tartelor cu fructe, a tăvilor încărcate cu babauri, cu ecleruri, cu șuuri cu frișcă ; se mai înduioșa și în fața borcanelor pline cu fursecuri, cu pricomigdale și cu corăbioare. Cînd ceda în fața ispitei și intra să-și cumpere o brioșă de zece centime, brutăria aceea foarte luminoasă cu vitrine mari, cu marmură și aurituri, cu rastelurile sale din fier ornamentat, cu cea de a doua vitrină în care pîinile lungi și lucioase se aplecau, sprijinindu-se cu un capăt pe o tăblie de cristal și cu celălalt agățat mai sus de o vergea din alamă, degaja o căldură molcomă și plăcută, un miros de cocă proaspăt coaptă, care o încînta. În fața scuarului Innocents, o altă prăvălie îi stîrnea o curiozitate pofticioasă, o întreagă gamă de dorinți aprige și nesatisfăcute. Aici se vindeau specialități de tocătură. Cadine se oprea și admira perișoarele obișnuite, perișoarele din carne de știucă și pe cele din ficat de gîscă, împănate cu trufe ; stătea în fața lor și visa, spunîndu-și că va trebui totuși, într-o zi, să ajungă și ea să mănînce așa ceva.

Cadine mai avea și momentele ei de cochetărie. Visa atunci că își cumpără niște toalete superbe de la taraba Fabricilor franceze, care împodobea o latură a bisericii Saint-Eustache cu bucăți uriașe de stofă, fluturînd în vînt agățate la înălțimea unui stat de om și atîrnînd pînă jos, pe trotuar. În mijlocul femeilor din hale, încinse cu șorțuri murdare, fata, în fața viitoarelor toalete de duminică, puțin încurcată de coșul de flori, pipăia țesăturile de lînă, stofele, stambele, ca să-și dea seama de finețea și supleţea urzelii. Își promitea sieși cîte o rochie de stofă țipătoare sau de stambă înflorată, ori de poplină stacojie. Uneori chiar alegea din cupoanele rînduite de mîna expertă a vînzătorilor în falduri măiestrite cîte o mătase pastelată, albastră ca cerul sau verde-deschis, pe care visa s-o poarte cu panglici trandafirii. Seara se ducea pe strada Mont-

martre, unde vitrinele marilor bijutieri îi luau ochii. Strada aceasta înspăimîntătoare o asurzea cu șirul său nesfîrșit de trăsuri ; valul neîncetat al mulțimii de pietoni se lovea de ea, fără însă s-o urnească din loc, orbită de strălucirea acelor splendori ce scînteiau sub lumina felinarelor de afară, de lîngă vitrina magazinului. Întîi îi atrăgea atenția albul mat, strălucirea vie a argintului, ceasurile aliniate unele lîngă altele, lanțurile agățate, tacîmurile așezate cruciș, cupele de argint, tabacherele, inelele pentru șervete, pieptenii rînduiți pe etajere ; cel mai mult îi plăceau însă degetarele de argint unduind pe policioarele de porțelan, care alcătuiau niște trepte acoperite cu un glob de sticlă. Mai încolo sclipirea roșcată a aurului îngălbenea cristalul vitrinei. De sus atîrna o perdea de lanțuri lungi, străbătute de luciri roșietice ; ceasuri mici de cucoană, întoarse cu cutia în afară, îți evocau, cu rotunjimea lor scînteietoare, niște stele căzute ; verighetele se înșirau pe niște vergele subțiri ; brățările, broșele, bijuteriile scumpe luceau pe catifeaua neagră a casetelor ; inelele, în cutiile lor pătrate, păreau că ard cu flăcărui albastre, verzi, galbene, violete, în timp ce pe fiecare policioară șiruri de cercei, de cruciulițe și de medalioane așezate pe două sau trei rînduri închipuiau, pe marginea de cristal a etajerelor, podoabele și franjurile bogate ale unui tabernacol. Reflexele tuturor acestor obiecte de aur luminau toată strada, pînă în mijlocul șoselei, ca o rază de soare, iar Cadinei i se părea că pătrunde într-un loc sfînt, în tezaurul împăratului de pildă. Examina îndelung aceste bijuterii greoaie, bune pentru pescăresele din hale, citind cu grijă etichetele cu cifre mari care însoțeau fiecare bijuterie. Pînă la urmă își alegea o pereche de cercei din imitație de mărgean, semănînd a mici pere agățate de niște trandafirași de aur.

Într-o dimineață, Claude o surprinse stînd în extaz în fața unui coafor din strada Saint-Honoré. Se uita la șuvițele de păr din vitrină cu o poftă nespusă. De sus se revărsau coame, coade, cosițe despletite, cascade de cîrlionți, rulouri de bucle pe cîte trei etaje, un val de păr și mătase cu șuvițe roșcate, asemenea unor flăcări, valuri groase de păr negru și blond-palid, ba chiar și niște peruci albe pentru îndrăgostitele de șaizeci de ani. Jos, meșe discrete, bucle lungi, gata făcute, cocuri pomădate și pieptănate

moțăiau în niște cutii de carton. În mijlocul acestui cadru, în fundul unui soi de altar, sub vîrfurile neregulate ale franjurilor de păr agățate sus, se rotea încet un bust de femeie. Femeia purta o eșarfă de saten roșu fixată între sîni cu ajutorul unei broșe de aramă; avea o coafură foarte înaltă de mireasă, împodobită cu flori de lămîiță; zîmbea cu gura ei de păpușă și avea niște ochi de culoare deschisă, niște gene prea lungi și țepene, iar obrajii de ceară și umerii tot de ceară erau parcă răscopți și afumați din pricina gazului. Cadine o aștepta pînă se întorcea cu zîmbetul ei cu tot; atunci, pe măsură ce profilul i se accentua și pe măsură ce femeia aceea frumoasă trecea încet de la stînga la dreapta, fata era fericită. Cînd o văzu acolo, Claude se înfurie rău. O zgîlții, întrebînd-o ce caută în fața acelei orori, a acelei mortăciuni adunată de la morgă. Era mînios pe goliciunea aceea de cadavru, pe acea caricatură a frumuseții, și spunea că de la o vreme nu se mai pictează decît femei ca asta. Puștoaica nu se lăsa convinsă; găsea bustul tare frumos. Apoi, rezistîndu-i pictorului, care o trăgea de braț, fata, scărpinîndu-și de necaz ciuful negru, îi arătă o coadă roșcată, enormă, smulsă parcă unei iepe voinice, mărturisindu-i că ar vrea să aibă și ea un asemenea păr.

În timpul acestor lungi plimbări, Claude, Cadine și Marjolin dădeau cîteșitrei tîrcoale halelor; la capătul fiecărei străzi zăreau un colț al gigantului de fontă. Erau aspecte fugitive, construcții neprevăzute, același orizont prezentîndu-li-se mereu sub altă înfățișare. Claude întorcea capul mai ales pe strada Montmartre, după ce trecea de biserică. În colț, halele văzute pieziș îl entuziasmau: vedea o arcadă mare, o ușă înaltă, căscată; mai încolo se îngrămădeau pavilioanele cu cele două etaje de acoperișuri, cu obloanele lor nesfîrșite, cu jaluzelele lor imense; ai fi zis că sînt niște profiluri de case și de palate suprapuse, o babilonie de metal, ușoară ca un templu indian străbătut de terase suspendate, de adevărate culoare aeriene, de punți mobile pășind peste abis. Se tot întorceau acolo, spre acel oraș în jurul căruia hoinăreau fără să se poată vreodată depărta de el cu mai mult de o sută de pași. Intrau din nou în atmosfera călduță a după-amiezelor din hale. Sus, obloanele sînt lăsate, jaluzelele sînt trase. Pe

aleile acoperite, aerul însuși pare că ațipește, cenușiu și întretăiat de dungile galbene ale petelor de soare ce pătrund prin vitralii. Din piață se înalță șoapte potolite ; pașii rarilor trecători grăbiți răsună pe trotuare în timp ce hamalii, cu medaliile pe care sînt scrise numerele lor, stau înșirați pe parapetele de piatră din colțul pavilioanelor și-și scot bocancii, oblojindu-și picioarele vătămate. Pacea colosului adormit este uneori străbătută de cîntul unui cocoș, ce se ridică din fundul beciului de păsări. Adesea cei trei tineri se duceau să se uite cum se încarcă în camioane coșurile goale ; în fiecare după-amiază camioanele veneau să le ia ca să le ducă înapoi expeditorilor. Coșurile, însemnate cu litere și cifre negre, alcătuiau adevărați munți în fața prăvăliilor de pe strada Berger. Oamenii le așezau simetric, stivă după stivă. Cînd însă grămada de pe camion ajungea la nivelul etajului întîi al unei case, omul care rămăsese pe trotuar legăna stiva de coșuri, își lua avînt și-o arunca tovarășului său cocoțat sus, cu brațele întinse. Claude, căruia îi plăceau forța și îndemînarea, stătea ceasuri întregi urmărind zborul acestor mase de răchită, rîzînd ori de cîte ori un elan din cale afară de viguros le azvîrlea prea sus, dincolo de grămadă, tocmai în mijlocul șoselei. De asemenea adora trotuarul străzii Rambuteau și pe acela al străzii Pont-Neuf, în colțul pavilionului de fructe, în locul unde stăteau precupețele care vindeau cu grămăjoara. În aer liber, legumele așezate pe mesele acelea acoperite cu cîte o cîrpă neagră, umedă, îl încîntau. La ora patru, soarele învăpăia tot acest colțișor de verdeață. O lua pe alei, curios să vadă capetele colorate ale zarzavagioaicelor ; pe cele tinere, cu părul strîns în cîte un fileu, cu fața arsă deja de viața lor aspră ; pe cele bătrîne, gîrbovite, sfrijite, cu fața roșie sub pînza galbenă a tulpanului. Cadine și Marjolin refuzau să-l urmeze, deoarece o recunoșteau de departe pe mătușa Chantemesse, care îi amenința cu pumnul, mînioasă că-i vede iar ștrengărind împreună. Claude îi regăsea pe trotuarul celălalt. Acolo, de-a curmezișul străzii, vedea un admirabil subiect de tablou, precupețele care vindeau cu grămăjoara sub umbrelele lor mari, decolorate, roșii, albastre, violete, legate de niște bețe, umplînd piața cu cocoașe, revărsîndu-și rotunjimile lor viguroase în vîlvătaia apusului care scăpăta

pe mormanele de morcovi și napi. O precupeață, o hoașcă de vreo sută de ani, își adăpostea trei salate prăpădite sub o umbreluță de mătase roz, jalnică și ferfenițată.

Între timp, Cadine și Marjolin făcuseră cunoștință cu Léon, ucenicul mezelar de la Quenu-Gradelle, într-o zi, pe cînd acesta ducea undeva în vecini un pateu cu carne. În fundul unui ungher întunecos din strada Mondétour, îl văzuseră cum ridică încet capacul cratiței și cum apucă delicat cu degetele o perișoară de carne. Își zîmbiră și puștiul făcu asupra lor o impresie foarte bună. Cadine plănui să-și satisfacă una din cele mai aprige dorințe ; cînd îl întîlni din nou cu o cratiță, se arătă foarte prietenoasă și obținu în dar o perișoară, pe care o înfulecă rîzînd și lingîndu-și degetele. Se simți totuși ușor dezamăgită ; și le închipuise mult mai bune. Puștiul însă i se păru nostim cu boticul lui șmecher și pofticios și îmbrăcat în alb de sus pînă jos, ca o fetiță care se duce să se împărtășească. Îl pofti la un dejun grozav, pe care îl servi în mijlocul coșurilor mezatului de brînzeturi. Se ascunseră cîteșitrei, ea, Marjolin și Léon, între cei patru pereți de răchită, departe de restul lumii. Așternură masa pe un coș plat. Aveau pere, nuci, brînză de vaci, niște crevete, cartofi prăjiți și ridichi. Brînza de vaci era de la o fructăreasă de pe strada Cossonnerie ; o primise în dar. Un negustor de pe strada Grande-Truanderie îi dăduse pe datorie cartofi prăjiți de zece centime. Restul, perele, nucile, crevetele, ridichile, erau șterpelite de prin hale. A fost un praznic nemaipomenit. Léon, care nu vroia să rămînă mai prejos, nici să pară mai puțin amabil, le oferi în schimbul dejunului o cină în camera lui, la ora unu noaptea. Îi ospătă cu caltaboș rece, cu felii de salam, cu o bucată de șuncă fiartă, cu castraveciori și cu untură de gîscă. Mezelăria Quenu-Gradelle furnizase toate aceste bunătăți. Și o tot duseră așa, cu cine copioase urmînd după dejunuri delicioase, invitațiile ținîndu-se lanț. De trei ori pe săptămînă avură loc praznice intime în vizuina dintre coșuri și în mansarda aceea unde Florent, în nopțile sale de insomnie, auzea pînă în zori zgomotul înăbușit al fălcilor și un rîs zglobiu ca sunetele flautului.

Atunci, dragostea lui Cadine și a lui Marjolin căpătă un nou avînt. Erau absolut fericiți. El făcea pe galantonul,

ducînd-o in cîte un colț întunecos de beci ca într-un separeu, unde ronțăiau mere crude sau miez de țelină. Într-o zi furä un hering sărat pe care îl înfulecară încîntați, așezați pe acoperișul halei de pește, stînd chiar pe marginea streșinii. Nu era colțișor tainic în hala aceea, unde să nu se fi dus să-și ascundă praznicele lor duioase de îndrăgostiți. Tot cartierul, toate șirurile acelea de prăvălii deschise, pline cu fructe, prăjituri, conserve, încetară de a mai fi un rai ferecat, prin fața căruia foamea lor de copii lacomi, cărora le lasă gura apă, se mulțumește doar să dea tîrcoale. Acum, întindeau mîna din mers și șterpeleau de pe tarabe, ba o prună uscată, ba un pumn de cireșe sau o bucată de pește. Se aprovizionau și din hale, supraveghind aleile piețelor, adunînd tot ceea ce cădea de pe tarabe, răsturnînd adesea cu cîte un brînci, coșurile cu marfă. În ciuda acestor furtișaguri, nota la negustorul din strada Grande-Truanderie creștea înfricoșător. Negustorul acesta, a cărui dugheană se sprijinea pe o casă șubredă, susținută de un zaplaz gros, înverzit de mușchi, ținea midii fierte care înotau într-o zeamă limpede, în castroane de faianță, alături de tăvi cu limande mici, galbene și țepene sub un strat prea gros de cocă, pătrățele de prapur de porc sfîrîind pe fundul tigăii, heringi fripți la grătar, negri și atît de tari, încît răsunau ca niște bucăți de lemn. În anumite săptămîni, Cadine era datoare cîte un franc întreg ; datoria aceasta o strivea pur și simplu, era nevoită să vîndă un număr incalculabil de buchete de violete, căci pe Marjolin nu era chip să te bizui cîtuși de puțin. De altfel, era realmente obligată să se revanșeze față de Léon ; îi era chiar cam rușine că nu-i poate oferi niciodată vreun fel de mîncare cu carne. El însă ajunsese să ia șunci întregi. De obicei, ascundea totul în sîn. Seara, cînd pleca din mezelărie, scotea de sub cămașă bucăți de cîrnați, felii de pateu de ficat, grămăjoare de șorici de porc. Pîinea le lipsea și nici de băut nu aveau ce. Într-o noapte, Marjolin îl zări pe Léon sărutînd-o pe Cadine, între două înghițituri. Faptul acesta îl făcu să rîdă. Cu un pumn ar fi putut să-l dea gata pe puști ; nu era însă gelos pe Cadine, o trata ca pe o prietenă pe care o ai de mult.

Claude nu lua parte la aceste zaiafeturi. O prinsese într-o zi pe mica buchetieră furînd o sfeclă dintr-un coșuleț

împodobit cu fîn și-o urechiase, făcînd-o ticăloasă. Zicea că fapte de astea îi completează personalitatea. Totuși, fără voia lui, avea un fel de admirație față de lighioanele acestea senzuale, hoațe și lacome, scăpate în mijlocul tuturor plăcerilor împrăștiate în calea lor și care culegeau firimiturile căzute de la masa unui uriaș.

Marjolin se angajase la Gavard, fericit că n-are nimic altceva de făcut, decît să asculte nesfîrșitele istorisiri ale stăpînului său. Cadine, obișnuită cu dojenile mătușii Chantemesse, își vindea liniștită buchețelele. Își prelungeau copilăria fără rușine, satisfăcîndu-și poftele cu vicii naive de tot. Erau vegetația crescută din caldarîmul lunecos al halelor, unde chiar cînd vremea e frumoasă, noroiul este tot negru și lipicios. Fata la cei șaisprezece ani ai ei și băiatul la optsprezece, își păstraseră senina nerușinare a copiilor care își dau jos nădragii pe la colțul bornelor. Uneori, pe cînd bătea trotuarele, învîrtind tulpinele violetelor ca pe niște fuse, pe Cadine o năpădeau însă visări neliniștite. Și pe Marjolin îl bîntuia o indispoziție pe care nu și-o putea explica. Uneori, o lăsa singură pe Cadine, renunța la cîte o hoinăreală sau lipsea de la un zaiafet, ca să se ducă s-o vadă pe doamna Quenu prin vitrina mezelăriei. Era atît de frumoasă, de grasă și de rotundă, încît îi făcea bine. Simțea în prezența ei o plenitudine, de parcă ar fi mîncat sau ar fi băut ceva bun. Pleca de acolo cu un fel de foame, cu setea s-o revadă. Toată povestea asta dăinuia de luni de zile. La început se uita la ea cu respect, ca la tarabele băcanilor sau ale negustorilor de sărături. Mai tîrziu, cînd începu vremea furtișagurilor, văzînd-o, visă să pună mîna pe talia ei voinică, pe brațele ei groase, așa cum și-o înfunda în butoaiele cu măsline și în lăzile cu mere coapte.

De la o vreme, Marjolin o vedea pe frumoasa Lisa în fiecare dimineață. Ea trecea prin fața prăvăliei lui Gavard, se oprea o clipă și stătea de vorbă cu negustorul de păsări. Zicea că-și face singură piața, ca să fie mai puțin furată. Adevărul era că încerca să-i stoarcă lui Gavard oarecari confidențe ; la mezelărie, negustorul se cam ferea ; la el în prăvălie însă perora, povestind vrute și nevrute. Lisa își făcuse socoteala că prin el avea să afle exact tot ceea ce se petrece la domnul Lebigre, căci nu-i acorda decît foarte puțină încredere domnișoarei Saget, poliția ei

secretă. Află astfel de la acel straşnic palagraviu nişte lucruri încurcate, care o speriară teribil. La două zile după acea faimoasă discuţie cu Quenu, se întoarse de la piaţă foarte palidă. Îi făcu semn bărbatului ei s-o urmeze în sufragerie. Acolo, după ce închise uşa, îi zise :

— Fratele tău vrea, care va să zică, să ne trimită la eşafod ! De ce mi-ai ascuns anumite lucruri ?

Quenu se jură că nu ştie nimic. Invocă toţi sfinţii, afirmînd că nu mai pusese piciorul pe la domnul Lebigre şi că nici nu avea să mai calce pe acolo. Ea însă dădu din umeri, reluînd :

— Aşa s-ar şi cădea, dacă nu vrei să-ţi mănînce ăia capul... Florent s-a băgat într-o afacere gravă, simt eu. De altfel, am aflat acum destule lucruri ca să ştiu încotro se îndreaptă... O să se întoarcă la ocnă, auzi tu ?

Apoi, după cîteva clipe de tăcere, continuă cu o voce mai calmă :

— Of, nenorocitul ! Trăia aici ca în sînul lui Avram, putea să devină iar un om cinstit, nu vedea în jurul lui decît exemple bune. Da ţi-ai găsit, are asta în sînge ; o să-şi rupă gîtul cu politica lui... Vreau să se sfîrşească odată, auzi Quenu ? Te prevenisem.

Accentuă clar ultimele cuvinte. Quenu lăsase capul în jos aşteptînd sentinţa.

— Mai întîi, zise ea, n-o să mai mănînce la noi. Destul că doarme aici. Cîştigă bani, n-are decît să se întreţină singur.

Quenu încercă să protesteze, dar ea îi închise gura, adăugînd răspicat :

— Atunci alege între el şi noi. Îţi jur că dacă el mai rămîne, îmi iau fata şi plec. Vrei la urma urmei să ţi-o spun verde în faţă ? E un om capabil de orice, care a venit să ne dea căsnicia peste cap. Dar am eu grijă, las pe mine... Bagă bine de seamă : ori el, ori noi.

Bărbatului îi pierise glasul ; îl lăsă aşa şi se întoarse în mezelărie, unde, cu zîmbetul ei amabil de negustoreasă frumoasă, servi un sfert de chil de pateu de ficat. Într-o discuţie politică pe care Lisa o provocase în mod abil, Gavard se înfierbîntase într-atît, încît îi spusese că o să vadă ea cum o să dărîme ei totul şi că de fapt doi oameni hotărîţi ca el şi cumnatul ei erau de ajuns ca să dea foc întregii

șandramale. Asta era afacerea gravă despre care pomenise Lisa, acea conspirație la care negustorul de păsări făcea aluzii neîncetate cu un aer discret și cu rînjete care voiau să fie foarte semnificative. Lisei i se părea că vede deja o bandă de agenți năvălind în mezelărie, punîndu-i ei, lui Quenu și Paulinei cîte un căluș în gură și azvîrlindu-i pe cîteșitrei în fundul unei temnițe.

Seara, la cină, se arătă glacială ; nu-l servi pe Florent și spuse în mai multe rînduri :

— E ciudat ce de-a pîine mîncăm de la o vreme !

În sfîrșit, înțelese și Florent. Se simțea tratat ca o rudă nevoiașă, care este dată pe ușă afară. De vreo două luni încoace, Lisa îl îmbrăca în pantalonii vechi și în redingotele uzate ale lui Quenu ; și, deoarece pe cît era el de uscat, pe atît era frate-său de durduliu, hainele astea jerpelite stăteau pe el cum nu se poate mai prost. Îi dădea de asemenea lenjeria cea mai veche, batiste cîrpite de cîte douăzeci de ori, prosoape zdrențuite, cearșafuri bune de transformat în otrepe, cămăși uzate, lărgite de burta fratelui său și atît de scurte, încît le-ar fi putut purta în chip de veste. De altfel, Florent nu mai simțea în jurul lui acea bunăvoință molatecă de la început. Toți cei din casă dădeau din umeri așa cum o vedeau făcînd pe Lisa ; Auguste și Augustine îi întorceau spatele ostentativ în timp ce micuța Pauline făcea observații crude de copil răsfățat cu privire la petele de pe hainele sale și la găurile din lenjeria lui. În ultimele zile, la masă mai ales, suferise cumplit. Nu mai îndrăznea să mănînce, văzînd cum mama și copilul se uită la el cînd își taie pîine. Quenu stătea cu nasul în farfurie, evitînd să-și ridice privirea, ca să nu trebuiască să se amestece în cele ce se petrec. Atunci pe Florent îl chinui mai ales faptul că nu știa cum să plece de acolo. Își bătu capul mai bine de o săptămînă cu o frază prin care să anunțe că de aci înainte va lua masa în oraș, fără să îndrăznească însă s-o spună.

Acest suflet duios trăia încă în mijlocul unor atari iluzii, încît se temea să nu-i jignească, pe frate-său și pe cumnată-sa încetînd de a lua masa la ei. Îi trebuiseră două luni ca să-și dea seama de ostilitatea surdă a Lisei ; chiar și acum uneori se temea că greșește, o găsea pe Lisa foarte bună față de el. Era atît de dezinteresat, încît ajungea

chiar să uite de propriile lui nevoi ; aceasta nu mai era un semn de virtute, ci o supremă indiferență, o totală lipsă de personalitate. Niciodată, nici măcar atunci cînd se văzu izgonit puțin cîte puțin, nu se gîndi la moștenirea bătrînului Gradelle, la socotelile pe care vroia să i le prezinte cumnată-sa. Își făcuse de altfel dinainte un adevărat proiect de buget : cu banii din leafă pe care doamna Verlaque binevoia să i-i mai lase și cu cei treizeci de franci de la o lecție pe care i-o găsise frumoasa Normandă, socotise că avea disponibile nouăzeci de centime pentru dejun și un franc și treizeci de centime pentru cină. Era absolut suficient. În sfîrșit, într-o dimineață își luă inima în dinți și profitînd de noua lecție pe care o dădea, spuse că îi este imposibil să ajungă la mezelărie la ora mesei. Această minciună cusută cu ață albă îl făcu să roșească. Se mai și scuză :

— Să nu vă supărați pe mine, dar copilul nu e liber decît la ora asta... Nu face nimic, am să gust ceva în oraș și am să viu seara să vă spun noapte bună.

Frumoasa Lisa rămase rece de tot, ceea ce îl tulbură și mai mult. Evitase să-l gonească pe față ca să nu-și încarce cugetul cu nici un fel de nedreptate ; preferase să aștepte pînă ce Florent avea să obosească. Acum, în sfîrșit, pleca ; cu atît mai bine. Lisa se feri de orice manifestare de prietenie, care l-ar fi putut reține. Quenu însă zise cam emoționat :

— Nu te sfii, mănîncă în oraș dacă îți convine mai bine... Ce dracu, știi doar bine că noi nu te dăm afară ! Ai să vii uneori duminica să mănînci seara cu noi.

Florent se grăbi să plece. Era necăjit rău. După plecarea lui, frumoasa Lisa nu îndrăzni să-i reproșeze bărbatului ei slăbiciunea aceea, acea invitație pentru duminică. Învinsese, respira acum în voie în sufrageria cu mobilă de stejar gălbui ; îi venea să ardă niște zahăr ca să izgonească din încăpere mirosul acela de slăbiciune perversă pe care încă îl mai simțea dăinuind. De altfel, rămase în defensivă. Peste vreo săptămînă, o cuprinse chiar o neliniște mai aprigă. Nu-l mai vedea pe Florent decît arareori, seara, și-și închipuia lucruri care mai de care mai înfricoșătoare, ca de pildă, o bombă fabricată acolo sus, în camera Augustinei, sau cine știe ce semnale

transmise de pe terasă și avînd ca scop împînzirea întregului cartier cu baricade. Gavard adoptase o atitudine mai sumbră ; nu mai răspundea decît clătinînd din cap și-și lăsa zile întregi prăvălia în seama lui Marjolin. Frumoasa Lisa se hotărî să afle tot adevărul. Știa că Florent are o zi liberă pe care urmează s-o petreacă împreună cu Claude Lantier la Nanterre, la doamna François. Deoarece trebuia să plece cu noaptea în cap și să se întoarcă de-abia seara, se gîndi să-l invite pe Gavard la cină ; cu burta plină, o să vorbească fără îndoială. Toată dimineața însă nu reuși să dea ochii cu negustorul de păsări. În cursul după-amiezii se întoarse în hale.

Marjolin era singur în prăvălie. Moțăia acolo ceasuri întregi, odihnindu-se după lungile sale hoinăreli. De obicei stătea pe un scaun, cu picioarele întinse pe un altul, cu capul sprijinit de bufetul din fundul dughenii. Iarna, toată etalarea aceea de vînat îl încînta : căpriori agățați cu capul în jos, cu picioarele din față frînte și petrecute pe după gît ; șiraguri de ciocîrlii așezate ca niște ghirlande de jur împrejurul prăvăliei, asemenea unor podoabe barbare ; iepuri mari, roșcați, potîrnichi pestrițe, animale de baltă de culoarea bronzului, găinușe din Rusia, care soseau ambalate într-un amestec de paie de ovăz și cărbune, și fazani, niște fazani splendizi cu capetele roșii, cu gușile de saten verde, cu veșmîntul de aur smălțuit și cu coada învăpăiată, întinsă ca o mantie de curte. Toate aceste pene îi aduceau aminte de Cadine, de nopțile petrecute cu ea acolo jos, în moliciunea coșurilor.

În ziua aceea, frumoasa Lisa îl găsi pe Marjolin în mijlocul păsărilor. Era o după-amiază căldută, adieri ușoare străbăteau aleea strîmtă a pavilionului. Trebui să se aplece ca să-l zărească lungit în fundul dughenii, sub cărnurile crude de pe tejghea. Sus, agățate de cîrligele unei bare, atîrnau niște gîște grase cu ciocul înfipt în rana sîngerîndă a gîtului lung și înțepenit, cu masa enormă a burții roșcate umflată și nudă sub pufulețu-i fin în mijlocul albeții ca de lenjerie a cozii și a aripilor. Tot atîrnați de bară se înșirau iepuri cu labele desfăcute, gata parcă pentru un salt formidabil, cu urechile pleoștite, cu spinările cenușii, luminate de smocul alb al cozilor ridicate, ale căror capete cu dinți ascuțiți și ochi tulburi rînjeau cu un

rictus de animal mort. Pe tejghea, găinile jumulite își expuneau carnea grasă întinsă pe coșul pieptului, porumbeii înghesuiți pe cîte-o leasă de răchită aveau o piele golașă și fragedă de copil mic, rațele cu pielea mai aspră își etalau labele palmate; trei curcani splendizi, cu nuanțe albăstrii ca o bărbie proaspăt rasă, dormeau culcați pe spate, cu gușa cusută la loc în mijlocul evantaiului negru de pene. Alături erau așezate pe farfurii măruntaiele, ficați, pipote, gîturi, labe, aripi, iar într-un platou oval, un iepure jupuit de blană și golit de mațe stătea culcat cu cele patru labe rășchirate, cu capul sîngerînd; prin pielea despicată i se vedeau cei doi rinichi: de-a lungul spinării, o șuviță de sînge i se prelinsese pînă la coadă, de unde picurase pe albul porțelanului, pătîndu-l. Marjolin nici măcar nu ștersese tocătorul lîngă care tot mai zăceau labele de iepure. Își mijea ochii în mijlocul celor trei rafturi ce împodobeau interiorul prăvăliei și pe care zăreai nedeslușit alte îngrămădiri de păsări tăiate, de păsări ambalate în cornete de hîrtie ca buchetele de flori, lanțuri neîntrerupte de picioare îndoite și de piepturi bombate. Înconjurat de acest belșug de hrană, trupul lui mare și bălai, obrajii și mîinile sale, gîtul acela voinic, cu tuleie roșcate, aveau parcă finețea cărnii unor curcani splendizi și rotunjimea unor burți de gîște grase.

Cînd o văzu pe frumoasa Lisa se roși și se sculă brusc, rușinat că l-a surprins tolănit în halul ăsta. Era întotdeauna foarte timid, foarte stînjenit în prezența ei. Cînd Lisa îl întrebă dacă domnul Gavard e acolo, îngăimă:

— Nu... nu știu; adineauri era aici, dar a plecat iar.

Lisa zîmbea uitîndu-se la el; îi era tare simpatic. Deoarece mîna îi atîrna pe lîngă trup, Lisa simți o atingere călduță și scoase un ușor strigăt. Într-o ladă de sub tejghea erau niște iepuri vii care își întinseseră gîturile, adulmecîndu-i fusta.

— Ah, zise ea rîzînd, iepurii ăștia ai tăi mă gîdilă!

Se aplecă și vru să mîngîie un iepure alb, care se refugiase într-un colț al lăzii. Apoi ridicîndu-se, întrebă:

— Domnul Gavard s-o întoarce repede?

Marjolin răspunse iarăși că nu știe. Mîinile îi tremurau ușor. Reluă cu o voce șovăielnică:

— Poate o fi pe la magazie... Parcă mi-a spus că o să coboare.

— În cazul ăsta aș vrea să-l aștept, urmă Lisa. Am putea să-i trimitem vorbă că sînt aici... Afară numai dacă n-oi coborî chiar eu. Ia stai, asta ar fi o idee. De cinci ani îmi tot propun să văd magaziile... Ai să mă conduci, nu-i așa ? Și ai să-mi explici.

Marjolin se înroși mai rău. Ieși ca din pușcă, și lăsînd baltă tejgheaua și prăvălia, o luă înaintea ei, repetînd :

— Desigur... Orice doriți, doamnă Lisa.

Jos însă, întunericul și aerul greu al beciului îi tăiară frumoasei mezelărese răsuflarea. Se oprise pe ultima treaptă și-și ridicase ochii, privind bolta alcătuită din fîșii albe și roșii de cărămidă în formă de arcuri frînte, încastrate în nervuri de fontă și susținute de coloane mici. Ceea ce o țintuia acolo nu era atît întunericul, cît mirosul cald și pătrunzător, duhoarea de animale vii, al cărei iz de amoniac îi ustura nasul și gîtul.

— Miroase tare urît, șopti ea. N-ar fi prea sănătos de trăit pe aici.

— Mie unuia îmi place, răspunse Marjolin mirat. După ce te obișnuiești, mirosul nu ți se mai pare urît. Și apoi iarna e cald, te simți foarte bine aici.

Ea îl urmă, spunînd că putoarea asta puternică de păsări o scîrbește, că fără îndoială, vreo două luni de aci înainte n-o să mai pună gura pe carne de pui. Magaziile, niște boxe înguste în care negustorii țineau păsările vii, se întindeau, formînd ulicioare regulate ce coteau în unghi drept. Becurile de gaz erau rare ; străduțele dormeau tăcute ca un colțișor de sat, ai cărui locuitori s-au vîrît în pat. Marjolin o puse pe Lisa să pipăie plasa de sîrmă cu ochiuri mărunte, întinsă pe niște rame de fontă. Și tot mergînd așa de-a lungul uliței, Lisa citea numele proprietarilor boxelor, scrise pe niște plăci albastre.

— Domnul Gavard e tocmai în fund de tot, zise tînărul mergînd înainte.

O luară la stînga și ajunseră într-o fundătură, într-o zonă de întuneric total, unde nu pătrundea nici o rază de lumină. Gavard nu era acolo.

— Nu-i nimic, spuse Marjolin. O să vă arăt totuși animalele noastre. Am o cheie a magaziei.

Frumoasa Lisa pătrunse după el în bezna aceea. Acolo se pomeni deodată cu băiatul drept în fustele ei ; își închipui că se apropiase prea tare de el, se trase înapoi și-i spuse rîzînd :

— Dacă îți închipui că în întunecimea asta o să văd ceva din orătăniile tale...

Marjolin nu-i răspunse imediat ; apoi, bolborosi că în magazioară se află totdeauna o lumînare. Se moșmonea însă cu descuiatul, nu nimerea să bage cheia în broască. Încercînd să-l ajute, Lisa simți pe gît răsuflarea lui fierbinte. Cînd, în sfîrșit, deschise ușa și aprinse lumînarea, Lisa văzu că este foarte tulburat și exclamă :

— Păi bine, mă deșteptule, ce te frămînți atîta pentru o ușă care nu vrea să se deschidă ! Ai niște pumni cît toate zilele și te porți ca o domnișoară !

Intră în magazie. Gavard închiriase două boxe din care făcuse un singur coteț, scoțînd peretele despărțitor. Pe jos, în gunoi, se bălăceau orătăniile mai mari, gîștele, curcanii, rațele ; sus, pe cele trei rînduri de rafturi, niște lăzi plate cu ostrețe rare adăposteau găinile și iepurii. Grilajul magazioarei era prăfuit rău și atît de acoperit cu pînze de păianjen, încît părea împodobit cu transperante cenușii ; urina iepurilor rodea panourile de jos și găinații pătau scîndurile cu stropii lor albicioși. Lisa însă se feri să-l jignească pe Marjolin, dîndu-și iar în vileag dezgustul. Își vîrî degetul între ostrețele unei lăzi, înduioșîndu-se de soarta nenorocitelor ălora de găini, care erau atît de îngrămădite, încît nici nu puteau măcar să stea în picioare. Mîngîie o rață ce stătea ghemuită într-un colț, fiindcă avea o labă ruptă ; tînărul îi povestea că urma să fie tăiată chiar în seara aceea, ca nu cumva să moară peste noapte.

— Dar cum reușesc să mănînce ? întrebă ea.

Atunci Marjolin îi spuse că păsările nu vor să mănînce pe întuneric. Negustorii sînt deci nevoiți să aprindă o lumînare și să aștepte acolo pînă ce isprăvesc orătăniile cu mîncatul.

— Pe mine mă amuză, urmă el ; stau ceasuri întregi și le țin lumina aprinsă. Atunci să vezi ce-și mai dau cu

ciocul ! Apoi, cînd ascund lumînarea cu mîna, rămîn toate cu gîturile în sus, ca și cînd ar fi apus soarele... De fapt, e strict interzis să lași lumînarea aprinsă și să pleci. O precupeață, mătușa Palette pe care o cunoașteți, era să dea foc la toată șandramaua mai deunăzi ; se vede treaba că vreo găină a răsturnat lumînarea pe paie.

— Ia te uită, zise Lisa, n-o duc prea rău păsările, de vreme ce li se aprind lumînări în sfeșnice la fiecare masă!

Marjolin rîse de remarca ei. Lisa ieșise din magazie, ștergîndu-și picioarele și ridicîndu-și puțin fusta ca s-o ferească de murdărie. El suflă în lumînare și închise din nou ușa. Lisa însă se temea să mai umble prin beznă alături de găliganul ăsta, așa că o luă înainte, ca să nu-l mai simtă iar în preajma ei. Cînd Marjolin o ajunse din urmă, ea îi spuse :

— Totuși îmi pare bine că am văzut toate astea. Există sub hale atîtea lucruri pe care nici nu le-ai bănui. Îți mulțumesc... Acum o să plec repede ; la prăvălie s-or fi întrebînd cu toții unde am dispărut. Dacă s-o întoarce domnul Gavard, spune-i că trebuie să-i vorbesc imediat.

— Trebuie să fie la abatorul de păsări, zise Marjolin... Dacă vreți, putem să ne ducem să vedem.

Lisa nu-i răspunse ; se simțea copleșită de aerul acela călduț care îi încingea obrazul. Se îmbujorase toată, iar corsajul ei bine întins, de obicei atît de inert, începuse să se înfioare. Auzind în urma ei pașii grăbiți ai lui Marjolin care parcă gîfîia, se simți neliniștită și o cuprinse o tulburare stranie. Se dădu la o parte, lăsîndu-l să i-o ia înainte. Sătucul acela cu ulițe întunecoase dormea mereu. Lisa observă că tovarășul ei o ia pe drumul cel mai lung. Cînd ajunseră la calea ferată, Marjolin îi spuse că vrea să i-o arate ; se opriră un moment, uitîndu-se printre scîndurile groase ale gardului. Se oferi s-o conducă pe șine. Lisa însă refuză, spunînd că nu merită, deoarece văzuse destul de bine și așa. Pe cînd se întorceau, o văzură pe mătușa Palette stînd în fața magaziei ei și desfăcînd sforile cu care era legat un coș mare, pătrat, din care se auzea un zgomot de aripi și de labe furioase. După ce desfăcu ultimul nod, niște gîturi lungi de gîscă apărură deodată, ridicînd capacul ca niște arcuri puternice. Gîștele fugiră speriate, cu gîtul întins înainte, sîsîind și clămpă-

nind din ciocuri, umplînd întunericul beciului cu o larmă straşnică. Lisa nu se putu stăpîni şi rîse, în ciuda văicărelilor precupeţei disperate, care înjura ca un birjar, trăgînd de gît două gîşte, pe care reuşise să le prindă. Marjolin pornise în urmărirea celei de a treia. Îl auzea alergînd de-a lungul aleilor, pierzîndu-i urma gîştei, înveselit de această vînătoare ; auziră apoi un zgomot de luptă, undeva, în fund, şi Marjolin se întoarse aducînd orătania. Mătuşa Palette, o femeie bătrînă şi gălbejită, o luă în braţe, ţinînd-o un moment pe burtă ca Leda antică.

— Ei, zise ea, ce m-aş fi făcut dacă n-ai fi fost tu pe aici ! Ce m-am mai luptat cu o giscă mai deunăzi... Noroc că aveam un cuţit şi i-am tăiat gîtul.

Lui Marjolin îi ieşise sufletul. Cînd ajunseră în dreptul pietroaielor pe care se tăiau păsările, Lisa văzu în lumina mai vie a gazului că băiatul era leoarcă de sudoare, în timp ce în ochi îi lucea o sclipire pe care nu i-o cunoştea. De obicei, cînd o vedea, îşi pleca privirea ca o fetiţă. Cum stătea aşa în faţa ei, cu umerii laţi, cu obrazul mare şi îmbujorat, cu buclele blonde, Lisei i se păru că e într-adevăr un bărbat frumos. Îl privea însă cu atîta seninătate, cu aerul acela de admiraţie nevinovată pe care îl poţi avea doar faţă de băieţii foarte tineri, încît o dată mai mult, Marjolin redeveni timid.

— Vezi bine că domnul Gavard nu e aici, zise ea. Mă faci să-mi pierd vremea de pomană.

Atunci, Marjolin ii explică pe nerăsuflate tot ce ştia despre tăierea păsărilor, despre cele cinci lespezi uriaşe de piatră ce se întind în direcţia străzii Rambuteau, sub lumina gălbuie a ferestruicilor şi a becurilor de gaz. La un capăt, o femeie tăia nişte pui ; băiatul sublinie faptul că femeia jumulea păsările aproape de vii, fiindcă aşa e mai uşor. Apoi, o puse să ia un pumn dintr-o grămadă enormă de pene care zăceau acolo, pe băncile de piatră ; îi povesti că penele erau sortate şi apoi vîndute uneori chiar cu patruzeci şi cinci de centime jumătatea de kilogram, în funcţie de fineţea lor. Lisa se văzu nevoită să-şi vîre mîna şi în fundul unor coşuri mari pline cu puf. Marjolin deschise apoi robinetele cişmelelor, care se află lîngă fiecare stîlp. Nu mai contenea dîndu-i noi şi noi amănunte : sîngele curge de-a lungul lespezilor formînd băl-

toace; din două în două ore, îngrijitorii le spală cu multă apă, scoţînd petele roşii cu ajutorul unor perii aspre. Cînd Lisa se aplecă deasupra canalului de scurgere, iarăşi îi povesti o istorie întreagă; îi spuse că în zilele cînd e furtună, apa năvăleşte în beci prin canalul acela; o dată ajunsese pînă la treizeci de centimetri şi fuseseră nevoiţi să evacueze păsările în celălalt capăt al pivniţei care e în pantă. Încă mai rîdea de larma pe care o stîrniseră orătăniile alea înfricoşate. Cu toate acestea, Marjolin isprăvi; nu mai avea ce să-i arate, cînd deodată îşi aduse aminte de ventilator. O duse în fund de tot şi o puse să ridice capul; atunci Lisa zări interiorul unuia din turnuleţele de la colţurile halelor, un fel de tub larg de evacuare, prin care se ridică aerul dezgustător din magazii.

În colţul acesta împuţit de afluxul mirosurilor, Marjolin tăcu. Predomina o asprime alcalină de guano. Pe el însă părea că îl înviorează şi-l excită. Nările îi fremătau, răsufla cu putere, regăsindu-şi parcă toată îndrăzneala poftelor sale. De un sfert de oră de cînd era în subsol cu frumoasa Lisa, mirosul acela şi căldura animalelor vii îl îmbătau. Acum nu mai avea nici urmă de timiditate; poftele care încingeau gunoiul coteţelor sub bolta turtită şi întunecată îl cuprinseseră parcă şi pe el.

— Ce mai, zise frumoasa Lisa, eşti un copil bun, ai fost foarte drăguţ că mi-ai arătat toate astea... Cînd o să vii pe la mezelărie am să-ţi dau ceva ce-ţi place.

Îl apucase de bărbie, aşa cum făcea adesea, fără să-şi dea seama că între timp băiatul crescuse. În fond era şi ea cam tulburată; tulburată de această plimbare pe sub pămînt şi pradă unei emoţii molcome, pe care îi plăcea s-o resimtă ca pe un lucru îngăduit şi fără consecinţe. Se vede însă că-şi uită mîna niţel mai îndelung ca de obicei sub bărbia aceea de adolescent, atît de gingaşă la pipăit. Atunci, cedînd sub această mîngîiere imboldului instinctului, Marjolin se asigură cu coada ochiului că nu e nimeni prin preajmă, îşi încordă forţele şi se năpusti asupra frumoasei Lisa cu o putere de taur. O apucă de umeri, o răsturnă într-un coş mare cu pene, unde femeia se prăvăli ca un buştean, cu fustele ridicate pînă la genunchi. Era gata s-o cuprindă de mijloc, aşa ca pe Cadine,

cu o brutalitate de animal care fură și-și umple burta, cînd, fără să strige, lividă din pricina acestui atac neașteptat, Lisa, dintr-un salt ieși din coș. Ridică brațul așa cum îi văzuse făcînd pe măcelari la abatoare, își strînse pumnul ei de femeie voinică și-l trăzni pe Marjolin dintr-o singură lovitură drept în ochi. Băiatul se prăbuși, crăpîndu-și capul de colțul uneia din lespezile pe care se tăiau păsările. Chiar atunci, cîntatul răgușit și prelung al unui cocoș se înălță din beznă. Frumoasa Lisa înghețase. Buzele i se strînseseră, iar pieptul ei își reluase rotunjimea tăcută care îl făcea să semene cu un pîntece. Deasupra capului auzea zarva surdă a halelor. Prin ferestruicile ce dădeau în strada Rambuteau pătrundeau în tăcerea profundă și înăbușită a beciului zgomotele de pe trotuar. Și Lisa se gîndea că numai brațele ei vînjoase o salvaseră. Își scutură cele cîteva pene ce i se prinseseră de fustă, apoi, temîndu-se să n-o surprindă cineva, plecă fără să se mai uite la Marjolin. Pe scară, după ce trecu de grilaj, lumina zilei o liniști.

Se întoarse la mezelărie foarte calmă, dar cam palidă.

— Ai zăbovit o grămadă, zise Quenu.

— L-am căutat peste tot pe Gavard, dar nu l-am găsit, răspunse ea senină. O să ne mîncăm friptura fără el.

Puse să se umple din nou borcanul de untură, pe care îl găsise gol, tăie niște cotlete pentru prietena ei, doamna Taboureau, care îi trimisese slujnica. Loviturile de satîr pe care le dădu cotletelor îi amintiră de Marjolin, rămas acolo jos, în beci. Nu-și aducea nici o învinuire. Procedase ca o femeie cinstită. Doar nu era să-și compromită liniștea pentru un puștan ca ăsta ; prea se simțea bine între bărbatul și fetița ei. Cu toate acestea se uită la Quenu ; pe ceafă avea o piele aspră, un fel de șorici roșcat, iar bărbia lui rasă era zgrunțuroasă ca un buștean noduros, pe cînd bărbia și ceafa celuilalt semănau cu o catifea trandafirie. Acum însă gata, nu trebuia să se mai gîndească la asta, n-avea să-l mai atingă, de vreme ce-i treceau prin minte lucruri imposibile. Fusese o mică plăcere îngăduită pe care o regreta, spunîndu-și că într-adevăr copiii cresc prea repede.

Deoarece obrajii i se îmbujoraseră ușor, Quenu o găsi strașnic de bine. Se așezase un moment lîngă ea, la tejghea, și-i tot repeta :

— Ar trebui să ieși mai des. Îți face bine... Dacă vrei, o să ne ducem într-una din seri la teatru, la Gaieté, unde a văzut doamna Taboureau piesa aia așa de bună...

Lisa zîmbi și zise că o să vadă. Apoi, dispăru din nou. Quenu bombăni în sinea lui că Lisa e prea bună, că nu merită să-și piardă ea vremea alergînd după idiotul ăla de Gavard. Nu văzuse însă că ea de fapt o luase în sus pe scară. Se urcase în camera lui Florent, a cărui cheie stătea agățată într-un cui în bucătărie. Nădăjduia să afle cîte ceva în camera aceea, de vreme ce nu se mai putea bizui pe negustorul de păsări.

Îi dădu încet ocol, cercetă patul, căminul, fiecare colț. Fereastra balconașului era deschisă, iar rodiul îmbobocit era scăldat în pulberea aurie a soarelui ce scăpăta. Atunci Lisei i se păru că ajutoarea ei nu părăsise niciodată această cameră, că și în ajun tot acolo dormise : în odaie nu se simțea cîtuși de puțin prezența unui bărbat. Rămase uimită, căci se așteptase să găsească acolo fel de fel de lăzi suspecte și de mobile ferecate cu lacăte mari. Se duse și pipăi rochia de vară a Augustinei, care era tot agățată de perete. Apoi se așeză în fine în fața mesei și citi o pagină începută pe care cuvîntul „revoluție" se repeta de două ori. Se sperie și deschise sertarul, pe care îl văzu plin cu hîrtii. În fața tainei atît de prost păzite de masa aceea prăpădită din lemn alb, corectitudinea ei se redeșteptă însă. Cum stătea așa, aplecată peste hîrțoagele pe care încerca, foarte emoționată, să le înțeleagă, fără însă a le atinge, tresări brusc : o rază piezișă de soare străbătuse colivia cintezoiului care ciripise ascuțit. Lisa închise sertarul. Își dădu seama că ceea ce avea de gînd să facă nu e de loc frumos.

Pe cînd stătea în neștire în fața ferestrei, propunîndu-și să-i ceară un sfat părintelui Roustan, un om foarte înțelept, zări jos, pe caldarîmul din fața halelor, o mulțime de oameni adunați în jurul unei tărgi. Se întuneca ; totuși o recunoscu perfect pe Cadine care plîngea în mijlocul grupului, în timp ce Florent și Claude, cu ghetele prăfuite, discutau aprins pe marginea trotuarului. Se

grăbi să coboare, mirată că s-au și întors. Nici n-apucase să se așeze bine la tejghea, cînd domnișoara Saget intră, zicînd :

— Adineauri l-au găsit în beci pe derbedeul ăla de Marjolin cu capul spart... Nu veniți să vedeți, doamnă Quenu ?

Lisa traversă șoseaua ca să-l vadă pe Marjolin. Tînărul zăcea foarte palid, cu ochii închiși, cu o șuviță de păr bălai țeapănă și năclăită de sînge. Oamenii dimprejur ziceau că nu e cine știe ce, că de altfel era și vina ștrengarului ăstuia care își făcea de cap prin beciuri ; se presupunea că încercînd să sară peste una din mesele pe care se taie păsările, distracția lui preferată, căzuse și se lovise cu fruntea de lespede. Domnișoara Saget șoptea, arătînd-o pe Cadine :

— Javra asta de Cadine trebuie să-l fi împins. Mereu stau bot în bot prin unghere.

În răcoarea străzii, Marjolin își veni în fire și deschise niște ochi mari și uimiți. Cercetă lumea dimprejur, apoi, recunoscînd chipul Lisei aplecat asupra lui, îi zîmbi blînd, cu un aer umil, de mîngîiere supusă. Părea că nu-și mai aduce aminte de nimic. Lisei îi veni inima la loc ; declară că Marjolin trebuie imediat transportat la spital și că avea să-l viziteze și să-i ducă portocale și biscuiți. Capul lui Marjolin căzu din nou pe targă. Cînd oamenii îl luară, Cadine îl urmă, purtînd de gît coșulețul cu buchetele de violete înfipte în stratul de mușchi, potopite de lacrimile ei fierbinți, fără să-i mai pese cituși de puțin că le pîrjolește astfel cu durerea ei mistuitoare.

Întorcîndu-se la mezelărie, Lisa îl auzi pe Claude șoptindu-i lui Florent, pe cînd îi strîngea mîna la despărțire.

— Bată-l să-l bată de ștrengar ! Mi-a stricat ziua... Nu de alta, dar ne distrasem grozav !

Într-adevăr, Claude și Florent se întorseseră istoviți, dar pe deplin fericiți. Aduseseră cu ei un miros plăcut de aer curat. În dimineața aceea, doamna François își vînduse zarzavaturile înainte de revărsatul zorilor. Se duseră apoi cîteșitrei în strada Montorgueil, să ia căruța de la Compasul de aur. Gustară astfel în plin Paris un fel de anticipare a plăcerilor cîmpenești. În spatele restaurantului Philippe, ale cărui lambriuri poleite ajung pînă la primul

etaj, se află o curte ca de fermă, întunecoasă și plină de viață, îmbietoare din pricina mirosului de paie proaspete și de baligă caldă; o grămadă de găini scormonesc pămîntul moale cu ciocul: fel de fel de clădiri din lemn înverzit, scărițe, pridvoare și acoperișuri surpate se sprijină de casele vechi de primprejur; Balthazar, înhămat gata, aștepta în fund, sub un hangar cu șarpantă solidă, mîncîndu-și ovăzul dintr-un sac legat de căpăstru. Coborî de-a lungul străzii Montorgueil în trap, mulțumit că se întoarce așa de repede la Nanterre. Nu pleca însă cu căruța goală. Zarzavagioaica încheiase un tîrg cu societatea care asigura curățirea halelor; de două ori pe săptămînă lua o căruță plină cu frunze adunate cu furca din grămezile de gunoaie care năpădesc caldarîmul. Constituiau un îngrășămînt foarte bun. În cîteva minute, căruța se umpluse cu vîrf. Claude și Florent se lungiră pe culcușul acela gros de verdeață; doamna François apucă hățurile și Balthazar o porni cu pasul său domol, cu capul puțin aplecat, din cauză că avea atîta lume de cărat.

Excursia fusese plănuită de mult. Zarzavagioaica rîdea mulțumită: cei doi bărbați îi erau dragi, de aceea le promitea o omletă cu slăninuță cum nu se pomenește în „ticălosul ăsta de Paris". Ei, gustau din plin bucuria acestei zile de trîndăvie și hoinăreală, ale cărei zori abia mijeau. Acolo, în depărtare, Nanterre era o bucurie pură în care aveau să pătrundă.

— Măcar stați comod? întrebă doamna François, luînd-o pe strada Pont-Neuf.

Claude se jură că stau ca pe puf. Lungiți amîndoi pe spate, cu mîinile încrucișate sub cap, se uitau la cerul palid pe care stelele se stingeau una cîte una. Tăcură de-a lungul întregii străzi Rivoli, așteptînd să dispară casele și ascultînd-o pe femeia aceea cumsecade vorbind cu Balthazar, spunîndu-i în șoaptă:

— Ia-o încet, bătrîne... Nu ne grăbim, pînă la urmă tot o să ajungem...

Pe Champs-Elysées, deoarece nu mai zărea de o parte și de alta a drumului decît vîrful copacilor și în fund, masa de verdeață a grădinii Tuileries, pictorul se trezi parcă și începu să vorbească singur. Trecînd prin fața străzii Roule, privise acel portal lateral al bisericii Saint-

Eustache, care se vede de departe pe deasupra hangarului uriaș al uneia din aleile halelor. Tot revenea la obsesia lui, vrînd parcă să afle în ea un simbol.

— Întîlnirea aceasta a unui colț de biserică încadrat de o stradă din fontă este ciudată... Una o va ucide pe cealaltă, fierul va ucide piatra și asta destul de curînd... Florent, dumneata crezi oare în hazard? Eu unul nu-mi închipui că doar dorința de aliniere a așezat astfel o rozetă a bisericii Saint-Eustache drept în mijlocul Halelor centrale. Vezi, aici avem de-a face cu un adevărat manifest: este vorba despre arta modernă, despre realism sau naturalism, cum vrei să-i zici, care s-a dezvoltat în opoziție cu arta veche... Nu ești de aceeași părere?

Deoarece Florent tăcea, pictorul urmă:

— De altfel, arhitectura acestei biserici este hibridă; stilul Evului mediu își dă duhul și cel al Renașterii abia începe să mijească... Ai băgat de seamă ce biserici ni se construiesc astăzi? Seamănă cu tot ce vrei, cu biblioteci, cu observatoare, cu porumbare, cu cazărmi: fără îndoială însă că nimeni nu e convins că Dumnezeu sălășluiește în ele. Zidarii bunului Dumnezeu au murit și adevărata înțelepciune ar dicta să nu se mai clădească asemenea carcase urîte de piatră în care n-avem pe cine găzdui... De la începutul acestui secol s-a înălțat un singur monument original, care n-a fost copiat de nicăieri, care a țîșnit în mod firesc din contemporaneitate: e vorba despre Halele centrale; vezi dumneata, Florent, asta este o operă îndrăzneață, ce mai, și care pentru moment nu e decît o prevestire timidă a secolului douăzeci... De aceea Saint-Eustache s-a dus pe copcă, zău așa! Biserica Saint-Eustache stă acolo, cu rozeta ei cu tot, părăsită de credincioși, în timp ce halele de alături, fremătînd de viață, se lărgesc parcă... Iacă așa văd eu lucrurile, mă, omule!

— Ah, zise doamna François rîzînd, ascultați-mă pe mine, domnule Claude, nu v-a tors mama pe limbă! Ia uitați-vă, și Balthazar își ciulește urechile ca să vă asculte... Hii, Balthazar!

Căruța urca încet. La ora aceea matinală, șoseaua era pustie, iar scaunele de fontă aliniate pe cele două trotuare și peluzele întretăiate de straturi cu flori se înfundau sub albăstreala copacilor. La rond, un călăreț și o

amazoană trecură în trap. Florent își făcuse o pernă dintr-o grămăjoară de frunze de varză și se tot uita la cer, unde se ivea o văpaie mare, trandafirie. Din cînd în cînd închidea ochii, vrînd să simtă mai bine răcoarea dimineții mîngîindu-i obrajii ; era atît de fericit că se depărtează de hale și se duce spre aerul curat, încît parcă îi pierise glasul și nici nu mai asculta ceea ce se vorbea în jurul lui.

— Tot așa de caraghioși sînt și cei care vîră arta într-o cutie cu jucării ! reluă Claude după cîteva minute de tăcere. Lozinca lor principală este — nu se face artă cu ajutorul științei, industria omoară poezia ; și toți imbecilii se apucă să plîngă pe socoteala florilor, ca și cînd ar avea cineva de gînd să se poarte urît față de flori. Mă și enervează, pur și simplu. Îmi vine să răspund acestor văicăreli cu opere de-a dreptul sfidătoare. M-ar amuza grozav să-i indignez nițel pe drăgălașii ăștia... Vrei să-ți spun care a fost cea mai frumoasă operă pe care am realizat-o de cînd lucrez, cea a cărei amintire mă satisface cel mai mult ? E o poveste lungă... Anul trecut, în ajunul Crăciunului mă aflam la mătușe-mea Lisa, cînd, ucenicul lor, idiotul ăla de Auguste, îl știi doar, tocmai aranja vitrina. Ah, ticălosul m-a scos din sărite cu felul lui molîu de a-și compune ansamblul ! L-am invitat s-o ia din loc, spunîndu-i c-o să i-l pictez eu ca lumea. Înțelegi, aveam la îndemînă toate tonurile viguroase, roșul limbilor fierte, gălbuiul picioarelor de porc afumate, albastrul fișioarelor de hîrtie, trandafiriul bucăților începute, verdele mărăcinilor și mai ales negrul caltaboșilor cu sînge, un negru splendid, pe care nu l-am putut realiza niciodată pe paleta mea. Ghiudenul, cîrnații, caltaboșii, picioarele de porc pane îmi dădeau nuanțe cenușii de o mare gingășie. Am creat atunci o reală operă de artă. Am luat tăvile, farfuriile, strachinile și borcanele ; mi-am distribuit tonurile și am realizat o natură moartă uimitoare, în care explodau parcă adevărate petarde de culoare, susținute de niște game savante. Limbile roșii se întindeau cu lăcomia unor flăcări, iar caltaboșii negri aduceau în melodia luminoasă a cîrnaților, bezna unei formidabile indigestii. Pictasem așa dar necumpătarea nopții de Crăciun, a acelui miez de noapte închinat crăpelniței, lăcomia burților golite de cîntările bisericești. Mai sus, un curcan mare își expunea

pieptul alb, marmorat de petele negre ale trufelor cu care fusese împănat. Era barbar și sălbatec, era parcă o apoteoză a pîntecelui, construită însă de un penel atît de nemilos, cu o bătaie de joc atît de violentă, încît mulțimea se adună neliniștită în fața acestei vitrine, din care scăpărau niște văpăi atît de brutale... Cînd mătușe-mea Lisa s-a întors din bucătărie, s-a speriat; credea că am dat foc grăsimilor din prăvălie. Curcanul mai ales i s-a părut atît de indecent, încît m-a dat pe ușă afară, în timp ce Auguste, etalîndu-și prostia în toată splendoarea ei, restabilea ordinea. Dobitocii ăștia n-o să înțeleagă niciodată limbajul unei pete roșii așezată alături de o pată cenușie... Orișicum, asta este capodopera mea. Niciodată n-am făcut ceva mai reușit.

Tăcu, zîmbind cu reculegere acestei amintiri. Căruța ajunsese la Arcul de triumf. De pe bulevardele ce se deschideau de jur împrejurul uriașei pieți pătrundeau pe culmea aceea pale de aer proaspăt. Florent se ridică în capul oaselor și aspiră cu putere mirosul de iarbă ce începea să adie dinspre fortificații. Se întoarse cu spatele și nu se mai uită spre Paris, încercînd să zărească în depărtare cîmpia. În dreptul străzii Longchamp, doamna François îi arătă locul de unde îl culesese. La evocarea acestui episod, căzu pe gînduri. Se uita la femeia aceea atît de sănătoasă și de calmă, ce ținea hățurile cu brațele ușor întinse. Cu basmaua pe frunte, cu tenul ei aspru și cu aerul ei de bunătate cam brutală, era mai frumoasă decît Lisa. Cînd plescăia ușor din limbă, Balthazar își ciulea urechile și grăbea pasul.

Odată sosiți la Nanterre, căruța o luă la stînga pe o uliță strîmtă, de-a lungul unor ziduri, și se opri într-o fundătură. Ajunseseră la capătul pămîntului, după cum zicea zarzavagioaica. Frunzele de varză trebuiau descărcate. Claude și cu Florent nu-l lăsară pe ajutorul grădinarului, care tocmai sădea niște salate, să se deranjeze. Înșfăcară fiecare cîte o furcă și se apucară să descarce grămada în groapa cu gunoi. Se distrau grozav. Claude îndrăgise gunoiul acesta. Resturile de legume, noroaiele halelor, murdăriile căzute de la această masă gigantică rămîneau astfel vii, se întorceau acolo unde crescuseră legumele, ca să țină de cald altor generații de verze, de napi

și de morcovi. Trăiau din nou sub forme minunate și reveneau să se etaleze pe trotuarele halelor. Parisul putrezea toate celea, restituind totul pămîntului care, veșnic neobosit, dregea ceea ce moartea strica.

— Ia te uită, zise Claude pe cînd își încărca ultima dată furca, ăsta e un cotor de varză pe care îl recunosc. Pînă acum a crescut cel puțin de vreo zece ori în colțul cela de lîngă cais.

Pe Florent, afirmația asta îl făcu să rîdă. Redeveni însă grav și se plimbă încet prin grădina de zarzavaturi pe cînd Claude făcea o schiță a grajdului și doamna François pregătea masa. Grădina de zarzavaturi constituia o fîșie lungă de pămînt împărțită în două printr-o alee îngustă. Era ușor în pantă ; din partea de sus, dacă ridicai puțin capul, zăreai cazărmile joase de pe Mont-Valérien. Garduri vii o despărțeau de alte terenuri ; zidurile acelea de păducel foarte înalte limitau orizontul ca o perdea verde, astfel încît ai fi zis că, din toată regiunea înconjurătoare, doar Mont-Valérien se înalță curios să se uite în țarina doamnei François. Din cîmpiile pe care nu le vedeai se degaja totuși o atmosferă de pace deplină. Între cele patru garduri, de-a lungul grădinii de zarzavat, soarele de mai era parcă leșinat de căldură, tăcerea era străbătută de zumzetul insectelor, peste tot plutea somnolența unei zămisliri fericite. Ți se părea că în anumite pîrîieli și suspine ușoare auzi legumele născîndu-se și crescînd. Răzoarele de spanac și de măcriș, straturile cu ridichi, napi și morcovi, plantațiile mari de cartofi și varză își întindeau suprafețele regulate de pămînt negru, înverzit de smocurile de frunze. Mai încolo, rîndurile de salată, de ceapă, de praz, de țelină, plantate în șiruri drepte, semănau cu niște soldați de plumb aliniați ca la paradă ; mazărea și fasolea începeau să-și înfășoare tulpinele lor subțiri în jurul unei păduri de araci pe care în iunie aveau s-o transforme într-un adevărat desiș. Nicăieri nu vedeai nici o buruiană. Ai fi zis că toată grădina este alcătuită din două covoare paralele, cu desene regulate, verzi, pe un fond roșcat, pe care cineva le mătură cu grijă, în fiecare dimineață. De o parte și de alta a aleii, bordurile de cimbru alcătuiau niște franjuri cenușii.

Florent umbla de colo. colo în mirosul cimbrului încins de soare. Era profund fericit de pacea și curățenia pămîntului. De aproape un an de zile nu mai avea parte să vadă legumele decît smulse din ajun, parcă sîngerînde încă și lovite de hurducăturile căruțelor. Se bucura că le vede, în sfîrșit, la ele acasă, în pămîntul reavăn, liniștite și pe deplin sănătoase. Verzele aveau o față largă, prosperă, morcovii erau veseli, salatele se înșirau unele după altele cu o nepăsare de fete leneșe. Atunci, halele pe care le părăsise în zori, îi apărură ca un vast osuar, un loc al morții, unde nu zăceau decît cadavre, o groapă comună plină de duhori și de descompunere. Încetinea pasul și se odihnea în grădina doamnei François, ca după o cursă lungă în mijlocul zgomotelor asurzitoare și al mirosurilor infecte. Larma și umezeala grețoasă a halei de pește se desprindeau de pe el ; renăștea în aerul curat. Claude avea dreptate, în hale totul agoniza. Pămîntul constituia viața adevărată, leagănul etern, sănătatea întregii lumi.

— E gata omleta ! strigă zarzavagioaica.

Se așezară cîteșitrei în jurul mesei din bucătărie, cu ușa deschisă în soare și mîncară într-o atare atmosferă de veselie, încît doamna François se uita minunîndu-se la Florent și repeta după fiecare dumicat :

— Nu mai ești același om. ai cu zece ani mai puțin. Ticălosul ăla de Paris te înnegrește așa la față. Acum mi se pare că ai chiar o rază de soare în ochi... Vezi dumneata, orașele astea mari nu fac nici cît o ceapă degerată ; ar trebui să vii să stai aici.

Claude rîdea, spunînd că Parisul e minunat. Îi apăra chiar și rigolele, păstrînd totuși o reală afecțiune vieții de la țară. La un moment dat, în cursul după amiezii doamna François și cu Florent se aflau singuri în fundul grădinii de zarzavat, într-un colț plantat cu cîțiva arbori fructiferi. Se așezaseră pe jos și stăteau de vorbă amical. Cu multă prietenie, doamna François îi dădea sfaturi, maternă și drăgăstoasă totodată. Îi puse nenumărate întrebări despre viața lui, despre cele ce avea de gînd să facă mai tîrziu, oferindu-i-se cu simplitate în eventualitatea că într-o bună zi ar avea nevoie de ea ca să fie fericit. Florent era foarte mișcat. Nici o femeie nu-i vorbise vreodată astfel. Doamna François îi apărea ca o

plantă robustă și sănătoasă, crescută ca și legumele din pămîntul mănos al grădinii de zarzavat ; de-alde Lisa, de Normanda, de fetele frumoase din hale își amintea însă ca de niște cărnuri cam dubioase, dar frumos aranjate în galantar, ca să-ți ia ochii. Timp de cîteva ore trăi acolo într-o tihnă absolută ; scăpase de mirosul de alimente în mijlocul căruia se simțea complet înnebunit ; renăștea din seva pămîntului asemenea verzei pe care Claude pretindea că o văzuse crescînd de vreo zece ori la rînd.

Pe la cinci își luară rămas bun de la doamna François. Aveau de gînd să se întoarcă pe jos. Zarzavagioaica îi însoți pînă la capătul ulicioarei și-i ținu o clipă mîna lui Florent într-a ei.

— Dacă oi avea vreodată un necaz, vino, îi spuse ea cu blîndețe.

Timp de un sfert de oră, Florent merse în tăcere ; se și posomorîse, spunîndu-și că lasă în urmă-i însăși sănătatea lui. Drumul spre Courbevoie era plin de praf. Celor doi bărbați le plăceau însă plimbările lungi și pantofii grei, răsunînd pe pămîntul tare. În urma lor, la fiecare pas se înălțau norișori de praf. Razele piezișe ale soarelui străbăteau drumul, lungindu-le atît de mult umbrele de-a curmezișul șoselei, încît capetele lor se întindeau pînă dincolo, deplasîndu-se pe trotuarul opus.

Claude, cu brațele atîrnînde, făcea niște pași mari, regulați : se uita cu plăcere la cele două umbre, fericit și pierdut parcă în cadența mersului, pe care o exagera, accentuînd mișcarea umerilor. Apoi, trezindu-se parcă dintr-un vis, întrebă :

— Cunoști lupta dintre Slabi și Grași ?

Florent uimit, spuse că nu. Atunci Claude se entuziasmă și-i vorbi foarte elogios despre această serie de stampe. Îi cită cîteva episoade : Grașii, enormi, gata să plesnească, pregătind crăpelnița de seară, în timp ce Slabii, chirciți de foame, se uită la ei de pe stradă cu niște mutre de țîri invidioși. Sau alta : din nou Grașii, cu obrajii umflați, stau la masă, luînd la goană un Slab care a avut îndrăzneala să se strecoare umil în mijlocul lor și care seamănă cu un popic rătăcit în mijlocul unei mulțimi de bile. Claude vedea într-asta însăși esența dramei umane ;

ajunsese să clasifice oamenii în Slabi și Grași, două tabere ostile dintre care una o devorează pe cealaltă, rotunjindu-și burta și bucurîndu-se de toate plăcerile vieții.

— Cain, zicea el, era fără îndoială un Gras și Abel un Slab. De la primul omor, întotdeauna mîncăii ăi mari au supt sîngele lingavilor... Viața este un chiolhan neîntrerupt, fiecare își înghite vecinul și este înghițit la rîndul lui, de la cel mai pricăjit pînă la cel mai tare... Ai grijă, dragul meu, ferește-te de Grași.

Tăcu o clipă, uitîndu-se mereu la cele două umbre pe care soarele ce scăpăta le lungea și mai tare. Șopti :

— Noi ăștia, sîntem niște Slabi, înțelegi... Spune-mi și mie, cu niște burți plate ca ale noastre, ocupăm noi oare mult loc sub soare ?

Florent privi cele două umbre zîmbind. Claude însă se supără și strigă :

— Rău faci c-o iei în glumă. Eu unul sufăr că fac parte din tagma Slabilor. Dacă aș fi un Gras aș picta liniștit, aș avea un atelier frumos și aș vinde tablourile cu bani grei. Pe cînd așa, fiind un Slab, mă omor cu zile vrînd să descopăr fel de fel de chestii, care pînă la urmă îi fac pe Grași să dea din umeri. Din cauza asta, fără îndoială că o să crap cu pielea lipită de oase și o să fiu atît de turtit, încît o să poată să mă îngroape între paginile unei cărți... Cît despre dumneata, ce să mai vorbim ! Ești un Slab nemaipomenit ; pe onoarea mea, ești regele Slabilor. Îți aduci aminte de cearta dumitale cu pescăresele ? Era formidabil să vezi sînii ăia gigantici dezlănțuiți împotriva pieptului dumitale îngust ; acționau astfel mînate de instinct, vînau un Slab așa cum pisicile vînează șoarecii... Ascultă-mă pe mine, un Gras are din principiu în așa hal oroare de un Slab, încît simte nevoia să-l gonească dinaintea ochilor lui fie cu dinții, fie cu pumnii. De aceea, în locul dumitale, m-aș păzi. Familia Quenu, fetele Méhudin sînt niște Grași ; de fapt ești înconjurat numai de Grași. Pe mine unul, asta m-ar neliniști.

— Dar Gavard, domnișoara Saget și prietenul dumitale Marjolin ? întrebă Florent, care continua să zîmbească.

— Ei, dacă vrei, îi răspunse Claude, am să-ți clasific toate cunoștințele noastre. De mult am în atelier niște

schițe ale capetelor lor, cu specificarea ordinului căruia îi aparțin. Constituie un întreg capitol de științe naturale... Gavard este un Gras care face însă pe Slabul. E o specie destul de comună... Domnișoara Saget și doamna Lecoeur sînt niște Slabe, Slabe deznădăjduite, capabile de orice, numai să se îngrașe, specie de altfel foarte de temut... Prietenul meu Marjolin, micuța Cadine, Sarriette sînt trei Grași încă nevinovați, însuflețiți doar de foamea drăgălașă a tinereții. Trebuie remarcat faptul că atîta vreme cît încă n-a îmbătrînit, Grasul este o ființă încîntătoare... Domnul Lebigre, un Gras, nu-i așa ? Cît despre amicii dumitale politici, sînt în general niște Slabi, atît Charvet cît și Clémence, Logre și Lacaille. Fac o excepție doar pentru nătărăul ăla de Alexandre și pentru fenomenul cela de Robine. Asta mi-a dat mult de furcă.

Pictorul continuă pe tonul acesta, de pe Podul de la Neuilly și pînă la Arcul de triumf. Revenea asupra anumitor portrete desăvîrșindu-le cu cîte o trăsătură caracteristică ; Logre era un Slab care își avea burta așezată pe spinare ; frumoasa Lisa era toată numai burtă, iar frumoasa Normandă numai sîni ; domnișoara Saget probabil că pierduse cîndva în cursul vieții ocazia să se îngrașe, căci îi ura pe Grași, disprețuindu-i totodată pe Slabi ; Gavard își compromitea grăsimea ; pînă la urmă avea să ajungă slab ca un țîr.

— Și doamna François ? zise Florent.

Întrebarea aceasta îl încurcă grozav pe Claude. Își scotoci mintea, se bîlbîi.

— Doamna François, doamna François... Nu, nu știu, nu m-am gîndit niciodată s-o clasific... Doamna François este pur și simplu o femeie cumsecade. Nu intră nici în categoria Grașilor, nici într-a Slabilor, zău așa !

Rîseră amîndoi. Se aflau în fața Arcului de triumf. Soarele era atît de aproape de orizont, chiar deasupra dealurilor de la Suresnes, încît umbrele colosale ale celor doi bărbați se întindeau pe albeața monumentului, ca două bare negre executate în cărbune, sus de tot, dincolo de uriașele grupuri de statui. Claude se înveseli și mai mult, dădu din mîini, se îndoi, apoi, îndepărtîndu-se zise :

— Ai văzut ? Cînd a apus soarele, capetele noastre au ajuns pînă-n cer.

Florent însă nu mai rîdea. Parisul îl înghițea din nou, Parisul acela care la Cayenne îi storsese atîtea lacrimi amare și de care acum se temea. Cînd ajunse în hale se lăsa noaptea și mirosurile erau de-a dreptul înăbușitoare. Întorcîndu-se în coșmarul lui plin de maldăre gigantice de hrană, pătruns încă de amintirea blîndă și melancolică a acestei zile de sănătate luminoasă, înmiresmată de cimbru, își plecă amărît capul.

V

A DOUA ZI, pe la ora patru, Lisa se duse la Saint-Eustache. Cu toate că n-avea decît de traversat piaţa, se îmbrăcase extrem de elegant, toată în mătase neagră, cu şalul ei gros de lînă pe umeri. Frumoasa Normandă, care din pescăria ei o urmări cu privirea pînă ce ajunse în uşa bisericii, rămase cu gura căscată.

— Alta acum ! zise ea răutăcioasă. Umflata a luat calea bisericii... Dacă şi-o muia fundul în aghiazmă, poate s-o mai potoli şi muierea asta.

Se înşela însă. Lisa nu era habotnică. Nu prea se ducea pe la biserică, spunînd de obicei că încearcă să fie cinstită în toate privinţele şi că asta este de ajuns. Totuşi nu-i plăcea cînd în faţa ei se vorbea de rău religia ; adesea îl reducea la tăcere pe Gavard, care adora glumele pe seama preoţilor şi a călugăriţelor şi ştrengăriile de sacristie. Chestiile astea i se păreau foarte necuviincioase. Considera că trebuie să-l laşi în pace pe fiecare om cu credinţa lui şi să respecţi scrupulele tuturor. Pe de altă parte, preoţii erau în general nişte oameni cumsecade. Îl cunoştea de pildă pe părintele Roustan, de la Saint-Eustache, un om distins şi înţelept, a cărui prietenie i se părea demnă de toată încrederea. Îşi încheia de obicei discursul, explicînd că religia este absolut necesară pentru majoritatea oamenilor ; o considera ca un fel de poliţie care ajută la menţinerea ordinii şi fără de care nu e posibilă nici

o formă de guvernămînt. Cînd Gavard împingea lucrurile prea departe în privința aceasta, afirmînd că toți popii trebuiesc dați afară în brînci și că trebuie să li se închidă prăvălia, Lisa dădea din umeri și răspundea :

— Mare scofală ! După o lună de zile, oamenii s-ar sfîșia între ei pe străzi și ați fi nevoiți să născociți alt Dumnezeu. Așa s-au petrecut lucrurile în 93... Știi doar că nu sînt bisericoasă, dar susțin că biserica e necesară pentru că așa și este.

De aceea, ori de cîte ori intra într-o biserică, Lisa se arăta plină de reculegere. Ca să asiste la înmormîntări și cununii, își cumpărase o carte de rugăciuni foarte frumoasă, pe care de altfel n-o deschidea niciodată. Se scula în picioare și îngenunchia la momentul potrivit, se căznea să păstreze o atitudine decentă așa cum se cuvenea. Pentru ea, aceasta era un fel de ținută oficială pe care oamenii cinstiți, negustorii și proprietarii trebuiau negreșit s-o adopte față de religie.

În ziua aceea, intrînd la Saint-Eustache, frumoasa mezelăreasă închise ușor ușa dublă din postav verde, decolorat și uzat de mîinile habotnicelor. Își înmuie degetele în agheazmătar și-și făcu foarte corect cruce. Apoi, în vîrful picioarelor, se duse pînă la paraclisul sfintei Agnès, unde două femei stăteau în genunchi cu obrazul ascuns în mîini așteptîndu-și rîndul ; din confesional se zărea rochia albastră a alteia. Lisa păru nemulțumită și, adresîndu-se unui țîrcovnic cu tichiuță neagră, ce tocmai trecea pe acolo, tîrșîindu-și picioarele, întrebă :

— Ce, azi e ziua de spovedanie a părintelui Roustan ?

Omul îi răspunse că părintele nu mai are de spovedit decît două credincioase, că n-o să dureze mult și că, dacă ia loc, o să-i vină rîndul imediat. Lisa îi mulțumi, fără să mai precizeze că ea nu venise să se spovedească. Se hotărî să aștepte, mergînd cu pași mărunți pe lespezi, ducîndu-se pînă la ușa cea mare, de unde se uită la naosul gol, înalt și sever între cele două naosuri laterale, mai joase și împodobite cu picturi in culori vii ; își ridicase puțin bărbia și privea altarul principal, pe care îl găsea prea simplu ; nu aprecia această măreție rece a pietrei, prefera auriturile și bălțăturile paracliselor laterale. În par-

tea dinspre strada Jour, paraclisele erau cenușii, luminate doar de niște ferestre prăfuite, în timp ce în partea dinspre hale, apusul soarelui învăpăia vitraliile mari, înveselite de nuanțe foarte gingașe, mai ales verde și galben ; erau atît de limpezi, încît îi aduseră aminte de sticlele cu lichior din fața oglinzii, domnului Lebigre. Se întoarse prin partea aceea încălzită parcă de o lumină ca de jăratec, se uită o clipă la racle, la podoabele de pe altare și la picturile străbătute de reflexe bogate, ca de prismă. Biserica era goală și înfiorată parcă de tăcerea bolților sale. Fustele cîtorva femei alcătuiau pete întunecate pe galbenul șters al scaunelor, și din confesionalele închise răzbăteau șoapte. Trecînd din nou prin fața paraclisului sfintei Agnès, văzu că rochia albastră era tot în genunchi, la picioarele părintelui Roustan.

— Eu, dacă aș vrea, aș termina cît ai clipi din ochi, gîndi ea mîndră de cinstea ei.

Se duse în fundul bisericii. În spatele altarului principal, în umbra șirului dublu de stîlpi, paraclisul Maicii Domnului era cufundat în tăcere și într-un întuneric jilav. Din vitraliile foarte sumbre nu se detașau decît mantiile sfinților cu faldurile lor roșii și violete, arzînd ca niște flăcări de dragoste mistică în reculegerea și adorația tăcută a beznei. Era un ungher plin de mister, un colț crepuscular de rai unde sclipesc ca niște stele două luminări și se pogoară din boltă, abia vizibil, patru policandre încărcate cu candele de metal ce te poartă cu gîndul la cădelnițele mari, de aur, pe care îngerii le leagănă la căpătîiul Mariei. Întotdeauna se găsesc pe acolo, printre stîlpi, pe niște scaune întoarse, femei gata să-și dea ochii peste cap, prăbușite parcă în această voluptate cernită.

Lisa, în picioare, privea în jur foarte liniștită. Nu era cîtuși de puțin nervoasă. Îi părea rău că nu se aprind policandrele, fiindcă ar fi fost mai vesel. În penumbra aceasta era parcă tăinuită chiar un fel de indecență, o lumină și o atmosferă de alcov care i se păreau necuviincioase. Niște luminări, ce ardeau lîngă ea, pe un grătar, îi încălzeau obrazul, în timp ce o femeie bătrînă rîcîia cu un cuțit lat, ceara prelinsă ca niște lacrimi palide, înțepenite. În mijlocul freamătului mistic al paraclisului, în acel

paroxism de dragoste tăcută, Lisa auzea foarte clar zgomotul trăsurilor care veneau dinspre strada Montmartre, dincolo de sfinții roșii și violeți de pe vitralii. Halele, în depărtare, vuiau cu glas neîntrerupt.

Pe cînd se pregătea să iasă din paraclis, o văzu intrînd pe Claire, precupeața de pești de apă dulce, mezina familiei Méhudin. Fata aprinse o lumînare la grătar, apoi veni și îngenunchie în spatele unui stîlp, cu genunchii frînți pe lespede ; chipul îi era atît de palid în mijlocul părului ei blond, despletit, încît semăna cu al unui mort. Acolo, crezîndu-se bine ascunsă, păru că-și dă duhul, plîngînd cu lacrimi amare, rugîndu-se cu atîta înflăcărare, încît se încovoiase toată, de parcă ar fi doborît-o un vînt puternic ; punea în rugăciunea aceasta o patimă de femeie care se dăruiește. Frumoasa mezelăreasă rămase foarte surprinsă, deoarece fetele Méhudin nu erau de loc habotnice ; mai ales Claire vorbea de obicei despre religie și despre preoți• în așa fel încît îți se făcea părul măciucă.

— Ce-o fi apucat-o oare ? se întrebă Lisa, întorcîndu-se din nou la paraclisul sfintei Agnès. Neisprăvita asta trebuie să fi otrăvit pe careva.

Părintele Roustan ieși, în sfîrșit, din confesional. Era un bărbat frumos, de vreo patruzeci de ani ; avea un aer zîmbitor și bun. Cînd o recunoscu pe doamna Quenu, îi strînse mîinile, îi zise scumpă doamnă, și o duse în sacristie unde își scoase stiharul alb, asigurînd-o că îi va sta îndată la dispoziție. Se întoarseră și se plimbară de-a lungul paraclisclor laterale dinspre strada Jour, el în anteriu, cu capul gol, ea cu șalul acela gros de lînă pe umeri. Vorbeau în șoaptă. Prin vitralii, soarele scăpăta, biserica se întuneca, pașii ultimelor femei se tîrșîiau domol pe lespezi.

Între timp, Lisa îi explica părintelui Roustan scrupulele ei. Între dînșii nu era niciodată vorba despre religie. Lisa nu se spovedea, îl consulta pur și simplu în cazurile mai grele, ca pe un om înțelept și discret pe care, zicea ea uneori, îl preferă acelor oameni de afaceri suspecți, care miros a pușcărie. Preotul dădea dovadă de o inepuizabilă bunăvoință ; pentru ea răsfoia codul, îi indica cele mai bune modalități de a-și plasa banii, îi rezolva cu tact problemele morale, îi recomanda furnizori ; avea totdea-

una cîte un răspuns potrivit la orice întrebare, oricît de deosebită și de complicată ar fi fost. Făcea totul în mod firesc, fără să-l amestece pe Dumnezeu în afacerile acestea, fără să caute vreun cîștig oarecare, nici în folosul lui, nici într-al religiei. Un mulțumesc și un zîmbet îi ajungeau. Părea foarte fericit că poate s-o servească pe frumoasa doamnă Quenu, despre care menajera lui îi vorbea adesea cu stimă, ca despre o persoană foarte respectată de tot cartierul. În ziua aceea, consultația avea un caracter neobișnuit de delicat. Lisa voia să știe ce atitudine îi este îngăduit să adopte față de cumnatul ei, păstrîndu-și totodată cinstea nepătată; avea oare dreptul să-l supravegheze, să-l împiedice de a-i compromite pe soțul ei, pe fiica lor și pe ea însăși; și apoi, pînă unde putea să meargă în caz de primejdie iminentă. Lisa nu formulă aceste întrebări în mod brutal, ci le puse cu menajamente atît de bine alese, încît preotul avu răgaz să facă o adevărată dizertație cu privire la acest subiect, fără să-l aplice direct cazului ei. Discursul era plin de argumente contradictorii. În concluzie, afirmă că un suflet cinstit are dreptul, ba chiar datoria, să împiedice o faptă rea, indiferent de mijloacele oarecum deosebite pe care este uneori nevoit să le utilizeze pentru triumful binelui.

— Iată deci care este părerea mea, scumpă doamnă, spuse el încheind. Discutarea mijloacelor este totdeauna o problemă foarte gravă. Mijloacele sînt marea capcană în care se împotmolesc virtuțile obișnuite... Eu însă cunosc conștiința dumneavoastră extraordinară. Cîntăriți fiecare din faptele dumneavoastră, și dacă nimic nu protestează în forul dumneavoastră interior, acționați cu îndrăzneală... Sufletele cinstite au acest har minunat, de a impregna cu onestitatea lor tot ceea ce întreprind.

Și, schimbînd tonul, continuă:

— Transmiteți-i neapărat domnului Quenu salutări din partea mea. Cînd oi trece pe acolo, o să intru s-o sărut pe drăgălașa aceea mică de Pauline... La revedere, scumpă doamnă, și să știți că sînt întru totul la dispoziția dumneavoastră.

Preotul se întoarse în sacristie. La plecare, Lisa avu curiozitatea să se uite dacă nu cumva Claire tot se mai roagă; fata se întorsese însă la crapii și țiparii ei; în fața

paraclisului Maicii Domnului unde se făcuse întuneric de-a binelea, nu mai rămăsese decît un haos de scaune răsturnate, date peste cap de înflăcărarea cucernică a femeilor care îngenuncheaseră pe acolo.

Cînd frumoasa mezelăreasă traversă din nou piața, în ciuda amurgului ce se lăsase, Normanda, care o pîndea, o recunoscu după rotunjimea fustelor ei.

— Foarte mulțumesc, exclamă ea, a stat mai bine de un ceas ! Apăi după ce preoții o golesc pe asta de păcate, copiii din cor trebuie să-și dea din mînă în mînă gălețile cu lături ca să le poată arunca în stradă.

A doua zi de dimineață, Lisa se urcă drept în camera lui Florent. Se instală acolo pe deplin liniștită, încredințată că n-o s-o deranjeze nimeni ; de altfel, era hotărîtă în cazul că Florent s-ar fi întors, să mintă și să spună că venise să se convingă de curățenia lenjeriei. Îl văzuse însă că e jos, foarte ocupat în mijlocul pescăriei. Se așeză în fața măsuței, scoase sertarul, și-l puse pe genunchi și îl goli cu multe precauțiuni, avînd grijă să rînduiască teancurile de hîrtii exact așa cum fuseseră așezate. Găsi mai întîi primele capitole ale lucrării despre Cayenne, apoi proiectele, feluritele planuri, transformarea taxelor pe mărfurile intrate în oraș în taxe asupra tranzacțiilor, reforma sistemului administrativ al halelor și multe altele. Paginile acestea, acoperite cu un scris fin, pe care se căznea să le citească, o plictisiră grozav ; tocmai se pregătea să pună la loc sertarul, convinsă că Florent își ascunde în altă parte dovada planurilor lui mîrșave ; era hotărîtă să scotocească pînă și lîna din saltea, cînd iată că descoperi într-un plic portretul frumoasei Normande. Fotografia era cam întunecată. Normanda stătea în picioare, cu brațul drept sprijinit de o coloană trunchiată ; își pusese toate bijuteriile, purta o rochie de mătase nouă, bufantă, și rîdea impertinent. Lisa uită și de cumnatu-său și de spaimele ei și de motivul pentru care venise acolo. Se cufundă într-una din acele contemplații de femeie care fixează cu insistență o altă femeie, în tihnă, fără teama că ar putea fi surprinsă de cineva. Nicicînd nu avusese răgazul să-și studieze rivala chiar așa cu de-amănuntul. Îi examină părul, nasul, gura, depărtă fotografia și o apropie iar. Apoi, cu buzele strînse, citi pe dosul fotografiei : „Louise,

prietenului ei, Florent", scris cu niște litere mari și urîte. Era scandalizată, considerînd că aceasta este o adevărată mărturisire. Mai întîi o ispiti gîndul s-o ia și s-o păstreze ca pe o armă împotriva dușmancei ei. Apoi își dădu seama că, pe de o parte n-ar fi frumos, iar pe de altă parte putea oricînd s-o regăsească acolo, așa că o vîrî încet la loc în plic.

Apoi, răsfoind din nou foile volante și rînduindu-le una cîte una, îi dădu în gînd să se uite în fundul sertarului, unde Florent împinsese ața și acele Augustinei ; și tocmai acolo, alături de cartea de rugăciuni și de *Cheia visurilor* descoperi în sfîrșit ceea ce căuta, și anume niște notițe foarte compromițătoare, apărate doar de un dosar cenușiu. Ideea unei insurecții, a răsturnării imperiului prin forță, lansată într-o seară la domnul Lebigre de către Logre, se închegase încet în mintea înflăcărată a lui Florent. Ajunsese în curînd să vadă în aceasta datoria lui, adevărata lui misiune. Descoperise în sfîrșit scopul evadării de la Cayenne și a întoarcerii sale la Paris. Crezînd că trebuie să se răzbune de slăbiciunea lui pe acest oraș ce se îngrășa, în timp ce apărătorii dreptății crăpau de foame în surghiun, Florent se hotărîse să facă dreptate, visînd să se ridice din înseși aceste hale ca să zdrobească domnia îmbuibării și a beției. În această fire duioasă, ideea fixă prinsese ușor rădăcini. Totul lua proporții formidabile ; mintea lui născocea cele mai năstrușnice povești, își închipuia că la întoarcerea sa din exil, halele puseseră stăpînire pe el ca să-l moleșească și să-l otrăvească cu mirosurile lor. Apoi mai era și Lisa, care voia să-l îndobitocească ; periodic, două, trei zile, o evita ca pe un dizolvant care i-ar fi distrus voința dacă s-ar fi apropiat prea mult de ea. Aceste crize de groază puerilă, aceste porniri furioase de om revoltat duceau totdeauna la accese de mare blîndețe și la o nevoie de a iubi, pe care o ascundea cu o rușine copilărească. În mintea lui Florent se învălmășeau, mai cu seamă seara, fel de fel de gînduri rele. Nefericit din pricina zilei pe care o trăise, cu nervii încordați, refuzînd somnul de teama nelămurită a neantului pe care îl presupune, zăbovea mai mult la domnul Lebigre sau la familia Méhudin ; cînd se întorcea acasă, tot nu se culca, scria, pregătea faimoasa insurecție. Încet, încet, pusese la punct

un adevărat plan de organizare. Împărți Parisul în douăzeci de sectoare, cîte unul de fiecare circumscripție administrativă, avînd fiecare cîte un șef, un fel de general care avea în subordine douăzeci de locotenenți, meniți să comande douăzeci de companii de afiliați. În fiecare săptămînă urma să aibă loc un consiliu al șefilor, ținut de fiecare dată în alt local ; de altfel, pentru mai multă siguranță, afiliații nu aveau să-l cunoască decît pe locotenentul lor respectiv, care la rîndul lui trebuia să ia contact numai cu șeful sectorului său ; era bine, de asemenea, ca aceste companii să se considere cu toatele însărcinate doar cu misiuni imaginare, ceea ce ar deruta complet poliția. În ceea ce privește punerea în acțiune a acestor forțe, nimic mai simplu. Se va aștepta desăvîrșirea recrutării cadrelor, apoi se va profita de prima agitație politică. Deoarece, fără îndoială, nu vor avea la îndemînă decît cîteva puști de vînătoare, urmau să pună mîna mai întîi pe posturile de gardă, să dezarmeze pompierii, gărzile Parisului și soldații de la fortificații, pe cît posibil fără a angaja lupte, ci invitînd ostașii să se alăture cauzei poporului. Apoi se vor îndrepta direct spre Corpul legislativ și de acolo spre Primărie. Acest plan, asupra căruia Florent revenea în fiecare seară ca asupra unui scenariu de dramă și care îi domolea surescitarea nervoasă, era schițat pentru moment doar pe niște bucățele de hîrtie pline de ștersături, dînd în vileag tatonările autorului lor, permițînd să se urmărească fazele acestei concepții copilărești și totodată științifice. După ce parcurse aceste note, fără a le înțelege în întregime, Lisa se îngrozi : tremura toată și nu mai îndrăznea să se atingă de aceste hîrtii de teamă ca nu cumva să-i explodeze în mînă, ca niște arme încărcate.

Cea din urmă notiță o înspăimîntă mai mult ca toate celelalte. Era o jumătate de foaie de hîrtie, pe care Florent desenase semnele distinctive ce aveau să-i deosebească pe șefi de locotenenți ; alături se aflau de asemenea și fanioanele companiilor. Diverse adnotări, făcute cu creionul, indicau chiar culoarea fanioanelor celor douăzeci de circumscripții administrative. Șefii urmau să poarte niște eșarfe roșii, iar locotenenții niște brasarde, tot roșii. Pentru Lisa, aceasta constitui revelația realizării imediate a răscoalei ; îi și văzu pe oamenii aceia înveșmîntați în toată pînzăraia

lor roșie, trecînd prin fața mezelăriei ei, spărgîndu-i cu gloanțele lor oglinzile și marmura, furîndu-i cîrnații și caltaboșii din vitrină. Proiectele ticăloase ale cumnatului său erau un atentat îndreptat împotriva ei personal, împotriva fericirii ei. Închise sertarul și se uită prin cameră, zicîndu-și că totuși ea este aceea ce-l adăpostește pe omul ăsta, care doarme în cearșafurile ei și-i uzează mobila ei. Ceea ce o exaspera la culme era gîndul că Florent ascunde acea bombă oribilă tocmai în măsuța de lemn alb, în măsuța aceea nevinovată, descleiată toată, de care ea însăși se slujise altădată, în casa unchiului Gradelle, înainte de a se căsători.

Rămase în picioare, gîndindu-se la ceea ce trebuia să facă. În primul rînd era absolut inutil să-l pună la curent pe Quenu. Îi veni în gînd să provoace o discuție cu Florent, dar se temu ca nu cumva acesta să plece și să-și comită fărădelegea în altă parte, compromițîndu-i și pe ei, doar din răutate. Deoarece se mai liniștise puțin, ajunse la concluzia că e mai bine să-l supravegheze. La primul semn de primejdie, o să vadă ea. De fapt, avea acum la îndemînă destul material ca să-l bage din nou la ocnă.

Cînd se întoarse în mezelărie, o găsi pe Augustine foarte agitată. Micuța Pauline dispăruse de mai bine de o jumătate de oră. La întrebările neliniștite ale Lisei, fata răspunse doar atît :

— Nu știu, doamnă... Adineauri era aici, pe trotuar, cu un băiețel... Mă uitam la ei ; pe urmă i-am tăiat unui domn niște șuncă și nu i-am mai văzut.

— Pun prinsoare că era Muche ! strigă mezelăreasa. Ah, ce copil nesuferit !

Într-adevăr, fusese chiar Muche. În ziua aceea Pauline se înnoise cu o rochiță cu dungi albastre și vroia s-o arate. Stătea bățoasă și foarte cuminte în fața prăvăliei, cu buzele strînse, cu mutrița gravă a unei femeiuște de șase ani, care nu vrea să se murdărească. Fusta foarte scurtă și apretată tare era bufantă ca o fustiță de balerină și scotea la iveală ciorapii albi, bine întinși și ghetuțele de lac, albastre ca cerul ; șorțul ei mare, decoltat la gît, avea în dreptul umerilor un volan îngust, brodat, de sub care îi ieșeau brațele goale și trandafirii, adorabil de copilărești. Purta

în urechi niște cercei cu peruzele și la gît o cruciuliță; părul, foarte îngrijit pieptănat, era legat cu o panglică de catifea albastră; avea aerul durduliu și duios al maică-si, și grația specific pariziană a unei păpuși noi.

Muche o ochise, din interiorul halelor. Tocmai băgase în rigolă niște peștișori morți pe care îi lua apa; puștiul îi urmărea de-a lungul trotuarului, zicînd că înoată. Cînd o văzu însă pe Pauline atît de frumoasă și de curată, traversă șoseaua așa cum se afla, desmățat ca un ștrengar de șapte ani, fără șapcă și cu haina ruptă, cu pantalonii în vine și cu cămașa atîrnînd. De fapt maică-sa îi interzisese să se mai joace vreodată cu proasta aia umflată, pe care părinții o îndoapă de stă să crape. Băiatul îi dădu tîrcoale cîteva clipe, apoi se apropie și vru să-i atingă rochița cea frumoasă cu dungi albastre. Pauline, care la început se simțise măgulită, făcu mai apoi o mutră de mironosiță și se trase înapoi, șoptind pe un ton supărat:

— Ia lasă-mă... Mama nu-mi dă voie.

Muche, care era foarte dezghețat și întreprinzător, rîse:

— Ei, dar nătăfleață mai ești! Și ce-i dacă maică-ta nu-ți dă voie... O să ne jucăm de-a îmbrînceala, vrei?

Nutrea pesemne intenții rele; vroia s-o murdărească. Fetița, văzîndu-l că se pregătește să-i dea un ghiont în spate, se trase mai înapoi, gata să intre în prăvălie. Atunci puștiul deveni foarte blînd; își ridică nădragii, vrînd să facă pe omul bine crescut, și zise:

— Mă, da proastă mai ești! Am glumit și eu așa... Ești tare drăguță cu rochia asta. Cruciulița e a maică-ti?

Pauline se umflă în pene și spuse că este a ei. Ușurel, băiatul o atrase pînă în colțul străzii Pirouette; îi pipăia fustița, mirîndu-se de ea și spunînd că e ciudat de țeapănă, ceea ce fetiței îi făcea mare plăcere. Era foarte jignită de faptul că de cînd tot făcea pe grozava pe trotuar, nimeni n-o băgase în seamă. Totuși, în ciuda complimentelor lui Muche, nu consimți să se dea jos de pe trotuar.

— Tîmpită mai ești! strigă ștrengarul redevenind grosolan. Să știi c-o să te dau cu turul de pămînt, domnișoară Fund-frumos.

Fetița se sperie. Muche însă, înțelegînd că greșise, o luă de mînă și făcînd din nou pe drăgălașul, se scotoci repede prin buzunar.

— Am cinci parale, zise el.

Cînd dădu cu ochii de bani, Pauline se calmă. Băiatul ținea cu vîrful degetelor moneda în fața ei, astfel încît fără să-și dea seama, fetița coborî pe stradă, ținîndu-se după gologan. Hotărît lucru, Muche era într-o pasă bună.

— Ce-ți place mai mult ? o întrebă el.

Pauline nu-i răspunse imediat ; nu știa ce să aleagă, fiindcă prea îi plăceau multe lucruri. Muche îi înșiră o grămadă de bunătăți : bastonașe de miambal, melasă, bomboane, zahăr pudră. Acesta din urmă o făcu să mediteze îndelung : îți înmoi degetul în zahăr și-l sugi, e foarte bun. Fetița era tare serioasă. Apoi, hotărîndu-se, zise :

— Nu, îmi plac mai mult cornetele.

Atunci Muche o luă de braț și o duse fără nici o împotrivire din partea ei. Traversară strada Rambuteau și o luară pe trotuarul larg de lîngă hale, ducîndu-se pînă la băcănia de pe strada Cossonnerie, care era renumită pentru cornetele sale. Cornetele sînt niște punguțe înguste de hîrtie, în care băcanii bagă resturile din vitrină, drajele sparte, bucățele de castane zaharisite și rămășițele dubioase de pe fundul borcanelor cu bomboane. Muche se purtă cu multă galantonie ; o lăsă pe Pauline să-și aleagă singură cornetul, un cornet de hîrtie albastră, nu i-l luă înapoi, își dădu gologanul. Pe trotuar, fetița își goli cornetul în cele două buzunare ale șorțului ; buzunarele însă erau atît de mici, încît se umplură complet. Pauline, încîntată, ciugulea încet, fărîmă cu fărîmă, umezindu-și degetele ca să culeagă praful prea fin, astfel încît bomboanele se topeau și niște pete brune mînjeau deja cele două buzunare ale șorțului. Muche rîdea, viclean. O luase de mijloc, îi mototolea în voie rochița și o ducea pe nesimțite pe după colțul străzii Pierre-Lescot, spre piața Innocents, spunîndu-i :

— Ia spune, acum vrei să te joci cu mine ? Bunătățile alea din buzunar sînt grozave, nu-i așa ? Vezi bine că n-aveam de gînd să-ți fac vreun rău, prostuțo.

Și-și vîra și el degetele în fundul buzunarelor ei. Cei doi copii intrară în scuar. Se vede treaba că acolo visa Muche să-și ducă prada. Îi prezentă scuarul ca pe un domeniu al lui propriu, un loc foarte plăcut unde se zbenguia după-amieze întregi. Pauline nu fusese niciodată atît de departe ; să nu fi avut acele dulciuri în buzunar, ar fi

fost în stare să plîngă în hohote, ca o domnişoară care a fost răpită. În mijlocul peluzei presărate cu ronduri de flori, fîntîna îşi slobozea pînza sfîşiată a apelor ; nimfele lui Jean Goujon, foarte albe în mijlocul cenuşiului pietrelor, îşi plecau urnele, introducînd în atmosfera întunecată a cartierului Saint-Denis, graţia lor dezgolită. Copiii dădură ocol scuarului, uitîndu-se la apa ce se scurgea din cele şase bazine, interesaţi de iarbă, visînd fără îndoială să traverseze peluza centrală sau să se strecoare pe sub tufişurile de rododendroni, în stratul ce se întinde de-a lungul gardului scuarului. Între timp, Muche, care reuşise să boţească bine pe la spate rochiţa cea frumoasă, spuse zîmbind ştrengăreşte :

— O să ne jucăm de-a aruncatul cu nisip, vrei ?

Ideea o ademeni întru totul pe Pauline. Închizînd ochii, îşi aruncară unul altuia pumni de nisip. Nisipul intra prin decolteul fetiţei şi i se scurgea de-a lungul corpului pînă în ciorapi şi în ghetuţe. Muche se distra grozav văzînd cum şorţuleţul alb se îngălbeneşte. Cu timpul însă i se păru că totuşi e o joacă prea curată.

— Ce-ai zice dacă am sădi nişte copaci, o întrebă el deodată. Dacă ai vedea ce frumuseţe de grădini ştiu eu să fac !

— Nu zău, grădini adevărate ? şopti Pauline plină de admiraţie.

Atunci, paznicul scuarului nefiind prin preajmă, Muche o puse să facă nişte gropi într-un răzor. Pauline îngenunche în mijlocul pămîntului reavăn, întinzîndu-se pe burtă şi vîrîndu-şi în ţărînă pînă la coate drăgălaşele ei braţe goale. El căuta bucăţele de lemn şi rupea ramuri. Aceştia erau copacii grădinii lor, pe care Muche îi planta în gropile Paulinei. Niciodată însă nu era mulţumit de adîncimea gropilor ; o trata pe Pauline cu asprimea unui stăpîn faţă de un ucenic neîndemînatec. Cînd se ridică de jos, fetiţa era neagră din cap pînă-n picioare ; avea pămînt pînă şi în păr, era mînjită toată şi atît de caraghioasă cu braţele ei de cărbunar, încît Muche bătu din palme strigînd :

— Acum o să-i stropim... că altfel n-o să crească, înţelegi ?

Isprava asta le puse capac la toate. Ieşeau din scuar şi luau apă din rigolă în palmele făcute căuş, apoi se întorceau în fugă ca să stropească cioturile de lemn. Pe drum, Pauline care era prea grasă şi nu ştia să alerge, lăsa să i se scurgă printre degete toată apa pe fustă, astfel incît, la cea de-a şasea expediţie, arăta de parcă s-ar fi tăvălit prin rigolă. Cînd ajunse nemaipomenit de murdară, Muche găsi că e foarte bine. O aşeză lîngă el, sub un rododendron, in preajma grădiniţii pe care o plantaseră. Îi povestea că arborii cresc deja. O luase de mînă şi-i zicea nevestica mea...

— Nu-ţi pare rău că ai venit, nu-i aşa ? În loc să stai pe trotuar, unde te plictiseşti de moarte... O să vezi, ştiu o grămadă de jocuri tocmai bune pentru stradă. O să trebuiască să mai vii, auzi ? Dar să nu-i spui nimic măică-ti. Vezi să nu te prosteşti. Bagă de seamă, dacă scapi vreo vorbă, o să te trag de păr de cîte ori oi trece prin faţa prăvăliei.

Pauline răspundea mereu da. Ca un ultim gest cavaleresc, Muche îi umplea cu pămînt buzunarele şorţuleţului. O strîngea mai tare şi încerca, dintr-o cruzime ştrengărească, să-i facă ceva care s-o doară. Ea însă nu mai avea nici dulciuri, nici de jucat nu se mai juca, aşa încît începu să fie neliniştită. Deoarece Muche începuse s-o ciupească, fetiţa se porni pe plîns şi spuse că vrea acasă. Faptul acesta îl înveseli grozav pe Muche, care se arătă mai îndrăzneţ şi o ameninţă că n-o mai duce înapoi la părinţii ei. Pauline, îngrozită de-a binelea, ofta pe înfundate, ca o fată care se află la discreţia unui seducător, undeva, în fundul unui han necunoscut. Muche ar fi ajuns fără îndoială s-o şi bată, numai să înceteze cu plînsul, cînd deodată o voce acră, vocea domnişoarei Saget, strigă chiar lîngă ei :

— Doamne Dumnezeule ! Asta e Pauline... Ia las-o în pace, derbedeule !

Fata bătrînă o luă de mînă pe Pauline, bombănind din pricina înfăţişării jalnice a toaletei fetiţei. Muche nu se sperie cîtuşi de puţin ; se luă după ele, rîzînd viclean de opera lui şi repetînd întruna că ea insistase să vină cu el şi că se tăvălise pe jos dinadins. Domnişoara Saget era una din vizitatoarele obişnuite ale scuarului Innocents. În fiecare după-amiază petrecea acolo un ceas bun, ca să se poată

ține la curent cu trăncăneala oamenilor de rînd. De o parte și de alta a scuarului se află un șir lung de bănci, așezate cap la cap, care formează un semicerc. Oamenii sărmani care se înăbușe în cocioabele lor de pe străzile înguste din apropiere, vin să se îngrămădească pe băncile acelea ; babe uscate, friguroase, cu scufii boțite ; femei tinere, în camizol, cu fustele încheiate anapoda, cu capul descoperit, istovite, veștejite înainte de vreme din cauza mizeriei ; mai vin și cîțiva bărbați, bătrîni curățel, hamali cu haine slinoase, domni suspecți, cu pălărie neagră ; plozii se tăvălesc pe alee, tîrăsc în urma lor cărucioare fără roți, își umplu găletușele cu nisip, plîng și se bat. Zgîmboii ăștia îngrozitori, zdrențăroși, mucoși, mișună în soare ca niște viermi. Domnișoara Saget era atît de subțirică, încît reușea totdeauna să-și găsească un loc pe una din bănci. Trăgea cu urechea, intra în vorbă cu cîte o vecină, vreo nevastă gălbejită de muncitor, care cîrpea rufe, scoțînd dintr-un coșuleț dres cu bucățele de sfoară, batiste și ciorapi ferfenițiți. Avea de altfel o sumedenie de cunoștințe. În mijlocul miorlăielii plozilor și a vuietului neîncetat al vehiculelor ce treceau prin spate, pe strada Saint-Denis, aveau loc bîrfeli fără sfîrșit, povești despre furnizori, despre băcani, brutari și măcelari, o adevărată gazetă a mahalalei, înveninată pe de o parte din pricina refuzului de credit, pe de altă parte a invidiei mocnite a omului sărac. Domnișoara Saget afla de la nenorocitele acelea mai cu seamă lucrurile rușinoase petrecute prin camerele mobilate dubioase, ce răzbăteau de prin lojele întunecoase ale portarilor, fel de fel de murdării și de calomnii cu care își alimenta nepotolita-i curiozitate. În plus, cînd stătea cu fața întoarsă înspre hale, avea drept înaintea ochilor piața mărginită pe trei laturi de case, prin ferestrele cărora încerca să pătrundă cu privirea ; fata bătrînă părea că se ridică și se tîrăște de-a lungul etajelor, de la o bortă de sticlă la alta, pînă la ochiurile de geam ale mansardelor ; scruta perdelele, reconstituind o întreagă dramă după simpla apariție a unui cap între două obloane ; ajunsese să cunoască povestea locatarilor tuturor acestor case, uitîndu-se pur și simplu la fațadele lor. O interesa în mod deosebit restaurantul Baratte, cu cîrciuma, cu marchiza sa zimțată pe margini și aurită, ce alcătuia un fel de terasă din care se

revărsa verdeaţa cîtorva ghivece şi cu cele patru etaje ale sale, pictate şi ornamentate ; îi plăceau coloanele galbene, fondul albastru deschis, stela dominată de un fel de scoică, faţada aceasta asemenea unui templu de carton, zugrăvit pe o casă prăpădită şi care se termina sus, la marginea acoperişului, cu o galerie de zinc vopsită. Ghicea dejunurile gustoase, cinele rafinate, chefurile monstre ce se desfăşurau în spatele jaluzelelor flexibile, cu benzi roşii. Mai şi minţea : acolo de pildă, pretindea ea, veneau Florent şi cu Gavard să facă chiolhanuri cu putorile alea două de Méhudin ; la desert se petreceau nişte lucruri oribile.

De cînd o luase de mînă fata bătrînă, Pauline plîngea însă şi mai tare. Domnişoara Saget se îndrepta spre poarta scuarului, cînd deodată se răzgîndi. Se aşeză pe marginea unei bănci, încercînd să potolească plînsul fetiţei.

— Hai, nu mai plînge că o să te ia sergenţii... O să te duc eu acasă. Mă cunoşti doar, nu-i aşa ? Ştii că-ţi sînt prietenă bună... Ia zîmbeşte tu puţin.

Lacrimile însă o înăbuşeau pe Pauline ; vroia să plece şi gata. Atunci domnişoara Saget o lăsă să hohotească, aşteptînd liniştită să isprăvească. Bietului copil, cu fustiţa şi ciorapii leoarcă, îi clănţăneau dinţii ; îşi ştergea lacrimile cu pumnişorii murdari, mînjindu-se de ţărînă pînă la urechi. Cînd se mai potoli, bătrîna o întrebă pe un ton dulceag :

— Mămica ta nu e rea, nu-i aşa ? Te iubeşte mult.

— Da, da, răspunse Pauline care era încă foarte necăjită.

— Şi nici tăticul tău nu e rău, nu te bate, nu se ceartă cu mămica ? Ce spun seara, cînd se duc la culcare ?

— Nu ştiu ; mie mi-e cald în pat.

— Vorbesc despre Florent, vărul lor ?

— Nu ştiu.

Doamna Saget îşi luă o mutră aspră, prefăcîndu-se că se scoală şi pleacă.

— Ia te uită, eşti o mincinoasă... Ştii foarte bine că nu trebuie să minţi... Dacă mai minţi, o să te las aici să te ciupească Muche.

Muche, care dădea tîrcoale băncii, interveni, zicînd cu glasul lui hotărît de bărbat în miniatură :

— Lăsați-o încolo, e prea gîscă, nu știe ea chestii de astea... Eu de pildă știu că ieri, bunul meu prieten Florent a făcut o mutră de nătăfleață cînd mămica i-a zis rîzînd, că poate s-o pupe dacă îi face plăcere.

În fața amenințării că va fi părăsită, Pauline se pornise iar pe plîns.

— Ia mai taci odată, copil rău ce ești ! șopti baba, bruftuind-o. Lasă că nu plec, taci odată, c-o să-ți cumpăr niște acadele... Ce zici, vrei o acadea ? Care va să zică, nu-l iubești pe vărul tău Florent ?

— Nu, mama spune că nu e un om cinstit.

— Ei, vezi că mămica zice totuși ceva.

— Într-o seară eram în pat cu Mouton, dormeam cu Mouton... Mămica îi spunea lui tăticu : „Frate-tău n-a fugit de la ocnă decît ca să ne bage și pe noi toți acolo odată cu el".

Domnișoarei Saget îi scăpase un strigăt ușor. Se sculase în picioare, fremătînd toată. Mintea-i fu străbătută de un fulger luminos. O luă din nou de mînă pe Pauline și o duse repede pînă la mezelărie, fără să-și descleșteze gura, cu ochii licărind de o bucurie aprigă, tăinuind, cu buzele-i strînse, un zîmbet interior. Muche, care le însoțea țopăind, încîntat că o vede pe fetiță alergînd cu ciorapii murdari, dispăru însă prudent la colțul străzii Pirouette. Lisa era cumplit de îngrijorată. Cînd își văzu fata ca o zdreanță, rămase atît de uluită, încît se învîrtea încoace și încolo, și nu-i dădea în gînd nici măcar s-o bată. Baba, cu vocea ei răutăcioasă, spunea :

— Muche e de vină... V-am adus-o, înțelegeți dumneavoastră, i-am descoperit sub un pom în scuar, împreună. Nu știu ce făceau acolo... În locul dumneavoastră aș cerceta-o bine. Copilul tîrfei ăleia e în stare de orice.

Lisa nu știa ce să mai spună. Ghetuțele pline de noroi, ciorapii murdari, fusta sfîșiată, mîinile și obrazul fetiței negre de țărînă o dezgustau în așa hal, încît nici nu știa de unde să înceapă. Catifeaua albastră, cerceii, cruciulița, dispăruseră sub un strat gros de jeg. Buzunarele pline de pămînt o exasperară însă cel mai mult. Se aplecă, le goli

fără să mai țină seama de plăcile de marmură albă și trandafirie ale prăvăliei. Apoi, luînd-o pe Pauline, reuși să spună doar atît :

— Poftim încoace, spurcăciune.

Domnișoara Saget, care după scena asta radia de bucurie pe sub pălăria ei neagră, traversă repede strada Rambuteau. Picioarele ei mici abia mai atingeau caldarîmul ; părea că zboară, mînată de o plăcere asemănătoare unei mîngîieri excitante. În sfîrșit, aflase ! De aproape un an de zile ardea sufletul în ea și iată că acum, dintr-o dată, Florent îi căzuse în ghiare pe de-a-ntregul. Era o mulțumire nesperată, care o vindeca parcă de o boală, căci simțise ea bine că omul acela avea s-o facă să moară cu încetul, refuzîndu-se atîta timp curiozității ei înflăcărate. Acum, tot cartierul Halelor îi aparținea ; în capul ei nu mai exista nici o lacună, putea să povestească tot ceea ce se petrece pe fiecare stradă, prăvălie cu prăvălie. Pe cînd intra în hala de fructe, ofta ușor, înnebunită de bucurie.

— Hei, domnișoară Saget, strigă Sarriette de la taraba ei, ce v-a apucat de rîdeți așa de una singură... Ați cîștigat la loterie lozul ăl mare ?

— Nu, nu... Ah, fetițo, dacă ai ști !

În mijlocul fructelor, în ținuta ei neglijentă, ce i se potrivea de minune, fiind fată frumoasă, Sarriette era încîntătoare. Zulufii îi cădeau pe frunte ca niște ramuri de viță. Brațele-i goale, gîtul gol, toată goliciunea trandafirie pe care o oferea privirilor, avea o prospețime de piersică și de cireașă. Își agățase ștrengărește de urechi niște cireșe negre, care-i săltau pe obraji ori de cîte ori se apleca, vibrînd toată de rîs. Se distra grozav, fiindcă mînca niște coacăze și le înfuleca în așa fel, încît se mînjise toată pînă la bărbie și la nas, gura i se înroșise, de părea fardată și proaspătă din pricina coacăzelor zemoase ; ai fi zis că e zugrăvită și parfumată cu vreun dres domn de un serai. Din fustele ei se degaja un parfum de prune coapte. Basmaua, înnodată anapoda, mirosea a fragă.

În dugheana strîmtă se îngrămădeau în jurul ei fel de fel de fructe. În spate, de-a lungul rafturilor, se înșirau pepenii, cantalupii plini de excrescențe, turchestanii cu dantelăria lor cenușie, topotamii ca niște cocoașe golașe. Pe tejghea fructele mai frumoase, așezate elegant în coșu-

lețe, semănau cu niște obraji bucălați care se ascund ca obrăjorii unor copile frumoase ce abia se zăresc de sub o perdea de frunze ; piersicile, în special cele de Montreuil, cu pielea fină și albă ca a fetelor din nord, păreau că roșesc, iar piersicile din sud, galbene și rumenite, erau bronzate ca fetele din Provence. Caisele, așezate pe culcușul lor de mușchi, aveau nuanțe de chihlimbar și păreau că păstrează căldura soarelui ce înfierbînta ceafa cîrlionțată a fetelor brune. Cireșele, rînduite unele lîngă altele, semănau cu gurițele cam mici ale unor chinezoaice care surîd ; vișinele Montmorency păreau niște buze groase de femeie grasă ; soiurile englezești erau mai lunguiețe și mai grave ; cireșele bășicate, mai comune, erau negre, învinețite parcă de sărutări ; pietroasele, împestrițate cu alb și trandafiriu, păreau că rîd, cînd zglobii, cînd îmbufnate. Merele și perele erau așezate cu regularitatea unei adevărate arhitecturi, alcătuind piramide ce scoteau la iveală trandafiriul unor sîni abia înfiripați, auriul unor umeri și al unor coapse, o întreagă goliciune discretă în mijlocul frunzelor de ferigă ; pielița le era diferită : roșioarele mici și proaspete de parcă ar fi fost încă în leagăn, ramburele lăbărțate, calvilele în rochițele lor albe ; merele de Canada sîngerii, cele domnești cu pielița pătată, renetele blonde și pistruiate ; mai încolo se aflau varietățile de pere : blanchetele, cele englezești, untoasele, perele messire-jean, ducesele îndesate sau alungite ca niște gîturi de lebădă, altele cu umeri zdraveni, cu burți galbene și verzi, înveselite de cîte o nuanță de carmin. Alături de ele, prunele străvezii aveau dulceața și paloarea anemică a unor fecioare : renglotele și stropii-de-aur erau albicioase ca florile de lămîiță ; corcodușele se înșirau, ca perlele aurii ale unor mătănii uitate într-o cutie, lîngă niște batoane de vanilie. Căpșunile aveau o aromă proaspătă ; un parfum de tinerețe răspîndeau, mai mult chiar decît căpșunile mari de grădină, care uneori îți amintesc de mirosul fad al stropitoarei, fragile de pădure. Smeura își adăuga buchetul său acestui parfum pur. Agrișele, coacăzele negre, alunele rîdeau cu un aer dezghețat, în timp ce în coșurile cu struguri, ciorchinii grei, încărcați de beție, se revărsau peste marginile panerelor de răchită, lăsînd să atîrne boabele rumenite de voluptatea prea fierbinte a soarelui.

Sarriette, îmbătată de parfum, trăia în mijlocul lor ca într-o livadă. Fructele ieftine, cireșele, prunele, căpșunile, îngrămădite în fața ei în coșurile lor plate, împodobite cu hîrtie, se striveau, pătau tejgheaua cu sucul lor, un suc concentrat, care fumega parcă de căldură. În după-amiezile fierbinți de iulie, cînd pepenii o învăluiau într-un miros puternic de mosc, Sarriette simțea că o ia cu amețeală. Atunci, cu prospețimea ei primăvăratică abia dată în pîrg, parcă beată, cu șalul ce-o dezgolea mai mult decît s-o acopere, ispitea buzele, inspira pofte de furtișag. Ea era cea care, cu brațele și gîtul ei, conferea fructelor acea viață voluptoasă, acea căldură satinată de femeie. Pe tejgheaua de alături, o precupeață bătrînă, o bețivă infectă, nu expunea decît mere zbîrcite, pere fleșcăite ca niște sîni vlăguiți și caise cadaverice, de un galben-infam de vrăjitoare. Sarriette însă își transforma taraba într-o adevărată voluptate. Buzele ei roșii așezaseră cireșele una cîte una ca pe niște sărutări ; piersicile mătăsoase păreau că se revarsă din corsajul său ; le împrumuta prunelor pielea ei cea mai fină, pielea tîmplelor, a bărbiei, a colțului gurii ; strecura ceva din sîngele-i roșu în vinișoarele coacăzelor. Temperamentul ei de fată frumoasă excita toate aceste daruri ale pămîntului, toate aceste roade a căror dragoste se încheia pe un culcuș de frunze, în fundul acelor coșulețe, adevărate alcovuri tapetate cu mușchi. Pe lîngă aroma de viață pe care o răspîndeau coșurile începute și hainele ei descheiate, aleea pieții de flori din spatele dughenii sale avea un miros fad.

În ziua aceea însă, Sarriette era parcă beată din cauza unui transport de corcodușe care năpădiseră piața. Își dădu seama că domnișoara Saget are o veste foarte importantă și încercă s-o tragă de limbă ; baba însă bătea din picioare de nerăbdare :

— Nu, nu, n-am timp... Mă duc într-un suflet la doamna Lecoeur. Mamă, ce-am aflat ! Dacă vrei, vino cu mine...

De fapt nu traversase hala de fructe decît ca s-o agațe pe Sarriette. Fata nu rezistă ispitei. Domnul Jules, proaspăt ras și fraged ca un îngeraș, stătea în prăvălie, legănîndu-se pe un scaun răsturnat.

— Îmi păzești tu puțin dugheana, nu-i așa ? îi spuse ea. Mă întorc imediat.

El însă se sculă și cu glasul lui afectat, ii strigă tocmai cînd să dea colțul aleii.

— Ia mai slăbește-mă puicuță ! Eu mă car, să știi... N-am chef să te aștept un ceas, ca mai deunăzi... Și apoi mă doare capul de prunele astea ale tale.

Plecă liniștit, cu mîinile în buzunar. Dugheana rămase de izbeliște. Domnișoara Saget o silea pe Sarriette să alerge. În hala de brînzeturi, o vecină le spuse că doamna Lecoeur e la beci. Sarriette se duse s-o caute, în timp ce bătrîna rămase singură, în mijlocul brînzeturilor.

Jos, în beci, era foarte întuneric ; pe aici, de teama incendiilor, magaziile sînt împrejmuite cu plase de sîrmă cu ochiuri fine ; în aburul grețos și greu ce pare strivit de boltă, becurile cu gaz, de altfel foarte rare, alcătuiesc niște pete galbene fără raze.

Doamna Lecoeur bătea untul pe una din mesele așezate de-a lungul străzii Berger. Prin ferestruicile pivniții se strecura o lumină palidă. Mesele, permanent spălate din belșug cu apa ce țîșnește din robinete, sînt albe de parcă ar fi nou-nouțe. Întoarsă cu spatele la cișmeaua din fund, precupeața frămînta untul în mijlocul unui untar de stejar. Lua de lîngă ea bucăți de unt de diferite calități, le amesteca, îndreptînd gustul unuia cu ajutorul celuilalt, așa cum se procedează cu amestecul de vinuri. Frîntă în două, cu umerii ascuțiți, cu brațele slabe și noduroase ca niște araci, goale pînă la umăr, își înfigea cu furie pumnii în această pastă grasă, care căpăta cu încetul o înfățișare albicioasă ca de cretă. Asuda și icnea ori de cîte ori se opintea.

— Tușică, domnișoara Saget vrea să-ți spună ceva, zise Sarriette.

Doamna Lecoeur se opri și, cu degetele ei pline de unt, își trase scufia mai pe frunte, fără să țină seama că o pătează.

— Să aștepte nițel, sînt gata îndată, răspunse ea.

— Are să-ți spună ceva foarte interesant.

— Numai o clipă, fetițo.

Își cufundase iar brațele în untar. Untul îi ajungea pînă la cot. Înmuiat în prealabil cu apă călduță, îi ungea pielea scorojită ca un pergament, scoțînd în evidență vinele mari, violete, care îi străbăteau brațele ca niște șiraguri de varice plesnite. Sarriette era profund dezgustată de brațele astea

unite ce se agitau în acea masă moale. Își mai aducea însă aminte de meseria aceasta ; odinioară și ea, după-amieze întregi, își vîra mînuțele ei fermecătoare în unt ; chiar asta era crema ei, alifia care îi menținea pielea albă și unghiile trandafirii ; degetele ei fine păreau a fi păstrat ceva din supleţea acelui unt. De aceea, după o scurtă tăcere, urmă :

— Tușică, n-o să-ți iasă prea bine... Bucățile astea sînt cam iuți.

— Știu, zise doamna Lecoeur între două icneli, dar ce vrei să fac ? Trebuie să-mi vînd toată marfa... Sînt unii care vor să plătească ieftin ; poftim, le dau marfă ieftină... Dă-i încolo de mușterii, că și așa e prea bun pentru nasul lor.

Sarriette se gîndea că, în ceea ce o privește, n-ar mînca bucuroasă din untul frămîntat de brațele mătușă-si. Se uită într-o ulcică plină cu un fel de vopsea roșcată.

— Șofranul ăsta al dumitale e prea deschis la culoare, șopti ea.

Precupețele folosesc șofranul ca să-i dea untului o culoare galbenă, frumoasă. Ele își închipuie că păstrează cu sfințenie secretul acestei vopsele care provine pur și simplu din florile șofranului ; e drept însă că uneori o mai fabrică și din morcovi sau din flori de gălbenele.

— Ei, haide odată ! zise Sarriette care-și pierduse răbdarea și se dezobișnuise de mirosul infect al beciului. Domnișoara Saget o fi și plecat... Trebuie să fi aflat niște lucruri foarte grave cu privire la unchiul Gavard.

Impresionată, doamna Lecoeur se opri. Își lăsă baltă untul și șofranul și nici nu-și mai șterse brațele. Își îndreptă din nou scufia trăgînd-o ușor și o porni în urma nepoată-si, urcînd scara și repetînd îngrijorată :

— Crezi c-o fi plecat ?

Se liniști însă, zărind-o pe domnișoara Saget în mijlocul brînzeturilor. Nici gînd n-avusese să plece. Cele trei femei se așezară în fundul dughenii înguste. Stăteau înghesuite una într-alta, suflîndu-și în gură pe cînd își vorbeau. Domnișoara Saget tăcu două minute bune ; apoi, cînd văzu că celelalte ard de curiozitate, spuse cu o voce ascuțită :

— Florent ăla, îl știți ?... Ei bine, acum pot să vă spun de unde vine.

Le mai lăsă o clipă agățate de buzele ei.

— Vine de la ocnă, zise ea în fine cu glas tainic și înspăimîntător.

Împrejurul ei, brînzeturile duhneau. Pe cele două rafturi din fundul dughenii se înșirau bulgări uriași de unt : din coșuri dădeau pe dinafară bucăți de unt din Bretania ; cele din Normandia, învelite în cîrpe, semănau cu niște pîntece abia schițate, peste care un sculptor ar fi aruncat o pînză udă ; alte grămezi începute, în care cuțitele late crestaseră parcă stînci abrupte, aminteau piscurile prăbușite ale unor munți plini de văi și prăpăstii, auriți de un asfințit palid de toamnă. Coșurile cu ouă formau sub taraba de marmură roșie cu vinișoare cenușii, pete albe ca de cretă ; în lăzi, pe cîte o leasă de paie, stăteau cap la cap bucăți de brînză de Neufchâtel, rotunde ca niște cepuri și altele de Gournay, plate ca niște medalii, alcătuind zone mai întunecate, brăzdate de nuanțe verzui. Cele mai multe soiuri de brînză se îngrămădeau însă pe masă. Acolo, alături de calupuri de unt, care se vînd la kilogram, se întindea un Cantal uriaș, despicat parcă de bardă și învelit în frunze de sfeclă ; mai încolo se aflau un șvaițer asemenea unei roți căzute de la vreun car barbar și calupurile de brînză de Olanda, rotunde ca niște capete retezate, mînjite de sînge închegat, avînd tăria unor țigve goale, ceea ce le-a atras porecla de cap de mort. În mijlocul acestor brînzeturi grele ca o cocă coaptă, un parmezan introducea o notă mai aromatică. Trei bucăți de Brie stăteau, melancolice ca niște astre stinse, pe cîte un fund rotund de lemn : două dintre ele, uscate tun, semănau cu o lună plină ; cea de a treia era cam într-al doilea pătrar și curgea, lăsînd să se prelingă un lichid alb ce se întindea ca un lac, în ciuda scîndurelelor subțiri cu care precupeața încercase zadarnic să-l stăvilească. Alte bucăți de brînză, asemenea unor discuri antice, vădeau în chip de inscripție numele fabricantului. O brînză topită înveșmîntată în poleială te făcea să visezi la o bucată de nuga, la vreo brînză dulce, rătăcită printre toate aceste fermentații acre. Rocforturile, sub clopotele lor de sticlă, aveau de asemenea o înfățișare foarte nobilă, niște fețe marmorate și grase, cu vinișoare albastre și galbene, de parcă ar fi fost cuprinse de cine știe ce boală rușinoasă, specifică bogătașilor care s-au îndopat cu prea

multe trufe ; alături, pe un platou, niște bucăți de brînză din lapte de capră, mici cît un pumn de copil, tari și cenușii, aminteau pietrele pe care le rostogolesc țapii cînd își mînă turma pe grohotișul unei poteci întortocheate. Mai încolo începeau duhorile : brînza de Mont-d'Or de culoarea galbenă deschisă, răspîndea un miros dulceag ; cea de Troyes, foarte compactă, cu marginile cam strivite, era ceva mai acră și adăuga atmosferei un miros fetid de beci umed ; camamberul avea o aromă de vînat prea tare fezandat ; brînzeturile pătrate de Neufchâtel, de Limbourg, de Maroilles, de Pont-l'Evêque, își aduceau fiecare nota sa stridentă și specifică în această simfonie apăsătoare pînă la îngrețoșare ; brînza de Livarot, cu nuanțele ei roșiatice, era iritantă pentru gîtlej, întocmai ca aburii de sulf ; în sfîrșit, mai încolo, deasupra tuturor celorlalte, bucățile de brînză de Olivet, înfășurate în frunză de nuc, te purtau cu gîndul spre hoiturile pe care țăranii le acoperă cu crengi, la marginea cîte unei țarini, și care parcă fumegă în soare. Căldura după-amiezii le înmuiase pe toate ; mucegaiurile de pe coaja lor se topeau, transformîndu-se într-un fel de smalț cu nuanțe bogate roșii ca arama sau coclite ca niște răni prost cicatrizate ; sub frunzele de nuc ce-o acopereau, coaja brînzei de Olivet fremăta și sălta, însuflețită parcă de răsuflarea domoală și adîncă a unui om adormit ; un fior de viață găurise brînza de Livarot, scoțînd la iveală prin acea despicătură un val de viermi. În spatele cîntarului, o cutie îngustă de brînză de Gérardmer cu anason răspîndea o asemenea putoare, încît muștele căzuseră trăsnite împrejurul cutiei, pe marmura roșie cu vinișoare cenușii.

Cutia aceasta se afla chiar sub nasul domnișoarei Saget. Fata bătrînă se trase nițel mai înapoi și-și sprijini capul de bucățile mari de hîrtie galbenă și albă, agățate pieziș în fundul dughenii.

— Da, repetă ea strîmbîndu-se dezgustată, vine de la ocnă... Hm, alde Quenu-Gradelle nu prea au de ce să se țină mîndri !

Doamna Lecoeur și Sarriette însă exclamau uluite : „Nu se poate ! Ce dracu făcuse ca să ajungă la ocnă ? Cine ar fi bănuit că această doamnă Quenu, virtuoasa care era mîndria mahalalei, o să-și aleagă un iubit tocmai din ocnă ?"

— Ei nu, n-ați înțeles ! strigă baba enervată. Ascultați-mă pe mine... Știam eu că l-am mai văzut cîndva pe lunganul ăsta.

Le spuse atunci toată povestea lui Florent. Acum, își amintea de un zvon vag, care circulase pe vremuri, despre un nepot al bătrînului Gradelle, care fusese trimis la Cayenne fiindcă ucisese șase jandarmi pe o baricadă ; îl și zărise o dată, pe strada Pirouette. El era, era așa-zisul văr. Baba se văicărea, adăugînd că-și pierduse memoria, că e un om sfîrșit, că în curînd n-o să mai știe nimic. Deplîngea această dispariție a memoriei sale, ca un erudit care ar vedea împrăștiindu-se în vînt notele adunate după munca de o viață întreagă.

— Șase jandarmi ! șoptea Sarriette cu admirație. Trebuie să fie un om și jumătate.

— A mai făcut el și multe altele, adăugă domnișoara Saget. Nu vă sfătuiesc să dați ochii cu el la miezul nopții.

— Ce nemernic ! bolborosea doamna Lecoeur, îngrozită la culme.

Razele piezișe ale soarelui pătrundeau în hală ; brînzeturile puțeau parcă mai tare. În momentul acela, predomina mai ales mirosul brînzei de Maroilles ; în ambianța fadă creată de calupurile de unt, împrăștia în valuri puternice o duhoare de culcuș de paie învechit. Vîntul păru apoi că-și schimbă direcția ; brusc cele trei femei se treziră înconjurate de mirosul acru și amar al Limbourgului, asemenea răsuflării unui muribund.

— Dar bine, urmă doamna Lecoeur, asta înseamnă că e cumnatul balenei ăleia de Lisa, așa că... nu s-a culcat cu ea.

Se uitară unele la altele, uimite de acest nou aspect al cazului Florent. Le părea rău că trebuie să renunțe la prima lor versiune. Dînd din umeri, domnișoara bătrînă încercă totuși marea cu degetul :

— La urma urmei, de, n-ar fi imposibil... cu toate că prea ar fi de tot... În fine, n-aș pune mîna în foc.

— De altfel, acum, observă Sarriette, ar fi o poveste veche. Nu mai trăiește cu ea de vreme ce l-ai văzut cu cele două Méhudin.

— Așa cum te văd și cum mă vezi, strigă domnișoara Saget înțepată, crezînd că cele două femei se îndoiesc de cuvîntul ei. În fiecare seară se bagă în sufletul lor... Și apoi, ce ne pasă nouă. N-are decît să se culce cu cine poftește, nu-i așa ? Noi, sîntem femei cinstite... Mare ticălos mai e !

— Fără îndoială, conchiseră celelalte două. E un criminal fără pereche.

De fapt, povestea lua o întorsătură tragică ; cele trei muieri erau nevoite s-o cruțe pe frumoasa Lisa, dar se consolau, așteptînd catastrofa înspăimîntătoare pe care urma s-o provoace Florent. Avea fără îndoială intenții rele ; oamenii de soiul ăsta evadează doar ca să răstoarne toate cele ; și apoi unul ca el nu putuse să intre în serviciu la hale fără să pună la cale vreo lovitură. Se porniră atunci pe presupuneri, care mai de care mai năstrușnice. Cele două precupețe declarară că o să-și pună un lacăt în plus la magazie ; Sarriette chiar își aduse aminte că săptămîna trecută i se furase un coș cu piersici. Domnișoara Saget însă le îngrozi de-a binelea cînd le spuse că anarhiștii nu procedează așa ; puțin le pasă lor de un coș cu piersici ; ăștia se organizează în grupuri de cîte două-trei sute de inși ca să omoare lumea și apoi să prade în voie. Asta înseamnă politică, zicea ea dîndu-și ifose de femeie cultă. Pe doamna Lecoeur doar că n-o lovi damblaua : vedea deja halele arzînd într-o noapte, cînd Florent și cu complicii lui se vor fi ascuns în beciuri ca de acolo să tabere asupra Parisului.

— Dar ia stați ! spuse deodată baba, mai e și povestea cu moștenirea bătrînului Gradelle... Ha ! Ha ! Ce s-or mai fi ofticînd alde Quenu.

Se bucura grozav. Bîrfelile se orientară într-altă direcție. După ce le spuse toată tărășenia cu comoara ascunsă în butoiul cu sărături, pe care o știa de-a fir a păr, cășunară pe soții Quenu. Fata bătrînă preciză chiar suma de optzeci și cinci de mii de franci, cu toate că nici Lisa, nici bărbatu-său nu-și aduceau aminte s-o fi mărturisit vreunei ființe omenești. Cum, necum, soții Quenu nu i-au dat sfrijitului partea lui. Prea umblă prost îmbrăcat. Poate că nici nu știe povestea butoiului cu sărături. Ăștia sînt toți niște hoți. Apoi, cele trei cumetre își apropiară capetele și hotă-

riră șopocăind, că ar fi poate primejdios s-o atace pe frumoasa Lisa, dar că trebuie să i se facă de petrecanie anarhistului ca să nu-i mai pape banii bietului Gavard.

Cînd se rosti numele lui Gavard, se așternu tăcerea. Se uitară unele la altele cu un aer prudent. Și deoarece tăcură puțin ca să-și tragă sufletul, simțiră din plin duhoarea camemberului. Cu mirosul lui de vînat, acoperise aromele mai fade ale brînzei de Maroilles și de Limbourg ; își împrăștia putoarea ca o respirație fetidă, surprinzător de abundentă, anihilînd celelalte mirosuri. Totuși, în mijlocul acestei fraze viguroase, parmezanul introducea din cînd în cînd glasul lui subțire de flaut cîmpenesc, în timp ce Briul aducea sunetul fad și dulceag al unei tamburine umede. La un moment dat brînza de Livarot predomină, sufocant. Simfonia aceasta culmină o clipă cu nota ascuțită și prelungă ca un sunet de orgă a brînzei de Gérardmer cu anason.

— Am văzut-o pe doamna Léonce, reluă domnișoara Saget cu o privire semnificativă.

Celelalte două deveniră atunci foarte atente. Doamna Léonce era portăreasa lui Gavard. Negustorul locuia pe strada Cossonnerie, într-o casă veche, nițel mai retrasă, al cărei parter era ocupat de un antrepozit de lămîi și portocale ; proprietarul acestuia vopsise fațada cu albastru pînă în dreptul etajului doi. Doamna Léonce vedea de gospodăria domnului Gavard, ținea cheile de la dulapuri și-i ducea cîte un ceai de tei, cînd avea guturai. Era o femeie aspră, de vreo cincizeci și ceva de ani, care vorbea mult și tărăgănat ; într-o zi, se supărase rău fiindcă Gavard o ciupise de mijloc, fapt care însă n-o împiedicase să-i aplice într-un loc delicat niște lipitori în urma unei căzături. După mutarea negustorului de păsări în casa aceea, domnișoara Saget, care pînă atunci se ducea în fiecare miercuri seara să bea o cafeluță în loja portăresei, se împrieteni cu ea la cataramă. Ceasuri întregi discutau despre acest domn atît de bine ; îl iubeau grozav și vroiau să-l facă fericit.

— Da, am văzut-o pe doamna Léonce, repetă baba : am băut ieri o cafea cu ea... Era foarte necăjită. Domnul Gavard, pare-se, nu mai vine acasă decît la unu noaptea. Duminică i-a dus niște supă, fiindcă l-a văzut că nu prea arată bine.

— Lasă că știe ea ce face, zise doamna Lecoeur, pe care îngrijirile astea ale portăresei o neliniștеau.

Domnișoara Saget se simți obligată să-și apere prietena.

— Ba de loc, vă înșelați... Doamna Léonce e mult superioară poziției ei sociale. Este o femeie foarte respectabilă... Ehei, să fi vrut ea să-și umple buzunarele de pe urma domnului Gavard, de mult n-ar fi avut altceva de făcut decît să întindă mîna. Se pare că lasă totul vraiște... Tocmai despre asta vroiam să vă vorbesc. Dar, bine înțeles, nu suflați nici o vorbă. V-o spun doar așa, în cea mai deplină taină.

Cele două femei se jurară pe toți sfinții că o să fie mute ca pămîntul. Își întinseră mai tare gîtul. Atunci, fata bătrînă rosti solemnă :

— Aflați deci că de la o vreme domnul Gavard e întors rău... A cumpărat arme, un pistol mare care se desface, știți voi. Doamna Léonce zice că e o grozăvie, că pistolul ăla stă tot timpul ba pe cămin, ba pe masă, de nu mai îndrăznește biata femeie să șteargă praful... Și asta încă nu e nimic. Banii...

— Banii ? repetă doamna Lecoeur, căreia îi ardeau obrajii.

— Ei bine, nu mai are acțiuni, a vîndut totul, acum are o grămadă de aur în dulap...

— O grămadă de aur ? zise Sarriette încîntată.

— Da, o grămadă mare de aur. Are un raft plin. Îți ia ochii, nu alta. Doamna Léonce mi-a povestit că într-o dimineață a deschis dulapul în fața ei și că strălucea în așa hal, că au durut-o ochii.

Se lăsă iar tăcerea. Cele trei femei clipeau, de parcă ar fi văzut aevea mormanul de aur. Sarriette rîse cea dintîi, șoptind :

— Dacă mi i-ar da mie unchiul, ce m-aș mai distra eu cu Jules... Nu ne-am mai da jos din pat și am pune să ne aducă toate bunătățile de la restaurant.

Doamna Lecoeur era parcă zdrobită de această revelație, de tot aurul ăsta, pe care acum nu-l mai putea izgoni din minte. Își simțea măruntaiele chircite de invidie. În sfîrșit, își ridică brațele slabe și mîinile uscate, cu un-

ghiile mînjite de unt sleit: abia putu să bolborosească, plină de neliniște:

— Nu trebuie să ne gîndim la asta, prea e dureros.

— Ei, dacă s-ar întîmpla vreun accident, toate astea v-ar aparține, spuse domnișoara Saget. Eu una, în locul dumneavoastră, mi-aș vedea de interesele mele... Înțelegeți că povestea cu pistolul ăsta nu-i lucru curat. E cineva care îi dă domnului Gavard sfaturi rele. Toate astea o să se sfîrșească rău, ascultați-mă pe mine.

Se năpustiră iar asupra lui Florent. Îl sfîșiară cu o furie și mai aprigă. Socotiră apoi cu calm unde aveau să-i ducă toate istoriile astea primejdioase, pe el și pe Gavard. Fără îndoială foarte departe, dacă s-o apuca cineva să vorbească vrute și nevrute. În ceea ce le privea pe ele, jurară atunci să nu scape nici o vorbuliță, nu pentru canalia aia de Florent, care nu merita nici un fel de menajamente, dar pentru că trebuia cu orice preț ca domnul Gavard, un om atît de cumsecade, să nu fie cumva compromis. Se ridicaseră și, pe cînd domnișoara Saget se pregătea să plece, precupeața de unt întrebă:

— Totuși, în caz de accident, credeți că ne putem încrede în doamna Léonce? Te pomenești că ea ține cheia de la dulap.

— Asta nu mai știu, răspunse bătrîna. Eu o cred femeie cinstită, dar, la urma urmei, nu știu, sînt uneori împrejurări... În fine, v-am avertizat pe amîndouă; acum, treaba voastră.

Stăteau în picioare cîteșitrele, luîndu-și rămas bun în mijlocul buchetului de arome pe care le degajau brînzeturile. La ora asta, duhneau toate deodată. Era parcă o cacofonie de sufluri infecte, de la mirosul greu al brînzeturilor topite, al șvaițerului și al brînzei de Olanda, pînă la putoarea alcalină a brînzei de Olivet. Se putea percepe armonia surdă a Cantalului, a Chesterului, a brînzei de capră, asemenea unei melodii largi intonată de bași din care se detașau în note mai stridente și neașteptate aburii degajați de Neufchâtel, de Troyes și de Mont-d'Or. Mai încolo, mirosurile brînzeturilor se precipitau, învălmășindu-se unele peste altele, îngroșîndu-se în valuri de Port-Salut, de Limbourg, de Gérardmer, de Maroilles, de Livarot, de Pont-l'Evêque, contopindu-se încet încet, țîș-

nind într-o unică explozie pestilențială. Se împrăștiau, accentuîndu-se unele pe altele, în mijlocul vibrației generale, pierzîndu-și aromele specifice într-un neîncetat vîrtej grețos, de o cumplită forță asfixiantă. Ai fi zis însă că nu brînzeturile, ci vorbele rele ale doamnei Lecoeur și ale domnișoarei Saget put în halul ăsta.

— Vă mulțumesc din suflet, zise precupeața de unt. Ei, dacă m-oi îmbogăți vreodată, o să vă răsplătesc eu.

Baba însă tot nu se îndura să plece. Luă un Neufchâtel din acelea care au forma unui cep, îl întoarse pe toate părțile, apoi îl așeză iar pe placa de marmură. În sfîrșit, întrebă cît costă și adăugă zîmbind :

— Pentru mine ?

— Pentru dumneavoastră, nimic, răspunse doamna Lecoeur. Vi-l dăruiesc.

Și repetă :

— Ah, dacă aș fi bogată !

Atunci domnișoara Saget o asigură că într-o bună zi o să vină și asta. Cepul de brînză dispăruse deja în coș. Precupeața de unt coborî din nou în beci, în timp ce domnișoara bătrînă o conducea pe Sarriette înapoi la dugheană. Acolo mai stătură nițel de vorbă despre domnul Jules. În jurul lor, fructele își răspîndeau aroma lor primăvăratică.

— Aici miroase mai frumos ca la mătușa dumitale, spuse baba. Adineauri mi se făcuse greață. Cum o fi putînd să trăiască în putoarea aia ? Aici măcar e bine, miroase plăcut. Fructele îți priesc, frumoaso, te îmbujorează.

Sarriette începu să rîdă. Îi plăceau complimentele. Vîndu apoi unei cucoane o jumătate de kilogram de corcodușe, spunînd că sînt zahăr curat.

— Aș cumpăra și eu niște corcodușe, șopti domnișoara Saget după plecarea cucoanei, dar mie îmi trebuie o nimica toată... O femeie singură știi...

— Luați un pumn, strigă frumoasa brunetă. N-o să mă ruinez din atîta lucru... Dacă îl vedeți pe Jules, trimiteți-mi-l vă rog. Trebuie că-și fumează țigara pe prima bancă, acolo, pe dreapta, cum ieși din aleea principală.

Domnișoara Saget își răschirase degetele ca să-și ia pumnul de corcodușe care îndată dispărură în coș, lîngă bucata de brînză. Se prefăcu apoi că vrea să iasă din hale : ocoli însă pe una din alei, mergînd încet și chibzuind că

niște corcodușe și o bucată de brînză alcătuiesc o cină prea sărăcăcioasă. De obicei, după turneul de după-amiază, cînd nu reușise să le determine prin lingușiri și clevetiri pe precupețe să-i umple coșul, era nevoită să recurgă la rămășițe. Se întoarse pe furiș în hala de brînzeturi. Acolo, în partea dinspre strada Berger, în spatele birourilor mezatului de stridii, se află tarabele cu cărnuri gata pregătite. În fiecare dimineață, niște cărucioare închise în chip de lăzi, căptușite cu foi de zinc și prevăzute cu ferestruici, se opresc la ușa bucătăriilor și adună de-a valma resturile de la restaurante, ambasade, ministere. Sortarea lor are loc în beciul halei. Începînd de la ora nouă dimineața se înșiră pe tarabe farfurioarele de cinsprezece și douăzeci și cinci de centime pline cu bucăți de carne, mușchiulețe de vînat, capete sau cozi de pește, legume, mezeluri, chiar și dulciuri, prăjituri abia începute și bomboane aproape întregi. Oamenii nevoiași, micii funcționari, femeile scuturate de friguri, fac coadă ; uneori, ștrengarii îi huiduiesc pe zgîrciții livizi care cumpără de aici, uitîndu-se piezis și pîndind dacă nu cumva îi vede cineva. Domnișoara Saget se strecură pînă în dreptul dughenii unei precupețe care pretindea că nu vinde decît rămășițe provenind de la Tuileries. Într-o zi, o determinase chiar să ia o felie de friptură de miel, asigurînd-o că provine chiar din farfuria împăratului. Felia aceea de friptură, mîncată cu o oarecare mîndrie, constituia un fel de alinare pentru vanitatea bătrînei domnișoare. De altfel, nu se ascundea decît ca să poată intra în continuare în magazinele cartierului, cărora le dădea tîrcoale fără să cumpere niciodată nimic. Tactica ei consta în a se certa cu furnizorii de îndată ce le știa povestea ; se ducea apoi la alți furnizori, îi părăsea și pe aceștia, se împăca iar, dînd astfel înconjur întregii hale și băgîndu-și nasul în toate prăvăliile. Ai fi putut să crezi că-și adună cantități uriașe de provizii, cînd de fapt trăia din cadouri sau din rămășițe plătite, în situații disperate, din banii ei.

În seara aceea, în fața dughenii nu se afla decît un moșneag înalt, care mirosea neîncrezător o farfurie plină cu carne și cu pește. Domnișoara Saget adulmecă la rîndu-i niște friptură rece. Costa cinsprezece centime. Se tocmi și-o scoase cu zece centime. Coșul înghiți și friptura. Între timp, sosiseră alți mușterii : nasurile lor se apropiau de farfurii

cu un gest de o dezolantă uniformitate. Taraba răspîndea un miros greţos de grăsime sleită şi de vase prost spălate.

— Treceţi mîine pe la mine, îi spuse precupeaţa babei. O să vă opresc ceva bun... Deseară o să aibă loc un mare dineu la Tuileries.

Domnişoara Saget tocmai îi promitea că o să vină a doua zi cînd, întorcînd capul, îl zări pe Gavard, care auzise totul şi se uita la ea. Bătrîna se înroşi, îşi chirci umerii ciolănoşi şi plecă, făcîndu-se că nu-l cunoaşte. El însă o urmări cîţiva paşi, dînd din umeri şi bombănind că acum nu se mai miră de răutatea acestei coţofene, de vreme ce se otrăveşte cu gunoaiele pe care le-au spurcat ăia de la Tuileries.

Chiar de a doua zi, un zvon surd străbătu halele. Doamna Lecoeur şi Sarriette îşi respectau solemnele jurăminte de discreţie. În această împrejurare, domnişoara Saget se vădi de o deosebită dibăcie : tăcu, lăsînd în seama celorlalte două popularizarea poveştii lui Florent. Circulară mai întîi istorisiri prescurtate, frînturi de fraze, care se colportau în şoaptă ; mai apoi, diferitele versiuni se contopiră, episoadele se amplificară, alcătuind o legendă în care Florent juca rolul Căpcăunului. Pe baricada din strada Grenéta omorîse zece jandarmi ; revenise în Franţa pe o corabie de piraţi care îi ucideau pe toţi cîţi îi întîlneau pe mare ; de cînd se întorsese, oamenii îl tot vedeau umblînd de colo, colo cu fel de fel de indivizi suspecţi, cărora probabil că le era şef. Aici, imaginaţia negustorilor o lua razna, născocind lucrurile cele mai dramatice : o bandă de contrabandişti de pildă, acţionînd în plin Paris, sau o uriaşă asociaţie care centraliza furturile comise în hale. Oamenii îi căinau grozav pe soţii Quenu-Gradelle, comentînd totuşi cu răutate povestea moştenirii. Moştenirea asta îi pasiona. Părerea generală era că Florent venise ca să-şi ia partea lui din comoară. Cum însă era puţin probabil ca împărţeala să nu se fi făcut încă, scorniră ideea că Florent aşteaptă un prilej favorabil ca să pună gheara pe toată averea. Fără îndoială că într-o bună zi aveau să-i găsească pe Quenu-Gradelle măcelăriţi cu toţii. Se povestea că între cei doi fraţi şi frumoasa Lisa aveau deja loc, în fiecare seară, nişte certuri cumplite.

Cînd toate basmele astea ajunseră la urechea frumoasei Normande, femeia dădu din umeri, rîzînd :

— Haida de, zise ea, nu-l cunoașteți... Dragul de el, e blînd ca un miel.

Tocmai îl refuzase categoric pe domnul Lebigre, care încercase să-i ceară mîna în mod oficial. De vreo două luni domnul Lebigre dăruia familiei Méhudin cîte o sticlă de lichior în fiecare duminică. Rose aducea sticla cu aerul ei supus. Totdeauna era purtătoarea vreunui compliment pentru Normanda sau a vreunei fraze curtenitoare pe care o repeta fidel, fără să pară cîtuși de puțin necăjită de acest comision straniu. Cînd domnul Lebigre se văzu refuzat, ca să arate că nu e supărat și că tot mai trage nădejde, o trimise pe Rose în duminica următoare cu două sticle de șampanie și cu un buchet enorm. Se nimeri ca Rose să-i înmîneze chiar frumoasei pescărese personal darurile, recitîndu-i fără măcar să-și tragă sufletul, acest madrigal al cîrciumarului :

— Domnul Lebigre vă roagă să beți aceste sticle în sănătatea lui, care a fost tare zdruncinată de cele ce știți dumneavoastră. Nădăjduiește că veți binevoi totuși într-o zi să-l vindecați, arătîndu-vă față de dînsul tot atît de frumoasă și de bună ca și aceste flori.

Normanda se distră grozav pe socoteala mutrei încîntate a slujnicei. O sărută și-i vorbi despre stăpînul ei care era, pare-se, foarte pretențios. O întrebă dacă îl iubește mult, dacă poartă bretele, dacă sforăie noaptea. Apoi îi dădu înapoi șampania și buchetul.

— Spune-i domnului Lebigre să nu te mai trimită... Ești mult prea bună fetițo. Mă și enervează cînd te văd cît ești de blîndă, cu sticlele astea la subsuoară. Cum, soro, nu ești în stare să-l mai și împungi din cînd în cînd pe domnul ăsta al dumitale ?

— Păi de, dacă vrea să viu încoace, eu viu, zise Rose plecînd. Dumneavoastră rău faceți că-l necăjiți... E un bărbat așa de frumos.

Pe Normandă însă o cucerise firea duioasă a lui Florent. Seara, sub lumina lămpii, continua să ia parte la lecțiile lui Muche, visînd să se mărite cu băiatul ăsta atît de bun față de copii ; ea avea să-și păstreze taraba de pescăreasă, el avea să ajungă la un post înalt în administrația

halelor. Visul acesta se lovea însă de respectul pe care i-l purta profesorul ; o saluta ţinîndu-se la distanţă, în timp ce ea ar fi vrut să rîdă cu el, să-l lase s-o gîdile, într-un cuvînt să-l iubească aşa cum ştia ea. Tocmai această rezistenţă surdă o făcu să nutrească din ce în ce mai des gîndul căsătoriei. Îşi închipuia că va gusta mari satisfacţii. Florent trăia în alte sfere, mai înalte şi mai depărtate. Dacă nu s-ar fi ataşat de Muche, poate că ar fi cedat pînă la urmă ; pe de altă parte însă, gîndul să aibă o iubită chiar în casa aceea, alături de mama şi de sora acesteia, îl dezgusta.

Normanda află cu o nespusă uimire povestea prietenului ei. Îl certă pentru că nu suflase niciodată vreo vorbă despre viaţa lui. Aventurile acestea extraordinare adăugară duioşiei ce o avea faţă de el o atracţie în plus. De atunci, seri de-a rîndul îl puse să-i povestească toate cîte i se întîmplaseră. Normanda tremura de teamă ca nu cumva poliţia să-l descopere pînă la urmă, el însă o linişti, spunîndu-i că prea e veche povestea pentru ca poliţia să se mai deranjeze. Într-o seară, îi vorbi despre femeia de pe bulevardul Montmartre, despre cucoana aceea cu pălărioara roz, din al cărei piept sfîrtecat sîngele se prelinsese pe mîinile lui. Se gîndea deseori la ea ; amintirea ei dureroasă îl însoţise în nopţile senine din Guyana ; se întorsese în Franţa cu visul nebunesc de a o regăsi într-o zi însorită pe vreun trotuar, cu toate că mai simţea încă de-a curmezişul picioarelor sale greutatea trupului ei mort. Poate că totuşi se sculase. Uneori, pe stradă, îi zvîcnea inima în piept, fiindcă i se părea că o recunoaşte. Urmărea fremătînd pălărioarele roz şi femeile cu şaluri pe umeri. Cînd închidea ochii, o vedea aievea, mergînd, venind spre el : şalul însă îi luneca, scoţînd la iveală cele două pete roşii de pe bluziţa brodată, şi femeia îi apărea galbenă ca ceara, cu ochii rătăciţi şi buzele crispate de durere. Multă vreme, marea lui suferinţă a fost că nu ştia nici măcar cum o cheamă, că nu i-a rămas de la ea decît o umbră care n-avea alt nume decît regretul lui. Ori de cîte ori se trezea în mintea lui noţiunea de femeie, ea era aceea care-i apărea, pe ea o considera singura într-adevăr bună şi pură. Se surprinsese deseori visînd că pe el îl căuta femeia aceea atunci, pe bulevardul pe care murise, că, dacă l-ar fi întîlnit cu cîteva clipe mai

devreme, i-ar fi dăruit o viață plină numai de bucurii. Pentru el nu mai exista altă femeie, nu-i mai trebuia alta. Vorbind despre ea, vocea îi tremura atît de tare, încît Normanda, cu instinctul ei de femeie îndrăgostită, înțelese totuși întreg adevărul și suferi din pricina geloziei.

— Altă drăcie, șopti ea răutăcioasă. Slavă Domnului că nu poți s-o mai vezi. La ora asta nu cred să fie prea frumoasă.

În fața imaginii pe care o evocase pescăreasa, Florent se îngălbeni de groază. Visul lui de dragoste devenise macabru. Nu-i iertă niciodată această brutalitate din cauza căreia vedea acum sub încîntătoarea pălărioară roz, maxilarul proeminent și găurile întunecate ale orbitelor unui schelet. De cîte ori Normanda îl tachina cu privire la cucoana care se culcase cu el la colțul străzii Vivienne, devenea brutal și o reducea la tăcere cu cîte o vorbă aproape grosolană.

Din toate revelațiile lui Florent, pe Normandă o atinsese mai ales faptul că se înșelase imaginîndu-și că i-a suflat frumoasei Lisa amantul. Triumful ei era astfel mult redus, de aceea timp de opt zile îl iubi mai puțin pe Florent. Se consolă însă cu povestea moștenirii. Frumoasa Lisa încetă de a mai fi o mironosiță, devenind o hoață care, cu ifosele ei prefăcute, înșela lumea și păstra averea cumnatului său. Acum, în fiecare seară, pe cînd Muche copia modelele de caligrafie, conversația se învîrtea în jurul comorii bătrînului Gradelle.

— Cine a mai auzit una ca asta ! zicea pescăreasa rîzînd. Vroia se vede să-și pună banii la sare, de-i vîrîse în putină ! Optzeci și cinci de mii de franci sînt o sumă frumușică, și unde mai pui că soții Quenu au mințit fără îndoială : poate că erau de două sau de trei ori mai mulți... Ehei, ce le-aș mai cere eu partea ce mi se cuvine, și încă repede de tot !

— N-am nevoie de nimic, îi tot repeta Florent. Nici n-aș ști unde să pun atîta bănet.

Atunci Normanda se înfuria :

— Nu ești bărbat și pace ! Ți-e mai mare jalea... Nu înțelegi că-și bat joc de dumneata ? Umflata aia îți dă lenjeria veche și hainele ponosite ale lui bărbatu-său. Nu-ți spun toate astea ca să te jignesc, dar ce mai, toată lumea

a băgat de seamă... Uite, acum de pildă, ești îmbrăcat cu pantalonii slinoși pe care toată mahalaua i-a văzut trei ani de zile întinși pe fundul fratelui dumitale... Eu una, să fiu în locul dumitale, le-aș arunca zdrențele astea în cap și mi-aș încheia socotelile. Ai dreptul la patruzeci și două de mii cinci sute de franci, nu-i așa ? Ei bine, eu nu m-aș mișca pînă ce nu mi-ar da cele patruzeci și două de mii cinci sute de franci.

Degeaba ii tot explica Florent că însăși cumnată-sa îi oferise partea lui, că i-o ținea permanent la dispoziție, că el era acela care n-o vroia. Intra în cele mai infime detalii, încercînd s-o convingă de cinstea soților Quenu.

— Prinde orbul, scoate-i ochii, fredona ea cu glas batjocoritor. Lasă că le cunosc eu cinstea. Balena o împăturește și și-o ascunde în fiecare dimineață în dulapul cu oglindă, de teamă să nu și-o păteze... Zău că mi-e și milă de dumneata, prietene. Cînd vrea cineva să te lege la gard, nici măcar nu trebuie să se căznească prea tare. Ești mai naiv ca un copil de cinci ani... Ar fi în stare, într-o bună zi, să-ți vîre banii în buzunar ca pe urmă să ți-i ia imediat înapoi. N-ar fi nici o scofală, îți trage clapa în doi timpi și trei mișcări. Vrei să mă duc eu și să cer ceea ce ți se cuvine ? Ar ieși o chestie nemaipomenit de nostimă, îți garantez eu. Ori aș pune mîna pe bani, ori aș fărîma totul pe acolo, pe onoarea mea.

Florent, speriat, se grăbea să-i spună :

— Nu, nu, vezi-ți de treabă, ai fi complet deplasată. Lasă, o să văd eu, s-ar putea să am nevoie de ceva bani în curînd.

Normanda se îndoia și dădea din umeri, bombănind că Florent e prea moliu. Să-l asmută împotriva soților Quenu-Gradelle devenise preocuparea ei de căpetenie ; în acest scop utiliza toate armele : mînia, batjocura, duioșia. Apoi, începu să facă alte planuri. După ce se va fi măritat cu Florent, ea avea să fie aceea care se va duce s-o pălmuiască pe frumoasa Lisa, dacă nu le va da moștenirea. Seara, in pat, visa cu ochii deschiși : se și vedea intrînd la mezelăreasă, înfigîndu-se drept în mijlocul prăvăliei, la ora cînd vînzarea e în toi, și făcînd un scandal îngrozitor. Se montă atît de tare, planul acesta o încîntă într-atîta, încît ar fi fost în stare să se mărite numai ca să aibe prilejul să

se ducă și să ceară cele patruzeci și două de mii cinci sute de franci ale bătrînului Gradelle.

Mătușa Méhudin, exasperată de faptul că domnul Lebigre fusese refuzat, striga în gura mare că fiică-sa era nebună, că sfrijitul îi făcuse farmece, că-i dase cine știe ce ierburi vrăjite. Cînd află povestea despre Cayenne, se dezlănțui cumplit, îl făcu ocnaș, asasin, afirmă că de atîta ticăloșie nici nu e de mirare că e uscat ca o scîndură. În tot cartierul ea răspîndea versiunile cele mai înspăimîntătoare ale întîmplării. Acasă însă, se mulțumea să bombăne și să încuie ostentativ sertarul cu argintărie, de îndată ce sosea Florent. Într-o zi, după o ceartă cu fiică-sa mai mare, zbieră :

— Așa nu mai merge ! Canalia asta de bărbat te ațîță împotriva mea, nu-i așa ? Nu mă scoate din fire, că de nu, mă duc să-l denunț la prefectură, cum te văd și cum mă vezi !

— Ai fi în stare să-l denunți ! repetă Normanda cu pumnii încleștați, tremurînd toată. Să nu cumva să faci grozăvia asta... Ah, dacă n-ai fi mama mea...

Pe Claire, care asista la cearta asta, o bufni rîsul, un rîs nervos, care îi sfîșia gîtlejul. De cîtva timp devenise mai posomorîtă, mai stranie, ochii i se înroșiseră de tot în obrăjoru-i palid.

— Ei, ce-ar fi ? întrebă ea. Ai bate-o ? Dar pe mine, că-ți sînt soră, m-ai bate, ai ? Află de la mine că așa o să se întîmple pînă la urmă. O să scap eu casa de el ! Eu o să mă duc la prefectură ca s-o cruț de drumul ăsta pe mama.

Și deoarece Normanda, care se înăbușea, bolborosea fel de fel de amenințări, Claire adăugă :

— Pe mine n-o să mai apuci să mă bați... La întoarcere mă arunc în apă de pe pod.

Din ochi i se prelingeau lacrimi mari. Fugi în odaie, trîntind ușile în urma ei. Mătușa Méhudin nu mai pomeni nimic despre denunț. Muche însă îi spuse maică-si că o tot întîlnea pe bătrînă discutînd cu domnul Lebigre la fiecare colț de stradă.

Rivalitatea dintre frumoasa Normandă și frumoasa Lisa dobîndi atunci un caracter mai tăcut și mai amenințător. După-amiaza, cînd storul de doc cenușiu cu dungi trandafirii al mezelăriei era lăsat, pescăreasa striga în gura mare

că balena se teme şi se ascunde. O exaspera şi perdeaua vitrinei, cînd o vedea trasă. Perdeaua reprezenta un prînz vînătoresc în mijlocul unui luminiş, cu domni în haine negre şi cu cucoane decoltate care mîncau, pe iarba gălbuie, un pateu roşu, cît ei de mare. Bine înţeles că frumoasa Lisa nu se temea. De cum scăpăta soarele, îşi ridica perdeaua ; stătea liniştită la tejghea şi tricota, uitîndu-se la trotuarele din jurul halelor, mărginite de platani, unde mişunau fel de fel de pierde-vară, care cotrobăiau pe sub grilajele din jurul pomilor ; pe bănci, hamalii îşi fumau luleaua ; la fiecare capăt al trotuarului, două afişiere circulare erau înveşmîntate ca într-un costum de arlechin în pătratele verzi, galbene, roşii şi albastre ale afişelor de teatru. Lisa avea aerul că o interesează trăsurile care treceau, în realitate însă o supraveghea îndeaproape pe frumoasa Normandă. Uneori, chipurile, se făcea că se apleacă să urmărească pînă în staţia de la Saint-Eustache tramcarul care circula de la piaţa Bastiliei pînă-n piaţa Wagram ; de fapt o făcea numai ca s-o vadă mai bine pe pescăreasă, care se răzbuna pe perdea punîndu-şi în cap nişte bucăţi mari de hîrtie cenuşie, cu care îşi acoperea şi marfa, sub pretextul că se apără de soarele gata să apună. Totuşi, în momentul acela, avantajul era al Lisei. Cînd se apropia lovitura hotărîtoare, se arăta foarte calmă, în timp ce adversarei ei, în ciuda eforturilor pe care le făcea ca să dobîndească aceeaşi atitudine distinsă, îi scăpa mai totdeauna cîte o obrăznicie cam prea grosolană, pe care apoi o regreta. Marea ambiţie a Normandei era să pară distinsă. Nimic n-o supăra mai tare decît să audă lăudîndu-se manierele elegante ale rivalei sale. Mătuşa Méhudin remarcase această slăbiciune, de aceea o ataca pe fiică-sa numai în felul acesta :

— Am văzut-o pe doamna Quenu în pragul uşii, zicea uneori seara. E uimitor ce bine se ţine femeia asta. Şi e de-o curăţenie, ce mai, e o adevărată cucoană ! Asta e tejgheaua, ce să-i faci. Statul la tejghea menţine straşnic femeile şi apoi le dă şi un aer distins.

Făcea astfel, pe departe, aluzie la propunerile domnului Lebigre. Frumoasa Normandă nu răspundea nimic şi rămînea o clipă pe gînduri. Se şi vedea la celălalt colţ al străzii Pirouette, la tejgheaua cîrciumarului, ca o demnă

pereche a frumoasei Lisa. Astfel se zdruncinară pentru prima dată duioșia ei față de Florent.

De altfel, era din ce în ce mai greu să-l aperi pe Florent. Tot cartierul se năpustise asupra lui. Ai fi zis că fiecare are cîte un interes personal să-l nimicească. În hale, unii se jurau că se vînduse poliției ; alții afirmau că l-au văzut în beciul de brînzeturi, pe cînd încerca să găurească plasele metalice ale magaziilor ca să arunce înăuntru chibrituri aprinse. Era o îngroșare a calomniilor, un torent de injurii, al căror izvor neștiut de nimeni se umflase amenințător. Hala de pește s-a răsculat cea din urmă. Pescăresele îl iubeau pe Florent pentru blîndețea lui. Cîtva timp i-au luat apărarea ; zădărîte însă de precupețele halei de unt și de fructe, pînă la urmă cedară și ele. Atunci începu din nou lupta burților uriașe și a sînilor enormi, împotriva acestui slăbănog. Era iarăși pierdut în mijlocul fustelor și a corsajelor gata să crape, care se învălmășeau furioase în jurul umerilor lui ascuțiți. Nu vedea însă nimic, preocupat numai de ideea lui fixă.

Acum, pălăria neagră a domnișoarei Saget apărea la tot pasul în mijlocul acestei dezlănțuiri generale. Chipul ei mic și palid părea că se multiplică la infinit. Jurase o ură neîmpăcată societății care se aduna în cămăruța cu geamlîc a domnului Lebigre. Îi acuza pe domnii aceia de a fi răspîndit zvonul despre rămășițele pe care le cumpăra. Realitatea este că într-o seară, Gavard vorbise într-adevăr despre capra aia bătrînă, care tot vine să-i spioneze și care se hrănește cu scîrboșeniile lepădate de clica bonapartistă. Clémencei i se făcuse greață. Robine înghițise repede o dușcă de bere, de parcă ar fi vrut să-și spele gîtlejul, pe cînd negustorul de păsări își tot repeta expresia favorită :

— După ce le-au spurcat ăia de la Tuileries !

O spunea făcînd în același timp o grimasă înfiorătoare. Feliile acelea de carne, adunate din farfuria împăratului, erau pentru el niște scîrnăvii nemaipomenite, adevărate dejecții politice, rămășițele stricate ale tuturor porcăriilor imperiului. De atunci, domnișoara Saget le inspira mușteriilor domnului Lebigre o scîrbă cumplită ; deveni pentru ei o scîrnăvie, un animal dezgustător, hrănit cu niște spurcăciuni pe care nici cîinii nu le-ar fi acceptat. Clémence și Gavard răspîndiră povestea prin hale în așa mă-

sură, încît bunele raporturi ale fetei bătrîne cu precupețele avură mult de suferit. Cînd se tocmea sau cînd trăncănea fără să cumpere nimic, oamenii o trimiteau la rămășițele ei. Astfel, sursa ei de informații secă. Erau zile cînd nu mai știa nimic din ceea ce se petrece. Îi venea să plîngă de furie. Cu ocazia asta, le-o spuse pe șleau Sarriettei și doamnei Lecoeur :

— Nu mai e nevoie să mă împingeți de la spate, dragele mele... Îi vin eu de hac lui Gavard al vostru.

Cele două femei rămaseră cam năucite, dar nu protestară. De altfel, a doua zi, domnișoara Saget, care între timp se mai calmase, se înduioșă din nou pe socoteala bietului domn Gavard, care primea sfaturi atît de rele și care, fără îndoială, se îndrepta cu pași repezi spre prăpastie.

Într-adevăr, Gavard se compromitea rău. De cînd începuse să se închege conspirația, Gavard purta mereu în buzunar revolverul care o îngrozea atît de tare pe portăreasa lui, doamna Léonce. Era o sărăcie mare de revolver, pe care, cu o mutră din cale afară de misterioasă, îl cumpărase de la cel mai bun armurier din tot Parisul. A doua zi se și apucă să-l arate tuturor femeilor din hala de păsări, exact ca un școlar care ascunde în pupitru un roman deșucheat. Lăsa să se întrevadă țeava pistolului pe la marginea buzunarului ; făcînd ștrengărește cu ochiul, atrăgea mereu atenția asupra lui ; avea apoi fel de fel de reticențe, făcea diferite confidențe cu gura pe jumătate, înscena comedia unui om care, cu nespusă plăcere, se preface că se teme. Pistolul acela îi conferea o imensă importanță, trecîndu-l definitiv în rîndul oamenilor periculoși. Uneori, în fundul dughenii sale, consimțea să-l scoată complet din buzunar, ca să-l arate cîtorva femei. Le cerea să se așeze drept în fața lui, ca să-l ascundă cu fustele lor. Atunci îl încărca, îl manevra și țintea cîte o gîscă sau cîte un curcan agățat în galantar. Groaza femeilor îl încînta ; pînă la urmă le liniștea, spunîndu-le că, de fapt, revolverul nu este încărcat. Avea însă asupra lui și niște cartușe, vîrîte într-o cutie, pe care o deschidea cu nesfîrșite precauții. După ce femeile cîntăreau cartușele în palmă, Gavard se hotăra în sfîrșit să-și strîngă arsenalul. Apoi, cu brațele încrucișate, jubila, perorînd ceasuri întregi.

— Cu asta te simţi într-adevăr bărbat, zice el cu un aer de lăudăroşenie. Acum, puţin îmi pasă de poliţie... Duminică am fost cu un prieten pe cîmpul Saint-Denis, să-l încerc. Nu poţi să spui la fitecine că ai o jucărie ca asta, înţelegeţi ? Hei, fetelor, ce-am mai tras într-un pom, mamă, mamă, şi de cîte ori făceam poc ! nimeream drept în pom... O să vedeţi, o să vedeţi ; peste cîtva timp o să auziţi vorbindu-se despre Anatole.

Anatole, aşa îşi botezase revolverul. Se agită atîta, încît după opt zile, tot pavilionul îi cunoştea pistolul şi cartuşele. Pe de altă parte, prietenia lui cu Florent părea cam suspectă. Gavard era prea bogat şi prea gras ca să poată fi înglobat în aceeaşi ură. Totuşi, pierdu stima oamenilor amabili, iar pe cei fricoşi reuşi chiar să-i sperie de-a binelea. Atunci se simţi într-adevăr încîntat.

— E imprudent să porţi arme, zicea domnişoara Saget. O să dea de dracu.

La domnul Lebigre, Gavard triumfa. De cînd nu mai lua masa la soţii Quenu, Florent îşi făcea veacul în cămăruţa cu geamlîc. Acolo mînca la prînz, acolo cina, acolo se închidea la orice oră din zi. O transformase într-un fel de odaie a lui, într-un birou unde-şi lăsa redingote vechi, cărţi, hîrtii. Domnul Lebigre tolera această luare în stăpînire a camerei ; ba chiar scosese una din cele două măsuţe, ca să facă loc în încăperea aceea strîmtă unei banchete capitonate, pe care la nevoie Florent ar fi putut să şi doarmă. Cînd îl apucau scrupulele, patronul îl ruga să nu se jeneze, şi-i spunea că-i pune la dispoziţie toată casa. Logre dădea şi el dovadă de multă prietenie faţă de Florent. Se socotea locotenentul său. De fiecare dată îi vorbea despre afacerea lor, dîndu-i raportul cu privire la demersurile sale şi numele noilor afiliaţi. În treaba asta, îşi asumase rolul de organizator : el era acela care trebuia să ia contact cu oamenii, să creeze secţiile, să înnoade fiecare ochi din uriaşa plasă în care la un anumit semnal avea să se prindă tot Parisul. Florent rămînea şeful, sufletul complotului. De altfel, cocoşatul părea că dă în brînci de osteneală, dar nu ajungea la nici un fel de rezultat palpabil ; cu toate că se tot jura că în fiecare cartier cunoaşte două sau trei grupuri de oameni serioşi, asemenea celor ce se întîlnesc la domnul Lebigre, nu adusese pînă atunci nici un fel de informaţii

precise ; arunca doar așa, în vînt, cîteva nume, povestindu-și expedițiile nesfîrșite în mijlocul entuziasmului poporului. Strîngerile de mînă erau însă realizarea lui cea mai concretă ; cutare, pe care îl și tutuia, îi strînsese mînă spunîndu-i că o să fie alături de ei ; la Gros-Caillou, un vlăjgan cît toate zilele, care ar fi grozav ca șef de secție, era să-i smulgă brațul din încheietură ; în strada Popincourt, un grup întreg de muncitori, pur și simplu, îl sărutaseră. Ascultîndu-l, ai fi zis că de azi pe mîine s-ar fi putut strînge o sută de mii de oameni. Cînd sosea și se trîntea pe bancheta din cămăruță cu o mutră de om istovit, spunînd, cu mici variante, mereu aceeași poveste, Florent lua notițe, bizuindu-se întru totul pe el în privința realizării promisiunilor sale. În curînd în buzunarul lui Florent complotul luă viață ; notițele deveniră realități, date indiscutabile pe care își clădi tot planul ; nu mai aveau decît de așteptat ocazia prielnică. Logre afirma, cu gesturile lui pătimașe, că totul o să meargă strună.

În perioada aceasta, Florent trăi absolut fericit. Nu mai călca pe pămînt, ci plutea, mînat de acel vis intens de a răzbuna toate suferințele al căror martor fusese. Era credul ca un copil și încrezător ca un erou. Dacă Logre i-ar fi spus că statuia Libertății de pe coloana închinată revoluției din Iulie [1] avea să coboare și să se așeze în fruntea răsculaților, Florent nici măcar n-ar fi fost surprins. Seara, la domnul Lebigre, era cuprins de efuziuni și vorbea despre apropiata luptă ca despre o sărbătoare la care vor fi poftiți toți oamenii cumsecade. Cînd însă Gavard, încîntat, începea să se joace cu revolverul, Charvet devenea mai acru și rînjea, dînd din umeri. Atitudinea aceea de căpetenie a complotului, pe care și-o luase rivalul lui, îl scotea din sărite și-l dezgusta de politică. Într-o seară, sosind mai devreme și fiind singur cu Logre și cu domnul Lebigre, își vărsă focul.

— Auzi colo, zise el, un individ care habar n-are de politică și care ar fi făcut mai bine să se angajeze profesor de caligrafie într-un pension de domnișoare... Dacă ar izbîndi, ar fi o adevărată nenorocire, deoarece cu utopiile lui

[1] Coloană de bronz, înaltă de cincizeci de metri, ridicată în piața Bastiliei în amintirea revoluției din iulie 1830, în vîrful căreia se află statuia Libertății.

sociale ne-ar ridica în cap pe afurisiții lui de muncitori. Vedeți voi, asta duce de rîpă partidul. Să se isprăvească odată cu plîngăreții ăștia, cu poeții umanitariști, cu oamenii care se îmbrățișează, înduioșați de cea mai mică zgîrietură... Dar n-o să reușească. O să-l umfle poliția, și cu asta, basta.

Logre și cîrciumarul tăcură chitic, lăsîndu-l pe Charvet să-i dea înainte.

— Și l-ar fi umflat de mult dacă ar fi chiar atît de primejdios cît vrea să pară, urmă el. Știți bine, cu aerele lui de martir venit de la Cayenne... Ți-e mai mare jalea. Vă spun eu, poliția a știut încă din prima zi că dumnealui s-a întors la Paris. L-a lăsat în pace doar fiindcă puțin îi pasă de el.

Logre tresări ușor.

— Pe mine mă urmăresc de cincisprezece ani, reluă hebertistul cu o nuanță de mîndrie în glas. Și cu toate astea nu mă apuc să strig așa ceva în gura mare... Atîta doar că eu unul n-o să mă bag în zavera lui. Nu vreau să mă las prins ca un dobitoc... De unde știu eu că n-are o jumătate de duzină de denunțători pe urmele lui, care o să-l înhațe atunci cînd prefectura o avea nevoie de el...

— Da de unde, ce idee ! zise domnul Lebigre, care de obicei nu scotea o vorbă.

Era cam palid și se uita la Logre, a cărui cocoașă se legăna ușor pe geamlîc.

— Astea nu-s decît presupuneri, șopti cocoșatul.

— Mă rog, presupuneri, dacă ziceți voi, răspunse profesorul liber. Eu însă știu cum se obișnuiește... În orice caz, nici de astă dată n-o să aibă sticleții ocazia să pună gheara pe mine. Voi, ăștilalți, n-aveți decît să faceți ce poftiți ; dacă însă m-ați asculta pe mine, mai ales dumneata, domnule Lebigre, nu ți-ai mai compromite localul, fiindcă într-o bună zi o să ți-l închidă.

Logre nu se putu stăpîni și zîmbi. Charvet îi mai dăscăli de cîteva ori pe tema asta ; se vede treaba că înfricoșîndu-i, urmărea să-i detașeze de Florent pe cei doi bărbați. De fiecare dată îi găsi însă plini de un calm și de o încredere care îl uimiră din cale-afară. Cu toate acestea mai continua încă să vină seara destul de regulat, împreună cu Clémence. Bruneta cea înaltă nu mai era conțopistă la pescărie. Domnul Manoury o concediase.

— Împuterniciţii ăştia sînt toţi nişte mizerabili, bombănea Logre.

Clémence, sprijinindu-se de geamlîc şi răsucindu-şi cîte o ţigară cu degetele ei lungi şi subţiri, răspundea cu glasu-i limpede :

— A fost o luptă dreaptă... N-aveam aceleaşi opinii politice, nu-i aşa ? Manoury, care cîştigă banii cu nemiluita, ar fi în stare să-i lingă cizmele împăratului. Eu una, dacă aş avea un birou, nu l-aş ţine pe ăsta nici douăzeci şi patru de ore ca funcţionar.

Adevărul este că uneori făcea nişte glume cam tari ; într-o zi se distrase înşirînd pe listele de vînzare, în dreptul limandelor, calcanilor şi scrumbiilor adjudecate, numele celor mai cunoscute doamne şi al domnilor de la curte. Poreclele acestea luate din lumea peştilor şi date înalţilor demnitari, această adjudecare de contese şi baroane vîndute cu cîte un franc şi jumătate bucata, îl speriaseră foarte rău pe domnul Manoury. Gavard încă mai rîdea de pe urma întîmplării.

— Oricum ar fi, zicea el bătînd-o uşor pe braţ, dumneata eşti un adevărat bărbat, ce mai !

Clémence descoperise un nou procedeu de pregătire a grogului. Îşi umplea întîi paharul cu apă fierbinte, apoi, după ce o îndulcea, turna romul picătură cu picătură pe felia de lămîie ce plutea la suprafaţă, astfel încît să nu-l amestece cu apa, şi-i dădea foc, uitîndu-se foarte serioasă cum arde şi fumînd încet, cu obrazul înverzit de flacăra înaltă a alcoolului. Aceasta era însă o consumaţie scumpă pe care nu şi-o mai putu permite după ce-şi pierdu slujba. Charvet îi atrăgea atenţia, rîzînd răutăcios, că acum nu mai e bogată. Clémence trăia dintr-o lecţie de franceză dată dis-de-dimineaţă tocmai la capătul străzii Miromesnil, unei domnişoare care îşi completa cultura, într-ascuns chiar de propria ei jupîneasă. De atunci nu mai comanda seara decît o halbă de bere, pe care de altfel şi-o sorbea plină de o filozofică resemnare.

De la o vreme, şedinţele din cămăruţa cu geamlîc nu mai erau chiar atît de zgomotoase. Ori de cîte ori lumea îl neglija, ca să-l asculte pe rivalul său, Charvet tăcea brusc, livid, stăpînit de o furie rece. Gîndul că, pînă la sosirea celuilalt, el domnise acolo, dominînd grupul ca un ade-

vărat despot, îi rodea sufletul asemenea unui cancer ; se simțea ca un rege detronat. Continua să vină, din cauză că era stăpînit de nostalgia acestui colțișor strîmt, care îi amintea ceasurile atît de plăcute cînd îi tiraniza pe Gavard și pe Robine ; pe atunci chiar și cocoașa lui Logre, precum și brațul vînjos al lui Alexandre și chipul întunecat al lui Lacaille, îi aparțineau. Cu cîte un singur cuvînt îi subjuga, le vîra pe gît părerile lui, își fărîma sceptrul pe umerii lor. Astăzi însă, suferea cumplit ; ajunsese aproape să nu mai vorbească, își încovoia spinarea, fluierînd cu o mutră disprețuitoare și nici nu mai catadicsea să combată inepțiile debitate în fața lui. Ceea ce însă îl deznădăjduia cel mai rău, era faptul că fusese dat la o parte încet, încet, fără să-și fi dat seama. Nu reușea să-și explice pricina superiorității lui Florent. După ce-l auzea vorbind ceasuri întregi cu glasul său domol și cam trist, spunea adesea :

— Băiatul ăsta parcă ar fi popă, zău așa. Nu-i lipsește decît anteriul.

Toți ceilalți însă aveau aerul că-i sorb cuvintele. Charvet, care se împiedica de hainele lui Florent atîrnate în toate cuierele, se făcea că nu mai știe unde să-și agațe pălăria, de teamă să n-o murdărească. Dădea la o parte hîrtiile înșirate pe mese, spunînd că nu mai e chip să te simți în largul tău de cînd acest domn face tot ce poftește în cămăruță. Se plînse chiar cîrciumarului, întrebîndu-l dacă, de la o vreme, odăița aparține cumva unui singur consumator sau poate totuși întregului grup. Tocmai această cotropire a împărăției lui îi dădu lovitura de grație. Oamenii erau niște brute. Văzîndu-i pe Logre și pe domnul Lebigre sorbindu-l din ochi pe Florent îl cuprinsese un dispreț total față de întreaga omenire. Gavard îl exaspera cu revolverul lui. Robine, tăcînd mereu în dosul halbei sale, i se păru, fără îndoială, omul cel mai tare din toată banda ; ăsta probabil că judecă oamenii la justa lor valoare și nu se îmbată cu vorbe goale. Cît despre Lacaille și Alexandre, nu făceau decît să-i confirme părerea că poporul e prea prost, că are nevoie de o dictatură revoluționară de vreo zece ani ca să învețe să se conducă singur.

Între timp, Logre afirma că secțiile vor fi în curînd complet organizate. Florent începea să distribuie rolurile.

Atunci, într-o seară, după o ultimă discuţie în care fusese învins, Charvet se sculă şi-şi luă pălăria, spunînd :

— Vă salut şi dacă vă face plăcere să vă rupeţi gîtul, n-aveţi decît... Eu unul nu-s cu voi, auziţi ? N-am fost niciodată în slujba ambiţiei cuiva.

Clémence, care-şi punea şalul pe umeri, adăugă rece :

— Planul ăsta e o inepţie.

Şi deoarece Robine se uita în urma lor cu o privire foarte blîndă, Charvet îl întrebă dacă nu vrea să plece cu ei. Robine, care însă mai avea trei degete de bere în halbă, se mulţumi să le întindă mîna. Cei doi nu se mai întoarseră. Într-o bună zi, Lacaille comunică grupului că Charvet şi cu Clémence frecventează acum o braserie din strada Serpente ; îi văzuse pe fereastră gesticulînd de mama focului în mijlocul unui cerc smerit de băieţi foarte tineri.

Pe Claude însă, Florent nu reuşi să-l înregimenteze. Visase la un moment dat să-i transmită ideile lui politice, să-l transforme într-un discipol care să-l ajute în lupta lui revoluţionară. Chiar îl dusese într-una din seri la domnul Lebigre, ca să-l iniţieze, dar Claude îşi petrecuse vremea făcînd o schiţă după Robine, cum stătea aşa cu pălăria şi paltonul lui mare şi cu bărbia sprijinită de măciulia bastonului. Apoi, la plecare, îi spusese lui Florent :

— Nu, vezi dumneata, toate cîte le discutaţi acolo, nu mă interesează. Or fi lucruri foarte tari, dar mă depăşesc... Aveţi în schimb printre voi un domn extraordinar, pe afurisitul ăla de Robine. Omul ăsta e ca un puţ adînc... O să mă întorc în cămăruţa voastră, dar nu pentru politică. O să-i schiţez pe Logre şi pe Gavard, ca să-i introduc împreună cu Robine într-un tablou splendid, la care mă gîndeam în timp ce voi discutaţi problema... Cum îi ziceţi ? Problema celor două camere, nu-i aşa ? Hei, ţi-i închipui pe Gavard, pe Logre şi pe Robine discutînd politică ascunşi pe după halbele lor ? Asta o să fie succesul salonului, dragul meu, un succes monstru, un adevărat tablou modern, ce mai !

Pe Florent îl întristă scepticismul lui politic. Îl chemă sus la el şi-l ţinu pînă la două noaptea pe terasa mică din faţa uriaşei mase albăstrii a halelor. Îl tot dăscălea, spunîndu-i că dacă se vădeşte atît de nepăsător faţă de feri-

cirea țării lui, înseamnă că nu e bărbat. Pictorul dădea din cap, răspunzîndu-i :

— S-ar putea să ai dreptate. Sînt un egosit. Nici măcar nu pot să spun că pictez pentru țara mea, mai întîi pentru că schițele mele îi înspăimîntă pe toți și apoi pentru că atunci cînd pictez, nu mă gîndesc decît la plăcerea mea personală. Uite, ori de cîte ori pictez, e ca și cînd m-aș gîdila singur : îmi vine să rîd din toate mădularele... Ce vrei, ăsta sînt și n-o să mă duc acum să mă arunc în gîrlă... Și-apoi, cum zice mătușă-mea Lisa, Franța n-are nevoie de mine... Îmi dai voie să fiu sincer ? Ei bine, pe dumneata te iubesc, pentru că am impresia că politica este pentru dumneata exact ceea ce este pictura pentru mine. Te gîdili singur, dragul meu.

Și deoarece Florent protesta, urmă :

— Lasă-mă, domnule ! În felul dumitale ești un artist, politica ți-e un prilej de visări ; pun rămășag că-ți petreci aici nopți întregi uitîndu-te la stele, ca și cînd ar fi buletinele de vot ale infinitului... În sfîrșit, te gîdili cu ideile dumitale despre dreptate și adevăr. Și toate astea sînt adevărate, pentru că ideile dumitale ca și schițele mele îi îngrozesc pe burghezi... Și apoi, așa, între noi, crezi că dacă dumneata ai fi Robine, mi-aș pierde eu vremea cu o atare prietenie ? Ah, ești un mare poet, asta ești !

Apoi glumi, spunînd că de fapt politica nu-l jenează cîtuși de puțin, deoarece prin braserii și ateliere a avut ocazia să se obișnuiască pînă la urmă cu ea. Și în legătură cu asta îi vorbi despre o cafenea de pe strada Vauvilliers, cafeneaua ce se afla chiar la parterul casei în care locuia Sarriette. Sala aceea afumată, cu banchetele ei de catifea tocită, cu mesele de marmură îngălbenită de petele de cafea, era locul în care se aduna de obicei crema tineretului din hale. Acolo domnul Jules domnea peste o șleahtă de hamali, de băieți de prăvălie, de domni cu cămăși albe și șepci de catifea. Purta două șuvițe de păr răsucite ca niște cîrlionți și lipite de obraz chiar în dreptul rădăcinii favoriților. În fiecare sîmbătă se ducea la un frizer de pe strada Deux-Écus, unde era abonat cu luna, și-l punea să-i ajusteze părul cu briciul, ca să aibă gîtul alb. Prin aceasta le dădea tonul domnilor acelora ; cînd juca biliard făcea niște grații îndelung studiate, își scotea în evidență șol-

durile, își rotunjea brațele și picioarele, aproape că se culca pe postavul biliardului, într-o poziție foarte cambrată, care sublinia întreaga splendoare a șalelor sale. După ce se termina partida, discutau. Gașca era foarte reacționară și foarte mondenă. Domnul Jules citea numai ziarele favorabile imperiului. Cunoștea personalul teatrelor mai mărunte, tutuia celebritățile zilei, era la curent cu căderea sau cu succesul piesei jucate în ajun. Avea însă o adevărată slăbiciune pentru politică. Idealul lui era Morny, cum îi zicea el familiar. Citea relatările ședințelor Corpului Legislativ, rîzînd satisfăcut la cele mai neînsemnate intervenții ale lui Morny. Ce-și mai bătea Morny joc de ticăloșii ăștia de republicani ! Și pornind de aici, zicea că numai secăturile îl detestă pe împărat, pentru că împăratul vrea binele tuturor oamenilor cumsecade.

— Am fost de cîteva ori la cafeneaua lor, îi spuse Claude lui Florent. Ăștia sînt niște caraghioși, cu pipele lor cu tot, mai ales cînd vorbesc despre balurile de la curte, ca și cînd ar fi fost invitați și ei... Mai deunăzi, tipul care trăiește cu Sarriette, îl știi, și-a bătut joc rău de Gavard. Îi zice unchi-miu... Cînd Sarriette a venit să-l ia acasă, a trebuit să plătească în locul lui ; a avut de dat vreo șase franci, pentru că dumnealui pierduse la biliard niște consumații... E drăguță foc Sarriette asta.

— Duci o viață minunată, șopti Florent zîmbind. Cadine, Sarriette și altele, nu-i așa ?

Pictorul dădu din umeri.

— Ba nu, te înșeli, răspunse el. N-am nevoie de o femeie a mea, m-ar deranja prea rău. Nici nu prea știu la ce folosește o femeie ; mi-a fost totdeauna frică să încerc... Noapte bună, somn ușor. Dacă ajungi vreodată ministru, o să-ți dau niște idei pentru înfrumusețarea Parisului.

Florent se văzu nevoit să renunțe ; Claude nu putea fi transformat într-un discipol ascultător. Faptul acesta îl întristă, căci, în ciuda totalei lui orbiri de adevărat fanatic, începuse totuși să simtă ostilitatea ce din ceas în ceas creștea în jurul său. Chiar la familia Méhudin i se făcea o primire mai rece ; bătrîna rîdea cu viclenie, Muche nu-l mai asculta, frumoasa Normandă se uita la el cuprinsă de accese bruște de enervare cînd își apropia scaunul fără să

reușească însă să-l scoată din răceala lui. Într-o zi, Louise îi spuse că părea să se fi dezgustat de ea, iar el nu găsi alt răspuns decît un zîmbet stînjenit, pe cînd ea se duse și se așeză furioasă de cealaltă parte a mesei. Pierduse și prietenia lui Auguste. Cînd se ducea la culcare, ucenicul mezelarului nu mai intra la el în odaie. Era foarte speriat de zvonurile care circulau cu privire la omul acesta, cu care înainte vreme îndrăznise să stea de vorbă pînă la miezul nopții. Augustine îl punea mereu să jure că n-o să mai comită o atare imprudență. Lisa însă îi întărîtă și mai rău împotriva lui Florent, rugîndu-i să-și amîne căsătoria pînă ce vărul le va da înapoi camera de sus ; nu voia să-și culce noua ajutoare în cămăruța de la etajul întîi. De atunci, Auguste începu să dorească aprig ca poliția să-l umfle pe ocnaș. Găsise, în sfîrșit, mezelăria ideală, nu la Plaisance, ci puțin mai departe, la Montrouge ; slănina se vindea iarăși bine, iar Augustine, rîzînd cu rîsul ei de fată solidă și copilăroasă, zicea că e gata pregătită. De aceea Auguste, în fiecare noapte, ori de cîte ori îl trezea cîte un zgomot, resimțea o bucurie, de altfel înșelătoare, fiindcă i se tot părea că au venit să-l ridice pe Florent.

În casa soților Quenu-Gradelle nu se vorbea însă despre lucrurile acestea. Printr-un fel de înțelegere tacită a întregului personal al mezelăriei, în preajma lui Quenu se păstra tăcerea. Acesta din urmă, cam necăjit din pricina vrajbei dintre fratele și nevasta lui, se consola legîndu-și cîrnații și sărîndu-și hălcile de slănină. Uneori, ieșea în pragul prăvăliei să-și etaleze șoriciul roșcat, care rîdea parcă în mijlocul albeței șorțului întins pe burticica lui, fără să-și dea seama de sporul de bîrfeli pe care apariția lui îl trezea în fundul halelor. Unii îl compătimeau și-l găseau slăbit, cu toate că el plesnea de grăsime ; alții, dimpotrivă, îl acuzau că nu slăbește destul, de rușine că are un frate ca ăsta. El însă, asemenea soților înșelați care află cei din urmă nenorocirea ce i-a lovit, habar n-avea de nimic și era de o veselie tot atît de înduioșată, ori de cîte ori oprea pe trotuar cîte o vecină ca s-o întrebe cum i s-au părut răciturile de porc sau pateul de ficat. Vecina arbora o mutră compătimitoare, ca de condoleanțe, de parcă toți porcii din mezelărie ar fi avut gălbinare.

— Ce tot au cumetrele astea de se uită la mine cu un aer de înmormîntare ? o întrebă el într-o bună zi pe Lisa. Tu găsești cumva că nu arăt bine ?

Nevastă-sa îl liniști spunîndu-i că e proaspăt ca o floare, căci Quenu se temea îngrozitor de boli ; la cea mai mică indispoziție gemea și întorcea casa cu susul în jos. Adevărul era însă că marea mezelărie Quenu-Gradelle se întunecase : oglinzile erau mai puțin strălucitoare, albeața marmurii era rece ca ghiața, cărnurile fierte de pe tejghea moțăiau în grăsimea galbenă, în lacurile lor de piftie tulbure. Într-o zi, Claude chiar intră să-i spună mătuși-si că vitrina ei are o înfățișare foarte plictisitoare. Era perfect adevărat. Pe culcușul fișiuțelor de hîrtie albastră limbile de Strasbourg aveau un aer de melancolie albicioasă, asemenea unor limbi bolnave, pe cînd chipurile gălbui, de obicei apetisante, ale șuncilor afumate, acum erau plăpînde de tot, iar pompoanele verzi păreau de-a dreptul dezolate. De altfel, în interiorul prăvăliei mușteriii nu mai îndrăzneau să ceară o bucată de caltaboș, slăninuță de cincizeci de centime sau o litră de untură, decît cu o voce joasă și mîhnită, de parcă s-ar fi aflat în odaia unui muribund. La orice oră găseai două sau trei fuste plîngărețe înfipte în fața fierbătorului rece. Frumoasa Lisa întreținea cu o demnitate mută atmosfera de doliu din mezelărie. Își întindea șorțurile albe pe rochia ei neagră într-un fel și mai cuviincios. Mîinile ei curate, cu mînecile mari, strînse bine pe încheietură, chipul său, pe care o tristețe de conveniență îl înfrumuseța parcă și mai mult, declarau categoric întregului cartier, tuturor femeilor curioase, care defilau de dimineață pînă seara prin prăvălie, că cei doi soți suferă de pe urma unei nenorociri pe care n-au meritat-o, dar că ea, Lisa, îi cunoaște pricina și că va ști s-o învingă. Uneori, se apleca deasupra celor doi peștișori roșii care, cuprinși parcă și ei de neliniște, înotau molatec în acvariul din vitrină, și le promitea din ochi zile mai fericite.

Lisa nu-și mai îngăduia decît o singură plăcere. Mîngîia fără frică bărbia mătăsoasă a lui Marjolin. Tocmai ieșise din spital cu capul cîrpit, tot atît de gras și de voios ca înainte, dar prost, mult mai prost, complet idiot. Spărtura ajunsese probabil pînă la creier. Devenise o adevărată vită.

În ciuda trupului său de uriaș, era copilăros ca un puști de cinci ani. Rîdea, vorbea peltic, nu mai putea rosti ca lumea cuvintele, asculta cu o blîndețe de mielușel. Cadine puse din nou stăpînire pe întreaga lui ființă ; la început fusese uimită, apoi foarte fericită de acest animal superb, din care făcea tot ceea ce vroia ; îl culca în coșurile cu pene, îl lua cu ea la fel de fel de ștrengării, se slujea de el după cum poftea, tratîndu-l ca pe un cățel, ca pe o păpușă, ca pe un iubit. Îi aparținea ca o mîncare gustoasă, ca un colțișor bine îngrășat al halelor, un trup bălai de care se folosea cu un rafinament de fată dezghețată. Dar, cu toate că fata obținea de la el tot ceea ce vroia și-l ținea după coada ei ca pe un uriaș supus, nu-l putea împiedica de a se tot duce pe la doamna Quenu. Îl bătuse cu pumnii ei nervoși, fără ca el să pară măcar că-i simte. Dar îndată ce Cadine își agăța de gît coșulețul cu flori și pornea să-și plimbe violetele pe strada Pont-Neuf sau pe strada Turbigo, băiatul se ducea să-i dea tîrcoale mezelăriei.

— Hai, intră ! îi striga Lisa.

Cel mai adesea îi dădea castraveciori. Marjolin îi adora și-i mînca în fața tejghelei, cu rîsul lui nerod. Cînd o vedea pe frumoasa mezelăreasă, era încîntat și de bucurie bătea din palme. Apoi sărea și țipa ca un copil în fața unui lucru bun. În primele zile, Lisei îi fusese teamă ca nu cumva să-și aducă aminte de cele întîmplate.

— Te mai doare capul ? îl întrebă ea.

Răspundea că nu, clătinîndu-și tot trupul și pleznind parcă de o veselie încă mai vie. Lisa urmase blînd :

— Așadar, ai căzut ?

— Da, căzut, căzut, căzut, începu el să cînte pe un ton de deplină satisfacție, dîndu-și cu palma peste cap.

Apoi, serios, cu un aer extaziat, repeta uitîndu-se la ea, cuvintele „frumoasă, frumoasă, frumoasă“ într-un ritm, de astă dată mai domol. Toate astea o mișcau adînc pe Lisa. Îi ceruse lui Gavard să-l țină mai departe în slujbă. Abia după ce-și cînta duioșia lui umilă, mezelăreasa îl mîngîia pe sub bărbie, spunîndu-i că e un copil bun. Mîna ei zăbovea acolo, încălzită de o bucurie tainică ; dezmierdarea aceasta devenise iar o plăcere îngăduită, un semn de prietenie pe care uriașul îl primea cu deplină nevinovăție. Își umfla ușor gîtul, închidea ochii de plăcere ca un animal

pe care îl mîngîi. Ca să se justifice față de ea însăși de această plăcere nevinovată, pe care o gusta datorită lui, frumoasa mezelăreasă își spunea că astfel compensează pumnul cu care îl dăduse grămadă în beciul de păsări.

Cu toate acestea, mezelăreasa tot era amărîtă. Florent se mai încumeta uneori să intre și să-i strîngă mîna fratelui său, în tăcerea glacială a Lisei. Din cînd în cînd, venea chiar să cineze la ei, duminica. Atunci Quenu se căznea din răsputeri să fie vesel, fără însă a reuși să încălzească atmosfera. Mînca prost și ajungea să se și supere. Într-o seară, după una din aceste reuniuni de familie atît de reci, îi spuse nevesti-si, aproape plîngînd :

— Ce dracu am ? Spune drept, n-oi fi cumva bolnav, nu ți se pare că m-am schimbat ? Parcă mă apasă ceva. Și, pe deasupra, sînt trist și pe onoarea mea că nu știu de ce... Poate știi tu ?

— Ei, așa, o dispoziție proastă, fără îndoială, îi răspunse Lisa.

— Nu, nu, prea ține de multă vreme, parcă mă înăbuș... Cu toate astea afacerile nu ne merg prost, n-am nici un necaz, îmi duc traiul ca de obicei... Nici tu, draga mea, nu prea ești în apele tale, pari mereu cuprinsă de tristețe... Dacă o mai ține mult, chem doctorul.

Frumoasa mezelăreasă, gravă, se uita la el.

— Nu e nevoie de nici un doctor, spuse ea. O să treacă... Vezi tu, acum trecem printr-o perioadă proastă. Toată lumea din cartier e bolnavă...

Apoi, cedînd parcă unei duioșii materne :

— Puiule, nu-ți mai face griji... Nu vreau să te îmbolnăvești. Asta ar fi culmea.

De obicei îl trimitea înapoi în bucătărie, fiindcă știa că zgomotul tocătoarelor, sfîrîitul grăsimii și vuietul cratițelor îl înveselesc. De altfel, îl punea astfel la adăpost de indiscrețiile domnișoarei Saget care, de la o vreme petrecea dimineți întregi în mezelărie. Baba își propusese cu tot dinadinsul s-o înspăimînte pe Lisa și s-o împingă spre vreo hotărîre brutală. Mai întîi se căzni să obțină niscai confidențe.

— Ah, ce răi mai sînt oamenii ! zicea ea. Mai bine ar face să se ocupe de treburile lor personale... Dacă ați ști,

scumpă doamnă Quenu... Nu, n-aș îndrăzni niciodată să vă repet una ca asta!

Deoarece mezelăreasa o asigură că nimic din toate astea n-o poate atinge, că puțin îi pasă de gurile rele, baba îi șopti pe deasupra cărnurilor de pe tejghea :

— Ei bine, se zice că domnul Florent nu este vărul dumneavoastră.

Și încet, încet, îi arătă că știe totul. Nu era decît un mijloc de a o avea la mînă pe Lisa. Cînd aceasta din urmă îi mărturisi adevărul, tot dintr-un calcul, ca să aibă astfel la îndemînă o persoană care s-o țină la curent cu zvonurile de prin cartier, bătrîna domnișoară se jură că va fi mută ca pămîntul, că va nega povestea asta chiar cu prețul vieții. Atunci abia, domnișoara Saget savură drama pe deplin. În fiecare zi umfla cît putea veștile alarmante.

— Ar trebui să luați măsuri, șoptea ea. Iar am auzit în hala de măruntaie două femei care vorbeau, știți dumneavoastră despre ce. Vedeți bine că nu pot să mă apuc să le spun oamenilor că toate astea sînt minciuni. Ar părea ciudat... Buba e coaptă, nimeni n-o mai poate înăbuși. O să trebuiască să crape.

Abia după cîteva zile dădu în sfîrșit adevăratul asalt. Sosi grozav de înspăimîntată, așteptă, făcînd gesturi de nerăbdare, să nu mai fie nimeni în prăvălie și spuse cu o voce șuierătoare :

— Știți ce se spune ? Oamenii ăia care se întrunesc la domnul Lebigre, ei bine, au cu toții puști și așteaptă să reînceapă tot tărăboiul din 48. Ți-e mai mare jalea să-l vezi pe domnul Gavard un om atît de demn, bogat, bine situat, înhăitîndu-se cu niște nemernici ! Am vrut să vă avertizez din pricina cumnatului dumneavoastră...

— Prostii, nu-i nimic serios în toate astea, zise Lisa ca s-o stimuleze.

— Nimic serios, asta-i bună ! Cînd treci seara pe strada Pirouette, îi auzi zbierînd înfiorător. Vedeți-vă de treabă, nici măcar nu se mai sfiesc. Vă aduceți aminte că au încercat să-l corupă și pe soțul dumneavoastră... Și cartușele alea pe care îi văd de la fereastra mea cum le pregătesc, alea tot prostii sînt ? La urma urmei, eu vă spun toate astea în interesul dumneavoastră.

— Da, bineînţeles, şi vă mulţumesc. Atîta doar că lumea născoceşte o mulţime de lucruri.

— Ah, nu, din păcate, astea nu sînt născoeiri... De altfel, tot cartierul vorbeşte. Se zice că dacă-i descoperă poliţia, o să fie o grămadă de oameni compromişi. De pildă, domnul Gavard...

Mezelăreasa ridică din umeri, vrînd parcă să arate că domnul Gavard e un nebun bătrîn, care-şi merită soarta.

— Mă refer la domnul Gavard aşa cum m-aş referi şi la ceilalţi, la cumnatul dumneavoastră, de pildă, reluă baba cu viclenie. Cumnatul dumneavoastră este şeful, după cum s-ar părea... E cît se poate de neplăcut pentru dumneavoastră. Vă plîng din toată inima ; căci, la urma urmei, dacă poliţia ar face o descindere aici, ar putea foarte bine să-l ridice şi pe domnul Quenu. Doi fraţi sînt de fapt ca două degete de la o mînă.

Frumoasa Lisa protestă, dar se făcuse albă ca varul. Domnişoara Saget o lovise în plin, intensificîndu-i propriile ei temeri. Din ziua aceea, fata bătrînă nu-i mai povesti decît întîmplări referitoare la oameni nevinovaţi, azvîrliţi în închisoare numai fiindcă găzduiseră nişte ticăloşi. Cînd se ducea seara să-şi ia lichiorul de coacăze de la cîrciumar, îşi alcătuia un mic dosar pentru a doua zi de dimineaţă. Rose nefiind prea vorbăreaţă, bătrîna se bizuia doar pe urechile şi pe ochii ei. Îşi dăduse perfect seama de dragostea domnului Lebigre faţă de Florent, de eforturile pe care le făcea ca să-l reţină, de concesiile lui atît de puţin justificate prin alişverişul realizat de pe urma băiatului ăstuia. Toate astea o mirau, cu atît mai mult cu cît ştia care este situaţia celor doi bărbaţi faţă de Normanda.

— S-ar zice, îşi spunea ea, că-l ţine în puf... Cui o avea oare de gînd să-l vîndă ?

Într-o seară, pe cînd era în prăvălie, îl văzu pe Logre trîntindu-se pe bancheta din cămăruţă, vorbind despre alergătura lui prin mahalale şi spunînd că e mort de oboseală. Se uită repede la picioarele lui. Ghetele lui Logre n-aveau nici un fir de praf. Atunci, baba zîmbi tainic şi, cu buzele strînse, îşi luă lichiorul şi plecă.

Îşi mai completa apoi dosarul şi de la fereastra ei. Fereastra aceasta foarte înaltă, care domina casele de prin

vecini, îi prilejuia plăceri nesfîrşite. Se instala acolo în fiecare ceas al zilei ca într-un observator de unde pîndea tot cartierul. În primul rînd cunoştea pe degete, pînă la cele mai infime detalii, mobilierul fiecărei odăi din faţă, din dreapta, din stînga ; ar fi putut să povestească, fără să omită nici un amănunt, toate obiceiurile locatarilor, dacă trăiau bine sau rău cu nevestele, cum se descurcau, ce mîncau la cină ; cunoştea pînă şi oamenii care veneau la ei în vizită. Pe de altă parte de acolo avea o perspectivă bună a halelor, astfel încît nici o femeie din cartier nu putea să traverseze strada Rambuteau fără s-o vadă ea , era în stare să spună de-a fir a păr şi fără să dea vreodată greş, de unde vine şi unde se duce femeia, ce are în coş, povestea ei, a bărbatului şi a copiilor ei, ce toalete şi cîtă avere are. Asta e doamna Loret, care îi dă fiului ei o educaţie aleasă ; asta e doamna Hutin, o mînă de femeie, vai de ea, bărbatu-său o neglijează ; asta e domnişoara Cécile, fiica măcelarului, care n-o poate mărita fiindcă e scrofuloasă. Ar fi putut s-o tot ţină aşa zile întregi, înşirînd vorbe goale, distrîndu-se grozav cu toate faptele astea mărunte şi neinteresante, despicate ca firu-n patru. De la ora opt în sus însă, n-o mai interesa nimic altceva decît fereastra cu geamuri mate, pe care se profilau umbrele negre ale muşteriilor din cămăruţă. Îşi dăduse seama de sciziunea provocată prin plecarea lui Charvet şi a Clémencei, fiindcă nu mai văzuse siluetele lor uscate pe ecranul acela lăptos. Acolo, în cămăruţă, nu se petrecea nici un singur eveniment, pe care să nu-l fi ghicit pînă la urmă după anumite revelaţii bruşte ale acelor braţe şi capete care apăreau pe tăcute. Ajunsese din cale afară de iscusită în interpretarea semnificaţiei unor nasuri înfipte, a unor degete răsfirate, a gurilor căscate, a umerilor dispreţuitori ; urmărea astfel pas cu pas evoluţia conspiraţiei, în aşa măsură încît ar fi putut să spună în fiecare zi în ce etapă se află. Într-o seară, brutalul deznodămînt îi apăru clar. Zărise pe albul sticlei umbra pistolului lui Gavard, uriaşul profil negru al revolverului cu ţeava întinsă pe albul sticlei. Pistolul circula de colo, colo şi părea că se multiplică. Acestea erau armele despre care îi vorbise doamnei Quenu. Apoi, într-altă seara, nu mai înţelese nimic ; văzînd nişte fîşii nesfîrşite de

pînză, își imagină că oamenii fabricau cartușe. A doua zi coborî pe la ora unsprezece, sub cuvînt că-i cere Rosei o bucățică de luminare cu împrumut ; cu coada ochiului zări pe masa din cămăruță o grămadă de pînză roșie care o înspăimîntă rău. Dosarul din ziua următoare avea un caracter de o gravitate hotărîtoare.

— N-aș vrea să vă sperii, doamnă Quenu, zise ea, dar povestea asta devine din cale afară de îngrozitoare... Pe onoarea mea că mi-e frică ! Vă rog, pentru nimic în lume, să nu cumva să repetați ce vă spun. Aia ar fi în stare să-mi taie beregata dacă ar ști.

Apoi, după ce mezelăreasa îi jură că n-o s-o compromită, îi vorbi despre pînza roșie.

— Nu știu ce-o fi asta. Era o grămadă mare de tot. Parcă ar fi fost niște cîrpe muiate în sînge... Logre, îl știți, cocoșatul, își pusese una pe umeri. Semăna cu un călău... Fără îndoială, asta este altă mașinație.

Lisa nu-i răspunse nimic ; părea că se gîndește, cu ochii plecați, jucîndu-se cu mînerul unei furculițe și aranjînd pe o farfurie niște bucăți de șuncă fiartă. Domnișoara Saget continuă încetișor :

— Eu una, dacă aș fi în locul dumneavoastră, n-aș sta cu mîinile în sîn, m-aș căzni să aflu... De ce nu vă urcați în camera cumnatului dumneavoastră ca să vă uitați ?

Atunci Lisa tresări ușor. Scăpă furculița din mînă și se uită neliniștită la babă, crezînd că aceasta îi ghicise intențiile. Fata bătrînă însă continuă :

— La urma urmei, e un lucru îngăduit... Dacă l-oți lăsa să-și facă mendrele, cumnatul dumneavoastră o să vă bage în cine știe ce belea... Aseară, la doamna Taboureau, se vorbea despre dumneavoastră. Să știți că vă este o prietenă foarte devotată. Doamna Taboureau spunea că sînteți prea bună ; să fi fost în locul dumneavoastră, zicea dînsa, de mult ar fi lichidat toată povestea asta.

— Chiar așa a spus doamna Taboureau ? șopti mezelăreasa dusă pe gînduri.

— Desigur, și doamna Taboureau este o femeie care merită să fie ascultată... Încercați să aflați ce e cu pînza aia roșie. După aia o să-mi spuneți și mie, nu-i așa ?

Lisa însă n-o mai asculta. Se uita în gol, spre micile pătrate de brînză și spre melci, dincolo de ghirlandele

de cîrnați din vitrină. Părea adîncită într-o luptă interioară, ce-i săpase două riduri subțiri pe chipu-i împietrit. Între timp, domnișoara bătrînă își băgase nasul în farfuriile de pe tejghea. Vorbea în șoaptă, chipurile cu ea însăși :

— Ia te uită, sînt niște cîrnați tăiați... Aștia tăiați dinainte o să se usuce... Și caltabosul ăsta crăpat... Probabil că a fost lovit cu furculița. Trebuie scos de aici, că murdărește farfuria.

Lisa, preocupată încă, îi dădu caltabosul și feliile de cîrnați, spunîndu-i :

— Dacă vă face plăcere, sînt ale dumneavoastră.

Toate dispărură în coș. Domnișoara Saget era atît de obișnuită cu cadourile, încît nici nu mai mulțumea. În fiecare dimineață lua toate rămășițele din mezelărie. Plecă de acolo cu intenția să-și agonisească desertul la Sarriette și la doamna Lecoeur, vorbindu-le despre Gavard.

Cînd rămase singură, mezelăreasa se așeză pe bancheta din spatele tejghelei, vrînd parcă să stea comod, ca să poată lua o hotărîre cît mai bună. De vreo opt zile era foarte îngrijorată. Într-o seară, Florent îi ceruse lui Quenu cinci sute de franci în modul cel mai firesc, așa cum face un om care are un cont deschis. Quenu îl trimisese nevestei. Pe Florent faptul acesta îl cam plictisi și, pe cînd se adresa frumoasei Lisa, cam tremura. Ea însă se urcă în odaia ei și-i dădu cei cinci sute de franci, fără să scoată o vorbă, fără să încerce măcar să afle pentru ce-i trebuiesc banii. Îi spuse doar că i-a trecut în contul moștenirii. Peste trei zile, Florent luă o mie de franci.

— Ce rost avea să facă pe omul dezinteresat, îi spuse Lisa lui Quenu, seara, la culcare. Ai văzut ce bine am făcut că am ținut socoteala... Stai că n-am notat cei o mie de franci de azi.

Se așeză în fața biroului și reciti foaia cu socoteli. Apoi, adăugă :

— Am avut dreptate să las loc liber. Aconturile o să le scriu pe margine... Acum o să risipească totul cu țîrîita... De mult mă așteptam eu la asta.

Quenu nu spuse nimic, dar se culcă foarte prost dispus. Ori de cîte ori nevastă-sa deschidea biroul, ușița scîr-

ţiia cu o tristeţe care îi sfîşia inima. Îşi propuse chiar să-i facă observaţii fratelui său şi să-l împiedice să se ruineze cu nenorocita aia de Méhudin, dar nu îndrăzni. În decursul a două zile, Florent mai ceru încă o mie cinci sute de franci. Într-o seară, Logre spusese că, dacă s-ar putea face rost de nişte bani, treaba ar merge mult mai repede. A doua zi constată încîntat că vorbele acelea aruncate în vînt se transformaseră într-un fişic mic de monede de aur, pe care îl vîrî în buzunar rînjind şi cu cocoaşa săltîndu-i de bucurie. De atunci începură nesfîrşite cereri : cutare secţie trebuia să închirieze un local ; alta avea de ajutat nişte patrioţi nevoiaşi ; mai erau şi muniţii de cumpărat, recrutări, cheltuieli pricinuite de poliţie. Florent ar fi dat tot ce avea. Îşi adusese aminte de moştenire şi de sfaturile Normandei. Tot scotea bani din biroul Lisei, reţinut doar de teama nelămurită pe care i-o inspira chipul ei sever. După părerea lui, niciodată n-ar fi putut să-şi cheltuiască banii pentru o cauză mai sfîntă. Logre, entuziasmat, purta nişte cravate trandafirii uimitoare şi nişte ghete de lac a căror înfăţişare îl burzuluia pe Lacaille.

— A ajuns la trei mii de franci în şapte zile, îi spuse Lisa lui Quenu. Ce părere ai ? E frumos, nu-i aşa ? Dacă o ţine tot aşa, în patru luni n-are ce alege din cei cincizeci de mii de franci ai lui... Şi cînd te gîndeşti că bătrînului Gradelle i-au trebuit patru zeci de ani ca să-şi adune economiile astea !

— Aşa îţi trebuie ! strigă Quenu. Cine te-a pus să-i vorbeşti despre moştenire ? !

Lisa însă se uită sever la el şi-i spuse :

— Sînt banii lui, n-are decît să-i ia pe toţi... Nu mă supără că-i dau banii ăştia, ci faptul că ştiu ce întrebuinţare le dă... De cînd îţi tot spun treaba asta ; o să trebuiască să se isprăvească odată.

— Fă ce ştii, n-o să-ţi pun tocmai eu beţe în roate, declară pînă la urmă mezelarul, pe care îl tortura zgîrcenia.

Îşi iubea mult fratele ; totuşi, gîndul la cei cincizeci de mii de franci tocaţi în patru luni îi era insuportabil. Lisa, datorită trăncănelilor domnişoarei Saget, ghicea pe ce se duceau banii. Baba îndrăznise chiar să facă o aluzie la

moștenire, iar Lisa profitase de ocazie ca să informeze mahalaua că Florent își ia partea lui și c-o papă cum îi place. Tocmai a doua zi, povestea cu pînza roșie o determină să ia o hotărîre. Mai stătu cîteva clipe, ducînd o luptă cu sine însăși, uitîndu-se împrejurul ei, la înfățișarea jalnică a mezelăriei ; porcii stăteau spînzurați cu o mutră posacă ; Mouton, cu blana zbîrlită și cu privirea posomorîtă a unui motan care nu mai mistuie, se așezase lîngă un borcan cu untură. Atunci Lisa o chemă pe Augustine ca să stea la tejghea și se urcă în camera lui Florent.

Sus, cînd intră în odaie, o cuprinse o emoție violentă. Puritatea copilărească a patului era mînjită toată de un mănunchi de eșarfe roșii, care atîrnau pînă pe podea. Pe cămin, printre cutiuțele poleite și borcanele vechi de cremă, zăceau brasarde roșii și grămezi de cocarde, care semănau cu niște stropi de sînge lățiți, uriași. Apoi, de toate cuiele stăteau agățate bucăți de pînză ce pavoazau pereții, contrastînd cu cenușiul șters al tapetului ; erau niște stegulețe pătrate, galbene, albastre, verzi, negre și mezelăreasa recunoscu în ele fanioanele celor douăzeci de secții. Camera aceea puerilă părea complet înspăimîntată de acest decor revoluționar. Prostia naivă pe care ajutoarea mezelăresei o lăsase în urma ei, albul perdelelor și al mobilei, dobîndiseră reflexe de incendiu, iar fotografia lui Auguste și Augustine părea lividă de groază. Lisa dădu ocol camerei, cercetă fanioanele, brasardele, eșarfele, fără să se atingă însă de ele, ca și cum i-ar fi fost teamă că zdrențele acelea înfiorătoare ar fi putut s-o frigă. Se gîndea că nu se înșelase, că banii se duceau într-adevăr pe lucruri de astea. Pentru ea era un fapt greu de conceput, o ticăloșie care îi răscolea întreaga ființă. Banii ei, bănișorii ăia agonisiți într-un mod atît de cinstit, slujeau la organizarea și subvenționarea unei răzmerițe. Stătea în picioare și se uita la florile larg deschise ale rodiului de pe terasă, care-i apăreau tot ca niște cocarde însîngerate, și asculta ciripitul cintezoiului, asemenea ecoului îndepărtat al unor împușcături. Atunci i se năzări ideia că insurecția avea să izbucnească a doua zi, ba poate chiar în seara aceea. Fanioanele fluturau în vînt, eșarfele defilau și o răpăială bruscă de tobe îi răsuna în urechi. Coborî repede,

fără să mai zăbovească măcar o clipă ca să citească hîrtiile întinse pe masă. Se opri la etajul întîi și se îmbrăcă.

În împrejurările acelea grave, frumoasa Lisa se pieptănă totuși cu multă grijă, fără să-i tremure mîinile cîtuși de puțin. Era foarte hotărîtă ; n-o străbătea nici un fior, doar ochii îi reflectau o severitate mai mare. Pe cînd își încheia rochia de mătase neagră, trăgînd de material cu toată puterea mînilor ei voinice, își aduse aminte de vorbele părintelui Roustan. Se cercetă, și conștiința îi răspunse că asta este datoria ei. Cînd își înfășură umerii ei solizi cu șalul gros de lînă, simți că avea să săvîrșească o faptă deosebit de cinstită. Își puse niște mănuși de un violet închis și-și agăță de pălărie o voaletă groasă. Înainte de a pleca, încuie bine biroul, cu un aer plin de speranță, de parcă s-ar fi gîndit că de aci înainte o să poată să doarmă liniștit.

Quenu își etala burta albă în pragul mezelăriei. Se arătă surprins, văzînd-o că pleacă așa de elegantă la ora zece dimineața.

— Ia te uită, da unde te duci ? o întrebă el.

Lisa născoci niște curse pe care trebuia să le facă împreună cu doamna Taboureau. Adăugă c-o să treacă și pe la teatrul Gaîté ca să ia niște bilete. Quenu alergă după ea și-o ajunse din urmă, recomandîndu-i să ia locuri în față, ca să vadă mai bine. Apoi, în timp ce el se întorcea la mezelărie, ea se duse la stația de trăsuri de lîngă Saint-Eustache și se urcă într-un cupeu, lăsă în jos perdeluțele și-i spuse birjarului s-o ducă la teatrul Gaîté. Se temea ca nu cumva să fie urmărită. După ce-și luă biletele, ceru s-o ducă la Palatul de Justiție. Acolo, în fața grilajului, plăti și dădu drumul cupeului. Apoi, traversă încet sălile și culoarele și ajunse la prefectura de poliție.

Deoarece se rătăcise în mijlocul unui vălmășag de sergenți de stradă și de domni eleganți în redingotă, dădu cincizeci de centime unui om care o conduse pînă la cabinetul șefului poliției. Pentru a pătrunde însă la acesta din urmă era necesară o aprobare de audiență. O poftiră într-o încăpere îngustă, mobilată cu un lux specific hotelurilor de mîna a doua, unde un tip gras și chel, îmbrăcat în negru din cap pînă-n picioare, o primi cu o răceală morocănoasă. O invită să vorbească. Atunci, ridicîndu-și

voaleta, Lisa își spuse numele și povesti totul ritos, fără măcar să-și tragă sufletul. Tipul chel o asculta cu aerul lui obosit, fără s-o întrerupă. Cînd isprăvi, o întrebă doar :

— Sînteți cumnata omului ăstuia, nu-i așa ?

— Da, răspunse Lisa răspicat. Noi sîntem oameni cinstiți... Nu vreau ca soțul meu să fie compromis.

Tipul dădu din umeri, vrînd parcă să spună că toate astea sînt într-adevăr neplăcute. Apoi spuse ușor impacientat :

— Vedeți dumneavoastră, de mai bine de un an, oamenii mă tot pisează cu povestea asta. Îmi trimit denunțuri peste denunțuri, mă împing, mă presează. Înțelegeți bine că nu acționez, pentru că prefer să aștept. Avem și noi motivele noastre... Iată dosarul. O să vi-l arăt.

Îi puse în față un teanc enorm de hîrtii, vîrîte într-un dosar albastru. Lisa frunzării hîrtiile. Păreau capitole detașate din povestea pe care tocmai o spusese. Comisarii de poliție din Le Havre, Rouen, Vernon anunțau sosirea lui Florent. Urma apoi un raport în care se constata instalarea lui la familia Quenu-Gradelle. Mai încolo erau consemnate, fără să se fi omis nici un detaliu, intrarea lui în slujbă la hale, viața lui, serile petrecute la domnul Lebigre. Înmărmurită, Lisa constată că rapoartele erau duble, că poliția folosise două surse diferite. În sfîrșit, dădu peste o grămadă de scrisori, scrisori anonime de felurite mărimi, cu scriituri diferite. Asta era culmea ! Recunoscu scrisul domnișoarei Saget, asemenea unei mîzgăleli de pisică, prin care denunța gașca din cămăruța cu geamlîc. Recunoscu o foaie mare de hîrtie slinoasă, mînjită toată cu literele mari ale doamnei Lecoeur și o hîrtie velină, împodobită cu o pansea galbenă, acoperită cu hieroglifele Sarriettei și ale domnului Jules ; amîndouă scrisorile avertizau guvernul să se ferească de Gavard. Mai recunoscu și stilul obscen al mătușii Méhudin, care înșira pe patru pagini aproape indescifrabile, poveștile cele mai năstrușnice care circulau prin hale pe socoteala lui Florent. O emoționă mai ales o factură de la ea din prăvălie purtînd ca antet cuvintele : *Mezelăria Quenu-Gradelle*, pe dosul căreia Auguste vînduse omul pe care îl considera ca pe o piedică în calea căsătoriei sale.

Vîrîndu-i dosarul sub nas, polițistul avusese o intenție nemărturisită.

— Nu cumva recunoașteți vreunul din scrisurile astea ? o întrebă el.

Lisa bolborosi că nu. Se sculase. Era complet năucită de toate cîte le aflase ; își lăsase din nou voaleta în jos, ca să ascundă stînjeneala vagă pe care o simțea îmbujorîndu-i obrajii. Rochia de mătase pleznea pe ea ; mănușile de culoare închisă dispăruseră sub șalul cel mare. Chelul zîmbi ușor, spunîndu-i :

— Vedeți doamnă, informațiile dumneavoastră vin cam tîrziu... Vă promit însă că se va ține seama de acest demers pe care l-ați făcut azi. Aveți grijă însă, sfătuiți-l pe soțul dumneavoastră să nu facă nici o mișcare... Se pot petrece anumite lucruri...

Nu-și încheie fraza, ci salută ușor, săltîndu-se puțin din fotoliu. Întrevederea luase sfîrșit. Lisa plecă. În anticameră, îi zări pe Logre și pe domnul Lebigre care se întoarseră repede cu spatele. Ea era însă mai tulburată decît ei. Traversa săli, străbătea coridoare, se simțea parcă înghițită de acest univers al poliției în care acum se convinsese că totul se vede, totul se știe. Ieși, în sfîrșit, prin piața Dauphine. O luă încetișor pe cheiul Horloge, înviorată de boarea răcoroasă ce se ridica dinspre Sena.

În momentul acela, senzația ei cea mai precisă era inutilitatea demersului pe care îl făcuse. Bărbatul ei nu era cîtuși de puțin în primejdie. Se simțea ușurată, dar în același timp avea și o oarecare remușcare. Era supărată pe Auguste și pe femeile acelea care o puseseră într-o situație ridicolă. Începu să meargă mai încet, uitîndu-se cum curge Sena ; niște șlepuri, înnegrite din cauza prafului de cărbune, coborau pe apa verzuie, în timp ce, de-a lungul malului, pescarii își păzeau undițele. De fapt, nu ea îl denunțase pe Florent. Gîndul acesta care-i venise pe neașteptate, o uimi. Denunțîndu-l, ar fi săvîrșit oare o faptă rea ? Rămase nedumerită, surprinsă că pentru prima dată conștiința ei a putut s-o înșele. Scrisorile anonime i se păreau fără îndoială un lucru tare urît. Ea, dimpotrivă, se dusese fără înconjur, își spusese numele, salvase pe toată lumea. Aducîndu-și deodată aminte de moștenirea lăsată de bătrînul

Gradelle, Lisa se analiză și ajunse la concluzia că, la nevoie, e gata să arunce toți banii aceia în gîrlă, numai să vindece mezelăria de indispoziția care o cuprinsese. Nu, nu era zgîrcită, nu banii o determinaseră să acționeze astfel. Traversînd podul Change, se liniști complet, și-și reluă minunatul ei echilibru. De fapt, mai bine că toți ceilalți i-o luaseră înainte la prefectură ; așa n-avea nevoie să-l mintă pe Quenu și avea să doarmă liniștită.

— Ai luat bilete ? o întrebă Quenu, cînd se întoarse.

Îi ceru să i le arate și să-i explice exact în ce parte a balconului se află locurile. Lisa își închipuise că de îndată ce va preveni poliția, aceasta va da fuga la mezelărie ; hotărîrea ei de a merge la teatru nu era decît un mijloc dibaci de a-l îndepărta pe bărbatu-său de casă, în timp ce aveau să-l aresteze pe Florent. Se gîndise să-l scoată pe Quenu la plimbare în cursul după-amiezii, să-și ia o mică vacanță, așa cum făceau uneori : se duceau cu trăsura în Bois de Boulogne, mîncau la restaurant și apoi zăboveau în vreun șantan. Acum însă consideră că e inutil să mai iasă. Își petrecu ziua ca de obicei la tejghea, îmbujorată, mai veselă și mai prietenoasă, așa, ca după o convalescență.

— Cînd îți spun eu că aerul îți face bine ! îi tot repeta Quenu. Vezi și tu că plimbarea de azi-dimineață te-a înviorat de tot.

— Da de unde ! îi răspunse ea într-un tîrziu. Străzile Parisului nu sînt chiar așa de bune pentru sănătate.

Seara, la teatrul Gaîte, văzură piesa *Mila lui Dumnezeu* [1]. Quenu, în redingotă, cu mănuși cenușii, îngrijit pieptănat, nu era preocupat decît să tot caute în program numele actorilor. Lisa era superbă : foarte decoltată, își sprijinea pe catifeaua roșie a balconului mîinile încătușate în niște mănuși albe, mult prea strîmte. Nenorocirile Mariei îi emoționară grozav pe amîndoi ; comandorul era într-adevăr un ticălos, iar Pierrot, de cum intra în scenă îi și făcea să rîdă. Mezelăreasa plînse. La plecarea copilului, la rugăciunea din camera feciorelnică, la întoarcerea bietei

[1] Melodramă în cinci acte de Ennery și G. Lemoine.

nebune, frumoșii ochi ai Lisei se umeziră; își ștergea discret lacrimile cu cîte o ușoară atingere de batistă. Seara aceea se transformă însă pentru ea într-un adevărat triumf cînd, ridicînd la un moment dat capul, o zări pe Normandă și pe maică-sa la balconul doi. Atunci se umflă în pene încă mai tare, îl trimise pe Quenu la bufet să-i cumpere o cutie cu caramele și-și vîntură bine evantaiul, un evantai de sidef foarte poleit. Pescăreasa era înfrîntă; lăsase capul în jos, ascultînd-o pe maică-sa care îi spunea ceva în șoaptă. La ieșire, frumoasa Lisa și frumoasa Normandă se întîlniră în vestibul, măsurîndu-se cu un zîmbet vag.

În ziua aceea Florent cinase la domnul Lebigre ceva mai devreme. Îl aștepta pe Logre, care trebuia să-i prezinte un fost sergent, un om de nădejde cu care aveau să discute planul de atac împotriva Camerei și a Primăriei. Se înnopta. O ploaie cernută, care începuse în cursul după-amiezii, îneca halele acelea uriașe într-o pîclă cenușie. Clădirea se profila, neagră, pe fondul roșcat al cerului, iar niște zdrențe de nori murdari se fugăreau chiar deasupra acoperișurilor, agățați și sfîșiați de vîrfurile paratrăsnetelor. Mocirla de pe jos, șuvoaiele de apă gălbuie care antrenau parcă amurgul, înecîndu-l în noroi, îl întristau pe Florent. Se uita la oamenii refugiați pe trotuarele aleilor acoperite ale halelor, la umbrele ce alergau sub ropotul ploii, la trăsurile care în mijlocul șoselii goale treceau mai rapide și mai gălăgioase ca oricînd. La un moment dat se lumină. Spre apus cerul se învăpăia. Atunci, la capătul străzii Montmartre apăru o întreagă armată de măturători, împingînd cu periile o baltă de noroi lichid.

Logre nu-l aduse pe sergent. Gavard se dusese să cineze la niște prieteni, tocmai la Batignolles. Florent se văzu nevoit să-și petreacă seara numai în tovărășia lui Robine. Vorbi fără încetare și sfîrși prin a se întrista rău de tot. Robine își clătina încet barba și nu-și întindea brațul decît ca să înghită, din sfert în sfert de oră, cîte o dușcă de bere. Plictisit, Florent se duse să se culce. Robine însă, cu toate că rămăsese singur, nu se îndura să plece,

ci se tot uita la halba lui, cu fruntea-i îngîndurată ascunsă sub pălărie. Rose şi cu băiatul de prăvălie, care sperau să închidă mai devreme din moment ce gaşca din cămăruţă nu era acolo, aşteptară mai bine de o jumătate de oră, pînă ce Robine se hotărî să plece.

Cînd ajunse la el în odaie, Florent nu îndrăzni să se bage în pat. Se temea, era cuprins de una din acele nelinişti nervoase, care nopţi întregi îl chinuia cu coşmaruri nesfîrşite. În ajun îl îngropase pe domnul Verlaque, ce se prăpădise la Clamart, după o agonie înfiorătoare. Se simţea încă profund întristat de coşciugul acela strîmt, coborît în pămînt. Îl obseda mai ales imaginea doamnei Verlaque, cu vocea ei plîngăreaţă şi fără nici o lacrimă în ochi ; se ţinuse după el, vorbindu-i despre sicriul neplătit, despre dricul pe care nu ştia cum să-l comande de vreme ce nu avea nici un ban în casă, fiindcă în ajun, farmacistul, aflînd că bolnavul murise, ceruse să i se achite nota. Florent nu avu încotro şi avansă banii pentru coşciug şi pentru dric ; dădu pînă şi bacşişul cioclilor. Cînd să plece, doamna Verlaque se uită la el cu un aer atît de mîhnit, încît îi mai lăsă încă douăzeci de franci.

La ora asta, moartea domnului Verlaque îl încurca, deoarece punea din nou în discuţie slujba lui de inspector. Aveau să-l deranjeze, gîndindu-se poate să-l numească titular. Toate astea erau complicaţii supărătoare, care puteau atrage atenţia poliţiei. Ar fi vrut ca insurecţia să izbucnească a doua zi, ca să-şi poată arunca în stradă şapca galonată. Preocupat de grijile acestea, se sui pe terasă, cerîndu-i nopţii calde o adiere care să-i răcorească fruntea încinsă. Aversa de ploaie oprise vîntul. Cerul, de un albastru-închis, fără nici un nor, era încă plin de acea zăpuşală ce anunţă furtuna. Halele, spălate parcă, îşi întindeau sub el masa lor enormă de aceeaşi culoare cu cerul, punctată ca şi el de flăcările vii ale gazului, asemenea unor steluţe gălbui.

Sprijinit pe rampa de fier, Florent se gîndea că mai devreme sau mai tîrziu avea să fie pedepsit pentru faptul că

acceptase slujba asta de inspector. Era ca o pată în viața lui. Figurase pe statele de plată ale bugetului prefecturii, săvîrșind un sperjur; slujise imperiul, în ciuda jurămintelor pe care le făcuse de atîtea ori în timpul exilului. Dorința de a o mulțumi pe Lisa, rolul filantropic pe care i-l dăduse salariului primit, modul cinstit în care se străduise să-și facă meseria, nu i se mai păreau argumente destul de serioase ca să-i scuze lașitatea. Dacă suferea de pe urma acestui mediu gras și îmbuibat, își merita soarta. Trecu în revistă anul acesta îngrozitor pe care îl trăise, persecuțiile pescăreselor, greața ce-l apuca în zilele umede, indigestia neîncetată ce-i chinuia stomacul lui de om slab, ostilitatea mocnită pe care o tot simțea crescînd în jurul lui. Le accepta pe toate ca pe o pedeapsă. Vuietul acela surd al resentimentelor, cărora nu le înțelegea cauza, prevestea o catastrofă nelămurită, în fața căreia își pleca umerii dinainte, rușinat de greșala ce-o avea de ispășit. Apoi, se înfurie împotriva lui însuși la gîndul că pregătește o mișcare populară; își spuse că nu mai e destul de pur ca să merite succesul.

Cîte nu visase el, acolo sus, cu ochii ațintiți asupra acoperișurilor lătărețe ale pavilioanelor. Cel mai adesea ele îi apăreau ca niște oceane cenușii ce-i evocau ținuturi îndepărtate. În nopțile fără lună se întunecau, deveneau niște lacuri moarte, cu ape negre, puturoase și stătute. Nopțile senine le preschimbau în adevărate fîntîni de lumină; razele păreau că se scurg pe cele două etaje de acoperișuri, scăldînd plăcile mari de zinc, revărsîndu-se și prelungindu-se pe marginile acestor imense bazine suprapuse. Gerul le înțepenea, le îngheța, asemenea fiordurilor norvegiene pe care lunecă patinatorii, iar căldurile din iunie le cufundau într-un somn greu. Într-o noapte de decembrie, deschizîndu-și fereastra, le găsise complet albe de zăpadă, de un alb imaculat, care lumina cerul ruginiu; neîntinate de urma vreunui pas, se întindeau asemenea cîmpiilor nordice și singurătăților evitate chiar și de sănii; erau tăcute și blajine ca un colos nevinovat. Iar Florent

se lăsa pradă unor visări duioase sau neînduratoare, după cum se schimba înfățișarea acestui orizont; zăpada îl liniștea; acea uriașă mantie albă i se părea un văl pur, aruncat peste gunoaiele halelor, iar nopțile senine și sclipirea lunii îl purtau cu gîndul prin țările feerice ale basmelor. Nu suferea decît în timpul nopților întunecoase, a nopților fierbinți din iunie, care-i descopereau la picioare mlaștina puturoasă, apa stătută a unei mări blestemate. Era urmărit fără încetare de același coșmar.

Halele îi stăteau mereu în cale. Nu putea să-și deschidă geamul și să se rezeme de balustradă, fără să dea cu ochii de ele drept în fața lui, umplînd tot orizontul. Seara, părăsea pavilionul ca apoi, la culcare, să se împiedice din nou de acoperișurile lor nesfîrșite. Halele îl despărțeau de Paris, îi impuneau imensitatea lor, pătrundeau în viața lui de fiecare clipă. În noaptea aceea, amplificat de neliniștea surdă care îl chinuia, coșmarul lui deveni încă mai înspăimîntător. Ploaia de după-masă umpluse halele de o umezeală infectă. Rostogolite în mijlocul orașului asemenea unui bețiv ce ajunge sub masă după cea din urmă sticlă, halele îi suflau în obraz răsuflarea lor împuțită. I se părea că din fiecare pavilion se înalță aburi deși. Acolo, departe, din hala de carne și de măruntaie ce părea că fumegă, se ridicau aburi insipizi de sînge. Mai încoace, piața de legume și fructe exala un miros de varză acrită, de mere putregăite, de verdețuri aruncate la gunoi. Brînzeturile puțeau, pescăria avea o prospețime piperată. Chiar la picioarele lui vedea hala de păsări care răspîndea prin turnulețul ventilatorului un aer cald și o duhoare ce se prelingea ca funinginea unei uzine. Norul format de toate aceste emanații se aduna deasupra acoperișurilor, se întindea peste casele învecinate și se lățea ca o ceață groasă peste tot Parisul. Halele, strînse în cingătoarea lor de fontă prea strîmtă, crăpau și încingeau somnul orașului îmbuibat cu năvala copleșitoare a indigestiei lor.

Jos, pe trotuar, Florent auzi un zvon de glasuri și un rîs de oameni fericiți. Ușa dinspre alee se închise cu zgo-

mot. Quenu şi cu Lisa se întorceau de la teatru. Ameţit, beat parcă de aerul pe care îl respirase, Florent plecă de pe terasă, stăpînit de neliniştea nervoasă ce i-o pricinuia furtuna pe care o simţea gata să izbucnească deasupra capului său. Acolo, în halele acelea încinse de căldura de peste zi se concentra toată nenorocirea lui. Închise brusc geamul şi lăsă halele tăvălindu-se în fundul beznei, despuiate, încă asudate, cu pieptul dezgolit, expunîndu-şi pîntecele balonat şi uşurîndu-se sub licărirea stelelor.

VI

PESTE OPT ZILE, Florent crezu că va putea în sfîrşit, să treacă la fapte. Se ivise un motiv de nemulţumire suficient pentru a da drumul în Paris grupurilor insurecţionale. Corpul Legislativ, învrăjbit din pricina unei legi asupra investiţiilor, discuta acum un proiect de impozite foarte nepopular, care stîrnise o vie nemulţumire prin periferii. Guvernul, temîndu-se de un eşec, lupta din răsputeri. Multă vreme s-ar putea să nu se mai prezinte un atare pretext.

Într-o dimineaţă, Florent porni de cu noapte să dea tîrcoale Camerei Deputaţilor. Uitînd de funcţia lui de inspector, stătu să cerceteze împrejurimile pînă la ora opt, fără să-i treacă măcar prin minte că absenţa lui revoluţionează probabil toată pescăria. Vizita fiecare stradă, strada Lille şi strada Universităţii, strada Bourgogne şi strada Saint-Dominique ; ajunse pînă la esplanada Invalizilor, oprindu-se la anumite răspîntii, măsurînd distanţele cu paşii săi mari. Întorcîndu-se apoi pe cheiul Orsay, se aşeză pe parapet şi hotărî ca atacul să fie dat din toate părţile deodată : grupul de la Gros-Caillou va sosi prin Champs-de-Mars ; secţiunile din nordul Parisului vor coborî pe la Madeleine ; cele din vest şi sud vor lua-o de-a lungul cheiurilor sau se vor îndrepta, în cete mici, spre străzile cartierului Saint-Germain. Pe malul celălalt însă, Champs-

Elysees, cu aleile lor descoperite, îl neliniştеau : prevedea că acolo aveau să fie așezate tunurile care vor ține cheiurile sub bătaia lor. Atunci modifică mai multe detalii ale planului, însemnînd într-un carnet pe care-l ținea în mînă locul de luptă al secțiunilor. Atacul adevărat se va da neapărat prin strada Bourgogne și prin strada Universității, în timp ce pe lîngă Sena se va crea o diversiune. Soarele dimineții îi încălzea ceafa și se întindea vesel și auriu pe trotuarele largi, poleind coloanele uriașului monument din fața lui. Florent vedea deja lupta, ciorchinii de oameni agățați de coloane, grilajele smulse, peristilul cotropit și apoi, colo sus, niște brațe ciolănoase înfigînd brusc un steag.

Se întoarse încet spre casă, cu capul plecat. Un gîngurit îl făcu să și-l ridice. Își dădu seama că tocmai străbătea grădina Tuileries. Cîrduri de gugustiuci se plimbau pe una din peluze, legănîndu-și gușulițele. Se sprijini o clipă de lădița unui portocal, uitîndu-se la iarbă și la porumbeii scăldați în soare. Umbra castanilor din fața lui era întunecoasă. În căldura dimineții, peste grădină se pogorîse tăcerea, întretăiată doar de vuietul neîncetat ce răzbătea de departe, de dincolo de gardul dinspre strada Rivoli. Mirosul de verdeață, aducîndu-i aminte de doamna François, îl înduioșă profund. O fetiță, care trecea pe acolo alergînd după un cerc, sperie porumbeii. Își luară zborul și se așezară unul lîngă altul pe brațul de marmură al unui luptător antic, drept în mijlocul peluzei, gîngurind și umflîndu-și piepturile cu și mai multă duioșie.

Pe cînd se întorcea spre hale prin strada Vauvilliers, auzi vocea lui Claude Lantier care îl striga. Pictorul tocmai cobora în subsolul pavilionului Vallée.

— Hai, vii cu mine ? strigă el. Îl caut pe animalul ăla de Marjolin.

Florent, bucuros să-și mai uite problemele și să-și mai întîrzie cu cîteva minute întoarcerea la pescărie, îl urmă. Claude spunea că acum, prietenul său Marjolin nu mai avea nimic de dorit pe lumea asta : devenise un simplu

animal. Claude își propunea să-l picteze stînd în patru labe, cu rîsul lui de imbecil. După ce-și distrugea cîte o schiță, furios că nu-i reușise, petrecea ceasuri întregi în tovărășia idiotului, fără să scoată o vorbă, căznindu-se să-i prindă rîsul.

— Probabil că îndoapă porumbeii, șopti el. Atîta doar că nu știu pe unde e magazia domnului Gavard.

Scotociră tot beciul. Două cișmele curgeau în penumbra tainică din mijlocul beciului. Magaziile acelea erau rezervate exclusiv porumbeilor. De-a lungul tuturor zăbrelelor se auzea un veșnic gîngurit tînguitor, asemenea cîntului discret al păsărelelor sub frunziș, în amurg. Auzind această melodie, Claude începu să rîdă. Îi spuse tovarășului său :

— Mai, mai că-ți vine să juri că toți îndrăgostiții din Paris vin de se sărută aici !

Totuși, nici o magazie nu părea deschisă și Claude ajunsese tocmai la concluzia că Marjolin nu e în beci, cînd deodată, un zgomot de sărutări, de sărutări sonore însă, îl făcu să se oprească brusc în fața unei uși crăpate. O deschise și-l zări pe dobitocul de Marjolin, pe care Cadine îl așezase în genunchi pe paie, în așa fel încît obrazul băiatului să ajungă exact la nivelul buzelor ei. Îl săruta domol, peste tot. Îi dădea la o parte părul lung, blond, ca să ajungă pînă după urechi, pe sub bărbie, de-a lungul cefei, se întorcea iar la ochi și la gură, mîncînd parcă obrazul acela cu mîngîieri molcome, fără grabă, așa ca pe o prăjitură care îi aparține și de care dispune după bunul ei plac. El stătea cuminte cum îl așezase ea. Nu-și mai dădea seama de nimic. Își oferea liniștit trupul, fără măcar să-i fie teamă de gîdilituri.

— Bravo, frumos, zise Claude, nu vă sfiiți ! Nu ți-e rușine, ticăloaso, să-l necăjești aici, în mizeria asta. Nu vezi că e plin de murdărie pe genunchi ?

— Da de unde, răspunse obraznic Cadine, nu-l necăjesc de loc. Îi place cînd îl săruți, fiindcă acum îi e frică pe întuneric... Nu-i așa că ți-e frică ?

Îl ridicase de jos ; Marjolin își plimba mîinile pe obraz, de parcă ar fi căutat urmele sărutărilor de adineauri ale puștoaicei. Bolborosi că se teme, iar Cadine urmă :

— De altfel venisem să-l ajut : îi îndopam porumbeii.

Florent se uita la bietele păsări. Împrejurul magaziei, pe niște scînduri, erau rînduite o serie de lăzi fără capac, în care porumbeii stăteau înghesuiți unii într-alții, cu ghearele înțepenite, cu penele lor pestrițe, albe și negre. Din cînd în cînd un freamăt străbătea această masă mișcătoare, apoi trupurile se îngrămădeau din nou, și iar nu se mai auzea decît un gîngurit confuz. Cadine avea lîngă ea o cratiță plină cu apă și grăunțe ; fata își umplea gura, lua porumbeii unul după altul și le turna cîte o înghițitură în cioc. Păsările se zbăteau, se înăbușeau și apoi cădeau în fundul lăzilor cu ochii dați peste cap, bete de hrana aceea înghițită cu de-a sila.

— Nenorociții ! șopti Claude.

— Treaba lor ! spuse Cadine care isprăvise. Ce să le fac eu dacă sînt mai gustoși după ce au fost bine îndopați... Să vedeți, după două ceasuri ăstora le băgăm pe gît apă sărată. Asta le albește și le frăgezește carnea. Apoi, după alte două ore, sînt tăiați... Dacă vreți să vedeți cum se taie, sînt aici unii gata pregătiți, numai buni de tăiat, pe care Marjolin o să-i aranjeze îndată.

Marjolin luase o ladă cu vreo cincizeci de porumbei. Claude și Florent îl urmară. Băiatul se instală pe jos lîngă o cișmea și așeză lada lîngă el, apoi fixă deasupra unei cutii din zinc o ramă din lemn străbătută de niște zăbrele subțiri. Apoi, începu să taie păsările. Lucra repede și cuțitul îi zbura parcă în mînă ; apuca porumbeii de aripi, îi lovea în cap cu mînerul ca să-i amețească și apoi le băga vîrful cuțitului în gît. Păsările, cu penele răvășite, se cutremurau scurt, în timp ce Marjolin le așeza la rînd, cu capul între zăbrelele ramei din lemn de deasupra cutiei din zinc, în care sîngele se scurgea picătură cu picătură. Tic-tacul mînerului pe țestele ce se fărîmau, gestul legănat al mîinii care lua dintr-o parte păsările vii și le așeza în partea

cealaltă, moarte, toate aceste mişcări aveau o deosebită regularitate. Totuşi încet, încet, Marjolin îşi accelera ritmul, înveselit de acest masacru, cu ochii scînteietori, stînd pe vine ca un dog uriaş cuprins de bucurie. Pînă la urmă pufni chiar în rîs şi începu să cînte : „Tic-tac, tic-tac, tic-tac", însoţind cadenţa cuţitului cu un plescăit de limbă ce amintea de zgomotul unui teasc zdrobind nişte capete. Porumbeii atîrnau ca nişte rufe de mătase.

— Hei, te amuză, prostule, spuse Cadine care rîdea şi ea. Ce caraghioşi sînt porumbeii, cînd îşi bagă aşa capul între umeri, ca să nu le mai găseşti gîtul... Dă-le încolo, că-s rele lighioanele astea ; dacă ar putea, te-ar şi muşca.

Apoi, rîzînd mai tare de graba din ce în ce mai febrilă cu care lucra Marjolin, Cadine adăugă :

— Am încercat şi eu dar nu pot aşa repede ca el... Într-o zi a tăiat o sută de porumbei în zece minute.

Rama de lemn se umplea ; se auzeau picăturile de sînge scurgîndu-se în lădiţă. Atunci Claude întoarse capul şi văzu că Florent e atît de palid, încît se grăbi să-l ia de acolo. Sus, îl aşeză pe o treaptă a scării.

— Ei, asta-i acum ! spunea el în timp ce-l lovea uşor peste mîini. Doar n-ai să leşini ca o muiere.

— Mirosul din beci, şopti Florent cam ruşinat.

Porumbeii aceia cărora li se bagă pe gît grăunţe şi apă sărată, ce sînt apoi loviţi în cap şi cărora la urmă li se taie beregata, îi aduseseră aminte de guguştiucii din grădina Tuileries, umblînd prin iarba poleită de soare, cu veşmintele lor de satin bogat nuanţate. Îi vedea înşiraţi pe braţul luptătorului antic, uguind în mijlocul tăcerii profunde a grădinii, în timp ce fetiţele se jucau cu cercul în umbra deasă a castanilor. Atunci, uitîndu-se la bruta uriaşă şi blondă care măcelărea, lovind cu mînerul şi împungînd cu vîrful cuţitului, în fundul acelui beci puturos, lui Florent îi îngheţă sîngele în vine ; simţi că i se moaie picioarele, că pleoapele i se zbat şi că-i vine să cadă.

— Ce dracu, reluă Claude după ce îşi reveni, ca soldat n-ai fi bun de nimic... Halal de domnii ăia cărora le-a fost

așa frică de dumneata, de te-au trimis la Cayenne ! Dar bine, dragul meu, dacă te apuci vreodată să te bagi într-o răzmeriță, n-ai să îndrăznești să tragi nici un singur foc de armă ; ți-ar fi prea frică să nu omori cumva vreun om.

Florent se sculă fără să-i răspundă. Se întunecase de tot, iar chipul îi era brăzdat de riduri de deznădejde. Plecă, lăsîndu-l pe Claude să se întoarcă în beci ; îndreptîndu-se spre pescărie, se gîndi din nou la planul de atac, la bandele înarmate, care aveau să invadeze Camera Deputaților. Tunul va bubui pe Champs-Elysées, gardurile vor fi sfărîmate, treptele vor fi mînjite cu sînge, iar coloanele vor fi împroșcate cu creieri. Avu o viziune rapidă a bătăliei în mijlocul căreia, el, alb ca varul, își ascundea fața în mîini, fiindcă nu putea s-o privească.

Pe cînd traversa strada Pont-Neuf, i se păru că zărește chipul livid al lui Auguste, cu gîtul întins, pe după colțul halei de fructe. Cu ochii lui de imbecil bolditi de o tulburare nemaipomenită, pesemne că pîndea pe cineva. Dispăru brusc și se întoarse în goană la mezelărie.

— Ce l-o fi apucat ? își zise Florent. Doar nu i-o fi frică de mine ?

În dimineața aceea însă, la Quenu-Gradelle se petrecuseră evenimente foarte grave. În zorii zilei, Auguste, înspăimîntat, dăduse năvală s-o scoale pe stăpînă-sa, spunîndu-i că vine poliția să-l ridice pe domnul Florent. Apoi, bîlbîindu-se și mai rău, îi povestise confuz că Florent plecase, probabil că fugise. Frumoasa Lisa, în camizol, fără corset, căci în acel moment puțin îi păsa de ce va zice lumea, se urcă repede în camera cumnatului ei, de unde luă fotografia Normandei, după ce se asigură că pe acolo nu se afla nimic care să-i poată compromite pe ei. Tocmai cobora, cînd se întîlni la etajul doi cu agenții de poliție. Comisarul o rugă să-i însoțească. Vorbi cîteva clipe cu ea în șoaptă, instalîndu-se cu oamenii lui în odaie și recomandîndu-i să-și deschidă prăvălia ca de obicei, ca să nu dea nimănui de bănuit. Se pregătise o capcană.

În toată povestea asta, singura grijă a frumoasei Lisa era lovitura pe care avea s-o primească bietul Quenu. Se

temea pe de altă parte ca nu cumva, dacă află că poliţia este sus, să nu zădărnicească tot planul cu lacrimile lui. De aceea îi ceru lui Auguste să se jure pe toţi sfinţii că n-o să sufle nici o vorbă. Lisa se întoarse apoi în cameră să-şi pună corsetul şi să-i spună o poveste oarecare lui Quenu, care tot mai moţăia. Peste o jumătate de ceas, pieptănată, strînsă în chingi, lustruită şi cu obrazul trandafiriu, Lisa şedea în pragul mezelăriei. Auguste aranja liniştit vitrina. Quenu îşi făcu şi el o clipă apariţia pe trotuar, căscînd uşor şi căznindu-se să se trezească de-a binelea în aerul proaspăt al dimineţii. Nimic nu trăda drama care se pregătea sus.

Comisarul însă dădu el însuşi alarma în tot cartierul, ducîndu-se să facă o descindere la familia Méhudin, în strada Pirouette. Avea indicaţii foarte precise. În toate scrisorile anonime primite la prefectură se afirma că cel mai adesea Florent se culcă la frumosa Normandă. Poate că se refugiase acolo. Comisarul, însoţit de doi agenţi, veni şi zgîlţîi uşa, în numele legii. Familia Méhudin abia se sculase. Bătrîna deschise uşa furioasă, apoi cînd află despre ce este vorba, se calmă brusc şi rînji. Se aşeză, încheindu-şi hainele şi spunîndu-le celor trei domni :

— Sîntem oameni cinstiţi, nu ne temem de nimic ; n-aveţi decît să scotociţi pe unde poftiţi.

Deoarece Normanda nu-şi descuie camera destul de repede, comisarul puse să i se forţeze uşa. Femeia tocmai se îmbrăca ; cu pieptul descoperit, cu juponul între dinţi, îşi etala umerii ei splendizi. Năvala aceea brutală a cărei pricină n-o înţelegea, o exaspera ; dădu drumul juponului, gata să se arunce asupra celor trei bărbaţi aşa în cămaşă cum era, roşie mai degrabă de mînie decît de ruşine. Comisarul, apărîndu-şi oamenii, înaintă întru întîmpinarea acestei femei voinice şi goale, repetîndu-i cu glasul lui rece :

— În numele legii ! În numele legii !

Atunci Normanda se prăbuşi într-un fotoliu plîngînd cu hohote. cutremurîndu-se toată de o criză de deznădejde

în fața neputinței ei și a imposibilității de a înțelege ce vor oamenii aceia de la ea. Părul i se despletise, iar cămașa nu-i ajungea nici pînă la genunchi ; agenții se uitau la ea cu coada ochiului. Comisarul de poliție îi aruncă un șal pe care il găsise agățat de perete. Normanda însă nici măcar nu se acoperi cu el ; plîngea mai abitir, fiindcă vedea cum îi scotocesc patul cu brutalitate, pipăindu-i pernele și cercetîndu-i cearșafurile.

— Dar ce am făcut ? bolborosi ea într-un tîrziu. Ce tot căutați în patul meu ?

Comisarul pomeni numele lui Florent, și deoarece bătrîna Méhudin rămăsese în pragul ușii :

— Ah, ticăloasa, ea e ! zbieră femeia vrînd să se repeadă la maică-sa.

Ar fi fost în stare s-o bată. Agenții o înșfăcară și o înfășurară cu forța în șal. Normanda însă se zbătea, spunînd cu glas sugrumat :

— Drept cine mă luați ? Florent ăsta n-a intrat niciodată aici, în odaie, auziți ? N-a fost nimic între noi. Mahalaua vrea să-mi facă un rău, dar să îndrăznească numai să vie careva să-mi spună treaba asta în față și o să vedeți. N-aveți decît să mă băgați la închisoare, puțin îmi pasă... Credeți că-mi trebuie mie unul ca Florent ? Pot să mă mărit cu cine vreau ! O să le fac să crape de necaz pe alea care v-au trimis.

Șuvoiul acesta de cuvinte o mai liniștea. Mînia ei se întorsese împotriva lui Florent, care era pricina tuturor acestor necazuri. Se adresă comisarului, justificîndu-se :

— Nu știam nimic, domnule comisar. Părea foarte blînd, ne-a înșelat. N-am vrut să-mi plec urechea la toate cîte se spuneau pe socoteala lui, fiindcă oamenii sînt atît de răi... Venea și-i dădea lecții puștiului, apoi pleca. Îi dădeam de mîncare și adesea îi dăruiam cîte un pește frumos. Asta e tot... De aici înainte, să fie a dracului care o mai fi bună cum am fost eu !

— Nu cumva ți-a dat niscai hîrtii să i le păstrezi ? o întrebă comisarul.

— Nu, vă jur că nu... Mie mi-ar fi totuna, vi le-aș da pe toate, fi-i-ar hîrtiile de rîs. M-am săturat, ce mai. Nu-mi

face nici o plăcere să vă văd scotocindu-mi toată casa... Lăsați-o baltă, că tot nu folosește la nimic.

Atunci agenții, care cercetaseră fiecare mobilă, voiră să intre în cămăruța unde dormea Muche. De cîtva timp se auzeau hohotele de plîns ale copilului, care se trezise din pricina zgomotului și-și închipuia fără îndoială că veniseră să-i taie beregata.

— Asta e odaia copilului, spuse Normanda pe cînd deschidea ușa.

Muche, gol pușcă, dădu fuga și o luă de gît. Louise îl liniști și apoi îl culcă în patul ei. Agenții ieșiră aproape imediat din cămăruță și comisarul tocmai se hotărîse să plece, cînd copilul, smiorcăindu-se încă, îi șopti maică-si la ureche :

— O să-mi ia caietele... Să nu le dai caietele mele...

— Ah, așa e, strigă Normanda, caietele... Așteptați, domnilor, o să vă dau ceva. Vreau să vă arăt că puțin îmi pasă... Ia uitați-vă, aici o să găsiți scrisul lui. N-au decît să-l și spînzure, că eu una n-o să mă duc să-l scot din laț.

Dădu caietele lui Muche și modelele de caligrafie. Copilul însă se sculă din nou, furios, mușcînd-o și zgîriind-o pe maică-sa, care, trăgîndu-i o palmă, îl culcă la loc. Atunci puștiul se porni pe urlat. În toată zarva asta, domnișoara Saget își întindea gîtul peste prag ; găsind toate ușile deschise, intrase, oferindu-i mătușii Méhudin ajutorul ei. Se uita peste tot, asculta, căinîndu-le rău pe bietele cucoane care n-aveau pe nimeni să le ia apărarea. Între timp, comisarul citea modelele de caligrafie cu un aer foarte serios. Încruntă sprîncenele cînd citi cuvintele : tiranic, înrobitor, anticonstituțional, revoluționar. Ajuns la fraza : „Cînd va suna ceasul, tiranul va cădea“, lovi ușor hîrtia, spunînd :

— Asta este foarte, foarte grav.

Dădu unuia din agenți pachetul și plecă. Claire, care pînă atunci nu-și făcuse apariția, deschise ușa camerei ei și se uita după oamenii care coborau. Apoi veni la soră-sa în odaie, unde nu mai călcase de vreun an de zile. Domnișoara Saget părea în cele mai bune relații cu Normanda ;

se înduioșa pe socoteala ei, trăgea de capetele șalului ca s-o acopere mai bine, primea cu o mutră plină de milă primele răbufniri ale mîniei sale.

— Ești tare lașă, spuse Claire, înfigîndu-se drept în fața surorii ei.

Normanda se sculă amenințătoare, lăsînd să-i lunece șalul.

— Așa, care va să zică mă spionezi ! strigă ea. Ia mai zi o dată.

—Ești tare lașă, repetă fata pe un ton și mai jignitor.

Atunci Normanda îi arse o palmă strașnică ; Claire se îngălbeni îngrozitor și se năpusti asupra ei înfigîndu-și unghiile în gîtul soră-si. Se bătură cîteva clipe, smulgîndu-și părul și încercînd să se sugrume. Cu o forță supraomenească, în ciuda fragilității ei, cea mică o împinse pe cea mare cu atîta violență, încît căzură amîndouă în dulap și sparseră oglinda. Muche hohotea, iar bătrîna Méhudin îi striga domnișoarei Saget s-o ajute să le despartă. Claire însă se degajă spunînd :

— Lașo, lașo... O să mă duc să-l previn pe nenorocitul ăla pe care l-ai vîndut.

Maică-sa îi tăie calea. Normanda se repezi la ea pe la spate. Ajutîndu-le și domnișoara Saget, o tîrîră cîteșitrele în camera ei, unde o încuiară, cu toată rezistența ei disperată. Fata dădea cu picioarele în ușă și spărgea totul din jur. Apoi nu se mai auzi decît o zgrepțănare furioasă, un zgomot de fier ce rîcîie zidul. Claire încerca să scoată ușa din țîțîni cu vîrful foarfecii.

— Să fi avut vreun cuțit, m-ar fi omorît, spuse Normanda căutîndu-și hainele ca să se îmbrace. O să vedeți că pînă la urmă o s-o facă lată cu gelozia ei... Băgați de seamă, nu cumva să-i dați drumul. Ar fi în stare să asmută toată mahalaua împotriva noastră.

Domnișoara Saget se grăbise să coboare. Ajunse la colțul străzii Pirouette tocmai în momentul cînd comisarul intra în aleea casei soților Quenu-Gradelle. Fata bătrînă înțelese ce se petrece și intră în mezelărie cu ochii atît de

strălucitori, încît Lisa îi făcu semn să tacă, arătîndu-i-l pe Quenu, care agăța niște fîșii de slănină fiartă. După ce bărbatul se întoarse în bucătărie, baba îi povesti Lisei în șoaptă drama ce se petrecuse la familia Méhudin. Mezelăreasa aplecată peste tejghea, sprijinindu-se cu mîinile de strachina cu friptură de vițel împănat, o asculta cu mutra fericită a unei femei care triumfă. Apoi, la cererea unei cliente, împachetă gînditoare două picioare de porc.

— Nu-i port pică Normandei, îi zise ea într-un tîrziu domnișoarei Saget, cînd rămaseră iarăși singure. O iubeam foarte mult și mi-a părut rău că anumite persoane ne-au învrăjbit... Uitați-vă, dovada că nu sînt rea este că am salvat chestia asta de ghearele poliției și sînt gata să i-o dau înapoi, dacă vine să mi-o ceară personal.

Scoase din buzunar fotografia Normandei. Domnișoara Saget o adulmecă, rînji cînd citi : „Louise, bunului ei prieten Florent", apoi spuse cu vocea ei pițigăiată :

— Nu știu dacă faceți bine. Ar trebui s-o păstrați.

— Nu, nu, o întrerupse Lisa. Vreau să se termine odată cu toate bîrfelile. Azi e ziua împăcării. Ajunge, cartierul trebuie să se liniștească.

— Bine, atunci vreți să mă duc să-i spun Normandei că o așteptați ? întrebă baba.

— Da, mi-ați face într-adevăr plăcere.

Domnișoara Saget se întoarse în strada Pirouette și-o băgă pe pescăreasă în toți sperieții, spunîndu-i că i-a văzut fotografia în buzunarul Lisei. Nu reuși însă imediat s-o hotărască să facă demersul pe care îl cerea rivala ei. Normanda puse condiții : avea să se ducă numai cu condiția ca mezelăreasa să-i iasă înainte pînă în pragul prăvăliei ca s-o întîmpine. Bătrîna mai trebui să facă încă două drumuri de la una la alta, ca să pună la punct toate amănuntele întrevederii. În sfîrșit, fata bătrînă avu fericirea să negocieze această împăcare menită să stîrnească atîtea comentarii. Pe cînd trecea ultima dată prin fața ușii Clairei, auzi că zgomotul foarfecilor care zgîriau tencuiala continuă.

Apoi, după ce-i aduse mezelăresei răspunsul definitiv, se grăbi să le cheme pe doamna Lecoeur și pe Sarriette. Se instalară cîteșitrele pe trotuar, în colțul halei de pește, drept în fața mezelăriei. De acolo nu riscau să piardă nimic din întrevedere. Pîndind colțul străzii Pirouette de unde trebuia să apară Normanda, se făceau că stau de vorbă, dar începuseră să-și piardă răbdarea. Zvonul despre împăcarea celor două femei circula deja prin hale; precupețele, proțăpite în spatele tejghelelor, se ridicau în vîrful picioarelor, căznindu-se să vadă cît mai bine; altele, mai curioase, își lăsară baltă marfa și se înfipseră pe aleea acoperită. Toți ochii halelor erau ațintiți asupra mezelăriei. Cartierul era în așteptare.

A fost un moment într-adevăr solemn. Tuturor li s-a oprit răsuflarea cînd Normanda a ieșit din strada Pirouette.

— Și-a pus briliantele, șopti Sarriette.

— Ia uitați-vă cum umblă, adăugă doamna Lecoeur; prea e nerușinată!

Într-adevăr, Normanda pășea ca o regină care catadicsește să accepte încheierea păcii. Se îmbrăcase elegant, se pieptănase cu bucle, și-și ridicase un colț al șorțului, ca să i se vadă bine fusta de cașmir; se înnoise chiar cu o fundă de dantelă deosebit de bogată. Deoarece simțea că toată hala o fixează, cînd se apropie de mezelărie deveni și mai țifnoasă. Se opri în fața ușii.

— Acum e rîndul frumoasei Lisa, spuse domnișoara Saget. Uitați-vă bine.

Frumoasa Lisa ieși zîmbind de după tejghea. Străbătu prăvălia fără grabă și veni să-i întindă mîna frumoasei Normande. Și ea era foarte bine, cu lenjeria sclipitoare, cu aerul ei de curățenie excepțională. Un murmur străbătu toată pescăria: pe trotuar, toate capetele se apropiară, discutînd aprins. Cele două femei intraseră în prăvălie, iar fâșiile de hîrtie din vitrină le cam ascundeau privirilor. Păreau însă că stau de vorbă cu multă afecțiune, salutîndu-se grațios, făcîndu-și fără îndoială complimente.

— Ia te uită, reluă domnișoara Saget, frumoasa Normandă cumpără ceva... Oare ce cumpără? Cred că un calta-

boș... Ah, n-ați văzut ? Frumoasa Lisa i-a dat chiar acum fotografia, cînd i-a întins pachetul cu caltaboșul.

Urmară alte saluturi. Frumoasa Lisa, depășind chiar amabilitățile dinainte stabilite, o însoți pe frumoasa Normandă pînă la trotuar. Acolo rîseră împreună, arătînd întregii mahalale ce bune prietene sînt. Toată hala se bucură nespus ; precupețele se întoarseră la tarabele lor, declarînd că totul se petrecuse într-adevăr foarte bine.

Domnișoara Saget însă n-o lăsă să plece pe doamna Lecoeur și nici pe Sarriette. Drama abia începuse. Nu slăbeau din ochi casa din fața lor ; curiozitatea le era atît de aprigă, încît încercau parcă să vadă prin zid. Ca să le treacă vremea mai ușor, se apucară să vorbească iarăși despre frumoasa Normandă.

— Acum a rămas fără bărbat, zise doamna Lecoeur.

— Îl are pe domnul Lebigre, răspunse Sarriette, și începu să rîdă.

— Oh, domnul Lebigre n-o s-o mai vrea !

Domnișoara Saget dădu din umeri șoptind :

— Nu-l cunoașteți de fel. Puțin îi pasă lui de toate astea. Omul ăsta își cunoaște interesul, și Normanda e bogată. O să vedeți că pînă în două luni o să fie împreună. De mult se tot luptă mătușa Méhudin pentru căsătoria asta.

— Cum o fi, cum n-o fi, urmă precupeața de unt, vorba e că tot a găsit-o comisarul în pat cu Florent ăsta.

— Ba nu, eu nu v-am spus așa... Sfrijitul tocmai plecase. Eram de față cînd i-au scotocit patul. Comisarul chiar l-a pipăit. Cele două locuri erau calde încă...

Bătrîna își trase sufletul și spuse cu un glas plin de indignare :

— Ah, ceea ce însă mi-a făcut cel mai rău a fost cînd am aflat ororile, pe care nemernicul ăsta i le băga în cap micului Muche. Nu, nici nu v-ar veni a crede... Era un pachetoi cît toate zilele.

— Ce orori ? întrebă Sarriette momită.

— Știu și eu ? Ia, niște grozăvii, niște porcării. Comisarul a spus că doar atita să fi fost, și tot e destul ca să-l

spînzure... Omul ăsta e un monstru. Dacă e posibil să te legi de un copil! Muche nu face multe parale, dar ăsta nu e un motiv ca să-l bagi pe puști în cîrdășie cu anarhiștii, nu-i așa?

— Bineînțeles, răspunseră celelalte două.

— În sfîrșit, acum o să se lichideze toate mișmașurile astea. Vă aduceți aminte cînd vă spuneam eu: „La familia Quenu se petrece un mișmaș care nu-mi miroase a bine." Vedeți ce nas de copoi am avut! Slavă Domnului, acum o să poată și cartierul ăsta să respire, în sfîrșit, mai în voie... Era într-adevăr nevoie de o curățenie generală, căci, pe onoarea mea, ajunsesem să ne fie frică să nu ne asasineze ziua nămiaza mare. Nu mai era chip să trăiești liniștit. Erau numai bîrfe, certuri, măceluri. Și toate astea pentru un singur om, pentru Florent ăsta... Acum, iată că frumoasa Lisa și frumoasa Normandă s-au împăcat, foarte drăguț din partea lor; erau datoare s-o facă pentru liniștea tuturor... De acum încolo, restul o să meargă ca pe roate, o să vedeți... Ia uitați-vă la bietul domnul Quenu, care rîde acolo.

Într-adevăr Quenu, revărsîndu-se din șorțul lui alb, ieșise iar pe trotuar; glumea cu slujnica aceea măruntică a doamnei Taboureau. Era foarte bine dispus în dimineața asta. Cu veselia lui de mezelar, îi strîngea atît de tare mîinile bietei fete, frîngîndu-i încheieturile, de era s-o facă să țipe. Lisa reuși cu chiu cu vai să-l trimeată înapoi în bucătărie. Umbla enervată de colo, colo prin prăvălie, temîndu-se nu cumva să sosească Florent și-și tot chema bărbatul, ca să evite întîlnirea dintre ei.

— Ea își face sînge rău, spuse domnișoara Saget. Și bietul domnul Quenu, care nu știe nimic. Uite-l cum rîde, ca un naiv! Știți că doamna Taboureau spunea că o să se supere pe soții Quenu, dacă s-or mai compromite mult, ținîndu-l pe Florent la ei în casă.

— Pînă una alta, le rămîne moștenirea, observă doamna Lecoeur.

— Ba nu, draga mea... Ăla și-a luat partea.

— Serios? De unde știți?

— Ce naiba, se vede cît de colo ! urmă baba după o scurtă ezitare și fără a aduce vreo altă dovadă. A luat chiar mai mult decît i se cuvenea. Soții Quenu vor rămîne păgubiți cu cîteva mii de franci... Cu vicii de astea, papi repede banii... Ah, poate că nu știți : mai era o femeie la mijloc...

— Nu mă miră, o întrerupse Sarriette ; bărbații ăștia slabi sînt grozavi.

— Da, da, și femeia despre care vă spusei nici măcar nu e tînără. Dar ce mai, cînd un bărbat vrea așa ceva, vrea, și pace ; le-ar culege și din gunoi... O cunoașteți desigur pe doamna Verlaque, nevasta fostului inspector, cucoana aia gălbejită...

Celelalte două protestară însă. Nu e cu putință. Doamna Verlaque e înfiorătoare. Atunci domnișoara Saget se înfurie.

— Dacă vă spun eu ! Atîta ar mai lipsi, să mă acuzați că mint, nu ? Există dovezi, s-au găsit scrisorile femeii ăsteia, un teanc întreg de scrisori în care îi tot cerea bani, zeci și zeci de franci deodată. E clar, ce mai... Ei doi trebuie să-i fi făcut de petrecanie soțului.

Sarriette și doamna Lecoeur se lăsară convinse. Totuși începuseră să-și piardă răbdarea. Așteptau acolo, pe trotuar, de mai bine de un ceas. Ziceau că între timp oricine poate să le fure marfa de pe tarabă. Atunci, domnișoara Saget le mai ținu în loc cu cîte o poveste nouă. Florent nu se putea să fi fugit ; avea să se întoarcă, o să fie foarte interesant să vezi cum îl arestează. Dădea chiar amănunte foarte precise asupra capcanei care i se întinsese, pe cînd precupeața de unt și cea de fructe continuau să cerceteze casa de sus în jos, iscodindu-i fiecare geam, așteptîndu-se probabil să vadă la fiecare fereastră chipiele agenților de poliție. Casa însă, scăldată în soarele voluptuos al dimineții, era calmă și tăcută.

— Cine ar zice că e înțesată de polițiști, șopti doamna Lecoeur.

— Sînt colo sus, la mansardă, spuse baba. Vedeți, au lăsat fereastra deschisă, așa cum au găsit-o... Ah, uitați-vă, cred că unul din ei e ascuns pe terasă, în spatele rodiului !

Își întinseră gîturile, dar nu văzură nimic.

— Nu, e umbra, le explică Sarriette. Nu se mişcă nici chiar perdeluţele. Probabil că s-au aşezat cu toţii în mijlocul odăii şi stau nemişcaţi.

În clipa aceea îl zăriră pe Gavard, care tocmai ieşea din hala de peşte cu un aer preocupat. Cu ochi strălucitori se uitară una la alta, fără să scoată o vorbă. Ţepene, în fustele lor lălîi, se strînseră mai aproape una de alta. Negustorul de păsări se îndreptă spre ele.

— Nu cumva l-aţi văzut pe Florent ? întrebă el.

Femeile nu-i răspunseră.

— Trebuie neapărat să-i spun ceva, chiar acum, urmă Gavard. Nu e la pescărie. S-o fi dus sus la el... Totuşi, ar fi trebuit să-l vedeţi.

Cele trei femei erau cam palide. Continuau să se tot uite una la alta, cu un aer preocupat ; colţurile gurilor le fremătau uşor. Deoarece cumnatu-său şovăia, doamna Lecoeur îi spuse răspicat :

— Nu-s decît cinci minute de cînd stăm aici. O fi trecut mai devreme.

— Atunci o să înfrunt cele cinci etaje şi-o să urc, reluă Gavard rîzînd.

Sarriette făcu o mişcare, vrînd parcă să-l oprească ; mătuşă-sa o luă însă de braţ, o trase înapoi şi-i şuieră în ureche :

— Ia lasă-l, deşteapto ! Aşa-i trebuie. Să se înveţe minte, că prea ne-a călcat în picioare.

— N-o să se mai ducă să spună că mănînc doar carne împuţită, şopti şi mai încet domnişoara Saget.

Apoi nu mai adăugară nimic. Sarriette era foarte îmbujorată ; celelalte două rămăseseră galbene de tot. Acum, stînjenite de propriile lor priviri, îşi întoarseră capul şi îşi ascunseră mîinile cu stîngăcie sub şorţuri. Pînă la urmă, instinctiv, ochii li se îndreptară spre casă, urmărindu-l pe Gavard, văzîndu-l parcă prin zid cum urcă cele cinci etaje. Cînd îşi închipuiră că a ajuns în odaie, se priviră din nou, pe furiş. Sarriette rîse nervos. La un moment dat li se păru că perdelele de la fereastră se mişcă şi crezură că are loc

o luptă. Fațada casei era însă tot calmă și călduță ; trecu un sfert de oră în cea mai deplină pace. Între timp, de emoție, celor trei femei li se pusese un nod în gît. Cînd un om ieși din alee și alergă să aducă un cupeu, fură cît pe ce să leșine. Peste cinci minute, Gavard, urmat de doi agenți, coborî. Lisa, care zărind cupeul, ieșise pe trotuar, intră fuga înapoi în mezelărie.

Gavard era livid. Sus îl percheziționaseră și-i găsiseră pistolul și cutia cu cartușe. După asprimea comisarului și după tresărirea sa cînd îi auzise numele, Gavard își dăduse seama că e pierdut. Niciodată nu se gîndise clar la un deznodămînt atît de cumplit. Cei de la Tuileries n-aveau să-l ierte. I se înmuiaseră picioarele, de parcă s-ar fi și aflat în fața plutonului de execuție. Totuși, cînd văzu strada, găsi destulă putere, în lăudăroșenia lui, ca să nu se împleticească. Gîndindu-se că toată hala îl vede, îi adresă chiar un ultim zîmbet, ca să le arate tuturor că moare ca un erou.

Sarriette și doamna Lecoeur dădură fuga la el. Cînd aflară exact despre ce este vorba, precupeața de unt începu să plîngă în hohote, iar nepoata, emoționată foc, îl sărută pe unchiul său. Acesta o strînse în brațe și-i dădu o cheie, șoptindu-i la ureche :

— Ia totul și arde hîrtiile.

Se urcă în cupeu, cu aerul cu care s-ar fi suit pe eșafod. După ce trăsura dispăru pe după colțul străzii Pierre-Lescot, doamna Lecoeur o văzu pe Sarriette căznindu-se să ascundă cheia în buzunar.

— N-are rost, puicuță, îi spuse ea printre dinți, l-am văzut cum ți-o vîra în mînă... Pe Dumnezeul meu, dacă nu te porți frumos cu mine, o să mă duc la închisoare și-o să-i povestesc totul.

— Da păi cum, tușico, mă port foarte frumos, răspunse Sarriette zîmbind stînjenită.

— Atunci hai să mergem imediat la el acasă. Nu trebuie să-i lăsăm pe sticleți să-și bage botul în dulapurile lui.

Domnișoara Saget, care trăsese cu urechea, se luă după ele, alergînd cît o țineau picioarele, cu ochii scînteietori. Acum puțin îi păsa dacă-l așteaptă sau nu pe Florent. Din strada Rambuteau și pînă în strada Cossonnerie deveni

foarte umilă ; făcu pe îndatoritoarea și se oferi chiar să-i vorbească ea întîi doamnei Léonce, portăreasa.

— O să vedem, o să vedem, repeta laconic precupeața de unt.

Într-adevăr, avură de dus tratative. Doamna Léonce nu vroia să le lase pe cele trei cucoane să se ducă în apartamentul locatarului ei. Avea o înfățișare foarte austeră și era șocată de fularul dezordonat al Sarriettei. După ce domnișoara bătrînă îi șopti însă ceva la ureche și-i arătă cheia, portăreasa se decise. Sus, exasperată, cu inima frîntă de parcă ar fi trebuit să le arate ea însăși unor hoți locul unde și-a ascuns banii, nu le dădu pe mînă cele două odăi decît una cîte una.

— Hai, acum luați totul ! strigă ea prăvălindu-se într-un fotoliu.

Sarriette se și apucase să încerce cheia la toate dulapurile. Doamna Lecoeur, bănuitoare, o urmărea atît de stăruitor, se vîra în așa hal în sufletul ei, încît fata îi spuse :

— Stai tușico, mă încurci. Lasă-mi libere cel puțin brațele.

În sfîrșit, unul din dulapuri, cel din fața ferestrei, așezat între cămin și pat, se deschise. Cele patru femei oftară din rărunchi. Pe raftul din mijloc se aflau vreo zece mii de franci în monede de aur, așezate metodic, în grămăjoare mici. Gavard, prudent, își depusese averea la un notar, dar păstra suma aceasta ca pe o rezervă pentru marea răfuială. Îi ținea, ca un aport al său, la dispoziția revoluției, după cum zicea el solemn. Își vînduse niște acțiuni și în fiecare seară resimțea o bucurie extraordinară, uitîndu-se la cei zece mii de franci, sorbindu-i din ochi, găsind chiar că au o înfățișare vioaie și întru totul revoluționară. Noaptea, visa că în dulapul lui se dau lupte strașnice : auzea împușcături, zgomotul pietroaielor smulse din caldarîm și rostogolite, zarvă de voci triumfătoare : banii lui făceau opoziție guvernului.

Sarriette scoase un țipăt de bucurie și întinse mîinile.

— Jos labele, drăguță ! zise doamna Lecoeur cu o voce răgușită.

Din cauza reflexelor aurului era parcă mai galbenă; chipul îi era brăzdat de pete și ochii îi ardeau din pricina bolii de ficat care mocnea în ea. În spatele ei, domnișoara Saget se ridică pe vîrful picioarelor, uitîndu-se extaziată pînă în fundul dulapului. Doamna Léonce se sculase și ea și îngăima ceva pe înfundate.

— Unchiul mi-a spus să iau eu totul, spuse Sarriette răspicat.

— Care va să zică eu, care l-am îngrijit pe omul ăsta, eu n-o să capăt nimic! strigă portăreasa.

Doamna Lecoeur se înăbușea; le dădu brînci celorlalte și se agăță cu disperare de dulap, bîiguind:

— Sînt banii mei, sînt ruda lui cea mai apropiată, sînteți niște hoațe, auziți? Mai bine îi arunc pe geam...

Se făcu liniște și cele patru femei se uitară chiondorîș unele la altele. Fularul Sarriettei se dezlegase de tot; i se vedea pieptul adorabil de viu, gura umedă, nările trandafirii. Văzînd-o atît de frumoasă din cauza dorinței ei aprige, doamna Lecoeur se întunecă și mai rău.

— Ia ascultă, stai, să nu ne încăierăm... Ești nepoata lui, sînt dispusă să împart cu tine... O să luăm fiecare pe rînd cîte o grămăjoară.

Atunci le dădură la o parte pe celelalte două. Începu precupeața de unt. Grămada de aur dispăru în faldurile fustei sale. Apoi, Sarriette luă și ea o grămadă. Se supravegheau reciproc, gata să-și dea peste mînă. Degetele se întindeau cu regularitate, cînd degetele oribile și noduroase ale bătrînei, cînd cele albe și suple ca mătasea ale fetei. Își umplură buzunarele. Cînd nu mai rămase decît o singură grămăjoară, Sarriette n-o lăsă pe mătușă-sa s-o ia, fiindcă ea începuse prima. O împărți brusc între domnișoara Saget și doamna Léonce care, tropăind cuprinse parcă de friguri, se uitaseră tot timpul la ele cum bagă aurul în buzunar.

— Foarte mulțumesc, bombăni portăreasa, cincizeci de franci, după ce l-am corcolit cu ceai de tei și supă de carne! Lingușitorul ăsta bătrîn pretindea că n-are familie.

Înainte de a închide dulapul, doamnei Lecoeur i se năzări să cotrobăiască peste tot. Dulapul era plin cu toate

cărțile politice interzise la graniță, pamflete din Bruxelles, povești scandaloase cu privire la familia Bonaparte, caricaturi străine care îl batjocoreau pe împărat. Una din cele mai mari plăceri ale lui Gavard era să se încuie uneori cu cîte un prieten și să-i arate toate aceste lucruri compromițătoare.

— Mi-a dat în grijă să ard hîrtiile, remarcă Sarriette.

— Las-o baltă, n-avem foc, ar dura prea mult... Trebuie s-o luăm din loc. Simt că poliția e pe aproape.

Și plecară toate patru. Nici nu ajunseseră bine jos, că poliția se și înființă. Doamna Léonce se văzu nevoită să mai urce încă o dată scara ca să-i însoțească pe domnii aceia. Celelalte trei, încovoindu-și spinarea, se grăbiră să iasă în stradă. Mergeau repede, înșirate cîte una, mătușa și nepoata, stînjenite însă de greutatea buzunarelor pline. Urcîndu-se pe trotuarul străzii Rambuteau, Sarriette, care mergea în frunte, se întoarse și spuse, cu rîsul ei duios :

— Mă lovește peste coapse.

Doamna Lecoeur dădu drumul unei obscenități care le amuză. Greutatea aceea care le trăgea de fuste, care se agăța parcă de ele ca niște mîini calde și mîngîietoare, le pricinuia o plăcere aproape senzuală. Domnișoara Saget își ținea cei cincizeci de franci în pumn. Rămăsese serioasă și ticluia planul cum să mai stoarcă încă ceva din buzunarele alea umflate, după care se ținea. Cînd ajunseră la colțul pescăriei :

— Ia te uită, zise baba. ne-am întors la țanc să-l vedem pe Florent care se bagă în gura lupului.

Într-adevăr, Florent tocmai se întorcea din lunga lui plimbare. Se duse să-și schimbe haina în birou și se apucă de treburile lui zilnice, supraveghind spălarea lespezilor și plimbîndu-se încet de-a lungul aleilor. I se păru că toată lumea se uită la el cu un aer ciudat ; pescăresele șopăcăiau după ce trecea el și-și lăsau nasul în jos cu priviri viclene. Își închipui că i se pregătește o nouă jignire. De la o vreme, muierile astea umflate și răutăcioase nu-l lăsau în pace nici măcar o singură dimineață. Pe cînd trecea însă prin

fața tarabei familiei Méhudin, rămase înmărmurit auzind-o pe bătrînă că-i spune cu o voce microasă :

— Domnu Florent, mai adineauri a venit cineva și a întrebat de dumneavoastră. Era un domn mai în vîrstă. S-a suit la dumneavoastră în odaie și vă așteaptă acolo.

Bătrîna pescăreasă, ghemuită pe un scaun, savura, spunînd acestea, o răzbunare într-adevăr rafinată, care-i cutremura masa enormă a trupului. Florent, îndoindu-se încă, se uită la frumoasa Normandă. Aceasta însă se împăcase complet cu maică-sa, de aceea, își tot făcea de lucru, ba deschizînd robinetul, ba răscolindu-și peștii, și părea că nici nu-l aude.

— Sînteți sigură ? întrebă el.

— Absolut sigură, nu-i așa Louise ? răspunse bătrîna cu o voce mai ascuțită.

Florent își zise că probabil este vorba despre marea lovitură, așa că se hotărî să se ducă sus. Tocmai cînd să iasă din pavilion, se întoarse mașinal și o zări pe frumoasa Normandă care, cu chipul grav de tot, îl urmărea cu privirea. Trecu apoi pe lîngă,cele trei cumetre.

— Ați băgat de seamă, șopti domnișoara Saget, mezelăria e goală. Frumoasa Lisa nu e omul care să se compromită cu una, cu două.

Într-adevăr mezelăria era goală. Casa avea aceeași fațada însorită, același aer liniștit de casă cumsecade, ce-și încălzește cinstit burta sub cele dintîi raze ale soarelui. Sus, pe terasă, rodiul era complet înflorit. Pe cînd traversa șoseaua, Florent făcu un semn amical cu capul lui Logre și domnului Lebigre, care stăteau în pragul localului acestuia din urmă, luînd chipurile aer. Cei doi domni îi zîmbiră. Tocmai cînd să intre în alee, i se păru că zărește, la capătul acelui coridor strîmt și întunecos, obrazul palid al lui Auguste, care dispăru brusc. Atunci se întoarse, se uită prin mezelărie vrînd să se asigure că domnul în vîrstă nu se oprise acolo. Nu-l văzu decît pe Mouton, stînd pe butuc și uitîndu-se la el cu ochii lui mari, galbeni, cu fălcile grase și cu mustățile acelea zbîrlite de cotoi neîncre-

zător. Cînd se hotărî să intre în alee, în fund, de după perdeluța unei uși cu geam, apăru chipul frumoasei Lisa.

În pescărie se așternu o tăcere stranie. Uriașele pîntece și piepturi își țineau răsuflarea, așteptînd dispariția lui Florent. Apoi se deslănțuiră, piepturile se lăbărțară la loc, pîntecele plesniră parcă de o bucurie răutăcioasă. Farsa reușise din plin. Era grozav de caraghios. Bătrîna Méhudin rîdea, zguduindu-se toată, ca un burduf cînd îl golești. Povestea ei cu domnul în vîrstă dăduse ocol pieții și precupețelor li se părea nemaipomenit de hazlie. În sfîrșit, îl aranjaseră pe sfrijit, scăpaseră de mutra lui imposibilă, de ochii lui de ocnaș. Îi urau cu toate călătorie sprîncenată și sperau să le vină ca inspector un bărbat mai arătos. Alergau de la o tarabă la alta și ar fi fost în stare să și joace în jurul meselor de piatră, ca niște fete care au luat-o razna. Frumoasa Normandă, țeapănă, cu mîinile lipite de o vulpe-de-mare imensă, pe care își mai răcorea febra, privea toată bucuria asta și nu îndrăznea să se miște, de teamă ca nu cumva s-o podidească lacrimile.

— Ia uitați-vă la familia Méhudin : acum, că nu mai are nici o lețcaie, îi dau cu piciorul, spuse doamna Lecoeur.

— Ba bine că nu ! Au dreptate, răspunse domnișoara Saget. Și apoi, draga mea, s-a sfîrșit, nu-i așa ? Nu trebuie să ne mai sfîșiem unii pe alții... Voi două sînteți bucuroase. Lăsați-le și pe ele să-și aranjeze treburile.

— Numai bătrînele rîd, remarcă Sarriette. Normanda nu prea e veselă.

Între timp, sus, în cameră, Florent se lăsa înhățat ca un mielușel. Agenții se năpustiseră asupra lui cu brutalitate, așteptîndu-se fără îndoială la o rezistență îndîrjită. El însă îi rugă cu blîndețe să-i dea drumul. Apoi, în timp ce oamenii împachetau hîrtiile, eșarfele roșii, brasardele și fanioanele, Florent se așeză. Deznodămîntul acesta nu părea să-l surprindă ; fără să vrea s-o admită fățiș, pentru el era oarecum o ușurare. Suferea însă gîndindu-se la ura care îl împinsese adineauri în camera aceea. Vedea chipul livid al lui Auguste, capetele plecate ale pescăreselor, își aducea aminte de vorbele mătușii Méhudin, de tăcerea Normandei, de mezelăria pustie ; își spunea că halele fuseseră complice, că de fapt tot cartierul îl dăduse pe mîna poliției. Împrejurul lui se ridica tot noroiul acelor străzi lunecoase.

Cînd, la un moment dat, în mijlocul tuturor acestor chipuri rotunde, care într-o clipită i se perindară pe dinaintea ochilor, evocă imaginea lui Quenu, inima i se strînse de o durere cumplită.

— Hai, coboară, spuse brutal un agent.

Se sculă şi coborî. La etajul al treilea ceru voie să se întoarcă sus, pretinzînd că a uitat ceva. Oamenii refuzară şi-l îmbrînciră. El începu să se roage de ei, umil. Le oferi chiar şi cei cîţiva gologani pe care-i avea la el. Într-un tîrziu, doi dintre ei consimţiră să-l ducă înapoi în odaie, ameţindu-l însă c-o să-i crape capul dacă va încerca să le facă vreo figură. Îşi scoseseră revolverele din buzunar. În cameră se duse drept la colivia cintezoiului, luă pasărea, o sărută pe spinare, între cele două aripi, şi-i dădu drumul să zboare. Se uită în soare, după cintezoi, şi-l văzu cum se aşază pe acoperişul pescăriei, năucit parcă, apoi, luîndu-şi zborul şi dispărînd pe deasupra halelor, spre scuarul Innocents. Florent mai zăbovi o clipă în faţa cerului, a cerului liber ; se gîndea la guguştiucii ce gîngureau în grădina Tuileries, la porumbeii cu gîtul tăiat de Marjolin în magazii. Atunci totul se frînse în sufletul lui, şi-i urmă pe agenţii care, dînd din umeri, îşi vîrau revolverele la loc în buzunar.

Jos, la capătul scării, Florent se opri în faţa uşii ce dădea în bucătăria mezelăriei. Acolo îl aştepta comisarul ; oarecum mişcat de supunerea lui blîndă, comisarul îl întrebă :

— Vrei să-ţi iei rămas bun de la fratele dumitale ?

Florent ezită o clipă. Din bucătărie se auzea un zgomot teribil de satîre şi de crătiţi. Ca să-i facă de lucru bărbatului ei, Lisei îi dăduse-n gînd să-l pună să-şi pregătească de dimineaţă caltaboşii pe care în general nu-i făcea decît seara. Ceapa sfîrîia pe foc. Florent auzi, răzbătînd peste tot tărăboiul acela, glasul vesel al lui Quenu, care spunea :

— Ei, drace ! Caltaboşul ăsta o să fie grozav... Auguste, dă-mi grăsimea !

Florent, temîndu-se să intre în bucătăria aceea caldă, plină de mirosul pătrunzător al cepei prăjite, îi mulţumi comisarului. Trecu prin faţa uşii, fericit la gîndul că fratele

lui nu știe nimic, grăbindu-se, ca să scutească mezelăria de acest ultim necaz. Cînd însă soarele strălucitor din stradă îl izbi drept în față, i se făcu rușine și se sui în cupeu cu spinarea încovoiată și cu obrazul pămîntiu. Simțea că pescăria e triumfătoare și i se părea că tot cartierul stă acolo și se desfată.

— Hm, ce mutră sinistră, spuse domnișoara Saget.

— Ce mai, o mutră de ocnaș prins cu mîța-n sac, adăugă doamna Lecoeur.

— Eu, urmă Sarriette scoțîndu-și la iveală dinții albi, am văzut odată ghilotinîndu-se un om care avea exact figura asta.

Se apropiaseră și-și întindeau gîturile ca să se mai uite și în cupeu. Tocmai în momentul cînd trăsura se urni din loc, domnișoara bătrînă le trase repede pe celelalte două de fustă și le-o arătă pe Claire, care dăduse colțul străzii Pirouette ; era înnebunită, cu părul despletit și cu unghiile însîngerate. Reușise să scoată ușa din țîțîni. Cînd își dădu seama că a ajuns prea tîrziu, că pe Florent îl înhățaseră, o luă la fugă după cupeu, dar se opri aproape imediat și cu un gest de mînie neputincioasă, amenință cu pumnul roțile care se îndepărtau. Apoi, roșie ca para focului, sub praful fin de tencuială cu care era mînjită, se întoarse în goană pe strada Pirouette.

— Ce dracu, îi promisese oare că se însoară cu ea ? strigă Sarriette rîzînd. Nenorocita asta e țicnită rău.

Mahalaua se potoli. Pînă la închiderea pavilioanelor însă, grupuri, grupuri tot mai discutau despre evenimentele dimineții. Toată lumea se uita plină de curiozitate la mezelărie. Lisa nu-și făcu apariția și o lăsă pe Augustine la tejghea. După-masă se consideră obligată să-i spună în sfîrșit lui Quenu toată povestea, de teamă ca vreo cumătră limbută să nu-i dea cumva lovitura într-un mod prea brutal. Așteptă pînă ce rămase singură cu el în bucătărie, știind că bărbatu-său se simte bine acolo și că astfel o să plîngă mai puțin. De altfel, procedă cu menajamente într-adevăr materne. Cînd află adevărul, Quenu se prăbuși pe butucul de tocat carne și se porni pe un plîns cu sughițuri.

— Hai, puișor, nu te amărî în halul ăsta, ai să te îmbolnăvești, îi spuse Lisa luîndu-l în brațe.

Șiroaiele de lacrimi i se scurgeau pe șorțul alb, iar masa lui inertă era scuturată de vîltoarea durerii sale. Părea că se turtește, că se topește. Cînd, în sfîrșit, reuși să vorbească, bolborosi :

— Nu, tu nu știi ce bun era cu mine, cind stăteam in strada Royer-Collard. El mătura, el gătea... Vezi tu, mă iubea ca pe copilul lui ; se întorcea plin de glod, obosit de moarte, iar eu mîncam bine și stăteam acasă la căldurică... Acum, or să-l împuște.

Lisa protestă vehement și-l asigură că nu va fi împușcat. El însă clătina din cap. Urmă :

— Oricum, nu l-am iubit destul. Acum, pot s-o spun. N-am avut inimă bună, am șovăit cînd a fost vorba să-i dau partea lui din moștenire...

— Da de unde, i-am oferit-o de mai bine de zece ori, strigă Lisa. N-avem să ne reproșăm nimic.

— Oh, tu, știu foarte bine, tu ești bună, tu i-ai fi dat totul... Pe mine însă, chestia asta mă ricîia, ce vrei ! Asta o să fie durerea vieții mele întregi. O să fiu totdeauna convins că dacă aș fi împărțit totul cu el, n-ar fi luat-o razna a doua oară... Eu sînt vinovat, eu l-am dat pe mîna poliției.

Lisa deveni și mai blîndă, îi spuse că nu trebuie să se chinuiască în halul ăsta. Îl căină chiar și pe Florent. De altfel, era tare vinovat. Dacă ar fi avut mai mulți bani, ar fi făcut poate prostii și mai mari. Încet, încet, ajunse să insinueze că povestea asta nici n-ar fi putut să se isprăvească altfel și că, de aci-nainte, toată lumea o să se simtă mai bine. Quenu plîngea într-una, își ștergea obrajii cu șorțul, își înăbușea sughițurile ca s-o asculte, apoi izbucnea iarăși în lacrimi, parcă mai abundente. Mașina își virîse degetele într-o grămadă de tocătură pentru cîrnați, ce zăcea pe tocător și pe care o frămînta violent, răvășind-o.

— Adu-ți aminte că nici tu nu prea te simțeai bine, continuă Lisa. Și asta pentru că ni se tulburaseră obiceiurile. Nu-ți spuneam nimic, dar eram foarte îngrijorată ; vedeam eu bine că-ți merge rău.

— Nu-i așa ? șopti el, oprindu-se o clipă din plîns.

— Şi nici prăvălia n-a mers prea bine anul ăsta. Era ca o piază rea... Hai, nu mai plînge, toate or să se aranjeze. Trebuie totuşi să te cruţi, măcar pentru mine şi pentru fetiţa ta. Ai de îndeplinit o îndatorire şi faţă de noi.

De la o vreme, Quenu frămînta tocătura ceva mai domol. Apoi emoţia îl cuprindea din nou, dar era o emoţie slăbită, care îi lumina deja chipul mîhnit cu un fel de zîmbet vag. Lisa simţi că-l convinsese. O chemă repede pe Pauline, care se juca în prăvălie şi i-o aşeză pe genunchi spunîndu-i :

— Nu-i aşa, Pauline, că tata trebuie să fie înţelegător ? Roagă-l frumos să nu se mai necăjească.

Copilul îl rugă frumos. Se uitară unii la alţii, cum stăteau aşa îmbrăţişaţi, enormi, revărsaţi parcă. Intraseră deja în convalescenţă, după indispoziţia aceea ce ţinuse un an întreg şi de care abia scăpaseră ; şi chipurile lor mari şi rotunde îşi zîmbeau, în timp ce mezelăreasa tot repeta :

— La urma urmei, puişor, numai noi trei contăm.

Peste două luni, Florent era din nou condamnat la deportare. Povestea avu un răsunet uriaş. Ziarele publicară chiar şi cele mai infime detalii, dădură portretele acuzaţilor, desene reproducînd fanioanele şi eşarfele, planul locului unde se întîlnea banda. Timp de cincisprezece zile, în tot Parisul nu se vorbi decît despre complotul din hale. Poliţia dădea comunicate din ce în ce mai alarmante ; lumea ajunsese să spună că tot cartierul Montmartre este minat. În Corpul Legislativ, emoţia era atît de mare, încît centrul şi dreapta uitară nenorocita aceea de lege cu privire la investiţii, care la un moment dat îi învrăjbise, şi se împăcară, votînd cu o majoritate zdrobitoare acel proiect de impozit impopular ; panica ce bîntuia oraşul era atît de mare, încît nici chiar mahalalele nu mai îndrăzniră să protesteze. Procesul dură o săptămînă încheiată. Florent era profund surprins de numărul respectabil de complici care i se atribuia. Din cei douăzeci şi ceva de inşi care stăteau pe banca preveniţilor, cunoştea cel mult şase sau şapte. După citirea sentinţei, i se păru că zăreşte pălăria şi spinarea nevinovată a lui Robine străbătînd încet mulţimea. Logre şi Lacaille erau achitaţi ; Alexandre se alese cu doi ani de închisoare, fiindcă se compromisese ca un copil. Cît despre Gavard, era condamnat ca şi Florent la de-

portare. Lovitura aceasta de măciucă îl zdrobi tocmai cînd își gusta ultimele bucurii, la capătul acelor lungi dezbateri pe care reușise să le umple cu persoana lui. Plătea scump verva lui de negustor parizian opozant. Două lacrimi se prelinseră pe obrazul lui înspăimîntat de copil cu părul alb.

Și astfel, într-o dimineață de august, pe cînd halele se trezeau, Claude Lantier, încins cu brîul lui roșu, hoinărea în mijlocul legumelor ce tocmai soseau ; se duse pînă la capătul bisericii Saint-Eustache să-i strîngă mîna doamnei François. Femeia, cu chipul ei mare și trist, stătea acolo așezată pe napii și morcovii ei. În ciuda soarelui strălucitor care pălea deja catifeaua groasă, verde, a maldărelor de verze, pictorul era mîhnit.

— Gata, s-a sfîrșit ! spuse el. Îl trimit înapoi, acolo... Cred că l-au și expediat la Brest.

Zarzavagioaica făcu un gest exprimînd o durere tăcută. Își plimba încet mîna în jurul ei, șoptind cu glas surd :

— Parisul e de vină, ticălosul ăsta de Paris.

— Nu, știu eu cine e de vină ; sînt niște mizerabili ! urmă Claude cu pumnii strînși. Închipuiți-vă, doamnă François, nu există nici o singură prostie pe care să n-o fi spus-o la tribunal... N-au ajuns oare pînă acolo, încît au scotocit chiar și prin caietele de teme ale unui copil ? Dobitocul ăla de procuror a făcut dintr-astea o peltea întreagă, și dă-i cu respectul față de copilărie în sus, cu educația demagogică în jos... Mi-e și greață.

Un fior nervos îl scutură ; continuă, înfundîndu-și parcă mai adînc umerii în haina lui verzuie :

— Un om duios ca o fată mare, pe care l-am văzut leșinînd pentru că s-au tăiat niște porumbei în fața lui... Mi-a venit să și rîd de milă, cînd l-am zărit între doi jandarmi. S-a zis cu el, de astă dată n-o să-l mai vedem, acolo o să-i putrezească oasele.

— Ar fi trebuit să mă asculte pe mine, zise zarzavagioaica după cîteva clipe de tăcere, și să vină la Nanterre, să trăiască acolo în mijlocul găinilor și iepurilor mei... Vedeți, îmi era foarte drag, fiindcă înțelesesem cît e de bun. Am fi putut să fim fericiți... Pentru mine e o mare durere... Dumneavoastră o să vă consolați, nu-i așa,

domnule Claude? Vă aștept într-una din dimineți, să mai mîncăm o omletă.

Ochii îi erau plini de lacrimi. Se sculă însă, ca o femeie curajoasă care-și suportă durerea cu bărbăție.

— Ia te uită! spuse ea. Vine mătușa Chantemesse să-mi cumpere napi. E tot voinică grăsana asta de mătușă Chantemesse...

Claude plecă, dînd tîrcoale mai departe trotuarelor. Zorile se iveau din fundul străzii Rambuteau, ca o jerbă luminoasă. Razele trandafirii ale soarelui năpădiseră acoperișurile, de unde se revărsau ca niște valuri ce ajungeau pînă aproape de caldarîm. Claude simțea redeșteptarea veseliei din halele acelea uriașe și zgomotoase, din cartierul acela plin de atîta hrană îngrămădită. Era parcă bucuria unei vindecări, zarva mai aprigă a unor oameni ce, în sfîrșit, au scăpat de-o greutate care îi apăsa pe stomac. O văzu pe Sarriette cu un ceas de aur, cîntînd în mijlocul prunelor și fragilor ei și trăgîndu-l de mustăcioară pe domnul Jules, care purta un veston de catifea. Zări pe doamna Lecoeur și pe domnișoara Saget, mai puțin galbene, cu obrajii aproape trandafirii, trecînd pe o alee ca două prietene bune, înveselite de vreo snoavă. La pescărie, mătușa Méhudin, care își luase iar în primire taraba, își plesnea peștii, se lua la harță cu lumea, îi lua piuitul noului inspector, un tînăr pe care se jurase c-o să-l mîne cu biciul; pe cînd Claire, mai moliie, mai leneșă, strîngea cu mîinile învinețite de apa din rezervoare o grămadă de melci înveșmîntați în firele argintii ale balelor. Auguste și Augustine tocmai cumpăraseră de la negustorii de măruntaie niște picioare de porc și acum, cu mutra lor duioasă de tineri însurăței, plecau cu brișca la mezelăria pe care și-o deschiseseră la Montrouge. Apoi. fiindcă se făcuse ora opt și era deja cald, întorcîndu-se pe strada Rambuteau, Claude dădu peste Muche și Pauline care se jucau de-a calul: Muche mergea în patru labe iar Pauline, călare pe spinare, se ținea de părul lui ca să nu cadă. O umbră care trecea sus, pe acoperișul halelor, chiar la marginea streșinilor, îl făcu să-și ridice capul; Cadine și Marjolin rîdeau și se sărutau, încinși de soare, dominînd tot cartierul cu dragostea lor de lighioane fericite.

Atunci, Claude îi amenință pe toți cu pumnul. Era exasperat de această sărbătoare a caldarimului și a cerului. Îi înjură de mama focului pe Grași, spunînd că Grașii învinseseră. Nu mai vedea împrejurul lui decît Grași, rotunjindu-se bine, crăpînd de sănătate, dînd bineţe unei noi zile de digestie strașnică. Tocmai se oprise în fața străzii Pirouette, cînd spectacolul care i se prezentă în dreapta și în stînga lui îi dădu lovitura de grație.

Pe partea dreaptă, frumoasa Normandă, adică frumoasa doamnă Lebigre, cum i se zicea astăzi, stătea în picioare în pragul prăvăliei sale. Soțul ei obținuse, în sfîrșit, aprobarea să adauge negoțului de băuturi spirtoase și un debit de tutun : era un vis pe care-l nutrea de mult și care pînă la urmă se realizase datorită unor mari servicii făcute stăpînirii. Frumoasa doamnă Lebigre i se păru splendidă în rochia ei de mătase, cu părul ondulat, gata să se așeze la tejgheaua la care toți domnii din cartier veneau să-și cumpere țigările de foi și pachetele de tutun. Devenise distinsă, ce mai, cucoană în toată puterea cuvîntului. În spatele ei, sala localului, vopsită din nou, era împodobită cu ramuri de viță, frunze și ciorchini proaspăt pictați pe un fond deschis ; zincul de pe tejghea sclipea, iar sticlele cu lichior aprindeau în oglindă beculețe parcă mai vii. Femeia îi rîdea dimineții însorite.

Pe partea stîngă, frumoasa Lisa, în pragul mezelăriei, ocupa toată lățimea ușii. Nicicînd lenjeria ei nu avusese o atare albeață ; niciodată tenul ei odihnit și fața-i trandafirie nu fuseseră încadrate de șuvițe de păr atît de bine întinse. Vădea un calm profund și ghiftuit, o liniște uriașă pe care nimic, nici măcar un zîmbet, n-o tulbura. Era parcă simbolul seninătății absolute, al fericirii complete, fără zbucium și fără viață, scăldîndu-se în aerul cald. Corsajul ei bine ajustat mai mistuia încă fericirea din ajun ; mîinile ei durdulii, pierdute în șorț, nici măcar nu se întindeau după fericirea zilei aceleia, fiind sigure că oricum tot va veni. Lîngă dînsa, vitrina proclama și ea o fericire asemănătoare : se vindecase, limbile fierte se întindeau mai roșii și mai sănătoase, picioarele de porc își regăsiseră chipul lor galben și prosper, lanțurile de cîrnați nu mai aveau aspectul acela deznădăjduit care îl mîhnea pe Quenu. În fund, în bucătărie, răsuna un rîs zgomotos.

însoţit de zarva veselă a cratiţelor. Mezelăria crăpa din nou de sănătate, de-o sănătate grasă. Fîşiile de slănină abia întrezărite, hălcile de carne de porc agăţate lîngă marmura de pe pereţi, aminteau rotunjimile unui pîntece, un adevărat triumf al pîntecelui, în timp ce Lisa, cu ochii ei de mîncău, nemişcată, spătoasă şi demnă, spunea halelor bună dimineaţa.

Apoi, amîndouă se aplecară. Frumoasa doamnă Lebigre şi frumoasa doamnă Quenu se salutară prieteneşte.

Iar Claude, care în ajun uitase fără îndoială că trebuie să mai şi cineze, se înfurie rău cînd le văzu aşa de cuviincioase, aşa de sănătoase, cu piepturile lor mari ; pictorul îşi strînse mai tare cingătoarea, bombănind cu glas mînios :

— Mari netrebnici, oamenii ăştia cumsecade !

Redactor responsabil : VALER CONEA
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la culcs 12.02.1068. Bun de tipar 20.06.1968. Apărut 1968. Tiraj 60.170. Broşate 56.170. Legate 1/1 4.000. Hîrtie scris tip I A. rotativ de 70 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 18,27. Coli tipar 20. A. nr. 22.230. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 84—31=59.

Tiparul executat sub comanda nr. 80.158 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România